

145501

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME STRATEJİSİNİN ÜÇ
ÜLKE (ROMANYA, BULGARİSTAN VE TÜRKİYE)
AÇISINDAN ANALİZİ**

145501

Başak CİVCİK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Oğul ZENGİNGÖNÜL

İZMİR

2004

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Avrupa Birliği’nin Genişleme Stratejisinin Üç Ülke (Romanya, Bulgaristan ve Türkiye) Açısından Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/02/2004

Adı SOYADI

Başak CİVCİK

B. Cıvık

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün 25/2/2004 tarih ve 4... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 16...maddesine göre Avrupa Birliği Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Başak Civecik'in "Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisinin Üç Ülke (Romanya Bulgaristan ve Türkiye) Açısından Analizi" konulu tezi incelenmiş ve aday 25/3/2004 tarihinde, saat 14... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı...olduğuna oy birliği ile karar verildi.

BASKAN

Prof. Dr. Ali Nazım Sözer

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Oğul Zenginoğlu

ÜYE

Doç. Dr. Erkan Ertürk

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının

Soyadı: Cıvcık

Adı: Başak

Tezin Türkçe Adı: Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisinin Üç Ülke (Romanya, Bulgaristan ve Türkiye) Açısından Analizi

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Analyze of the European Union's Enlargement Strategy in the context of Three Countries (Romania, Bulgaria and Turkey)

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yıl:2004

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

☒

Dili: Türkçe

Doktora:

☐

Sayfa Sayısı: 229

Tıpta Uzmanlık:

☐

Referans Sayısı: 144

Sanatta Yeterlilik:

☐

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Oğul

Soyadı: Zengingönül

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1. Avrupa Birliği
2. Türkiye
3. Genişleme
4. Türkiye, Bulgaristan ve Romanya
5. Kopenhag Kriterleri

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1. European Union
2. Turkey
3. Enlargement
4. Turkey, Bulgaria, Romania
5. Copenhagen Criteria

Tarih:24.02.2004

İmza: *B. Cıvcık*

Tezimin Erişim Sayfasında Yayımlanmasını İstiyorum. Evet ☐

Hayır ☒

ÖZET

Bu çalışma; Avrupa Birliği'nin (AB) genişleme stratejisini Bulgaristan, Romanya ve Türkiye açısından ele almakta ve bu ülkelerin genişleme sürecindeki konumlarını incelemektedir. Türkiye; AB ile ilişkilerinde, Bulgaristan ve Romanya'ya göre çok daha uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, genişleme sürecindeki konumu itibarıyla bu ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Bulgaristan ve Romanya için katılım tarihi 2007 olarak belirlenirken, Türkiye için henüz müzakerelere başlama tarihi belirlenmemiştir. Türkiye için müzakerelerin başlamasına 2004 yılı ilerleme raporu dikkate alınarak karar verilecektir.

Çalışmada, öncelikle söz konusu üç ülkenin AB ile ilişkilerinin başlangıcından günümüze kadar geçirdikleri süreç ortaya konulmuş ve genişleme sürecindeki bugünkü konumları ele alınmıştır. Bu aşamada; komünizmin çöküşünden sonra AB'ye yönelen Bulgaristan ve Romanya'nın; uzun yıllardır Türkiye'nin başaramadığı ilerlemeyi kısa sürede başarabilmesinde bu ülkelerin kendi çabalarının yanında, daha çok AB'nin desteğinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin, genişleme sürecinde geride kalmasında ise, genişleme sürecinde ilerlemek için gerekli AB desteğinin diğer ülkelere göre sınırlı olması ve bazen de AB'nin Türkiye'ye karşı izlediği tutarsız politika etkili olmuştur.

ABSTRACT

This study handles the enlargement strategy of the European Union (EU) in the perspective of Bulgaria, Romania and Turkey and analyses the situation of these countries in the enlargement process. Although Turkey has a much longer history than Bulgaria and Romania in its relations with the EU, it has lagged behind these countries regarding its situation in the enlargement process.

While the accession date for Bulgaria and Romania was determined as 2007, the date for starting accession negotiations for Turkey hasn't been determined yet. If it is decided in the light of 2004 regular report that Turkey fulfils the Copenhagen political criteria, the EU will open the accession negotiations with Turkey.

In this study, the process that these three countries have lived since the beginning of their relations with the EU and the current situations in the enlargement process are examined. In this stage, it is concluded that the encouragement of the EU rather than their own efforts has been determinant on the success of Bulgaria and Romania which turned towards the EU after the collapse of communism, on realizing such a progress in a short period that Turkey has not been able to achieve for many years. The necessary EU support for progress in the enlargement process has been limited for Turkey compared with the other countries and sometimes inconsistent policy of the EU towards Turkey have been effective on Turkey's behind remaining.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
Y.Ö.K. DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XIII
TABLOLAR LİSTESİ.....	XV
EKLER LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME

1.1.GENİŞLEMENİN TARİHÇESİ.....	1
1.1.1 İlk Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka.....	1
1.1.1.1 Tam Üyelik Başvuruları ve Nedenleri.....	2
1.1.1.1.1 İngiltere.....	2
1.1.1.1.2 İrlanda.....	4
1.1.1.1.3 Danimarka.....	4
1.1.1.1.4 Norveç.....	5
1.1.1.2 İlk Başvuruların Veto Edilmesi ve İkinci Başvurular.....	5
1.1.1.3 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreci.....	8
1.1.1.4 İlk Genişlemenin Sonuçları.....	9
1.1.2 İkinci Genişleme: Yunanistan.....	11
1.1.2.1 Yunanistan ile AT Arasındaki Ortaklık İlişkisi.....	11
1.1.2.2 Tam Üyelik Başvurusu ve Nedenleri.....	12
1.1.2.3 Komisyon görüşü ve Katılım Süreci.....	12
1.1.2.4 İkinci Genişlemenin Sonuçları.....	13
1.1.3 Üçüncü Genişleme: İspanya ve Portekiz.....	15
1.1.3.1 İspanya.....	15
1.1.3.2 Portekiz.....	16
1.1.3.3 Üyelik Başvuruları.....	16
1.1.3.4 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreci.....	18

1.1.3.5 Üçüncü Genişlemenin Sonuçları.....	19
1.1.4 Fiili Genişleme: İki Almanya'nın Birleşmesi.....	20
1.1.5 Dördüncü Genişleme: Avusturya, İsveç, Finlandiya.....	22
1.1.5.1 Başvuru Nedenleri.....	23
1.1.5.2 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreçleri.....	25
1.1.5.3 Dördüncü Genişlemenin Sonuçları.....	26
1.2 TOPLULUK HUKUKU AÇISINDAN GENİŞLEME.....	27
1.2.1 Genişleme Kriterleri.....	27
1.2.1.1 Kurucu Antlaşmalarda Öngörülen Koşullar.....	28
1.2.1.2 Zirvelerde Belirlenen Kriterler.....	30
1.2.2 Genişleme Prosedürü.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME STRATEJİSİNİN BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ANALİZİ

2.1 BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE'NİN AT İLE İLİŞKİLERİ VE ORTAKLIK ANTLAŞMALARI.....	43
2.1.1 Bulgaristan ve Romanya'nın AT ile İlişkileri.....	43
2.1.1.1 Avrupa Antlaşmaları.....	46
2.1.1.2 Avrupa Antlaşmalarının Yapısı.....	47
2.1.1.3 Avrupa Antlaşmalarıyla Oluşturulan Kurumlar.....	51
2.1.1.3.1 Ortaklık Konseyi.....	51
2.1.1.3.2 Ortaklık Komitesi.....	52
2.1.1.3.3 Karma Parlamento Komisyonu.....	52
2.1.2 Türkiye ile AT Arasındaki İlişkiler.....	52
2.1.2.1 Ankara Antlaşması.....	52
2.1.2.2 Ankara Anlaşması'nın Amacı.....	55
2.1.2.3 Ankara Anlaşması'nın Kapsamı.....	56
2.1.2.4 Ankara Anlaşması'nın Dönemleri.....	57
2.1.2.5 Türkiye-AT Ortaklık Organları.....	60
2.1.2.5.1 Ortaklık Konseyi.....	60
2.1.2.5.2 Ortaklık Komitesi.....	62

2.1.2.5.3 Karma Parlamento Komisyonu.....	62
2.1.2.5.4 Gümrük İşbirliği Komitesi.....	62
2.1.2.5.5 Gümrük Birliği Ortak Komitesi.....	63
2.2 TAM ÜYELİK BAŞVURULARI VE KOMİSYON GÖRÜŞLERİ.....	63
2.2.1 Tam Üyelik Başvuruları.....	64
2.2.1.1 Bulgaristan.....	64
2.2.1.2 Romanya.....	65
2.2.1.3 Türkiye.....	66
2.2.2 Tam Üyelik Başvuruları Hakkındaki Komisyon Görüşleri.....	67
2.2.2.1 Bulgaristan'ın Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon	
.Görüşü.....	69
2.2.2.1.1 Siyasi Kriterler.....	69
2.2.2.1.2 Ekonomik Kriterler.....	69
2.2.2.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	71
2.2.2.2 Romanya'nın Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon	
Görüşü.....	71
2.2.2.2.1 Siyasi Kriterler.....	71
2.2.2.2.2 Ekonomik Kriterler.....	72
2.2.2.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	74
2.2.2.3 Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon	
Görüşü.....	74
2.3 KATILIM ÖNCESİ STRATEJİ.....	78
2.3.1 Gündem 2000.....	80
2.3.2 Lüksemburg Zirvesi ve Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji.....	83
2.3.3.Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejinin Araçları.....	87
2.3.3.1 Katılım Ortaklığı Belgesi.....	87
2.3.3.2 Ulusal Program.....	88
2.3.3.3 AB Programlarının ve Ajanslarının Aday Ülkelere Açılması.....	89
2.3.3.4 İlerleme Raporları.....	90
2.3.4 Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejinin Mali Araçları.....	92
2.3.4.1 PHARE (Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden	
Yapılandırılması Hareketi)	92
2.3.4.2 ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı).....	98

2.3.4.3 SAPARD(Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı).....	102
2.3.4.4 Türkiye İçin Katılım Öncesi Mali Yardım.....	104
2.3.4.4.1 Hibe Şeklinde Yapılacak Mali Yardımlar.....	105
2.3.4.4.2 Kredi Şeklinde Yapılacak Mali Yardımlar.....	109
2.4 ZİRVELER VE GENİŞLEME PERSPEKTİFİ.....	115
2.4.1 Helsinki Zirvesi.....	115
2.4.2 Nice Zirvesi.....	119
2.4.3 Laeken Zirvesi.....	121
2.4.4 Kopenhag Zirvesi.....	121
2.4.5 Selanik Zirvesi.....	124
2.5 TAM ÜYELİK YOLUNDAKİ İLERLEMELER.....	125
2.5.1 Topluluk Müktesebatının İncelenmesi Süreci.....	125
2.5.2 Tam Üyelik Müzakereleri.....	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLERLEME RAPORLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

3.1 1998 İLERLEME RAPORLARI.....	132
3.1.1 Bulgaristan.....	132
3.1.1.1 Siyasi Kriterler.....	132
3.1.1.2 Ekonomik Kriterler.....	133
3.1.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kabiliyeti.....	134
3.1.2 Romanya.....	135
3.1.2.1 Siyasi Kriterler.....	135
3.1.2.2 Ekonomik Kriterler.....	135
3.1.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kabiliyeti.....	136
3.1.3 Türkiye.....	136
3.1.3.1 Siyasi Kriterler.....	136
3.1.3.2 Ekonomik Kriterler.....	137
3.1.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kabiliyeti.....	137
3.2. 1999 İLERLEME RAPORLARI.....	138
3.2.1 Bulgaristan.....	138

3.2.1.1 Siyasi Kriterler.....	138
3.2.1.2 Ekonomik Kriterler.....	139
3.2.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	139
3.2.2 Romanya.....	140
3.2.2.1 Siyasi Kriterler.....	140
3.2.2.2 Ekonomik Kriterler.....	140
3.2.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	141
3.2.3 Türkiye.....	141
3.2.3.1 Siyasi Kriterler.....	141
3.2.3.2 Ekonomik Kriterler.....	141
3.2.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	142
3.3 2000 İLERLEME RAPORLARI.....	142
3.3.1 Bulgaristan.....	142
3.3.1.1 Siyasi Kriterler.....	142
3.3.1.2 Ekonomik Kriterler.....	143
3.3.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	144
3.3.2 Romanya.....	144
3.3.2.1 Siyasi Kriterler.....	144
3.3.2.2 Ekonomik Kriterler.....	145
3.3.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	145
3.3.3 Türkiye.....	146
3.3.3.1 Siyasi Kriterler.....	146
3.3.3.2 Ekonomik Kriterler.....	147
3.3.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	147
3.4 2001 İLERLEME RAPORLARI.....	147
3.4.1 Bulgaristan.....	147
3.4.1.1 Siyasi Kriterler.....	147
3.4.1.2 Ekonomik Kriterler.....	148
3.4.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	148
3.4.2 Romanya.....	149
3.4.2.1 Siyasi Kriterler.....	149
3.4.2.2 Ekonomik Kriterler.....	149
3.4.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	149
3.4.3 Türkiye.....	150

3.4.3.1 Siyasi Kriterler.....	150
3.4.3.2 Ekonomik Kriterler.....	151
3.4.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	152
3.5 2002 İLERLEME RAPORLARI.....	152
3.5.1 Bulgaristan.....	152
3.5.1.1 Siyasi Kriterler.....	152
3.5.1.2 Ekonomik Kriterler.....	153
3.5.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	153
3.5.2 Romanya.....	153
3.5.2.1 Siyasi Kriterler.....	153
3.5.2.2 Ekonomik Kriterler.....	154
3.5.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	154
3.5.3 Türkiye.....	154
3.5.3.1 Siyasi Kriterler.....	154
3.5.3.2 Ekonomik Kriterler.....	155
3.5.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	156
3.6 2003 İLERLEME RAPORLARI.....	156
3.6.1 Bulgaristan.....	156
3.6.1.1 Siyasi Kriterler.....	156
3.6.1.2 Ekonomik Kriterler.....	158
3.6.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	160
3.6.2 Romanya.....	164
3.6.2.1 Siyasi Kriterler.....	164
3.6.2.2 Ekonomik Kriterler.....	166
3.6.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	168
3.6.3 Türkiye.....	172
3.6.3.1 Siyasi Kriterler.....	172
3.6.3.2 Ekonomik Kriterler.....	177
3.6.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği.....	180
3.6.4 2003 Strateji Belgesi.....	186
3.6.5 Değerlendirme.....	188
SONUÇ.....	192
KAYNAKLAR.....	199
EKLER	217

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEA: Avrupa Ekonomik Alanı

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

a.g.e.: adı geçen eser

AIHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AP: Avrupa Parlamentosu

AT: Avrupa Topluluğu

AYB: Avrupa Yatırım Bankası

bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CARDS: Community Assistance for the Reconstruction, Development and Stabilization of the Western Balkans

CMEA: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi

Commonwealth: İngiliz Uluslar Topluluğu

COREPER: Daimi Delegeler Komitesi

EFTA: European Free Trade Association

EU: European Union

GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ISPA: Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı -Instrument for Structural Policies for Pre-Accession

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KOB: Katılım Ortaklığı Belgesi

MDAÜ: Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri

MEDA: Avrupa Akdeniz İşbirliği Programı

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KPK: Karma Parlamento Komisyonu

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OEEC : Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

OKK: Ortaklık Konseyi Kararı

PHARE: Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi

Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy

SAPARD: Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı

Accession Programme for Agriculture and Rural Development

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STÖ: Sivil Toplum Örgütleri

TACIS: Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Destek

Technical Assistance to the Community of Independent States

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

Y.a.g.e.: Yukarıda adı geçen eser

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bulgaristan İçin Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 2: Romanya İçin Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 3: Türkiye İçin Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 4: 1990-2002 döneminde taahhüt edilen PHARE fonları

Tablo 5: 1990-2002 Döneminde Ülke Bazında Toplam PHARE Fonları

Tablo 6: Bulgaristan ve Romanya'nın ISPA Kaynaklarından Yararlanma Oranları (%) 1999

Tablo 7: Adaylık Sürecinde Avrupa Birliği'nden Sağlanacak Mali Yardımlar (2000-....)

Tablo 8: Bulgaristan'daki Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 9: 2002 Yılında Bulgaristan'da Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri

Tablo 10: Romanya'daki Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 11: 2002 Yılında Romanya'da Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri

Tablo 12: Türkiye'deki Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 13: 2002 Yılında Türkiye'de Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri

EKLER LİSTESİ

EK 1: AB ile Avrupa Antlaşmaları İmzalayan Ülkeler

EK 2: AB Üyeliği İçin Başvuru Tarihleri

Ek 3: Genel Bilgiler

EK 4: Bulgaristan ve Romanya ve Türkiye'nin Yer Aldığı Topluluk Programları

EK 5: Türkiye- AB Mali İşbirliği

EK 6: Nice Zirvesi'nde Öngörülen Topluluk Organlarındaki Oy Dağılımı

EK 7: Bulgaristan Romanya ve Türkiye'nin imzaladığı İnsan Hakları

Konvansiyonları

Giriş

İlk olarak 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) kurulması ile başlayan ve 1957 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulması ile gelişen ve günümüzde ekonomik bütünleşmenin en son aşaması olan Ekonomik ve Parasal Birlik aşamasına ulaşan Avrupa bütünleşmesi hareketi, kuruluşundan itibaren dikkatleri üzerine toplamış ve birçok ülkeyi bu bütünleşmenin bir parçası olmaya yöneltmiştir.

Başlangıçta Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya’nın oluşturduğu 6 ükeli Topluluk, 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla ilk genişlemesini yaşamıştır. Böylece, etkileri günümüze kadar uzanan ve önemli bir Topluluk politikası niteliği kazanan “genişleme”nin de temeli atılmıştır. 1981’de Yunanistan, 1986’da İspanya ve Portekiz ve 1995’te Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın katılımıyla Topluluğun üye sayısı 15’e ulaşmıştır.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle genişleme süreci yepyeni bir döneme girmiş ve uzun süredir AB kapısında bekleyen Türkiye’nin yanına Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Merkez ve Doğu Avrupa’da yer alan on ülke eklenmiştir. Böylece, genişleme süreci Topluluk gündeminin en önemli konularından birini teşkil etmeye başlamıştır. Topluluğun ekonomik ve siyasi açıdan sahip olduğu güç ve istikrarlı yapı bu ülkeleri AB’ye yönelten temel neden olmuştur.

Komünizmin çöküşüyle Sovyetler Birliği’nin etkisinden kurtulan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ), Avrupa entegrasyonu içerisinde yer almak üzere adım atmışlar ve Topluluğun temel ilkelerini benimseme yönünde geri dönüşmesi zor bir sürecin içine girmişlerdir. Bölgede barış ve istikrar yaratmayı amaçlayan AB’nde de, bu adım memnuniyetle karşılanmış ve bu ülkelerin başvuruları geniş bir kabul görmüştür.

1990’larda başlayan bu genişleme süreci, diğer genişlemelerden farklı olarak, çok daha fazla sayıda ülkeyi -Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Letonya,

Litvanya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Malta, Güney Kıbrıs, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye- kapsaması, bu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından AB ülkelerinin gerisinde yer almaları ve bu ülkeler arasında çoğunluğu oluşturan MDAÜ'nün parlamenter demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini yeni benimseyen ülkeler olmaları açısından büyük bir önem kazanmıştır.

Bu ülkeler, AB'nin de desteğiyle kısa sürede uzun bir yol katetmişler ve siyasi ve ekonomik anlamda önemli gelişme göstermişlerdir. Bu ülkeler arasında daha fazla ilerleme gösterenlerle yani, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Malta ve Güney Kıbrıs ile katılım antlaşmaları imzalanmış ve bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ne tam üye olmaları kararlaştırmıştır. Bu ülkelere göre, nispeten daha geri durumda bulunan Bulgaristan ve Romanya için ise, üyelik tarihi 2007 olarak belirlenmiştir.

Bulgaristan ve Romanya 1995 yılında Avrupa (Ortaklık) Antlaşmalarının yürürlüğe girmesinden itibaren demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişte önemli bir yapılanmaya gitmiş, Topluluktan aldığı yardımların da etkisiyle önemli başarı sağlamıştır. Şubat 2000 tarihi itibarıyla katılım müzakerelerine başlayan bu ülkeler, müzakere başlıklarının önemli bir kısmında ilerleme kaydetmişlerdir.

Türkiye ise, Topluluğun kuruluş yıllarında ortaklık başvurusunda bulunarak, 1963'te Ankara (Ortaklık) Anlaşması'nı imzalamış, 14 Nisan 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve genişleme sürecinde yer alan diğer ülkelerden farklı olarak tam üye olmadan Toplulukla gümrük birliğini kuran tek ülke olmuştur. Türkiye, genişleme sürecindeki ülkelerden daha eskiye dayanan bu ilişkisine rağmen, katılım süreci açısından tüm ülkelerin gerisinde kalmıştır. Türkiye için katılım konusunda bir tarih belirlenmemesinin yanı sıra müzakerelere başlama tarihi de belirlenmemiştir.

Bu çalışmada, AB'nin genişleme stratejisi Bulgaristan, Romanya ve Türkiye açısından ele alınacak, stratejinin bu ülkelere uygulanışındaki nesnellik derecesi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada, Bulgaristan ve Romanya'nın ele alınmasının nedeni bu ülkelerin, siyasi ve ekonomik açıdan sahip oldukları geçmişin etkisiyle Türkiye'nin çok gerisinden yola başlamalarına rağmen, günümüz

genişleme sürecinde Türkiye'yi oldukça geride bırakmalarıdır. Bu bağlamda, Bulgaristan ve Romanya'nın genişleme sürecinde Türkiye'den daha ileri konumda olmasının nedeni analiz edilmeye çalışılacak ve bu üç ülkenin genişleme sürecinde kaydettiği ilerlemeler ele alınacaktır.

Bulgaristan ve Romanya, Türkiye'nin ilerisinde olmakla birlikte, genişleme sürecinde katılım perspektifi açısından en geride kalmış iki ülkedir. Bu ülkeler, tam üyelik hazırlıkları bakımından, 1 Mayıs 2004 tarihinde tam üye olacak ülkeler kadar ilerleme sağlayamadıkları için bu genişleme sürecinin dışında bırakılmışlardır. Dolayısıyla, Türkiye'den başka, Mayıs 2004 tarihindeki yeni genişleme süreci dışında bırakılan iki ülke Bulgaristan ve Romanya olmuştur. Bununla birlikte, Bulgaristan ve Romanya için bir katılım tarihi belirlenmiş, bu ülkelerin 2007 yılında AB'ye tam üye olmaları öngörülmüştür. Böylece, hakkında net bir perspektif belirlenmeyen tek ülke Türkiye olmuştur. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye'nin konumunun belirsizliği ve genişleme sürecinde en geride kalmasındaki en önemli faktör olan AB'nin yetersiz desteği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde 1973 yılında başlayan genişleme sürecinin tarihçesi ele alınacak, Topluluğun günümüze kadar yaşadığı genişlemeler incelenecektir. Bu çerçevede, Topluluğun yaşadığı her bir genişlemenin gelişimi ve ortaya çıkardığı sonuçlar ele alınacaktır. Daha sonra, Topluluğa katılmak isteyen ülkelerin yerine getirmeleri gereken kriterler ve bu kriterlerin ortaya çıkışı ile genişleme sürecinde izlenen katılım prosedürü üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Toplulukla ilişkilerinin geçmişten günümüze kadar olan gelişimi ve genişleme sürecindeki konumları ele alınacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise, Komisyon tarafından yayınlanan ilerleme raporları çerçevesinde üç ülkenin Kopenhag kriterleri bağlamında kaydettikleri ilerlemeler ortaya konulacak ve AB'nin genişleme sürecine eleştirel bir yaklaşım geliştirilecektir.

1.BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME

1.1 GENİŞLEMENİN TARİHÇESİ

Avrupa Topluluklarının (AT) kuruluşundan itibaren göstermiş oldukları başarılı gelişim, Avrupa'daki diğer devletlerin dikkatini uyandırmış, başlangıçta AT'ye girmek istemeyen ülkelerin daha sonra Topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır. Bu bağlamda; ilk olarak İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç bu oluşumlarda yer almak için AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. İlk başvuru, İngiltere tarafından Temmuz 1961'de gerçekleştirilmiştir¹.

Topluluğun ilk genişlemesi, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. Topluluğun bundan sonraki genişlemesi güneye doğru olmuş, 1981 yılında Yunanistan AT'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. Topluluk, 1986 yılında ikinci kez güneye doğru genişlemiştir. Bu genişleme ile, İspanya ve Portekiz Topluluğa tam üye olarak katılmıştır. Son genişleme ise, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla gerçekleşmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde; Topluluğun kuruluşundan günümüze kadar gerçekleşen ilk dört genişleme süreci ele alınacak, bu süreçte tam üye olan ülkelerin tam üyelik süreçleri incelenecek ve bu genişlemelerin sonuçları ortaya konulacaktır. Daha sonra, genişleme sürecinde tam üyelik kriterlerinin oluşumu ve genişleme prosedürü üzerinde durulacaktır.

1.1.1 İlk Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka

Topluluğun ilk genişlemesi İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın 1973 yılında Topluluğa tam üye olmalarıyla gerçekleşmiştir.

¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:170, İstanbul, 2002, s. 7.

1.1.1.1 Tam Üyelik Başvuruları ve Nedenleri

1.1.1.1.1 İngiltere

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından on beş yıl boyunca entegrasyon sürecinin dışında kalmayı tercih edip, Avrupa'daki uluslararası oluşumlara karşı bir tutum sergilemiştir. Roma Antlaşması'nın onaylanmasının ardından, AT'ye alternatif olabilecek bir ekonomik entegrasyon oluşturulması yönünde girişimlerini başlatmıştır². Çeşitli siyasi ve ekonomik kaygıların etkisiyle, AT'ye dahil olmayan İngiltere'nin öncülüğünde AT dışında kalan diğer altı Avrupa ülkesi (Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre) 4 Ocak 1960 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de bir antlaşma imzalayarak Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) adıyla bir entegrasyon oluşturmuşlardır³. Sanayi ürünlerinde üye ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin kaldırılmasının ve böylece sanayi malları alanında bir serbest ticaret bölgesi yaratılmasını öngören EFTA Antlaşması, 3 Mayıs 1960'da yürürlüğe girmiştir.

AT, ortak gümrük tarifeleri ve daha birleşik yapıdaki organizasyonu ile, EFTA'dan daha başarılı olmuştur⁴. EFTA, AT'ye göre daha zayıf bir entegrasyona yönelik olmasının yanı sıra, kurumsal yapısı itibarıyla de daha gevşek ve esnek bir görünüm taşımakta ve organlarının AT'dekinin aksine uluslararası yetkileri bulunmamaktadır⁵. Bu durum, o dönemde, AT dışında kalan ülkelerin EFTA'ya yönelmelerine neden olmuştur.

AT'nin kuruluş sürecinde dışarıda kalmayı tercih eden ve AT'ye tepki olarak EFTA'nın kurulmasında başı çeken İngiltere, kısa bir süre sonra AT'nin

² Sinem Akgül Açıkmeşe, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi ve Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, ss. 28-29.

³ Nevzat Güran, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, İzmir, 2000, s. 209.

⁴ George A. Kourvetaris ve Andreas Moschonas, *The Impact of European Integration Political, Sociological and Economic Changes*, Praeger Publishers, USA, 1996, s. 289.

⁵ Güran, a.g.e., s. 208.

kapısını çalmıştır⁶. İngiltere'nin bu tutum değişikliğinin temelinde ekonomik ve siyasi bir takım nedenler bulunmaktadır.

Ekonomik nedenlerden ilki İngiltere'nin, ekonomik açıdan EFTA ile aradığını bulamamasıdır. EFTA, değişen dünya koşullarında İngiltere'nin ticaret hacmine cevap verecek büyüklükte bir pazar olamamıştır. İkinci olarak, ticarete önde gelen diğer ülkeler gibi İngiltere de, mevcut ihracat pazarlarını koruma ve yeni pazarlara girme konusunda oldukça büyük bir baskıyla karşılaşmıştır. Hızla büyüyen Topluluk pazarları, hem İngiltere'nin değişen dünya ticaretinin yarattığı bu boşluktan kurtulmasını sağlayacak, hem de düşüşe geçen İngiltere ekonomisini canlandıracaktır⁷.

İngiltere'nin AT'ye yönelmesinin siyasi nedenlerinden ilki ise, dekolonizasyon süreci içinde bu ülkenin sömürgelerini kaybetmeye başlamasıdır. Bu gelişme, İngiltere'nin Commonwealth (İngiliz Uluslar Topluluğu-British Commonwealth) içindeki ayrıcalıklı konumunu zedelemiştir. İkinci olarak, 1956'da patlak veren Süveyş Krizi, İngiliz dış politikasında oldukça hassas bir öneme sahip olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler, İngiltere'nin artık bir dünya gücü olmadığını açıkça ortaya koymuş ve bu ülkenin sesini duyurmasının ancak Avrupa bütünleşmesi içinde yer almakla mümkün olabileceğini, ayrıca Topluluk dışında kalmakla siyasal bir yalnızlık içine gireceğini göstermiştir⁸.

Tüm bu nedenlerin etkisiyle, İngiltere AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. İngiltere Başbakanı Macmillan, AT'ye giriş müzakerelerine başlanacağını 31 Temmuz 1961'de ilan etmiş ve Roma Antlaşması'nın 237. maddesine* göre İngiltere başvurusunu yapmıştır⁹. İngiltere'nin başvurusunu, Danimarka ve Norveç'in başvuruları izlemiştir.

⁶ Cihan Dura ve Hayriye Atik, *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara, 2000, s. 142.

⁷ Açıkmeşe, a.g.e., s. 30.

⁸ Y.a.g.e., s. 31.

* 237. madde için bkz. Çalışmanın 1.2.2.bölümü.

⁹ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5.baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 12.

1.1.1.1.2 İrlanda

İngiltere'nin AT ile ilişkileri, İrlanda'nın Avrupa entegrasyonu doğrultusundaki politikasını şekillendiren en önemli etken olmuştur¹⁰. İrlanda'nın, kara Avrupa'sıyla geleneksel olarak sıkı ve geniş kapsamlı kültürel, dinsel ve askeri bağları ve bu nedenle Avrupa bütünleşmesine katılmaya çok açık bir tutumu vardı. İrlandalılar da, bu süreci hayati önemdeki tarım ürünleri ihracatını artıracak bir şans olarak görmekteydi¹¹.

Hem istihdam, hem de ihracat açısından tarıma dayalı bir ekonomiye sahip İrlanda'da, AT'ye üyelikle birlikte tarım sektörü açısından büyük kazanımlar beklenmekteydi. İrlanda'nın tarımsal dış ticareti büyük ölçüde İngiltere pazarına bağımlıydı. Ancak, bu pazar, İrlanda tarımının tam üretim potansiyelini değerlendirmesine olanak verecek büyüklükte değildi. İrlanda, tam üyelikle birlikte ortak tarım politikası kapsamında garanti edilen yüksek fiyatlardan yararlanacak ve Avrupa pazarlarına artan biçimde giriş imkanına sahip olacaktı. Topluluk bünyesindeki sosyal ve bölgesel fonlardan sağlanacak kaynaklar da İrlanda'nın üyelik beklentileri arasında bulunmaktaydı. Tüm bu unsurların etkisiyle İrlanda, İngiltere ile aynı tarihte -31 Temmuz 1961- tam üyelik başvurusunda bulunmuştur¹².

1.1.1.1.3 Danimarka

İskandinav ülkeleri için Topluluk üyeliğinin çekiciliği, serbest ticaretin kendilerine kayıptan daha fazla kazanç getireceğine ilişkin, uzun süreden beri benimsenmiş bir görüşten kaynaklanmıştır¹³.

Danimarka'nın AT'ye katılım isteği öncelikli olarak ekonomik nedene dayanmış; özellikle, İngiltere ve Almanya ile olan ticaretini korumak amaçlı

¹⁰ Caner Önkol, "Eastern Enlargement of the European Union: 'Historically Unique' or 'Heavy Burden'", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Eylül 2002, s. 11.

¹¹ Klaus-Dieter Borchardt, "Avrupa Bütünleşmesi, Avrupa Birliği'nin Kökenleri ve Büyümesi", 1995, <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/kbutunlesme.rtf> (12.11.2002), s. 20.

¹² Açıkmeşe, a.g.e., ss. 31-32.

¹³ Borchardt, a.g.e, s. 18.

olmuştur¹⁴. Danimarka'nın başvurusunda en güçlü etken, ortak pazara serbest giriş beklentisi olmuştur. Danimarka'nın en büyük ihracat pazarı olan İngiltere'nin başvurusu, üyeliği savunan görüşü daha da güçlendirmiştir. Bir başka önemli etken, sanayi malları için yeni kapıların açılacağına ilişkin uzun vadeli beklenti olmuştur. EFTA içindeki bir yıllık tecrübe, Danimarka sanayiinin fırsatlardan yararlanma becerisini göstermiştir. Bütün bu etkenler, bütünleşmenin getireceği sonuçlar ve ekonomi politikasının önemli yönleri üzerinde ulusal denetimin gevşemesi konusundaki kuşku ve korkuların yanında daha ağır basmıştır¹⁵.

1.1.1.1.4 Norveç

Norveç, ticari açıdan en büyük pazar durumundaki İngiltere'ye bağımlı durumdaydı. AT'nin uluslararası yapısı ve ulusal egemenlik endişesiyle, bu bütünleşme girişiminden uzak kalmayı tercih eden Norveç, İngiltere'nin başını çektiği EFTA oluşumu içindeki yerini almıştır. İngiltere, 31 Temmuz'da tam üyelik başvurusunda bulunduğunda, İrlanda ve Danimarka gibi Norveç'in de aynı yaklaşımı sürdüreceği düşünülmüştür. Ancak, ulusal egemenlikten ödün verileceğine ilişkin kaygılar, bu başvuruyu 30 Nisan 1962 tarihine kadar ertelemiştir¹⁶.

1.1.1.2 İlk Başvuruların Veto Edilmesi ve İkinci Başvurular

Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, 1963 yılında İngiltere ile birlikte, İrlanda, Danimarka ve Norveç'in üyeliğini de veto etmiştir. De Gaulle, gerekçe olarak "İngiltere üyeliğe hazır değildir" ifadesini kullandıysa da, bu vetonun altında başka nedenler yatmaktadır. Bu nedenlerden ilki, İkinci Dünya Savaşı sırasında, de Gaulle'ün Alman işgaline karşı hazırladığı donanmanın İngilizler tarafından batırılması olmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı, bu olayı ömrü boyunca unutamamış ve dolayısıyla, İngiltere'ye hiçbir zaman sıcak yaklaşmamıştır. İngiltere, 1961'den

¹⁴ Christopher Preston, *Enlargement and Integration in the European Union*, Routledge Publish, London, 1997, s. 124.

¹⁵ Borchardt, a.g.e., s. 18.

¹⁶ Açıkmeşe, a.g.e., ss. 32-33.

itibaren yaptığı tam üyelik başvurularının karşısında bu psikolojinin bir sonucu olarak Fransız vetosunu bulmuştur¹⁷.

İkinci neden, 1958 yılında iktidara gelen de Gaulle'ün, Topluluğu kendi vizyonu çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlamasıdır. Bu vizyon dahilinde, Topluluğun iki temel hedefi, üye devletlerin egemenliğine saygı ve ABD etkisinden uzaklaşmaktır. İngiltere'nin, Topluluk içinde ABD'nin Truva atı gibi iş göreceği, böylece ABD'nin topluluktan uzak tutulamayacağı düşüncesinden hareketle İngiltere'nin ve İngiltere ile yakın ekonomik, siyasi ve kültürel bağları olan diğer üç ülkenin başvuruları reddedilmiştir¹⁸.

De Gaulle'ün vetosunun bir başka gerekçesi de, İngiltere'nin Topluluk içinde başat bir güç haline gelmesinden duyduğu endişe olmuştur. De Gaulle, Fransa'nın Topluluktaki ayrıcalıklı konumunu tehlikeye düşürebilecek bir ülkenin varlığını istememiştir; rakip bir liderin ortaya çıkması ve diğer ülkelerin de Fransa karşısında İngiltere'nin yanında yer alabilmeleri ihtimalini göz önünde bulundurarak İngiltere'nin üyeliğine ve bu ülke ile yakın bağları olan İrlanda, Danimarka ve Norveç üyeliklerine karşı bir tutum sergilemiştir¹⁹.

İngiltere'nin ilk girişiminin başarısızlığa uğramasından dört yıl sonra, ilk başvuruda olumsuz görüşe sahip olmasına rağmen, zaman içinde tutum değiştiren iktidardaki İşçi Partisi, AT'ye ikinci kez başvuruda bulunacaklarını açıklamıştır. Bunun üzerine, 10 Mayıs 1967'de ikinci tam üyelik başvurusu gerçekleştirilmiştir. İngiltere ile aynı tarihte İrlanda ve 11 Mayıs 1967'de Danimarka başvurmuştur. Bu başvuruları, 21 Temmuz 1967'de Norveç başvurusu izlemiştir²⁰.

İngiltere'nin ve dolayısıyla diğer üç ülkenin bu ikinci başvuruları, 1961 yılındakilerden farklı olarak, AT içinde önemli bir destek görmüştür. Fransa'nın tek

¹⁷Can Baydarol, *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998, ss. 6-7.

¹⁸Açıkmeşe, a.g.e., ss. 33-34.

¹⁹Y.a.g.e., s. 34.

²⁰Karluk, a.g.e., s. 11.

başına Avrupa entegrasyonunu şekillendirme arzusu, Topluluk içinde büyük tepki yaratmış, Fransa'yı dengeleyecek bir güç arayışı gündeme gelmiştir²¹.

16 Mayıs 1967'de bir basın toplantısı düzenleyen de Gaulle, başvuruyu veto etmediğini fakat, İngiltere'nin katılımıyla Topluluğun bir serbest ticaret alanına dönüşerek özelliğini kaybedebileceğini açıklamıştır. Aynı yıl, 27 Kasım'da düzenlenen bir basın toplantısında ise, İngiltere'nin AT'ye girmesinin Topluluğun niteliğini değiştireceğini vurgulayarak ikinci başvuruyu da sonuçsuz bırakmıştır²².

Bu ortam içinde, hiç beklenmeyen gelişme, 1968 yılının Mayıs ayı içinde Fransa'da başlayan gençlik hareketleri ve sonuçları olmuştur. Basit bir öğrenci hareketi olarak başlayan gösteriler, kısa süre içinde de Gaulle'ün Devlet Başkanlığı görevini bırakması sonucuna yol açmıştır²³. Halkoyuna sunduğu reform programının çoğunluğu sağlayamaması üzerine, 28 Nisan 1969'da istifa eden de Gaulle'ün yerine daha ılımlı politikalar izleyen Georges Pompidou geçmiştir.

Yeni Cumhurbaşkanı Pompidou, AT'nin genişlemesine ve dolayısıyla İngiltere'nin üyeliğine yeşil ışık yakmıştır. Fransa'nın politika değişikliğinin nedenlerinden ilki, Fransa'da 1960'larda yaşanan hızlı ekonomik büyümenin ardından bir daralmanın yaşanmasıdır. Pazarın genişletilmesi gereksiniminin farkında olan Fransa, Topluluğa yeni üye katılımıyla bu hedefe ulaşılacağını bilinciyle İngiltere ve diğer üç ülke için üyelik kapılarını açmaya karar vermiştir²⁴.

Fransa'nın genişleme yönündeki tutumunu değiştirmesindeki diğer bir etken de, hem ekonomik hem de siyasi açıdan 1960'lı yılların sonlarında uluslararası arenada meydana gelen çeşitli gelişmelerin etkisiyle, AT'nin güçlendirilmesi yönündeki gereksinim olmuştur. 1968 yılında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve ABD'nin bu olaya verdiği tepkiler bu iki süper güç arasında gerilim yaratmıştır. Bu durum, AT'nin üçüncü bir

²¹ Baydarol, a.g.e., s. 8.

²² Karluk, a.g.e., s. 11.

²³ Baydarol, a.g.e., s. 8.

²⁴ Açıkmeşe, a.g.e., ss. 35-36.

güç olarak yükselmesi yönündeki eğilimleri artmıştır. AT içinde lider rolünü oynayan Fransa da, AT'nin güçlenmesi için genişlemenin gerekliliğini dikkate alarak, İngiltere ve diğer üç ülkenin üyeliğine yeşil ışık yakmıştır²⁵.

1.1.1.3 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreci

Komisyon, 29 Eylül 1969'da İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç başvuruları hakkındaki görüşlerini yayınlamış ve bu ülkelerle derhal müzakerelerin açılmasını önermiştir. Komisyon, genişlemeden kaynaklanacak temel sorunların tarım sektöründe ve başta parasal sorunlar olmak üzere ekonomi politikası konusunda ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir²⁶.

Katılım müzakereleri, 30 Haziran 1970'de başlamış ve 19 ay sürmüştür²⁷. Müzakerelerin başlamasıyla birlikte, İngiltere çetin bir müzakere tutumu içine girmiştir. İngiltere, adeta yeni bir Topluluk kurucu antlaşması yapmak üzere hazırlanmış ve müzakerelere geçilir geçilmez bu tavrı sergilemeye başlamıştır. Bu noktada, Topluluk müktesebatının* tam üyelik süreci ile tehlikeye itilebileceği gerçeği ile karşı karşıya gelinmiştir. Bunun üzerine, müzakerelere başlayan AT kanadı, Topluluk müktesebatı ile ilgili "dokunulmazlık" tanımını formüle etmiştir. Buna göre, "Topluluğa katılma arzusunda olan ülke, Topluluk müktesebatını tartışmaya açamayacaktır. Bu ülkelerle yapılacak müzakerelerde, sadece topluluk müktesebatına uyumun koşul ve süreleri tartışılacaktır." İlk müzakereler sırasında özellikle İngiltere'nin tam üyeliği ile birlikte ortaya çıkan bu strateji, daha sonra bütün tam üyelik müzakerelerinde tartışılmaz bir müzakere pozisyonu haline dönüşmüştür²⁸.

²⁵ Y.a.g.e., s. 36.

²⁶ Y.a.g.e., ss. 36-37.

²⁷ John Redmond, *The 1995 Enlargement of the European Union*, Ashgate Publishing Ltd, England, 1997, ss. 36-37.

* Topluluk müktesebatı, kurucu antlaşmaların herhangi bir yerinde tanımlanmamıştır. Ancak; Kurucu Antlaşmaların içerik, ilke ve siyasi hedefleri, antlaşmaların uygulanmasında ve Adalet Divanının içtihatlarıyla benimsenen yasalar, Birlik tarafından kabul edilen deklarasyon ve kararlar, ortak dış ve güvenlik politikası ile ilgili konular, adalet ve iç işleri ile ilgili konular Topluluk tarafından sonuçlandırılan uluslararası antlaşmalar ve üye ülkelerin Birlik eylemleri alanında kendi aralarında sonuçlandırdıkları antlaşmalar, müktesebatı oluşturan unsurlar olarak kabul edilmektedir.

²⁸ Baydarol, a.g.e., s. 8.

Müzakerelerin sona ermesinden sonra İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile, 22 Ocak 1972 tarihinde Brüksel’de katılım antlaşmaları imzalanmıştır. Daha sonra da katılım antlaşmalarının yürürlüğe girmesi için bu ülkelerde referanduma gidilmiştir. 10 Mayıs 1972 tarihinde yapılan referandumda İrlanda halkı, %17’ye karşı %83 oyla üyelik yönünde oy kullanmıştır. Danimarka’da, Ekim 1972’de yapılan referandumda, %37’ye karşı %67 üyelik lehinde oy kullanılmıştır²⁹. İngiltere’de, 5 Haziran 1975’de referanduma gidilmiş ve İngiliz halkının %66.9’u “evet” oyu kullanarak AT’yi tercih etmiştir³⁰. Norveç’te ise, Eylül 1972’de yapılan referandumda %46.5’a karşı %53.5 katılım karşıtı oyla AT üyeliği reddedilmiştir³¹. Katılım Antlaşmaları’nın 1 Ocak 1973’te yürürlüğe girmesiyle İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olmuşlardır.

1.1.1.4 İlk Genişlemenin Sonuçları

AT’nin ilk genişlemesi, ilk bakışta diğer genişlemelere göre nispeten sorunsuz görülebilir. Benzeri yönetim dokularına sahip, benzer kalkınma seviyesine ulaşmış ülkelerin AT çatısı altındaki entegrasyonlarının kolay olduğu düşünülebilir. Bu yargılar doğru olmakla birlikte, AT’nin bu ilk genişlemesi, içinde yaşanan konjonktüre de bağlı olarak sancısız gerçekleşmemiştir³².

Dünya ekonomisinde ortaya çıkan bazı gelişmeler ile, AT’nin hukuki yapısı birinci genişlemenin bazı sorunlarla gerçekleşmesine yol açmıştır. Bu sorunlardan ilki; dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin yarattığı sorunlardır. Bunlar, 1970’li yıllarda ortaya çıkan dolar şoku ile petrol şoklarıdır. Özellikle petrol şokları, üye ülkelerin korumacı politikalar izlemelerine; birbirleriyle olan ticareti mümkün olduğu kadar azaltmalarına yol açmıştır. Böylece, Topluluk hedeflerinden uzaklaşmış, yeni üyelerin katılımı ile sorunlar daha da ağırlaşmıştır³³.

²⁹ Önkol, a.g.e., ss. 12-13.

³⁰ Karluk, a.g.e., s. 12.

³¹ Önkol, a.g.e., s. 15.

³² Baydarol, a.g.e., s. 9.

³³ Dura ve Atik, a.g.e., ss. 143-144.

Birinci genişleme ile ortaya çıkan bir başka sorun, bazı Topluluk organlarında karar alma sürecinin daha yavaş işlemeye başlamasıdır. Çoğu kararlarda oybirliği ilkesinin geçerli olması, dokuz üyeli bir Toplulukta bazı kararların ertelenmesine neden olmuştur³⁴.

İlk genişlemenin yarattığı bir diğer sorun, Topluluk bütçesi ile ilgilidir. İngiltere'nin AT'ye tam üye olması, Commonwealth ülkeleriyle yaptığı ticaret hacmini daraltmamıştır. Böylece, İngiltere'nin AT'nin dışında kalan bu ülkelerden yaptığı ithalattan alınan gümrük vergileri, Topluluk bütçesine önemli katkılar sağlamıştır. Topluluk bütçesinin, 1970'li yıllarda esas olarak ortak tarım politikasını finanse etmek amacıyla düzenlenmiş olması, tarım sektörünün ekonomideki payı yüksek olan ülkelerin bütçeden önemli paylar almasına yol açmıştır. İngiltere'de tarım sektörünün ekonomideki payının düşük olması, bütçeye ortak gümrük tarifesi yoluyla önemli katkılar sağlayan İngiltere'yi, bütçeden en az pay alan ülke konumuna düşürmüştür³⁵. İngiltere'nin bu düzene karşı çıkışları ile, Topluluk içinde çok ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bu doğrultuda, Topluluk bütçesindeki dayanışma ilkesi önemli yaralar alırken aynı zamanda, Topluluğun kendisini dayandırdığı uluslarüstü doktrin ciddi tartışmalara konu olmuştur³⁶.

İlk genişleme ile ortaya çıkan bir diğer sorun da İngiltere'nin, AT içindeki federal eğilimlere karşı ulusal egemenliği tercih etmiş olmasıdır. Örneğin, Roma Antlaşması'nın vergi uyumlaştırması ile ilgili 99. maddesindeki oybirliği ilkesinin kaldırılmasına karşı çıkmış, bu konudaki oybirliği ilkesinin kaldırılmasını ulusal egemenliğe bir saldırı olarak kabul etmiştir. Ekonomik ve Parasal Birlik'e geçiş sonrasında İngiltere'nin Euro alanına girmekte çekimser kalması da, ulusal egemenliği federal eğilimlere tercih etmesine bağlıdır³⁷.

Sonuç olarak, AT'nin birinci genişlemesi ile, üye ülke sayısı altıdan dokuza çıkmıştır. Bu ilk genişleme süreci, yol açtığı ve yaşanan kimi sıkıntılara karşın

³⁴ Y.a.g.e., s. 144.

³⁵ Y.a.g.e.

³⁶ Baydarol, a.g.e., s. 9.

³⁷ Dura ve Atik, a.g.e., s. 144.

Topluluğun olgunlaşması yolunda büyük bir kazanım olmuştur³⁸. Bu genişlemede izlenen prosedür ve benimsenen ilkeler, sonraki genişlemeler için temel oluşturmuştur. Örneğin, İngiltere ile yapılan müzakerelerde Topluluk müktesebatına uyum, katılımın ön koşulu olarak saptanmış ve o tarihten sonraki tüm genişlemelerde bir teamül halini almıştır.

1.1.2 İkinci Genişleme: Yunanistan

AT'nin ikinci genişlemesi, güneye doğru olmuştur. 1 Ocak 1981'de Yunanistan, Topluluğa tam üye olarak katılmıştır ve Topluluğun üye sayısı 10'a yükselmiştir.

1.1.2.1 Yunanistan ile AT Arasındaki Ortaklık İlişkisi

Yunanistan, AT'ye ortak üye olmak için başvurusunu 8 Haziran 1959 tarihinde gerçekleştirmiştir³⁹. İmzalanacak ortaklık antlaşması ile, Yunanistan ekonomisinin ve şirketlerinin verimli üretime yöneleceği, üretim teknikleri ve araçlarının yenilenmesiyle ekonominin rekabet gücünün artacağı ve AT'den özel sermaye girişinin artış eğiliminde olacağı hesaplanmaktaydı. Yunan tarafı bu şekilde ekonomik kaygılarla hareket ederken, AT'nin daha ziyade siyasi yönelimlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Akdeniz'de güvenliğin sağlanması bakımından Yunanistan stratejik öneme sahipti ve bu ülke ile ilişki kurulması gerekmektedir⁴⁰.

AT ile Yunanistan arasında beş yıl süren müzakerelerin ardından, 9 Temmuz 1961'de ortaklık ilişkisi tesis eden Atina Antlaşması imzalanmış ve söz konusu antlaşma, 1 Kasım 1962'de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada, Yunanistan'ın nihai hedefinin, AT'ye tam üyeliğin gerçekleştirilmesi olduğu ifade edilmiştir⁴¹.

³⁸ Enis Coşkun, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2001, s. 51 .

³⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 7.

⁴⁰ Açıkmeşe, a.g.e., s. 42.

⁴¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 7.

1.1.2.2 Tam Üyelik Başvurusu ve Nedenleri

Topluluk, 1967 yılında Yunanistan ile ilişkilerini ülkede meydana gelen askeri darbeden ötürü dondurmıştır. “Albaylar Cuntası” olarak adlandırılan yönetim, Türkiye’nin Kıbrıs’a 20 Temmuz 1974 tarihinde müdahale etmesi ile düşmüş ve Yunanistan’da demokratik rejim yeniden tesis edilmiştir. Bu olumlu gelişmeler ışığında AT, Atina Antlaşması’na yeniden işlerlik kazandırmıştır⁴².

Atina Antlaşması’nın tekrar yürürlüğe konulmasından bir yıl sonra, 12 Haziran 1975 tarihinde Yunanistan, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan’ın tam üyelik başvurusunun nedenleri siyasi ve ekonomik olarak iki temele dayandırılabilir.

Siyasi açıdan Yunanistan’ın başvurusu, yeniden kurduğu demokrasisini istikrara kavuşturmanın, uluslararası alandaki konumunu ve etkisini güçlendirmenin bir aracı olarak nitelendirilmektedir. Yunanistan’ın AT üyeliğine yönelmesinin ikinci siyasi nedeni, tam üyeliğin bu ülkeyi ABD etkisinden uzaklaştıracağı düşüncesidir⁴³.

Yunanistan’ın AT üyeliğine yönelmesindeki ekonomik neden ise; üyeliğin, Yunanistan ekonomisini yeniden yapılandıracak en uzun vadeli hedef olarak görülmesidir. Tam üyelik; toplumsal alanda ve sanayide ilerlemeyi sağlayacak, yabancı sermaye ve uzmanlığını çekecek, içeride ve dışarıda ekonominin rekabet gücünü artıracak ayrıca, AT tarafından sağlanan çeşitli fonlardan yararlanılabilecektir⁴⁴.

1.1.2.3 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreci

Yunanistan başvurusunun ardından Komisyon, 29 Ocak 1976 tarihinde bu başvuru hakkındaki “Görüş”ünü Konsey’e sunmuştur. Komisyon’un görüşüne göre,

⁴²Y.a.g.e.

⁴³ Açıkmışe, a.g.e., s. 44.

⁴⁴ Y.a.g.e., s. 44.

Yunanistan'ın mevcut üye ülkelerden daha zayıf olmasının yarattığı problemler*, Yunanistan'ın ekonomik entegrasyonu yönünde oldukça büyük bir engeldir. Bununla beraber, Bakanlar Konseyi farklı bir görüş benimsemiş, bu problemleri Yunanistan'ın katılımının siyasi etkilerinden daha önemsiz görmüştür⁴⁵.

Bu durumun bir nedeni, o dönemin bazı önemli Avrupa siyasi liderlerinin algılamalarıdır. Bu liderler için Yunanistan, Avrupa'da çoğu uygarlığın kaynağı olarak görülmüştür ve demokrasisini yeniden kurarken Birlik içinde ayrıcalıklı davranışı hak etmektedir. Başka bir deyişle, bazı tarihsel algılamalar nedeniyle, her ne kadar Topluluk kriterleri açısından birçok eksikliği olsa da, Yunanistan'ın kendini geliştirme potansiyeline sahip olduğu düşünülmüştür⁴⁶.

Bunun yanında, Yunanistan'ın başvurusuna kadar, AT'nin somut bir Akdeniz politikası ve güneye genişleme stratejisi yoktu. Bu nedenle, Yunanistan üyelik için başvuruda bulunduğu Topluluk, Yunanistan'ın katılımını Akdeniz güvenlik politikasının geliştirilmesi için gerekli bir adım olarak düşünmüştür⁴⁷.

Katılım müzakereleri, 27 Temmuz 1976'da Brüksel'de resmi olarak açılmıştır. Bakanlar düzeyindeki son toplantı, 3 Nisan 1979'da gerçekleşmiş ve müzakerelerin tamamlandığı sonucuna varılmıştır⁴⁸. 28 Mayıs 1979'da katılım antlaşması imzalanmış ve söz konusu antlaşmanın 1 Ocak 1981'de yürürlüğe girmesiyle birlikte Yunanistan, AT'nin onuncu üyesi haline gelmiştir.

1.1.2.4 İkinci Genişlemenin Sonuçları

Yunanistan'ın ekonomik bakımdan tam üyelik için gerekli olan şartları taşımaması, tam üyelikten sonra çok fazla sorun yaratmamıştır. Tam üyeliğin ilk

* Komisyon, tarımda çalışan nüfus oranının fazlalığı ve sanayinin yapısı bakımından Yunan ekonomisinin zayıflıklarına dikkat çekmiş ve Yunanistan'ın AT'ye katılımının, Topluluk bütçesinden önemli oranda kaynak transferi gerektireceğini ifade etmiştir.

⁴⁵ Önkol, a.g.e., s. 16.

⁴⁶ Ayşe Aslıhan Çelenk, "Military and Democracy in Turkey and Algeria: The Success or Failure of EU's Mediterranean Policy", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Eylül 2003, s. 14.

⁴⁷ Y.a.g.e., ss. 14-15.

⁴⁸ Önkol, a.g.e., s. 17.

yıllarında bazı ekonomik problemlerine rağmen, Yunanistan'ın nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olması, daha kolay hazmedilmesine yol açmıştır. Bununla beraber, ilk yıllarda ortaya çıkmayan ekonomik problemler, 1990'lı yıllarda belirginleşmiştir. Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından 1996 ve 1998 yıllarında yapılan değerlendirmeler, Parasal Birlik öncesi dönemde Yunanistan'ın, Euro'ya geçiş için belirlenen kriterleri yerine getiremeyen tek AT ülkesi olduğunu ortaya koymuştur⁴⁹.

Topluluk açısından, Yunanistan'ın başvurusu sonraki Akdeniz genişlemesine işaret ettiği için önemlidir. Yunanistan'ın başvurusu ile AT, sonraki güney genişlemesi yolunu açmış ve AT'ye katılma talebinde bulunabilecek diğer Akdeniz ülkeleriyle ilgili belirli bir politika oluşturma ihtiyacını hissetmiştir⁵⁰.

Yunanistan'ın katılımı esas itibarıyla, Türk-Yunan ilişkileri bakımından önemli sonuçlar yaratmıştır. Yunanistan'ın tam üyeliği ile birlikte, Türkiye - Yunanistan ikili sorunlarını, Türkiye - AT ikili sorunları haline dönüştürmek için sürekli bir gayret içinde olması, siyasi gerekçelerle tam üyeliğe kabul edilen bu ülkenin, sürekli siyasi sorun yaratan bir ülke görünümüne kavuşmasına yol açmıştır⁵¹.

Yunanistan'ın sorun yarattığı alanlar, daha ziyade 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren daha belirginlik kazanmış, özellikle Türkiye söz konusu olduğunda Yunanistan, tercihini Türkiye ile olan ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi yerine, ilişkilerin geliştirilmesinin engellenmesi doğrultusunda yapmış; Kıbrıs kartını oynayarak, AT'nin içine girdiği genişleme sürecini veto edebileceği tehdidini kullanmıştır⁵².

⁴⁹ Dura ve Atik, a.g.e., s. 145.

⁵⁰ Çelenk, a.g.e., s. 15.

⁵¹ Baydarol, a.g.e., s. 10.

⁵² Baydarol, a.g.e., s. 10.

1.1.3 Üçüncü Genişleme: İspanya ve Portekiz

AT'nin üçüncü genişlemesi, İspanya ve Portekiz'in 1986 yılında tam üye olmaları ile gerçekleşmiştir. Bu genişleme, ikinci genişleme ile iki benzer özelliğe sahiptir. Bu benzerliklerden ilki, her iki genişlemenin de Avrupa'nın güneyine doğru olması; ikincisi ise, ekonomik gelişme seviyeleri üye ülkelere göre düşük olan bu ülkelerin, demokrasi ve barışın gelişmesi gibi daha çok siyasi nedenlerle Topluluğa kabul edilmeleridir⁵³.

1.1.3.1 İspanya

1936-1939 tarihleri arasında cereyan eden İspanya iç savaşının sonucunda, General Franco iktidarı ele geçirmiş ve 1979 yılına kadar süren bir diktatörlük rejimi kurmuştur. İspanya, rejiminin bu yapısından dolayı uzun yıllar dışlanan bir ülke olmuş; Birleşmiş Milletler (BM), Marshall Planı, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE), Avrupa Konseyi ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nden (NATO) dışlanmıştır⁵⁴.

İngiltere'nin 1961 yılında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmasının ardından, tarım ihracatının İngiliz pazarına bağımlı olması gerekçesiyle İspanya, 1962 yılında, ortaklık ilişkisinin tesisi yönünde başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruya, yaklaşık iki yıl yanıt verilmemiş ve 1964 yılında alınan bir karar uyarınca, içeriği tamamen ticari nitelikte olan bir antlaşma üzerinde görüşmeler başlamıştır. Franco rejiminin, AT'nin demokratik ilkeleriyle zıtlık teşkil eden özelliği, İspanya ile ortaklık antlaşması imzalanmamasının temel nedeni olmuştur⁵⁵.

1964 - 1970 yılları arasında AT ile İspanya arasındaki görüşmeler, içeriği tamamen ticari nitelikte olan bu antlaşma üzerinde cereyan etmiştir. 29 Haziran

⁵³ Dura ve Atik, a.g.e., s. 146.

⁵⁴ Önkol, a.g.e., s. 20.

⁵⁵ Açıkmeşe, a.g.e., s. 48.

1970’de, İspanya ile AT arasında Tercihli Ticaret Antlaşması imzalanmış ve bu Antlaşma 1 Ekim 1970’de yürürlüğe girmiştir⁵⁶.

1.1.3.2 Portekiz

Portekiz, 1932-1974 yılları arasında diktatörlük rejimine (Salazar ve Caetano rejimleri) tabi olmuştur. Bu durum, Portekiz’in AT’den uzak durması sonucunu doğurmuştur. Bu dönem boyunca rejim, katı biçimde milliyetçi bir yapı sergilemiş ve ülke hemen hemen dışa kapalı bir yapıya bürünmüştür. Ancak bu dönemde, Avrupa Konseyi’nden dışlanmış olan Portekiz, bir OEEC üyesi ve stratejik pozisyonu nedeniyle NATO’nun kurucu üyesi olmuştur⁵⁷.

Portekiz’in Avrupa’ya dönüşü, 1960 yılında İngiltere’ye olan ticari bağımlılığı nedeniyle EFTA’nın kurucu üyesi olmasıyla gündeme gelmiştir. Hem İngiltere’nin bu örgütte yer alması, hem de uluslararası bütünleşme hareketleri çerçevesinde uluslararası bir kuruluşa katılımın desteklenmemesi, Portekiz’in EFTA içinde yer almasında büyük rol oynamıştır⁵⁸.

Portekiz’in AT ile ilişkileri, demokratik olmayan yönetimler nedeniyle gelişme sağlayamamıştır. Nisan 1974’deki devrimle Portekiz’in demokratik yaşama geri dönüşü, taraflar arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesine neden olmuştur.

1.1.3.3 Üyelik Başvuruları

İspanya ve Portekiz de Yunanistan gibi, uluslararası dışlanmışlıklarına son vermek, dünya politikasında yer almak ve zayıf ekonomilerini geliştirmek için yeni kurdukları demokrasi rejimlerini sağlamlaştırmak istemişlerdir⁵⁹.

⁵⁶ Karluk, a.g.e., ss. 14-15.

⁵⁷ Önkol, a.g.e., s. 22.

⁵⁸ Açıkmeşe, a.g.e., s. 49.

⁵⁹ Çelenk, a.g.e., s. 16.

Kasım 1975'te General Franco'nun ölümü, İspanya ve Topluluk arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Franco'nun ölümü sürpriz bir şekilde, Kral Juan Carlos liderliğinde demokrasiye hızlı bir geçişe yol açmış, bu geçiş daha sonra İspanya'nın AT üyeliği için hazır olması anlamına gelmiştir⁶⁰.

Portekiz'de Nisan 1974'te meydana gelen devrimin ardından Caetano hükümeti devrilmiş, ülke için istikrarsızlık dönemi başlamış ve Portekiz bir dizi askeri darbeye sahne olmuştur. Aynı dönemde, Afrika'daki sömürgeler için başlayan dekolonizasyon süreci, Portekiz'in bu kolonileri kaybetmesine, dış ticari ilişkilerini gözden geçirmesine ve bu faktörlerin etkisiyle AT'ye yönelmesine neden olmuştur⁶¹.

İspanya ve Portekiz'i AT'ye tam üyeliğe yönelten ekonomik ve siyasi nedenler hemen hemen aynıdır. Her iki ülke de, yeni kurulan demokrasilerini garanti altına alarak siyasi istikrarın sağlanması için AT üyeliğini bir çıkar yol olarak değerlendirmişlerdir. Uzun yıllar boyunca, anti-demokratik rejimleriyle dışlanmış konumda bulundukları Avrupa'ya dönüşün bir garantisi olarak AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunan İspanya ve Portekiz, ekonomik açıdan da kendilerine sağlanacak olan fonlarla ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve gelişmişlik düzeylerinin artırılması hedeflerini göz önünde bulundurmışlardır. Bu iki Güney Avrupa ülkesinin, az gelişmiş ekonomileri ve demokrasiye geçişlerinde karşılaştıkları sıkıntılar, AT'nin bu ülkelerle ilişkilerinin yavaş ilerlemesine yol açmıştır⁶².

Ekonomik açıdan İspanya'nın asıl hedefi, üyelikten sonra AT'den alınacak fonların, zaten yüksek bir rekabet gücüne ulaşmış olan ve üretim kapasitesiyle oldukça geniş kaynaklara sahip konumdaki tarıma dayalı sanayiine önemli bir atılım kazandırmasıydı. İspanya'nın, Topluluk düzeyindeki bölgesel programlardan alacağı payın da, çeşitli bölgeler arasındaki yaşam düzeyi farklılıklarının kapanmasına yardımcı olması bekleniyordu⁶³.

⁶⁰ Önkol, a.g.e., ss. 20-21.

⁶¹ Açıkmışe, a.g.e., ss. 50-51.

⁶² İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 8.

⁶³ Borchardt, a.g.e., s. 20.

Portekiz açısından ise Topluluk; hem siyasal yalnızlıktan kurtulma fırsatını, hem de ekonomik gelişmenin geleceği için en elverişli ortamı sunmaktaydı. Üyelğin sağladığı güven duygusu, devrimden sonra özellikle ülke sanayiinin gelişmesinde kilit bir konumda olan büyük şirketlerin yatırımlarını canlandırdı. Portekiz de, başta tarımda olmak üzere, ekonominin yeniden yapılandırılması için gereken ve mali yardımla sınırlı kalmaması beklenen destek konusunda yine Topluluğa güveniyordu⁶⁴.

Bu nedenlerle, Portekiz 28 Mart 1977’de, İspanya ise 28 Temmuz 1977’de, tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

1.1.3.4 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreci

Komisyon, Portekiz ve İspanya’nın başvuruları hakkındaki görüşlerini Portekiz için 19 Mayıs 1978, İspanya için de 29 Kasım 1978’de açıklamıştır⁶⁵.

Komisyon, İspanya ve Portekiz’in AT’ye üyelik başvurularını, bu ülkelerde demokrasinin güçlendirilmesi ve AT’nin dış ilişkilerinin gelişmesi bakımından olumlu karşılamış; ancak bu iki Akdeniz ülkesinin AT’ye katılımlarının ekonomik açıdan sorunlar yaratacağını -özellikle Portekiz bakımından- vurgulamıştır⁶⁶.

Katılım müzakereleri; Portekiz ile 17 Ekim 1978’de, İspanya ile de 5 Şubat 1979’da açılmıştır⁶⁷. Her ne kadar bu ülkeler istikrarlı demokratik kurumlara sahip olmasalar da, AT bu ülkelerle müzakereleri başlatmıştır. Bu durum, AT’nin Akdeniz ülkelerinde demokrasinin güçlendirilmesini destekleme arzusunu göstermektedir. Müzakereler, İspanya ile yedi yıl ve Portekiz ile sekiz yıl sürmüştür⁶⁸.

⁶⁴ Y.a.g.e., ss. 20-21.

⁶⁵ Redmond, a.g.e., s. 37.

⁶⁶ Açıkmeşe, a.g.e., s. 51.

⁶⁷ Redmond, a.g.e., s. 37.

⁶⁸ Çelenk, a.g.e., ss. 16-17.

İspanya ile müzakerelerde, İspanya ekonomisinin yapısı ve büyüklüğü AT tarafında entegrasyonda güçlükler neden olacağı endişesi yaratmıştır. İspanya ise, ticaret önündeki engellerin kaldırılmasının yüksek ithalata neden olacağından endişe etmiştir. Portekiz açısından, demokrasiye geçiş çalkantılı olmuş, ekonomisinin küçüklüğü ve çevresel konumuna rağmen tarım, tekstil ve ayakkabıcılık gibi geleneksel sanayi sektörlerine olan güçlü eğilimi endişe yaratmıştır⁶⁹.

Özellikle, İspanya'nın nüfus ve coğrafi büyüklüğü ile, bu ülkenin o günkü AT ortalamalarının çok gerilerinde kalan gelir yapısı, tam üyelik müzakerelerinin çok çetin geçmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, müzakereler birçok kez kesilme noktasına gelmiş, bu güçlüklerin aşılmasında, özellikle İspanya'nın bütün sosyo-ekonomik katmanlarının AT tam üyeliğine dört elle sarılmaları büyük rol oynamıştır⁷⁰.

AT ile İspanya ve Portekiz arasında, 12 Haziran 1985 tarihinde katılım antlaşmaları imzalanmış ve söz konusu antlaşmaların 1 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmesi ile bu iki ülke AT'ye tam üye olmuşlardır. Katılım antlaşmaları genel olarak yedi yıllık, tarım kesimi için on yıllık bir uyum dönemi öngörmüştür⁷¹.

1.1.3.5 Üçüncü Genişlemenin Sonuçları

Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunda olduğu gibi, İspanya ve Portekiz'in tam üyelik başvuruları için de Komisyon, ekonomik gerekçelerden hareket ederek olumsuz görüş vermiş; buna karşılık Bakanlar Konseyi, yine siyasi gerekçeyi ön plana çekerek, İspanya ve Portekiz'in tam üyelik sürecini başlatmıştır⁷².

İspanya ve Portekiz'in katılımları ile birlikte, AT başlangıçtaki üye devlet sayısını ikiye katlamış, özellikle İspanya'nın üyeliği AT içinde beşinci büyük ülkenin

⁶⁹ Preston, a.g.e., ss. 128, 130.

⁷⁰ Baydarol, a.g.e., s. 10.

⁷¹ Açıkmeşe, a.g.e., s. 54.

⁷² Baydarol, a.g.e., s. 10.

varlığına yol açmıştır. Böylece, daha önceki genişleme süreçlerinde oybirliği ile karar alma konusunda ortaya çıkan problem, biraz daha ciddi boyutlara ulaşmıştır⁷³.

İspanya ve Portekiz'in ekonomik gelişmişlik düzeyinin Topluluk ortalamasının çok gerilerinde kalmasının sonucunda, Topluluğun zengin ülkeleriyle zayıf ekonomileri arasındaki uçurum artmıştır⁷⁴.

İspanya ve Portekiz'de, tarım sektörünün ekonomideki payının büyük olması, ortak tarım politikasına uyum sorununu gündeme getirmiştir. Şarap, meyve, zeytin yağı ve sebze, İspanya'nın üretimi ve ihracat kapasitesinin çok yüksek; diğer tarımsal ürünlerde düşük olması, üretim ve ihracat kapasitesinin yüksek olmadığı sektörlerdeki çiftçilerin, Topluluk rekabetine ayak uydurmada güçlük çekmesine yol açmıştır. Portekiz'deki tarım sektörü ise, çok sayıda yapısal aksaklığa sahipti. İşgücünün dörtte birine istihdam sağlayan tarım sektörü, ülkedeki tarımsal tüketimi karşılamaya yetecek üretime sahip değildi⁷⁵.

Üçüncü genişleme, bölgede istikrar sağlayıcı unsur olarak hareket edecek ve çoğulcu siyasi ve ekonomik yapıların ve süreçlerin geliştirilmesi için çerçeve kuracak AT modelinin test edilmesi olmuştur. AT, Akdeniz ülkelerine ekonomik ve siyasi reformlara içteki karşı çıkışların üstesinden gelmeye yardım etmede, önemli bir rol oynamanın gerekli olduğunu hissetmiştir⁷⁶.

1.1.4 Fiili Genişleme: İki Almanya'nın Birleşmesi

AT, 3 Ekim 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi suretiyle, fiili bir genişlemeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu genişleme, daha önceki süreçlerden ve gelecek genişlemelerden tamamıyla farklıdır. Ne bir başvuru yapılmış, ne müzakere aşamasına geçilmiş, ne de bir katılım antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu genişleme, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılında Federal Alman Cumhuriyeti

⁷³ Dura ve Atik, a.g.e., s. 147.

⁷⁴ Açıkmeşe, a.g.e., s. 55.

⁷⁵ Dura ve Atik, a.g.e., s. 148.

⁷⁶ Çelenk, a.g.e., ss. 16-17.

ve Demokratik Alman Cumhuriyeti şeklinde ikiye ayrılan Almanya'nın 1990 yılında yeniden birleşmesi sonucunda gündeme gelmiştir⁷⁷.

SSCB ve Doğu Avrupa'da 1989 yılında baş gösteren devrimsel nitelikteki gelişmeler ve yaşanan demokratikleşme süreci Doğu Almanya'yı (Demokratik Alman Cumhuriyeti) doğrudan etkilemiştir. İki Almanya'nın birleşmesine varan gelişmeler, 1989 Temmuz ayında Doğu Alman hükümetinin kendi vatandaşlarına turistik çıkış vizesi vermesiyle başlamıştır. Bu vize politikasının amacı, rejimden hoşlanmayanların ülkeden çıkıp gitmesini sağlamaktır. Bu politikanın sonucunda, Doğu Almanya'dan komşu ülkelere sayıları on binleri bulan bir turist akını olmuştur. Bu turist akınının komşu ülkeleri sıkıntıya sokmaya başlaması ile, konu uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Komşu ülkelere giden Doğu Alman vatandaşları, oradaki Alman ve Batı büyükelçiliklerine sığınmışlardır⁷⁸.

Doğu Almanya'da ortaya çıkan bu durum, 1989 Ekim'inden itibaren Doğu Almanya'nın birçok büyük şehrinde komünist rejim aleyhtarı gösterilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Komünist Parti Hükümeti, 9 Kasım 1989 günü Doğu ve Batı Berlin arasındaki duvarın açıldığını ilan etmiştir. Böylece, iki Almanya arasında seyahat ve göç serbestisi sağlanmıştır⁷⁹.

Doğu Almanya'daki gelişmelere paralel olarak, Federal Almanya Başbakanı Helmut Kohl, 28 Kasım 1989'da iki Almanya'nın birleştirilmesini sağlayacak bir plan ortaya atmış ve bu plan uyarınca 12 Eylül 1990'da ABD, SSCB, İngiltere, Fransa, Doğu ve Batı Almanya arasında -İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefiklerin aralarında, gerek Almanya gerek Berlin şehri konusunda çeşitli antlaşmalar imzalamış olmalarından dolayı sorun, Amerika, İngiltere ve Fransa'yı da ilgilendirmektedir- Birleşme Antlaşması imzalanmıştır⁸⁰. 3 Ekim 1990 tarihinde yürürlüğe giren bu antlaşma ile, iki Almanya resmen birleştirilmiştir.

⁷⁷ Açıkmeşe, a.g.e., s. 56.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, Cilt 1-2: 1914 -1995, 1995, s. 922.

⁷⁹ Y.a.g.e., ss. 922-923.

⁸⁰ Y.a.g.e., s. 924.

İki Almanya'nın birleşmesinin AT açısından anlamı, Avrupa'nın fiilen genişlemesi ve nüfusunun artması olmuştur. Böylece, AT'nin üye sayısı 12'den 13'e çıkmamıştır, ancak AT organlarında Almanya'nın ağırlığı artmıştır⁸¹.

Avrupa Parlamentosu'nda (AP), Almanya'nın milletvekili sayısı 81'den 99'a çıkarken diğer üç büyük ülkenin parlamenter sayısı ancak 81'den 87'ye yükselmiştir. Birleşme ile birlikte, Doğu Almanya fiili olarak gümrük birliğine girmiş ve bu ülkenin üçüncü ülkelerle ticaretinde Topluluk mevzuatı uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, Doğu Almanya'nın Avrupa Yatırım Bankası'nın (AYB) kredilerinden ve yapısal fonlardan yararlanabilmesi de mümkün olmuştur. Birleşme, bütçeye mali yük getireceğinden, Komisyon tarafından hazırlanan 1991 ve 1992 bütçe tekliflerinde, taahhütler ve ödemeler fasıllarında artışlar görülmüştür. Birleşme maliyetinin %80'i Federal Almanya tarafından karşılanmıştır⁸².

1.1.5 Dördüncü Genişleme: Avusturya, İsveç, Finlandiya

Topluluk, dördüncü genişleme sürecini Güney Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik olarak daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumları ile daha iyi işlediği Kuzey ülkeleri ile gerçekleştirmiştir⁸³. Avusturya, İsveç ve Finlandiya, 1 Ocak 1995 tarihinde AT'ye üye olmuşlardır. Bu üç ülke ile beraber tam üyelik başvurusunda bulunan Norveç ve İsviçre ise, yapılan referandumlar sonucunda AT'nin dışında kalmayı tercih etmişlerdir.

Dördüncü genişleme sürecinin kapsadığı üç ülke -Avusturya, İsveç ve Finlandiya-; kişi başına düşen gelir bağlamında dünyanın en zengin ülkeleri arasındadır, çevre ve sosyal koruma açısından yüksek standartlara sahiplerdir, siyasi olarak istikrarlıdır ve önceki genişlemelerdeki ülkelere göre daha az nüfusa sahiptirler.⁸⁴ Ayrıca, bu ülkeler EFTA üyesiydiler.

⁸¹ Karluk, a.g.e., s. 16.

⁸² Y.a.g.e.

⁸³ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 9.

⁸⁴ Robert A. Jones, *The Politics and Economics of the European Union*, Edward Elgar Publishing Ltd, UK, 1996, s. 277.

1.1.5.1 Başvuru Nedenleri

EFTA ülkelerinin AT üyeliğine yönelmelerinde, Doğu Bloku'nun çöküşü önemli bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş sırasında, iki kutuplu dünya sisteminde dengelerin gözetilmesi adına bu ülkeler -Norveç dışında- tarafsızlık politikası izleyerek AT'den uzak durmuşlardır. Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması, iki Almanya'nın birleşmesi ve 1991 yılında da SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaş sona erdirmiş ve bu gelişmeler sonucunda, EFTA ülkeleri "tarafsız statülerini" ve AT'ye üye olma olasılıklarını gözden geçirmeye başlamışlardır⁸⁵.

Söz konusu ülkeler, diğer avantajları yanında, serbest ticaret ve kaynakların dolaşımı alanlarında, Tek Avrupa Pazarı'nın fırsatlarından yararlanmak için başvuruda bulunmuşlardır⁸⁶.

Avusturya, dördüncü genişleme süreci kapsamında AT'ye tam üyelik için başvuran (17 Temmuz 1989) ilk ülkedir. Avusturya'yı, üyelik için çaba gösterme kararına yönelten daha çok ekonomik ve ticari çıkarları olmuştur. Bunları korumanın, geleneksel pazarlarına güvenli girişinin sürmesine bağlı olduğu görülmüştür⁸⁷. Avusturya, EFTA ülkeleri içinde, AT üyeleri ile en yoğun ilişkilere sahip ülkedir⁸⁸.

İsveç ve AT arasındaki ilişkiler, İsveç'in geleneksel tarafsızlığı nedeniyle, 1990'ların başına kadar sınırlı bir alan içinde kalmıştır. 1990'ların başlarında, Doğu Avrupa'da yaşanan karışıklıklar zamanla, AT üyeliğinin artık bu ülkenin tarafsızlığıyla bağdaşabileceği yolunda bir sonuca varılmasına yol açmıştır. Belirleyici etken, İsveç'in Avrupa'da yeni bir düzenin oluşturulmasında etkin rol oynama ve gelecekteki siyasal, ekonomik ve toplumsal işbirliğini etkilemek için

⁸⁵ Açıkmeşe, a.g.e., s. 60.

⁸⁶ Kourvetaris ve Moschonas, a.g.e., s. 289.

⁸⁷ Borchardt, a.g.e., s. 22.

⁸⁸ Raymond Courbis ve Wladyslaw Welfe(eds), *Central and Eastern Europe on its Way to European Union: Simulation Studies Based on Macro Models*, Germany, 1999, s. 285.

Birlik üyeliğini kullanma kararlılığı olmuştur⁸⁹. Bu gelişmelerin neticesinde İsveç, 1 Temmuz 1991’de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur⁹⁰.

Finlandiya da, Avrupa’nın jeopolitik manzarasında meydana gelen değişiklikler sonucunda, AT’ye karşı tutumunu gözden geçirmeye başlamış ve 18 Mart 1992 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Üyelik başvurusu üzerinde etkili olan bir gelişme, İsveç’in başvurusudur. İsveç ile olan tarihi ve ekonomik bağlar, Finlandiya başvurusunun zamanlamasında belirleyici olmuştur. Finlandiya’nın başvurusuna yol açan diğer bir faktör; SSCB ile bu ülke arasında 1990’lı yılların başında ticaretin azalması ve toplam ihracat içinde Sovyet payının önemli ölçüde düşmesinin de sonucunda, ekonomik sorunların yaşanmasıdır. Siyasi açıdan da Finlandiya, AT’nin etkinliklerinin her alanında karar alma mekanizmalarına dahil olarak, uluslararası platformda söz sahibi olmayı ve AT’nin geleceğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamayı hedefleyerek başvuruda bulunmuştur⁹¹.

AT’nin ilk genişleme sürecinde yer alan, kendisiyle katılım antlaşması imzalanan ancak, 1972 yılında yapılan referandum sonucunda üyeliği reddeden Norveç, AT üyeliğine o tarihten itibaren daha temkinli yaklaşmıştır. Ülke içinde yaşanan ekonomik sorunlarla başa çıkabilmek amacıyla ve komşularının da söz konusu girişimde bulunmalarından dolayı, AT dışında kalmayı göze alamayan Norveç, 25 Kasım 1992’de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur⁹². Ancak, yapılan referandum sonucu AT dışında kalmayı tercih etmiştir.

⁸⁹ Borchardt, a.g.e., s. 22.

⁹⁰ Pascal Fontaine, “Europe in ten points, Key Dates In The History of European Integration”, http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_glance/12/txt_en.htm#11 (02.12.2002).

⁹¹ Açıkmeşe, a.g.e., s. 62.

⁹² Y.a.g.e., ss. 62-63.

İsviçre, 20 Mayıs 1992’de tam üyelik başvurusunda bulunmuş; 6 Aralık 1992’de Avrupa Ekonomik Alanı’na* (AEA) katılmak için yapılan referandumda olumsuz sonuç çıkması üzerine, AEA’na girmekten vazgeçmiş, böylece dolaylı yoldan AT’nin dışında kalmayı tercih etmiştir⁹³.

1.1.5.2 Komisyon Görüşü ve Katılım Süreçleri

Komisyon, 1 Ağustos 1991’de Avusturya, 31 Temmuz 1992’de İsveç, 4 Kasım 1992’de Finlandiya ve 24 Mart 1993’de Norveç başvuruları hakkında sunduğu görüşlerde, bu ülkelerin AT mevzuatına AEA çerçevesinde sağladıkları uyumun müzakereler bakımından kolaylık yaratacağını vurgulamıştır⁹⁴.

Komisyon, özellikle tarım, balıkçılık sektörleri ile ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesindeki müzakerelerin sorun yaratabileceğini ifade etmiştir. Komisyon değerlendirmelerine göre, tüm aday ülkelerde tarım sektörü büyük ölçüde subvanse edilmekte ve tarım ürünleri fiyatları Topluluk oranlarının çok üzerinde bir seyir izlemektedir⁹⁵.

Komisyon, bu ülkelerin katılımının, Topluluk açısından büyük problemler yaratmayacağını belirtmek suretiyle tüm adaylar hakkında olumlu görüş bildirmiştir. Komisyon görüşleri temelinde, Avusturya, İsveç ve Finlandiya ile 1 Şubat 1993, Norveç ile 5 Nisan 1993 tarihinde katılım müzakereleri resmen başlatılmıştır⁹⁶. Avusturya, İsveç ve Finlandiya ile müzakereler 1 Mart 1994’te; Norveç ile özellikle

* Avrupa Ekonomik Alanı: EFTA ülkeleri, 1977’de AB ile aralarında serbest ticareti öngören bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmalar büyük çapta Mayıs 1992 yılında imzalanıp, 1 Ocak 1994’de yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Alanı’nın yerine geçmiştir. EFTA üyesi üç ülke (İzlanda, Norveç ve Liechtenstein) şu anda AEA’nı 15 AB üyesi ülke ile birlikte oluşturmaktadır. Liechtenstein, AEA’na 1 Mayıs 1995 tarihinde İsviçre ile gümrük birliğini revize eden referandum sonrasında, tam üye olmuştur. İsviçre, Aralık 1992’de yapılan referandum ile AEA üyeliğine karşı çıkmıştır. AEA, ortak kurallara ve rekabette eşit şartlara dayalı bir ekonomik alan kurmakta ve bu alan 17 ülke ile yaklaşık 370 milyon kişiyi kapsamaktadır. Anlaşmanın ana noktası malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin alan içersinde serbest dolaşımıdır. Bununla birlikte anlaşma, EFTA ülkeleriyle, AB’nin araştırma-geliştirme, turizm, çevre ve eğitim alanlarında işbirliği yapmalarını öngörmektedir.

⁹³ Karluk, a.g.e., s. 19.

⁹⁴ Açıkmeşe, a.g.e., s. 62, 65.

⁹⁵ Y.a.g.e., ss. 62-63.

⁹⁶ Redmond, a.g.e., s. 44.

balıkçılık gibi birkaç konunun kalması nedeniyle, 16 Mart 1994 tarihinde sonuçlandırılmıştır⁹⁷.

Müzakerelerde en zorlu tartışmalar, ortak tarım politikası ve bölgesel politikalar alanında yapılmıştır. Bunların yanı sıra; Norveç ile balıkçılık, Avusturya ile ulaştırma konusunda ve kuzey ülkeleri ile alkol monopollerini bakımından çeşitli sorunlar yaşanmıştır⁹⁸.

Bu ülkelerin Birliğe üye devletlerle ortak değerleri taşıması ve refah seviyelerinin yüksek olması nedeniyle, katılım müzakereleri Birlik tarihindeki en kısa sürede tamamlanmıştır⁹⁹. 24 - 25 Haziran 1994 Korfu Zirvesi'nde, dört yeni üyenin üyelik antlaşmaları imzalanmıştır.

Aday ülkelerde yapılan referandumlar sonucunda, Avusturya, İsveç ve Finlandiya AT'ye katılımı kabul ederken; Norveç, ikinci kez AT dışında kalmayı tercih etmiştir.

Finlandiya, 16.10.1994'de gerçekleştirilen referandumda, % 57 oy oranı ile AT'ye katılmaya evet demiştir. İsveç'te 13.11.1994 tarihinde yapılan referandumda, evet oyu %52.2 çıkmıştır. Avusturya'da, 12.10.1994 tarihindeki referanduma katılan Avusturyalıların üçte ikisi (%66.39) lehte oy kullanmışlardır¹⁰⁰. 1.1.1995 tarihinde Katılım Antlaşmaları'nın yürürlüğe girmesinin ardından Avusturya, İsveç ve Finlandiya AT'ye tam üye olmuşlardır.

1.1.5.3 Dördüncü Genişlemenin Sonuçları

AT, dördüncü genişlemesini 1.1.1995 tarihinde sonuçlandırmış ve bu suretle On ikiler Avrupası'ndan On beşler Avrupası'na geçiş ilan edilmiştir. AT ve yeni üye üç ülke gelenek ve tarihi bakımından ortak bir mirası paylaşan doğal ortaklardır. Çoğulcu demokrasi ve dünyaya açık bir piyasa ekonomisi için ortak taahhütleri

⁹⁷ Y.a.g.e., s. 51.

⁹⁸ Açıkmeşe, a.g.e., s. 67.

⁹⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 9.

¹⁰⁰ Karluk, a.g.e., s. 17.

vardır. Bu üç ülke, yüksek bir hayat standardı ve gelişmiş bir sosyal koruma sistemine erişmişlerdir¹⁰¹.

Ekonomik anlamda bu ülkeler, AT'nin gelişmiş ülkeleri ile aynı düzeyde veya Topluluk ortalamasının üstündeydiler. 1991 yılı itibariyle kişi başına düşen milli gelir Avusturya'da 20.140 \$ ve İsveç'te 25.110 \$ ile AT ortalamasından daha yüksek durumdaydı¹⁰².

Deneyimli demokrasiler olarak eski EFTA ülkeleri, AT üyeliğine uyum sağlamada büyük idari zorluklar yaşamamıştır. İdari mekanizmalara uyum, katılımdan önce gerçekleşmiştir¹⁰³. Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın ekonomik gelişmelerini tamamladıktan sonra AT'ye katılmaları, dördüncü genişlemeye en sorunsuz genişleme özelliği kazandırmıştır¹⁰⁴.

Bu ülkelerin katılımı; AT'nin nüfusunu %6.2 (348.6 milyondan 370.4 milyona ulaşmıştır), Gayri Safi Milli Hasılası'nı (GSMH) %7 civarında, kişi başına düşen gelirini %1 civarında ve yüzölçümünü %37 oranında artırmıştır¹⁰⁵. Son olarak, üç EFTA ülkesinin AT'ye katılımları ile birlikte EFTA, çözülme sürecine girmiş ve fiilen dağılmıştır¹⁰⁶.

1.2 Topluluk Hukuku Açısından Genişleme

1.2.1 Genişleme Kriterleri

Genişleme kriterleri, Topluluk kurucu antlaşmalarında yer alan kriterler ve zirvelerde belirlenen kriterler olarak iki başlıkta incelenebilir. Topluluk kurucu antlaşmalarında yer alan kriterlerin yetersizliği ve soyut niteliği göz önünde tutularak bu konudaki boşluklar, çeşitli zirvelerde benimsenen kararlarla giderilmeye çalışılmıştır.

¹⁰¹ Redmond, a.g.e., s. 59.

¹⁰² Kourvetaris ve Moschonas, a.g.e., s. 289.

¹⁰³ Preston, a.g.e., s. 131.

¹⁰⁴ Atik ve Dura, a.g.e., s. 149.

¹⁰⁵ Jones, a.g.e., s. 277.

¹⁰⁶ Karluk, a.g.e., s. 18.

1.2.1.1 Kurucu Antlaşmalarda Öngörülen Koşullar

AT kurucu antlaşmalarında, Topluluğa yeni üye devletlerin katılmasına ilişkin maddeler; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) kuran antlaşmanın 98., Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) kuran antlaşmanın 237. ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (AAET) kuran antlaşmanın 205. maddelerinde* yer almaktadır. Her üç madde çerçevesinde, Avrupa Topluluklarına üye olabilmek için öngörülen tek maddi koşul “Avrupa devleti olmak” tır.

1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren ve AKÇT, AAET, AET Antlaşmaları’nda ilk büyük değişikliği gerçekleştiren Tek Avrupa Senedi ile genişleme kriterlerine ilişkin herhangi bir yenilik getirilmemiş, yalnızca usule ilişkin bir değişiklik kabul edilmiştir¹⁰⁷.

1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile, bazı değişiklikler öngörülmüş; AET Antlaşması’nın 237., AKÇT Antlaşması’nın 98., AAET Antlaşması’nın 205. maddeleri yürürlükten kaldırılarak bu maddeler, “O” maddesi ile tek bir çerçevede toplanmıştır.

“O” maddesi, genişlemenin siyasal anlamı ve yasal yöntemini belirlemektedir. Maddenin ilk cümlesinde, “Tüm Avrupalı Devletler, Birliğin üyesi olma talebinde bulunabilirler” ifadesi yer almaktadır. Madde ayrıca, tam üyeliğin gerçekleşmesinde izlenecek yasal yöntemi tanımlamaktadır. Bundan sonra, Avrupa’nın genişlemesi AT’ye değil, Maastricht Antlaşması tarafından kurulan AB’ye tam üyelik anlamına gelmektedir¹⁰⁸.

Maastricht Antlaşması’na göre, AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunabilmenin şartı, Avrupalı devlet olmaktır. Ancak, bir devletin Avrupalı olarak sınıflandırılmasında hangi kriterlerin göz önüne alınacağı konusuna bir açıklık

* Maddeler için Bkz çalışmanın 2.2. bölümü.

¹⁰⁷ Açıkmeşe, a.g.e., s. 9.

¹⁰⁸ Karluk, a.g.e., s. 67.

getirilmemiştir. Böylece, Avrupalı olmak kavramı, Antlaşmada coğrafi bir tanımlama ötesinde somutlaştırılmamıştır¹⁰⁹.

Haziran 1992 Lizbon Zirvesi'nde hazırlanmış olan Komisyon raporuna göre Avrupalı kimliği; coğrafi, tarihsel ve kültürel çeşitli unsurları içinde barındırmaktadır. Tarihsel olarak paylaşılmış bir takım değerler, düşünceler ve karşılıklı etkileşimle, her kuşak Avrupalı kimliğini yeniden tanımlayacaktır. Bu nedenle Komisyon, AB'nin sınırlarının belirlenip dondurulmasının doğru olmadığı inancında olduğunu ifade etmiştir¹¹⁰.

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nın genişlemeye ilişkin maddi koşulları ve usul koşullarını düzenleyen 49. maddesi, Maastricht Antlaşması "O" maddesinin yerini almıştır. 49. madde ile, Antlaşma'nın 6 (1) maddesine* atıfta bulunulmuş, bu maddede belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devletinin, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabileceği belirtilmiştir. Bu madde çerçevesinde, başvuran ülkeler; Avrupa kıtasında yer almalı ve Birliğin dayandığı demokrasi, insan ve azınlık haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini benimsemelidir¹¹¹. Böylece, genişleme için gerekli olan "Avrupalılık" kriteri** yanında, ikinci bir kriter daha belirlenmiştir. Anılan hükümde, her Avrupa ülkesine başvuru hakkı tanınmış, fakat girme hakkı verilmemiştir¹¹².

¹⁰⁹ Y.a.g.e., s. 68.

¹¹⁰ Esra Çayhan ve Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss. 118-119.

* Madde 6 (1): "Birlik, Üye Devletler'in ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur."

¹¹¹ European Parliament Fact Sheets, "The Problem Posed by Enlargement of the Union", 25.06.2001 http://www.europarl.eu.int/factsheets/6_3_1_en.htm (07.12.2002).

** Konsey'in Avrupalılık kriterine istinaden bir başvuruyu reddetmesi, yalnızca Fas bakımından söz konusu olmuştur. Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Fas, 1987'de Avrupa topluluklarına üyelik başvurusunda bulunmuş; Konsey 1 Ekim 1987 tarihli kararıyla, bu ülkenin Avrupalı olmadığı gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir.

¹¹² Gülören Tekinalp ve Ünal Tekinalp, *Avrupa Birliği Hukuku*, 2.baskı, BetaYayınları, İstanbul, Mayıs 2000, s. 53.

1 Şubat 2003'te yürürlüğe giren ve Topluluğun temel yasal belgesi konumunda olan Nice Antlaşması'nın 49. maddesi de* Amsterdam Antlaşması ile aynı şekilde düzenlenmiştir.

1.2.1.2 Zirvelerde Belirlenen Kriterler

Topluluk, bugüne kadar yaşadığı genişleme süreçlerinde, resmi olarak antlaşmalarda yer alan tek koşul olan Avrupalılık kriterini göz önüne almıştır. Bu prensibin, yeni üye alımı için tek başına yeterli bir koşul olmaması nedeniyle, uygulamada bu ülkelerin katılımı için birincil ve ikincil mevzuatta yer almayan bir takım koşullar belirlenmiştir.

Bu bağlamda, temel hak ve özgürlüklerin Topluluğun siyasi bütünlüğü içine sokulması yolunda çaba gösterilmiştir. Kasım 1973'te Paris'teki Zirve sonucunda yayınlanan bildiride demokrasinin, sosyal adaletin ve insan haklarına saygının Avrupa kişiliğinin temel öğeleri olduğu açıklanmıştır. 5 Nisan 1977 tarihinde AP, Konsey ve Komisyon kabul ettikleri Ortak Bildiri ile temel haklara saygı kavramını Topluluk temel ilkeleri arasında gördüklerini belirtmişlerdir¹¹³. Daha sonra, Topluluğa üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları 7-8 Nisan 1978 tarihli Kopenhag Zirvesinde kabul ettikleri bir deklarasyonla “üye devletlerin her birinde ulusal demokratik ilkelerin ve insan haklarının korunması, Topluluğa katılmanın ana unsurunu oluşturur” demiştir¹¹⁴. Böylece, kurucu antlaşmalarda ya da ikincil mevzuatta hüküm bulunmamasına karşılık, demokrasi ve insan hakları konusu katılım için gerekli siyasi bir koşul olmuştur.

* Madde için bkz. Bütünleştirilmiş Haliyle AB (Nice) Antlaşması: Official Journal of the European Communities, “Consolidated Versions of the Treaty on EU and of the Treaty Establishing the European Community” (2002/C 325/01) http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf

¹¹³ Haluk Günuğur, *Avrupa Topluluğu Hukuku*, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s. 261.

¹¹⁴ Y.a.g.e., s. 262.

9-10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesi'nde, yönetim sistemleri demokrasi ilkesine dayanan tüm Avrupa ülkelerinin Topluluğa üyelik başvurusunda bulunabilecekleri belirtilmiştir¹¹⁵.

Haziran 1992'de gerçekleştirilen Lizbon Zirve toplantısında, hazırlanmış olan Komisyon raporu doğrultusunda, üyeliğe aday ülkelerin hangi koşulları yerine getirmeleri gerektiği açıklanmıştır. Bu bağlamda, Birliğe yeni katılımların Maastricht Antlaşması'nda yer alan şartların* gerçekleştirilmesini hızlandırıcı etkisi olması gerektiği belirtilmiş ve genişlemenin derinleşmeden** fedakarlık edilmesine neden olmaması gerektiği vurgulanmıştır¹¹⁶.

21-22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirisinde, tam üyelik için gerekli şartlar yeniden belirlenmiştir. AB, yeni ve önceki genişleme dalgalarından daha somut olan bir genişleme politikası oluşturma ihtiyacı hissetmiştir¹¹⁷. Zirvede, tam üyelik için bazı kriterler getirilmiştir. Kopenhag kriterleri olarak bilinen bu ölçütler, aday ülkelerin AB'ye üye olmak için yerine getirmeleri gereken koşullardır. Kopenhag Kriterleri, şu şekilde sıralanabilir¹¹⁸:

- Siyasi kriterler: Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması, demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesi;
- Ekonomik kriterler: İşleyen bir piyasa ekonomisi ve Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkabilecek bir kapasitenin varlığı;
- Kurumsal kriterler: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalmayı içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme gücü.

¹¹⁵ Açıkmeye, a.g.e., s. 12.

*Maastricht Antlaşması metni için bkz. http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/EU_treaty.html

** Derinleşme: Hükümetlerarası bir sistemden hükümetlerin etkisinin nispeten azaldığı uluslararası bir sisteme geçiş, bunun için de AB'de uluslararası nitelik taşıyan AB Parlamentosu ve Komisyonu gibi kurumların karar alma mekanizmasındaki etkinliklerinin artırılması ve ticari bütünleşmenin ekonomik ve parasal alana ve ortak bir dış politika alanına yansıtılmasıdır.

¹¹⁶ Çayhan ve Güney, a.g.e., s. 118.

¹¹⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 17.

¹¹⁸ Erwin Nierop, "Türkiye ve Parasal Birlik", *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı: 4, Kış 1999, s. 306.

Kopenhag Zirvesi'nde, aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken bu üç kriter dışında bir de, üye devletlerin genişlemenin ön koşulu olarak yerine getirmesi gereken bir kriter benimsenmiştir. "AB'nin yeni üye alımı, bütünleşmenin kazandığı ivmeye zarar vermemelidir" ifadesi kullanılarak başarılı bir genişlemenin Topluluk politikalarında ve kurumsal yapısında reform yapılmasına bağlı olduğu ve bu alandaki sorumluluğun üye devletlere bırakıldığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla, tüm kriterleri yerine getiren Avrupalı devletler, Birliğin yeni üye alımı konusundaki kapasitesine bağlı olarak AB'ye tam üye olabileceklerdir¹¹⁹.

15-16 Aralık 1995 tarihli Madrid Zirvesi'nde ise, Topluluk müktesebatının aday ülkeler tarafından etkili biçimde uygulanmasının sağlanması katılım koşulları arasına girmiştir. Zirvede, Topluluk politikalarının uyumlu olarak yürütülmesini teminen aday ülkelerin katılım ertesinde idari yapılarının uyumlaştırılması gereği belirtilmiştir¹²⁰.

Madrid Zirvesi'nde Komisyon, genişlemenin barış ve güvenlik, Avrupa çapında ekonomik büyüme ve gelişme için potansiyel yararlarını vurguladığı bir geçici rapor sunmuş, ancak katılım için önceden gerekli olan unsurun, katılım tarihi itibarıyla Topluluk müktesebatının kabulü olduğuna işaret etmiştir¹²¹.

Aralık 1999'da gerçekleşen Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi, tüm Kopenhag kriterlerine uyumun Birliğe katılımın temelini oluşturduğunu teyit ederek aday ülkelerin "AB'nin Antlaşmalarda öngörülen değerlerini ve amaçlarını paylaşmaları gerektiğini" ilave etmiştir¹²².

¹¹⁹ Açıkmeşe, a.g.e., ss. 16-17.

¹²⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s.20.

¹²¹ "Enlargement: Introduction", 25.02.2002,

<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40001.htm> (10.12.2002).

¹²² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Helsinki Avrupa Konseyi", <http://www.deltur.cec.eu.int/g-katilimkriter.html> (16.01.2003).

1.2.2 Genişleme Prosedürü

Avrupa Topluluklarına yeni bir devletin kabul edilmesinde aranan usul koşulları; bir başka deyişle genişleme prosedürü, AKÇT Antlaşmasının 98., AAET Antlaşması'nın 205. ve AET Antlaşması'nın 237. maddesi dahilinde hükme bağlanmıştır.

Genişleme prosedürü, AKÇT Antlaşması'nın 98. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“ Her Avrupa Devleti, bu Antlaşmaya taraf olmak için başvuruda bulunabilir. Antlaşmaya taraf olmak isteyen devlet Konsey'e başvurur. Konsey, Yüksek Otorite'nin görüşünü aldıktan sonra, oybirliğiyle karar alır ve yine oybirliğiyle katılma şartlarını belirler. Bu katılma, katılma belgesinin bu Antlaşma'nın tevdi edildiği hükümet tarafından alındığı gün yürürlüğe girer¹²³. ”

AET Antlaşması'nın 237. maddesi şu şekildedir:

“ Her Avrupa devleti, Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabilir. Üye olmak isteyen devlet başvurusunu Konseye gönderir. Konsey, Komisyon'un görüşünü aldıktan sonra oybirliği ile karar verir. Kabul şartları ve bu kabulün bu antlaşmada yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir antlaşma ile belirlenir. Bu antlaşma kendi anayasal kurallarına göre onaylanmak üzere bütün akit devletlere sunulur.”¹²⁴

AAET kurucu Antlaşması'nın 205. maddesi ise, AET Antlaşması ile benzerlik göstermektedir. Bu maddeye göre;

¹²³ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu'na İlişkin Temel Belgeler, Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşmalar AKÇT'yi Kuran Antlaşma”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/akct.pdf> (20.12.2002).

¹²⁴ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu'na İlişkin Temel Belgeler, Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşmalar AET'yi Kuran Antlaşma”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aet.pdf> (20.12.2002).

“Her Avrupa Devleti, Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabilir. Üye olmak isteyen devlet Konsey’e başvurur. Konsey, Komisyon’un görüşünü aldıktan sonra oybirliği ile karar verir. Kabul şartları ve bu kabulün bu Antlaşmada yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle aday devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına göre onaylanmak üzere bütün Akit Devletlere sunulur.”¹²⁵

AT’ye yeni üye katılmasına ilişkin usul, Tek Avrupa Senedi ile bazı değişikliklere uğramıştır. Tek Avrupa Senedi’nin 8. maddesi ile, AET Kurucu Antlaşması’nın 237. maddesine, Konsey’in oybirliği ile karar alabilmesi için Parlamento’nun uygun görüşünün alınması koşulu eklenmiştir. AKÇT ve AAET Antlaşmaları’na taraf olmak için böyle bir koşul öngörülmemiştir¹²⁶.

Maastricht Antlaşması’nın “O” maddesi, genişleme usulü bakımından bir yenilik getirmiştir. Madde, katılmanın AT değil, AB temelinde gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Üye olmak isteyen ülkeler, katılım için her bir Topluluğa ayrı ayrı başvuruda bulunmak zorunda kalmayacak; AB’ye katılım için tek bir başvuru dilekçesi sunacaklardır. AB’ye üyelik zaten AKÇT, AAET ve AET Antlaşmalarına taraf olunması sonucunu doğuracağından, bu Topluluklara ayrı ayrı başvuru yapılmasına gerek kalmamıştır¹²⁷.

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması’nın 49. maddesi, Maastricht Antlaşması’nın “O” maddesinin yerini almıştır. Maddeye göre; Antlaşma’nın 6 (1) maddesinde belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Başvurusunu Komisyon’a danıştıktan sonra ve üyelerinin salt çoğunluğuyla karar verecek olan AP’nin uygun görüşünü aldıktan sonra oybirliğiyle karar verecek olan Konsey’e iletir. Kabul koşulları ve bu

¹²⁵ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu’na İlişkin Temel Belgeler, Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşmalar AAET’yi Kuran Antlaşma” <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aaet.pdf> (20.12.2002).

¹²⁶ Açıkmeşe, a.g.e., ss. 17-18.

¹²⁷ Y.a.g.e., s. 18.

kabulün Birliğin dayandığı Antlaşmalar ile ilgili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye devletler ile talep sahibi devlet arasında bir antlaşmanın konusunu oluşturur. Söz konusu anlaşma, kendi anayasal usullerine göre bütün akit tarafların onayına sunulur¹²⁸.

1 Şubat 2003 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren ve genişlemenin yasal hükmünü ortaya koyan Bütünleştirilmiş Haliyle AB Nice Antlaşması'nın 49. maddesi, Amsterdam Antlaşması 49. maddesi ile aynı biçimde kaleme alınmıştır.*

Bu düzenlemeler ışığında, genişleme süreci, AB'ye katılmak isteyen ülkelerin resmi üyelik başvurusu ile başlar. Başvuruyu, son aşamada değerlendirme yetkisi Bakanlar Konseyi'ne ait olduğu için başvurular Konsey'e yapılmaktadır.

Konsey bir başvuruyu alır almaz, herhangi bir oylama yapmaksızın bu başvuruyu geçici görüş bildirmesi için Komisyon'a havale eder. Komisyon'un, literatürdeki karşılığı "avis" olan ve tavsiye niteliği taşıyan geçici görüş hazırlaması mevzuatta öngörülen bir durum olmayıp bugüne kadar gerçekleşen genişlemeler sonucunda ortaya çıkmış olan bir uygulamadır¹²⁹.

Geçici görüş, aday ülkenin üyelik için uygunluğunun değerlendirildiği detaylı bir analizi içermektedir. Aday ülkenin, Topluluk müktesebatını kabul etme bakımından durumu, geçici görüş çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ortaya konmaktadır. Komisyon'un geçici görüşünün en temel işlevi, Konsey'in başvuran ülke ile müzakerelere başlanıp başlanmaması konusunda bir karar verebilmesi için yol göstermektir. Komisyon'un görüşünü hazırlaması konusunda bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Hazırlıklar, analiz edilecek ekonomik ve siyasi sorunların karmaşıklığına bağlı olarak dört aydan üç yıla kadar farklılık arz eden bir süreyi kapsamaktadır.

¹²⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Amsterdam Antlaşması "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları", İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 2000, s. 110.

*Madde için bkz. "Bütünleştirilmiş Haliyle AB Nice Antlaşması", http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf

¹²⁹ Açıkmeşe, a.g.e., s. 20.

Komisyon'un kendi içindeki uzmanlaşmış birimler eliyle, üye devletlerin çeşitli bakanlıklarının ve bazı uluslararası kuruluşların yardımıyla hazırladığı bu görüşler, Komisyon üyeleri tarafından oyçokluğu ile onaylandıktan sonra Konsey'e iletilir. Yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen Konsey, aday ülke ile müzakerelerin açılması kararını vermeden önce, Komisyon'un bu konuda çeşitli tavsiyeler içeren ve bağlayıcı olmayan geçici görüşünü beklemektedir.

Katılım müzakereleriyle, AB müktesebatı ile aday ülke mevzuatları arasındaki farklılıkların giderilmesi ve Birlik müktesebatının aday ülkeler tarafından uygulanabilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır¹³⁰.

Müzakereler, her bir aday ülkenin hangi koşullar altında AB'ye katılacaklarını tayin eder. Birliğe katılımı adayların, esas olarak AB'nin kurucu antlaşmaları temelinde kabul edilmiş müktesebatı, ayrıntılı yasalar ve kuralları kabul etmeleri beklenir¹³¹.

Müzakerelerin içeriği, işleyişi ve tarafları hususlarına, antlaşmalar çerçevesinde yer verilmemiş ve bu alandaki boşluklar, AB'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği genişlemeler kapsamında giderilerek bir teamül oluşturulmuştur.

Konsey, Komisyon'a danıştıktan sonra ve AP'nin onayını aldıktan sonra müzakerelerin açılmasına oybirliğiyle karar vermelidir¹³². Konsey'in, katılım müzakerelerinin açılması yönünde bir karar almasının ardından müzakerelerin yürütülmesine ilişkin prosedür, yine Konsey tarafından görüşmeler başlamadan önce tanımlanır. Konsey, müzakereler başlamadan önce prosedürün yanı sıra Topluluk müktesebatını çeşitli bölümlere ayırmak suretiyle müzakere edilecek konu başlıklarını saptar. Bu uygulama, hem müzakerelerde hangi konuların ele alınacağını net bir biçimde belirler, hem de sürecin daha hızlı ilerlemesini sağlar¹³³.

¹³⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 24.

¹³¹ European Commission, "Negotiations-What Are the NegotiationsAbout?"

"<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/index.htm> (12.01.2003).

¹³² Glossary, "Accession Criteria", <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000a.htm#a10> (12.01.2003).

¹³³ Açıkmeşe, a.g.e., ss. 22-23.

Müzakereler, her biri bir politikayı ve onun müktesebatını temsil eden konu başlıklarına bölünmüştür. Müzakerelerde 31 konu başlığı bulunmaktadır. Bu başlıklar şunlardır¹³⁴:

1. Malların serbest dolaşımı
2. Kişilerin serbest dolaşımı
3. Hizmetlerin serbest dolaşımı
4. Sermayenin serbest dolaşımı
5. Şirketler hukuku
6. Rekabet politikası
7. Tarım
8. Balıkçılık
9. Ulaştırma politikası
10. Vergilendirme
11. Ekonomik ve parasal birlik
12. İstatistikler
13. Sosyal politika ve istihdam
14. Enerji
15. Sanayi politikası
16. KOBİ'ler (Küçük ve Orta Boy İşletmeler)
17. Bilim ve araştırma
18. Eğitim ve öğretim
19. Telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri
20. Kültür ve işitsel-görsel politikalar
21. Bölgesel politikalar ve yapısal araçların koordinasyonu
22. Çevre
23. Tüketici ve halk sağlığı
24. Adalet ve içişleri alanlarında işbirliği
25. Gümrük birliği
26. Dış ekonomik ilişkiler
27. Ortak dış ve güvenlik politikası

¹³⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Screening (Tarama) Süreci ve Müzakereler", <http://www.dtm.gov.tr/ab/ABgenisleme/screenin.htm> (08.02.2003).

- 28. Mali kontrol
- 29. Maliye ve bütçe
- 30. Kurumlar
- 31. Diğer

Her bir aday ülke ile müzakereler, ülkelerin kendi durumlarına göre ilerler. Her müzakere safhası, aday ülkenin hazırlık derecesine ve çözülecek konuların karmaşıklığına bağlıdır. Bu nedenle, müzakerenin olası süresini önceden tahmin etmek mümkün değildir.¹³⁵ Adaylar için, katılım süreçlerinde geçiş dönemi talep etmeleri mümkündür. Ancak, bu şekilde bir geçiş dönemi, süre ve sektör bakımından sınırlı olmalıdır¹³⁶.

Katılım müzakereleri, resmi olarak üye devletlerin ve ilgili aday ülkelerin dışişleri bakanlarının katılımıyla yapılan bir hükümetlerarası konferansla başlar. Konsey dönem başkanı ülkenin dışişleri bakanının başkanlık ettiği ve Komisyon başkanının da hazır bulunduğu bu konferansın işlevi, müzakerelerin yürütülmesine ilişkin genel nitelikli bir takım ilkelerin vurgulanması ve müzakere programının kabul edilmesidir¹³⁷.

Resmi müzakereler, bakanlar seviyesinde olmakla birlikte esas müzakereler, AB adına Bakanlar Konseyi tarafından oluşturulan çalışma grupları ve aday ülke adına AB Daimi Temsilciliği müsteşarları ile aday ülke müzakere heyetleri arasında yapılmaktadır¹³⁸.

Bu çerçevede müzakereleri; AB adına Bakanlar Konseyi tarafından oluşturulan çalışma grupları, aday ülke adına ise, müzakere heyetleri yürütmektedir. Söz konusu çalışma grupları, AB adına Komisyon'un hazırladığı müzakere pozisyon belgelerine son halini vermektedir. Ayrıca, Daimi Temsilci yetkililerinden oluşan Bakanlar Konseyi Genişleme Çalışma Grubu, koordinasyondan ve Daimi Delegeler

¹³⁵ European Commission, "Negotiations- What are the NegotiationsAbout?", a.g.e.

¹³⁶ Glossary, "Incorporation of the Community Acquis", <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000i.htm#i5> (12.01.2003).

¹³⁷ Açıkmeşe, a.g.e., s. 23.

¹³⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye", Ankara, Eylül 2003, <http://www.deltur.cec.eu.int/brosur02102003.pdf> (07.11.2003), s. 5.

Komitesi'ndeki (COREPER)* üye ülke Daimi Temsilcilerinin bilgilendirilmesinden sorumludur¹³⁹.

Üye ülkelere bakıldığı zaman, genişlemeyle ilgilenen iç yapıların oluşturulduğu görülmektedir. Ükelere göre farklılık gösteren bu yapılar, üye ülkelerin pozisyonlarını belirlemeye yardımcı olmakta ve görüşleri Genişleme Çalışma Grubu ile Brüksel'deki COREPER kanalıyla müzakereler sürecine yansıtılmaktadır. Ayrıca, ulusal parlamentolar kurdukları komitelerle genişleme sürecini yakından takip etmekte ve hazırlanan etkili raporlarla sürece dahil olmaktadır.

Aday ülkelere ise, genişlemeden sorumlu kurum ve diğer yapılar, ülkelerin geleneklerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu konudaki tek ortak nokta, tüm adayların müsteşar seviyesinde müzakere toplantılarına katılan heyet başkanları ve grupları olmasıdır.

Katılım müzakerelerinde ilk adım, her bir aday ülkenin yasalarının Topluluk kurallarıyla rekabet edebilirliğinin değerlendirilmesidir. "Tarama" veya "Müktesebatın Analitik İncelenmesi" olarak adlandırılan bu süreç; uyum sürecinde ve tam üyelik müzakereleri esnasında, Topluluk müktesebatını daha iyi anlayarak ortaya çıkabilecek problemleri belirlemek ve çözmek, bu şekilde süreci hızlandırmak amacıyla, AB Komisyonu teknik servisleri ile aday ülke kamu yönetimi yetkilileri arasında mevzuatların 31 ana başlık altında incelenmesi için kurulan bir diyalog mekanizmasıdır¹⁴⁰. Bu değerlendirme, daha sonra ikinci aşama olan, Birlik ve her bir aday arasında ikili müzakereler için, temel oluşturur¹⁴¹.

* COREPER (Daimi Delegeler Komitesi): Konsey çalışmalarında gerekli hazırlıkları yapmak ve sürekliliği sağlamak için üye ülkelerin AB nezdinde gönderdikleri elçilerinden oluşur. Fransızca adının (Comité des représentants permanents) kısaltmasıyla anılır. Konsey müzakereleri için gerekli zemini hazırlar ve Konsey tarafından verilen görevleri yerine getirir. COREPER, yalnızca en çetin ve en hassas konuların bakanlar düzeyinde ele alınmasını sağlar.

¹³⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁰ Murat Tosun Çam, "Avrupa Birliği'nde Genişleme", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/aylikvaz2.html> (05.02.2003).

¹⁴¹ Glossary, "Incorporation of the Community Acquis", a.g.e.

Tarama sürecinde, aday ülkeler Topluluk müktesebatının üstlenilmesindeki temel noktalar ve AB'nin temel kuralları hakkında bilgilendirilirler. Topluluk müktesebatının 31 başlığı tarama prosedürüne tabi tutulur ve ardından taraflar arasında müzakereye konu olur¹⁴².

Teknik bir prosedür olan tarama ile, esas olarak Topluluk hukukuna açıklık getirilmesi ve aday ülkelerin ulusal hukuk sistemlerine uyarlanmasının kolaylaştırılması, dolayısıyla da söz konusu ülkelerin üyeliğe hazırlanma süreçlerinin hızlandırılması hedeflenmektedir. Tarama, ayrıca taraflara olası problem alanlarının erken teşhisi ile beraber, aday ülkelerin Topluluk hukukunu ulusal hukuklarına uyarlama ve yürütme alanında Komisyon'un elindeki verilerin güncelleştirilmesine ve böylece, kaydedilen ilerlemeden Topluluk organlarının hızlı bir biçimde haberdar edilmesi imkanını tanımaktadır.

Tarama prosedürü, Topluluk müktesebatında yer alan yönetmelik ve direktifler gibi hukuki metinlerin açıklanması dışında, mevcut hukuksal düzenlemelerin ekonomik ve idari gerekçelerinin açıklanmasını da içerir.

Fiili katılım müzakereleri başlamadan önce yapılan birinci taramanın amacı, aday ülkelere topluluk müktesebatını açıklamak ve ele alınması gereken sorunların olabileceği alanları birlikte belirlemektir. İlk taramayı takiben ve müzakerelere paralel olarak, yeni müktesebatı entegre etmek ve müktesebatın uygulanmasında kaydedilen gelişmeyi değerlendirmek için güncel tarama süreci başlatılır¹⁴³.

Komisyon'un aday ülkelerle birlikte müktesebatı taramasından sonra ve hükümetlerarası konferansın kurulmasıyla, hangi konu başlıklarının üzerine gidilmesi gerektiğine karar verilmektedir. Daha sonra, aday ülkelerin pozisyonları hazırlanmakta ve "Pozisyon Belgeleri" olarak Brüksel'e gönderilmektedir¹⁴⁴.

¹⁴² T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Screening (Tarama) Süreci ve Müzakereler", a.g.e.

¹⁴³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişlemesi Tarihi Bir Fırsat", <http://www.deltur.cec.eu.int/genisleme.pdf> (16.01.2003), s. 28.

¹⁴⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 27.

Komisyon, Konsey için gerekli belgeleri temin etmekte ve aday ülkeler tarafından hazırlanan pozisyon belgelerine karşılık, taslak ortak pozisyon belgelerini hazırlamaktadır. Konsey’de toplanan ve ortak pozisyon taslağı üzerinde çalışan üye ülkeler, bir ortak pozisyon belgesine karar vermekte ve aday ülkeye göndermektedir. Bu noktada artık, konu başlığı açılabilme ve müzakereler başlayabilmektedir. Ortak müzakere pozisyonları, her bir başlık için Komisyon tarafından tanımlanmakta ve Konsey tarafından oybirliğiyle kabul edilmektedir¹⁴⁵. Taslak metinler, Konsey tarafından değiştirilebilmesine rağmen, üye ülkelerin müzakere pozisyonunun temeli oluşturulmaktadır¹⁴⁶.

Komisyon, aday ülkelerle gerek duyulan konularda resmi olmayan temaslar kurmakta ve müktesebatın uygulanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunabilmektedir. Ayrıca Komisyon, aday ülkelerin taleplerini karşılamaya yönelik üye ülkelerle müzakerelerde bulunmakta ve genelde aday ülkelerin çıkarlarını koruma yönünde eğilim göstermektedir.

Konu başlığı üzerinde bir mutabakata varıldığında, konu başlığı şartlı olarak kapatılabilmekte ancak Birlik, şartlı kapatılmış konu başlıklarına dönme hakkını muhafaza etmektedir. Konu başlıkları kapandıkça müzakerelerin özü, açık kalan az sayıdaki konu başlığı ile sürdürülmektedir. Aradaki farklar, geçiş dönemi isteklerinin elenmesi ve şartlı olarak verilmesiyle azalmakta ve konu başlıkları arasında keskin bir ayrım gözetmeyen, başlıklar arasında bir takım anlaşmalar gerektiren son müzakerelere sıra gelmektedir¹⁴⁷.

Tüm konularda uzlaşma sağlanmasının ardından, üye ve aday ülkelerin uzmanları, Konsey sekreteryası ve Komisyon temsilcilerinden oluşan bir komite, varılan sonuçları bir taslak katılım antlaşması metninde toplar. İlgili devletlerin temsilcileri, ortaya çıkan taslak metni hemen imzalamayıp paraf koymak suretiyle resmileştirir. Söz konusu taslak metin, antlaşma hükümleri uyarınca Komisyon’a

¹⁴⁵ Enlargement: Introduction, a.g.e.

¹⁴⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁷ Y.a.g.e., s. 27.

görüş bildirmesi için gönderilir. Bu aşamadaki Komisyon görüşü, geçici görüşten farklı olarak antlaşmalar kapsamında öngörülmüştür ve kesin görüş¹⁴⁸’ı taşır¹⁴⁹.

Konsey, Komisyon’un kesin görüşünü aldıktan sonra, antlaşma metnini görüş bildirmesi için üyelerin mutlak çoğunluğuyla karar verecek olan AP’ye iletir. Parlamento’nun uygun görüşünün hukuksal etkisi; bir görüş olması nedeniyle bağlayıcı olmamasına rağmen “uygun” olmasının öngörülmesi nedeniyle bir takım hukuksal etkiler doğurmaktadır. Bu kapsamda, AP’nin görüşü olumsuz ise, Konsey’in ilgili aday devleti oybirliği ile bile üyeliğe kabul etmesi olanağı kalmamaktadır. Buna karşılık AP, katılımın uygun olacağı yolunda bir görüş bildirmişse Konsey, bu görüşü izleyerek aday ülkeyi üyeliğe kabul etmek zorunda değildir.

Onay kararı, Parlamento toplam üye sayısının yarısının bir fazlasının oyuyla mümkün olmaktadır. AP’nin uygun görüşü alındıktan sonra, üyelik öncesi nihai oylama Konsey’de gerçekleştirilmekte ve söz konusu oylama oybirliğiyle sonuçlandırılmaktadır¹⁴⁹. Konsey’in oybirliği ile verdiği kabul kararını, aday ülke ile üye devletler arasında katılım antlaşmalarının imzalanması izler.

Katılım antlaşması, aday ülkenin üye devlet haline geldiğini belgeleyen, onay ve yürürlüğe giriş tarihleri ile antlaşmanın dili gibi çeşitli konulara yer veren, yaklaşık üç maddeden oluşan bir metindir. Katılımla ilgili tüm ayrıntılar “Katılım Koşulları ve Katılımla Beraber Antlaşmalarda Yapılacak Düzenlemelere İlişkin Akit” adını taşıyan ve antlaşmaya ekli bulunan bu belge çerçevesinde ele alınır. Akit, ilk önce katılıma ilişkin ilkeleri ve katılımla beraber kurucu antlaşmalarda özellikle kurumlara ve uygulama alanlarına ilişkin olarak yapılacak değişiklikleri içerir. Müktesebatın üstlenilmesine ilişkin olarak müzakerelerde varılan sonuçlar,

* Bağlayıcılık özelliğine sahip olmayan kesin görüşlerde, Komisyon özellikle katılımın yasal etkilerine dikkat çekip aday ülkenin özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi temel ilkelere uyum konusunda ne durumda olduğunu belirtir.

¹⁴⁸ Açıkmeşe, a.g.e., s. 25.

¹⁴⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 28.

geçici muafiyet ve geçiş önlemleri Akit'te yer alan konular arasındadır. Ek protokol ve bildiriler, Akit'e eklenen belgelerdir¹⁵⁰.

Katılım antlaşmaları, ulusal anayasal prosedürler uyarınca, üye devletler ve aday ülkelerce onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Bazı ülkelerde, katılım antlaşmalarının son kabul aşamasında referanduma gidilebilir¹⁵¹. Yürürlüğe giriş tarihi, AB'nin resmi gazetesinde yayımlanır. Katılım antlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle, aday ülke üye devlet statüsünü kazanır¹⁵².

2. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME STRATEJİSİNİN BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Toplulukla ilişkilerinin başlaması, genişleme stratejisinin bu üç ülke açısından gelişimi ve bu ülkelerin genişleme sürecindeki konumları ele alınmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu ülkelerin, Toplulukla imzaladığı ortaklık antlaşmalarından günümüze kadar olan gelişmeler değerlendirilecektir.

2.1 BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE'NİN AT İLE İLİŞKİLERİ VE ORTAKLIK ANTLAŞMALARI

2.1.1 Bulgaristan ve Romanya'nın AT ile İlişkileri

MDAÜ ve AT arasındaki ilişkiler, MDAÜ ülkelerinin siyasi rejimleri nedeniyle 1970'ler boyunca sınırlı biçimde gelişmiştir. Bazı AT üye ülkeleri, MDAÜ ile ikili antlaşmalar gerçekleştirmişler ve AT bu ülkelerle belirli alanları kapsayan bazı ticari antlaşmalar yapmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Komünist Sovyet Bloku'nun dağılmasıyla Sovyetler Birliği, MDAÜ üzerindeki etkisini kaybetmiştir¹⁵³. Bu ülkelerde komünist rejimin yıkılmasıyla AT, bu ülkelerle

¹⁵⁰ Açıkmeşe, a.g.e., s. 26.

¹⁵¹ European Commission, "Negotiations-What are the NegotiationsAbout?", a.g.e.

¹⁵² Açıkmeşe, a.g.e., s. 26.

¹⁵³ Önkol, a.g.e., s. 29.

yakınlaşmaya başlamıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı yıkılır yıkılmaz AT, bu ülkelerle derhal diplomatik ilişki kurmuştur¹⁵⁴.

1989 yılı sonrasında MDAÜ için, AT'ye mümkün olan en kısa sürede katılmak öncelikli politika halini almıştır. Bu gelişmede etkili olan faktör, sadece ekonomik refahın artması için duyulan arzu değil, aynı zamanda Sovyet Sistemi'nin ortadan kalkması sonucu ortaya çıkan siyasi ve ideolojik boşluğu doldurmak amacıyla yeni bir fikirler ve amaçlar düzenine sahip olmaktır. Sovyet Sistemi'nin ortadan kalkması sonucu eski Doğu Bloku devletlerinin bulunduğu coğrafyada özellikle de Balkanlarda başlayan istikrarsızlık ve güvensizlik, bu coğrafyada yer alan devletlerin, çok zor ve acılı bir şekilde bir yük olarak aldıkları, sistemlerini dönüştürme süreci gayretinde AT'den destek isteklerini artırmıştır¹⁵⁵.

1990'lı yılların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'daki rejimlerin yıkılması ile birlikte MDAÜ, devletçi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşamaya başlamışlardır. Bu sürecin başlarında yaşanan sıkıntılar, yerini yavaş yavaş yeniden yapılanmanın getirdiği siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi dönemine bırakırken, AT de tarihten gelen bağları ve coğrafi yakınlıkları nedeniyle komşularında yaşanan gelişmelere seyirci kalmamış ve bu ülkelerle gerek ticari ve ekonomik gerekse siyasi anlamda bir yakınlaşma içerisine girmiştir¹⁵⁶. Topluluk kendini, değişim süreci boyunca, bu yeni demokrasileri desteklemekle görevlendirmiştir¹⁵⁷. Ayrıca MDAÜ, AT ve Rusya arasında adeta bir güvenlik şeridi teşkil etmektedir. Bu nedenden dolayı MDAÜ, AT için jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir. AT, bir an önce bu ülkeleri içine alarak birliğin sınırlarını genişletmek istemektedir¹⁵⁸.

¹⁵⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Genişleme, İşbirliğinden Katılıma Ortaklık Anlaşmaları, Üyelik Başvuruları", <http://www.deltur.cec.eu.int/g-isbirligi.html> (18.03.2003).

¹⁵⁵ M. Nail Alkan, *Avrupa'da Sınırlar*, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2002, ss. 28-29.

¹⁵⁶ Çam, a.g.e.

¹⁵⁷ Önkol, a.g.e., s. 30.

¹⁵⁸ Metin Gençkol, "Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye", Yayın No: Devlet Planlama Teşkilatı: 2679, Eylül 2003, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/genckolm/malipoli.pdf> (15.12.2003), s. 130.

Bulgaristan ve AT arasındaki diplomatik ilişkiler 1988’de kurulmuştur¹⁵⁹. Romanya’nın AT ile diplomatik ilişkileri ise, 1990 tarihinde başlamıştır¹⁶⁰. Romanya, 1974 Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi* Antlaşması ve 1980 Sanayi Ürünleri Antlaşması çerçevesinde AT ile akdi ilişkilere sahip ilk MDAÜ ülkesi olmuştur¹⁶¹.

1980’li yılların sonlarından itibaren Birlik, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (CMEA)** ülkeleriyle güçlü ticari ilişkiler tesis etmek amacıyla müzakereler başlatmıştır. Sürdürülen müzakereler sonucunda, Bulgaristan ile Mayıs 1990 ve Romanya ile Ekim 1991’de siyasi ve ekonomik reformların sürdürülmesi koşuluyla ekonomik ve ticari işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır¹⁶².

Bu antlaşmaların içeriğini, genel olarak AT’nin bu ülkelere uyguladığı ithalat kotalarının kademeli olarak kaldırılması ve eğitim, mesleki eğitim, sağlık standartları ve çevre gibi alanlarda teknik destek sağlanması oluşturmuştur. Ancak bu içerik, AT ile daha kapsamlı ilişkiler kurmak isteyen bu ülkelerce kısa süre içinde yeterli bulunmamaya başlamıştır.

¹⁵⁹ European Commission, “Commission Opinion on Bulgaria’s Application for Membership of the European Union”, DOC/97/11, 15.06.1997,

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/bulgaria/bu-op-en.pdf> (04.05.2003), s. 9.

¹⁶⁰ European Commission, “Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania’s Application for Membership of the European Union”, DOC/97/18, 15.06.1997,

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/romania/ro-op-en.pdf> (04.05.2003), s. 8.

* Genelleştirilmiş Preferanslar (Tercihler) Sistemi; 1968 yılında toplanan İkinci BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) sonucunda, gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatlarını arttırabilmek amacıyla, gelişmiş ülkelerin bu ülkelere yaptıkları ithalatta belirli bir taviz marjı tanımalarını öngören bir sistemdir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere ithal ettikleri sanayi malları üzerindeki vergilerini “karşılıklılık” esası dışında tek taraflı olarak sıfırlayacak veya indireceklerdir. Avrupa Birliği, gelişmekte olan ülkelerin, sanayi ürün ihracatlarının Topluluğa sıfırlanmış gümrükle ihracatını öngören kendi Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi uygulamasını, Temmuz 1971’de yürürlüğe koymuştur.

¹⁶¹ European Commission, “Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania’s Application for Membership of the European Union”, a.g.e., s. 8.

** Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (CMEA/COMECON): 1949 yılında Sovyetler Birliği’nin inisiyatifinde kurulmuş, Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayan ekonomik amaçlı bir örgütlenmedir. Üye ülkelerdeki ekonomik ve siyasal değişim süreci sonucunda 1991’de feshedilmiştir.

¹⁶² İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 14.

2.1.1.1 Avrupa Antlaşmaları

Topluluk ile MDAÜ'ler arasında 1989 sonrasında oluşturulan ekonomik ve ticari işbirliği antlaşmalarının yetersiz kalmaya başlaması sonucu Topluluk, bu ülkelerle ilişkilerinde yeni ve daha kapsamlı bir hukuki zemin arayışı içine girmiştir. Bu çerçevede, Haziran 1990'da gerçekleştirilen Dublin Zirvesi'nde* MDAÜ'lerle ortaklık antlaşmaları düzenlenmesi gündeme gelmiştir¹⁶³. MDAÜ'lerde devam eden reform hareketlerine yönelik desteğin artırılması için, ekonomik ve ticari işbirliği antlaşmalarının yerine geçmek üzere akdedilecek bu ortaklık antlaşmalarının, Avrupa Antlaşmaları olarak adlandırılması benimsenmiştir¹⁶⁴.

Avrupa Antlaşmaları olarak adlandırılan bu antlaşmalar, Haziran 1995 tarihi itibarıyla 10 MDAÜ'ye yönelik olarak tamamlanmıştır.** Bulgaristan'la 8 Mart 1993, Romanya ile 1 Şubat 1993 tarihinde imzalanan Avrupa Antlaşmaları 1 Şubat 1995'te yürürlüğe girmiştir¹⁶⁵.

Avrupa Antlaşmaları, AB'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini düzenleyen temel hukuki zemini oluşturmaktadır. Antlaşmaların odak noktası, taraflar arasındaki ticari ilişkilerdir. Antlaşmalar, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 10 yıl içerisinde AB ile ilgili ülke arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını hükme bağlanmıştır. Antlaşmalar, ticari ilişkilerin geliştirilmesinin ötesinde siyasi ve kültürel alanlarda da işbirliğini öngörmeleri nedeniyle, AB ile aday ülkeler arasında kurumsal ilişkileri ciddi anlamda tesis eden ilk antlaşma olma özelliğine de sahiptir¹⁶⁶.

* 28 Nisan 1990'da gerçekleşen Dublin Zirvesi, Almanya'nın birleşmesi ve Merkez ve Doğu Avrupa'da gerçekleşen gelişmelerin ele alındığı bir zirve olmuştur.

¹⁶³ Erhan Erçin, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 148, Ocak Nisan 2001, s. 27.

¹⁶⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 14.

** MDAÜ ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları'nın tarihleri için bkz. Ek 1.

¹⁶⁵ Karluk, a.g.e., s. 142.

¹⁶⁶ Erçin, a.g.e., s. 27.

Bu antlaşmaların amacı, başvuran ülkelerin Topluluğa aşamalı entegrasyonu için uygun bir çerçeve sağlamaktır¹⁶⁷. Nihai amaç ise, “Topluluk üyeliği” olarak ifade edilmektedir¹⁶⁸.

2.1.1.2 Avrupa Antlaşmalarının Yapısı

Avrupa Antlaşmaları; taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel, ve mali işbirliğini sağlamak, MDAÜ’lerin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ülkelerin, aşamalı olarak AB’ye entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla düzenlenmiş olan ortaklık antlaşmalarıdır¹⁶⁹.

Avrupa Antlaşmaları; ticaretle ilgili konuları, siyasi diyalogu, yasaların yakınlaştırılmasını ve endüstri, çevre, taşımacılık ve gümrükler dahil olmak üzere diğer işbirliği alanlarını kapsamaktadır. Bu Antlaşmalar, asimetrik* bir tarzda uygulanan karşılıklılık esasına göre, belli bir süre içinde AB ile ortak ülkeler arasında kademeli olarak bir serbest ticaret bölgesi kurmayı amaçlar¹⁷⁰. Ortak ülkeleri ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel olarak yakınlaştırmayı hedefleyen Avrupa Antlaşmaları, daha sonra bu ülkelerin tam üyelik süreçlerini kolaylaştıracak şekilde yeniden düzenlenmiştir¹⁷¹.

Avrupa Antlaşmaları’nın içerdiği konular şu başlıklar halinde özetlenebilir¹⁷²:

- Siyasi diyalog,
- Malların serbest dolaşımı,

¹⁶⁷ “Enlargement: Introduction”, a.g.e.

¹⁶⁸ TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Kasım 2002, s. 267.

¹⁶⁹ Çam, a.g.e.

* Asimetrik uygulama; AB tarafında, ortak ülkelerde olduğundan daha hızlı bir liberalleşmenin öngörülmesidir.

¹⁷⁰ European Commission, “Pre-Accession Strategy - Pre-Accession Instruments: The Europe Agreements”, http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/europe_agr.htm (07.04.2003).

¹⁷¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., ss. 14-15.

¹⁷² Çam, a.g.e.

- İşgücünün serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve hizmet arzı,
- Sermayenin serbest dolaşımı,
- Ödemeler dengesi,
- Rekabet politikası, tarım politikası ve diğer ortak politikalar,
- Mevzuatın yakınlaştırılması,
- Ekonomik, kültürel ve mali işbirliği,
- Ortaklık organları,
- Nihai amaç ve hükümler.

Bulgaristan ve Romanya ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları, iki ülkenin AB ile ilişkilerinin yasal temelidir. Bu antlaşmaların amacı, siyasi diyalog için çerçeve sağlamak, ticaretin ve taraflar arası ekonomik ilişkilerin genişlemesini desteklemek, Topluluğun teknik ve mali desteği için temel oluşturmak ve Bulgaristan ile Romanya'nın, Birliğe entegrasyonu için uygun bir çerçeveyi desteklemektir¹⁷³. Bu çerçeve içinde AB; Bulgaristan ve Romanya ekonomilerinin kalkınmasına destek vermek ve bu ülkelerin AB'ye entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla, teknik ve mali yardımı öngörmüştür. Avrupa Antlaşmaları, Bulgaristan ve Romanya ekonomilerinin serbest ticaret bölgesi çerçevesinde, AB ekonomisiyle entegre olmasını sağlamak ve bu ülkeleri tam üyeliğe hazırlamak amacıyla çeşitli politikaları uygulamaya koymuştur¹⁷⁴.

Bulgaristan ile imzalanan Avrupa Antlaşması; tekstil ve giyim ürünleri hakkında 1. Protokol, AKÇT ürünleri hakkında 2. Protokol, AET antlaşması 2. Eki kapsamına alınmamış işlenmiş tarım ürünleri ticareti ile ilgili 3. Protokol, menşe ürünleri ve idari işbirliği metotları tanımlarıyla ilgili 4. Protokol, bir tarafta Bulgaristan ve diğer tarafta İspanya ve Portekiz'in yer aldığı ticaretle ilgili özel koşullar hakkında 5. Protokol, gümrük konularında karşılıklı yardım hakkında 6.

¹⁷³ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 9 ve European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 8.

¹⁷⁴ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, **Avrupa Birliği Kapısındaki Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye - Profile '98**, Ankara, Mayıs1998, s. 159.

Protokol, yıllık limitlerde imtiyazlar hakkında 7. Protokol, sınırötesi su yolları hakkında 8. Protokol, Son Senet ve ortak deklarasyonlardan oluşmaktadır¹⁷⁵.

Romanya ile imzalanan Avrupa Antlaşması; tekstil ve giyim ürünleri hakkında 1. Protokol, AKÇT ürünleri hakkında 2. Protokol, Topluluk ve Romanya arasında Antlaşmanın 20. maddesinde belirtilen işlenmiş tarım ürünleri ticareti hakkında 3. Protokol, menşe ürünleri ve idari işbirliği metotları tanımlarıyla ilgili 4. Protokol, bir tarafta Romanya ve diğer tarafta İspanya ve Portekiz'in yer aldığı ticaretle ilgili özel koşullar hakkında 5. Protokol, gümrük konularında karşılıklı yardım hakkında 6. Protokol, yıllık limitlerde imtiyazlar hakkında 7. Protokol, Son Senet, ortak deklarasyonlar, Protokol 1'in 2 (3). maddesi ile ilgili Komisyon'un Deklarasyonu, Topluluk Deklarasyonu ve Romanya'nın Deklarasyonu'ndan oluşmaktadır¹⁷⁶.

Süre sınırı hükmü içermeyen Avrupa Antlaşmaları, 10 yıllık bir geçiş dönemini öngörmektedir. Buna göre, sanayi ürünlerinin akit taraflar arasında serbest dolaşımını kısıtlayan gümrük vergileri ve kotalar, belli bir takvime uygun olarak kaldırılacak ve bir serbest ticaret bölgesi kurulacaktır¹⁷⁷. Avrupa Antlaşmaları, Bulgaristan ve Romanya için on yıl sürecek olan azami süre içinde, AB ile ortak ülkeler arasında serbest ticaretin kurulmasını amaçlamıştır. Avrupa Antlaşmaları'nın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, AB ile ortak ülkeler arasındaki ticarete, yeni herhangi bir gümrük vergisi veya nicel kısıtlama uygulanmayacaktır. Ortaklık, diğer alanlarda belirli azami geçiş dönemlerini içermektedir. Bulgaristan ve Romanya için bu süre on yıla sınırlıdır. Avrupa Antlaşmaları'nda, Topluluk kuralları ve sermayenin dolaşımı, rekabet kuralları, fikri ve endüstriyel mülkiyet hakları ve kamu

¹⁷⁵ "Europe Agreement (Bulgaria)", [http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231\(24\)&model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231(24)&model=guichett) (05.04.2003).

¹⁷⁶ "Europe Agreement (Romania)", [http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231\(20\)&model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231(20)&model=guichett) (05.04.2003).

¹⁷⁷ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, a.g.e., s. 160.

alımları gibi alanlarda bazı özel hükümlerle kademeli olarak aynı düzeye gelinmesi öngörülmektedir¹⁷⁸.

Avrupa Antlaşmaları, sanayi ürünlerinin belirli bir geçiş süreci sonunda serbest ticaret kapsamına alınmasını öngörmüştür. Antlaşmalar çerçevesinde, AB ortak ülkelere avantaj sağlamak amacıyla kendi pazarını bu ülkelerden önce serbest ticarete açmıştır. Bu doğrultuda, MDAÜ'lerin sanayi ürünlerinin AB pazarına 1995 yılı başından itibaren serbest girişi sağlanmış, ancak tarım ve tekstil gibi birkaç sektöre kısıtlamalar getirilmiştir¹⁷⁹.

Ticaretin serbestleştirilmesine ek olarak, Avrupa Antlaşmaları hizmetlerin ve işçilerin serbest dolaşımı, ticaret ve yatırım alanında ücretler ve sermaye konularında da hükümler içermektedir. Antlaşmalar gereğince, ortak ülkeler özellikle iç pazarla ilgili alanlarda, yasalarını AB yasalarına yakınlaştırmayı taahhüt etmişlerdir¹⁸⁰.

Avrupa Antlaşmaları, AB-MDAÜ ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Bu antlaşmaların imzalanması, iki taraf arasındaki ilişkilere resmiyet kazandırılması ve ilişkilerin kurumsal yapıya kavuşturularak derinleştirilmesi açısından önemli bir adım teşkil etmiştir¹⁸¹. AB; ticaret, yardımlaşma ve yatırım alanında en büyük tek kaynak olarak, kısa zamanda bölge ülkeleri için esas ekonomik ortak niteliğini kazanmıştır¹⁸².

Avrupa Antlaşmaları ile yeni bir boyut kazanan ilişkiler, MDAÜ'lerin AB'den daha somut politikalar üretme talebinde bulunmasıyla hız kazanmıştır. AB'nin, Avrupa Antlaşmaları'nda MDAÜ'lere tam üyelik taahhüdünde bulunmaması ilgili ülkelerde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Antlaşmalarda ortak üyelik statüsünü elde etmiş ülkelerin hedeflerinin, AB'ye tam üyelik olduğu hükmü

¹⁷⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Genişleme, Avrupa Antlaşmaları, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmaları, Katılım Ortaklığı", <http://www.deltur.cec.eu.int/g-katilimoncesik.html> (02.04.2003).

¹⁷⁹ European Commission, "Pre-Accession strategy - Pre-Accession Instruments: The Europe Agreements", a.g.e.

¹⁸⁰ Y.a.g.e.

¹⁸¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 16.

¹⁸² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri, Genişleme: İşbirliğinden Katılıma, Ortaklık Anlaşmaları, Üyelik Başvuruları", a.g.e.

yer almış olmasına rağmen, tam üyelikle ilgili gerek yasal gerek siyasi anlamda kesin bir ifadeye yer verilmemiştir¹⁸³.

2.1.1.3 Avrupa Antlaşmalarıyla Oluşturulan Kurumlar

Antlaşmanın kurumsal çerçevesi, uygulama, yönetim ve tüm alanlarda ilişkilerin izlenmesi için gerekli mekanizmayı sağlamaktadır¹⁸⁴. Antlaşmaların son kısmında, ortaklık kurumlarına yer verilmiş ve bu çerçevede, ortaklık ilişkisini yürütmek üzere üç kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlar; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu'dur. Avrupa Antlaşmaları'nın bu kurumları, özellikle ortak ülkelerin Topluluk müktesebatını kabul etme ve uygulama ile katılım ortaklığı belgelerini* (KOB) uygulamada kaydettikleri gelişmenin izlenmesi açısından, güçlendirilmiş katılım öncesi strateji içinde geniş rol üstlenmişlerdir¹⁸⁵.

2.1.1.3.1 Ortaklık Konseyi

AB ile ortak ülke arasında, bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantıları, Antlaşmanın yürürlüğünü gözetmektedir. Yılda bir kez toplanan Ortaklık Konseyi, AB'ye tam uyumun sağlanmasına yönelik tüm konuları görüşmektedir. İki taraf arasındaki siyasi diyalogun yürütülmesi, ticari ve ekonomik sorunların tartışılması ve çözülmesi Ortaklık Konseyi'nin öncelikli amaçlarını oluşturmaktadır¹⁸⁶. Ortaklık Konseyi, genel durumu ve ilişki için perspektifleri incelemekte ve katılıma hazırlanmada Bulgaristan ve Romanya'nın ilerlemelerinin izlenmesi imkanını sunmaktadır.

¹⁸³ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 16.

¹⁸⁴ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 9 ve European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 8.

* Katılım ortaklığı belgeleri hakkında bilgi için bkz. Çalışmanın 2.3.3.1. bölümü.

¹⁸⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri, Genişleme: Ön Katılım Stratejisi, Avrupa Antlaşmaları, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile Ortaklık Antlaşmaları, Katılım Ortaklığı", a.g.e.

¹⁸⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 16.

2.1.1.3.2 Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi toplantıları, müsteşarlar veya üst düzey bakanlık yetkililerinin katılımıyla gerçekleştirilmekte ve Avrupa Antlaşmaları kapsamında bulunan tüm konuları ayrıntılı olarak ele almaktadır. Ortaklık Konseyi'nin görüşeceği tüm unsurlar üzerinde, hazırlıkların tamamını Ortaklık Komitesi yürütmektedir. Avrupa Antlaşması'nın oluşturduğu bu kurumun, normalde karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Ancak, Ortaklık Konseyi'nin devretmesi durumunda belirli konularda bazı kararlar alabilme yetkisine de sahiptir¹⁸⁷. Ortaklık Komitesi, daha üst resmi düzeyde, konuların daha derin tartışılmasına olanak vermekte ve çoğunlukla Antlaşma kapsamındaki sorunlara çözüm bulmaktadır¹⁸⁸.

2.1.1.3.3 Karma Parlamento Komisyonu

Ortak ülke parlamento üyeleri ve AP üyelerini bir araya getirmekte olan Karma Parlamento Komisyonu (KPK) toplantıları, tarafların birbirlerini daha iyi anlamasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. KPK'lar, Avrupa Antlaşması ile kapsamı belirlenen konular üzerinde, karar ve bildirme hazırlayıp değerlendirmesi için Ortaklık Konseyi'ne göndermektedir¹⁸⁹.

2.1.2 Türkiye ile AT Arasındaki İlişkiler

2.1.2.1 Ankara Antlaşması

AT'nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, Türkiye 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa katılmak için başvuruda bulunmuştur¹⁹⁰. Bu adımın atılmasında, başta siyasi ve ekonomik çıkarlar

¹⁸⁷ Y.a.g.e.

¹⁸⁸ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 9.

¹⁸⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 16.

¹⁹⁰ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/ankand.htm> (18.04.2003).

olmak üzere, Yunanistan'ın AT'ye, Türkiye'nin başvurusundan iki hafta önce (15 Temmuz 1959) yaptığı ortaklık başvurusu etken olmuştur¹⁹¹.

Yunanistan'ın başvurusu, Türkiye'de endişe ile karşılanmıştır. Türk diplomasisinde, Yunanistan'ın Batı Avrupa ile entegrasyonunun, Türkiye'nin siyasi konumunu ve etkinliğini olumsuz yönde etkileyeceği kaygısı hakim olmuştur. Her iki ülkenin, AT'ye gerçekleştirdikleri ihracatın benzer mal gruplarından oluşması, Türkiye'nin kaygılarını daha da artırmıştır¹⁹². AT üyeliği ile Yunanistan'ın, Türkiye'nin geleneksel olarak elinde bulundurduğu bazı pazarları ele geçirebileceği düşünülmüştür¹⁹³. Ayrıca, Türkiye'nin AT dışında kalması durumunda; mal satış ve işgücü transfer olanakları, mali yardımlar, Topluluk kökenli yabancı sermayenin Türkiye'de yatırım yapması gibi kazanımlar Yunanistan'a kayabilecektir¹⁹⁴. Bu nedenle AT'ye yapılan başvuruyla, Türkiye'nin Topluluk üyesi ülkelere yönelik ihracatının, Yunanistan'a tanınacak sürüm kolaylıkları nedeniyle daralması ihtimali giderilmek istenmiştir¹⁹⁵.

Ayrıca bu başvuru, Türkiye'nin temel bir tercih olarak belirlediği Batılılaşma hedefi ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirme geleneği ile de uyumludur¹⁹⁶. Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren çağdaşlaşmayı temel hedef olarak belirlemiş ve bu çerçevede batı ile aynı yönde adımlar atarak BM, NATO, OEEC gibi örgütlenmelerin içinde yer almıştır. Ayrıca Türkiye uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememiştir.

Türkiye'nin AT'ye bakışının şekillenmesindeki ekonomik etken, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtuluşunu kolaylaştıracak bazı imkanlar elde edilebileceği yönündeki beklentiler olmuştur. Bu temel ekonomik etkeni güçlendiren bazı yardımcı etkenler de mevcuttu. İlk olarak, ekonomik entegrasyon ve

¹⁹¹ Harun Gümrükçü, "Ortaklık Kavramı ve Ortaklığın Ayırt Edici Özellikleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 5, Sayı 4, Ankara, 1999, s. 23.

¹⁹² Elif Uçkan Dağdemir, "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 124.

¹⁹³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, 1.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 815.

¹⁹⁴ Dağdemir, a.g.e., s. 125.

¹⁹⁵ Güran, a.g.e., ss. 169-170.

¹⁹⁶ Y.a.g.e.

ortak pazar gibi kavramlar, yavaş yavaş tüm dünyada rağbet görmeye başlamıştı. İkinci olarak, AT üyeleri geleneksel olarak Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla paya sahip ülkelerden oluşmaktaydı. Son olarak da, AT ülkelerinin coğrafi yakınlıkları nedeniyle, Avrupa mallarının Ortadoğu ve Afrika'ya ihracında Türkiye'nin bir çıkış noktası olarak kullanılabileceği ve bunun Türkiye'nin ticari kazancını artırabileceği düşüncesi, AT ile ekonomik ortaklığa gidilmesi fikrini destekliyordu¹⁹⁷.

Türkiye'nin başvurusu, Topluluk tarafından da olumlu karşılanmış ve 28 Eylül 1959'da başlayan Türkiye-AT ortaklık görüşmeleri 24 Ocak 1963'te tamamlanarak, bu görüşmelerde hazırlanan ortaklık anlaşması 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmıştır¹⁹⁸. Anlaşma, imza yerinin adını alarak Ankara Antlaşması* olarak adlandırılmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AT'yi Türkiye ile ortaklık ilişkisi kurmaya yönelten siyasi etken, ülkenin jeo-politik konumu olmuştur. Türkiye'nin dış güvenlikte sahip olduğu stratejik önem; AT'de siyasi kaygıların ön plana çıkmasına neden olmuş, Türkiye ile ortaklık ilişkisi kurulması sürecini hızlandırmıştır. NATO çatısı altındaki Türkiye'nin, Sovyetler Birliği kaynaklı bir dış tehditte, kilit ülke durumunda olacağı düşünülmüştür¹⁹⁹. AT, "Türkiye'yi karşı bloka itmeme, yanında tutma" amacını gütmekteydi²⁰⁰.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Bir diğer deyişle, Anlaşma'nın fesih hükmü yoktur. Bu nedenle Anlaşma, amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır²⁰¹.

¹⁹⁷ Oran, a.g.e., cilt 1, ss. 813-814.

¹⁹⁸ Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, Mayıs 2002, s. 12.

* Ankara Anlaşması metni için bkz. Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, Mayıs 2002.

¹⁹⁹ Dağdemir, a.g.e., s. 125.

²⁰⁰ Erol Manisalı, *Avrupa Çıkmaşı*, Otopsi Yayınları, Şubat 2001, s. 27.

²⁰¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

Ankara Antlaşması, Roma Antlaşması'nın 238. maddesine* dayanan ve Türkiye - Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir "Çerçeve Antlaşması" dır. Ayrıntılar, daha sonra imzalanan Katma Protokol ile belirlenmiştir. Antlaşma, Topluluk üyesi ülkeler ile imzalanması dolayısıyla bir uluslararası hukuk belgesi olması yanında, Topluluk ile de imzalandığı için, Topluluk içinde doğrudan uygulanan bir Topluluk hukuku belgesidir²⁰².

2.1.2.2 Ankara Antlaşması'nın Amacı

Ankara Antlaşması'nın amacı, Antlaşma'nın 2. maddesinde ortaya konulmuştur:

"Antlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir."²⁰³

Antlaşma'da, Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluğun, belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasının gerekliliği de ayrıca vurgulanmaktadır.

Ankara Antlaşması'nın önsözünde, Türk halkının yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla, AT'nin sağlayacağı desteğin ilerdeki bir tarihte Türkiye'nin Topluluğa katılmasına yardımcı olacağı belirtilmektedir. 28. maddede ise, "Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" denmektedir. Buradan da

* 238. madde: "Topluluk bir üçüncü Devlet, bir Devletler birliği veya uluslararası bir kuruluş ile karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel usuller öngören bir ortaklık kurma amacıyla anlaşmalar yapabilir. Bu anlaşmalar, Avrupa Parlamentosu'nca üye tam sayısının mutlak çoğunluğu ile onay alındıktan sonra, Konsey tarafından oybirliği ile yapılır."

²⁰² Karluk, a.g.e., s. 382.

²⁰³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

görülebileceği üzere, Ankara Anlaşması uyarınca kurulan Türkiye-AT ortaklık ilişkisinin nihai hedefi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir²⁰⁴.

2.1.2.3 Ankara Anlaşması'nın Kapsamı

Ankara Anlaşması; Esas Anlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardan oluşmaktadır. Ankara Anlaşması'na ayrıca, bir adet Niyet Bildirisi; iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Alman Hükümeti'ne ait iki Bildiri eklenmiştir²⁰⁵.

Bu belgeler* içinde ağırlık “Esas Anlaşma” da olup, bu Anlaşma ile; ortaklık ilişkisinin amacı; gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır²⁰⁶.

Hukuki açıdan bakıldığında, Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanan Ankara Anlaşması, ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini belirlemektedir. Ayrıntılar ise, daha sonra imzalanmış olan Protokollerle tespit edilmiştir ve Anlaşma'nın 30. maddesine göre, bu Protokoller de Ankara Anlaşması'nın “ayrılmaz parçaları” olarak kabul edilmiştir.

²⁰⁴ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi”, <http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?CID=1934&VisitID={1D366BB9-78EF-437A-8B26-8266EFC1E3E4}&Timer=41200,34> (18.04.2003).

²⁰⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963”, a.g.e.

* Anlaşmaya ek iki Protokol, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde AT'nin tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları tanımlamaktadır. Geçici Protokol (Protokol No 1) Türkiye için önem taşıyan dört ana ihracat malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak AT'nin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir. 2 no'lu Protokolü oluşturan Mali Protokol ise, Anlaşma'nın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini teminen AT Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredi ile ilgilidir ve kredinin uygulama esaslarını içerir.

²⁰⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963”, a.g.e.

Madde 2 (2) de ise, gösterilen amaçlara erişilebilmesini teminen taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmektedir. Bu çerçevede, gümrük birliğine ulaşılması üç aşamalı bir takvime bağlanmıştır.

Ortaklık Anlaşması, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile tamamlanmıştır. Bu protokol, 22 yıl içinde gümrük birliğinin tamamlanmasını öngörmüştür²⁰⁷.

2.1.2.4 Ankara Anlaşması'nın Dönemleri

Ankara Anlaşması, Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık, geçiş ve son dönem olarak adlandırılan üç kademede tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır.

Hazırlık döneminde, Türkiye-AT ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemekte olup, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür. Bu dönem içinde kullanılmak üzere, Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında kredi de sağlanmıştır (I. Mali Protokol). Bu dönemin en az 5, en çok 10 yıl sürmesi öngörülmüştür²⁰⁸.

Hazırlık döneminden sonra, Türkiye'nin talebi ile bir sonraki dönem olan "geçiş dönemi"nin süre ve koşullarını belirlemek üzere Topluluk ile yeniden müzakerelere başlanmış ve 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol* imzalanmıştır²⁰⁹.

²⁰⁷ T.C. Merkez Bankası, "Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/helsinkizirvesi.html> (18.05.2003).

²⁰⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

* Katma Protokol için bkz. Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, Mayıs 2002.

²⁰⁹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

Üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanması gereken Katma Protokol'ün ticari hükümleri, onay işlemlerinin zaman alabileceği düşüncesiyle, ayrıca akdedilen Geçici Anlaşma ile 1.9.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşma ile, hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi fiilen başlamıştır.

Ancak, geçiş döneminin hukuken başlaması, Katma Protokol'ün 1 Ocak 1973 günü yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Diğer bir ifadeyle, gümrük indirimlerinin gerçekleştirilme amacına yönelik Topluluk yükümlülükleri 1971'de, Türkiye'nin bu alandaki yükümlülükleri ise, 1973'te başlamıştır.

Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirlemektedir²¹⁰. Gümrük birliği esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dahil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamaktadır²¹¹.

Geçiş döneminin amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası temelinde gümrük birliğinin, gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmaktır. Bu dönemin en fazla 12 yıllık bir süreyi kapsamayı öngörülmüştür²¹². Gerekğinde, bu sürenin uzatılma imkanı tanınmıştır.

Katma Protokol'ün ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği, Ankara Anlaşması ile paralellik göstermekte ve Protokol, Ankara Anlaşması'nın ekini oluşturmaktadır. Ankara Anlaşması'nın 4. ve Geçici Protokol'ün 1. maddesine dayanılarak hazırlanan Katma Protokol, bir uygulama anlaşmasıdır. Ankara Anlaşması'nın belirlediği genel çerçeve, Katma Protokol ile doldurulmuş ve uygulamaya geçilmiştir. Katma

²¹⁰ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Katma Protokol: Türkiye-AET Ortaklığının Geçiş Dönemi 22 Temmuz 1971", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/katmapro.htm> (18.04.2003).

²¹¹ Y.a.g.e.

²¹² T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

Protokol, doktrinde “Geçici Anlaşma” olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu Protokol’ün tam üyelik öncesi dönemi düzenleyen bir anlaşma olduğu kabul edilmektedir.

Ankara Anlaşması’nın, Katma Protokol ile düzenlenen Geçiş Dönemi’nin tamamlanmasını izleyen dönemde ise, “Son Dönem” başlamaktadır. Bu dönem, Türkiye ile AT arasındaki Gümrük Birliği’ne dayanır. Bu dönemde, tarafların ekonomi politikaları arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi sağlanacaktır. Ankara Anlaşması, son dönem için bir süre saptamamış, bunu 28. madde* ile taraflara bırakmıştır.

Gümrük Birliği’nin, Katma Protokol’de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklar yapılmış, iki yıl süren müzakereler sonunda, 6 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı** uyarınca Türkiye ile AT arasındaki Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir²¹³.

AT- Türkiye ilişkilerinin son dönemini başlatan ve gümrük birliğinin tamamlanması için gerekli koşulları düzenleyen 1/95 sayılı Karar, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol’ün devamı olup bu anlaşmalarla öngörülen gümrük birliğinin koşullarını tespit eden ve açıklayan bir belgedir²¹⁴.

Türkiye, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla, sanayi ürünlerinde Topluluğa karşı uygulamakta olduğu gümrük vergilerini kaldırmış ve Topluluğun üçüncü ülkelere karşı uyguladığı ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlamıştır. Türkiye ile AT

*28.madde: “Anlaşma’nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma’dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılma olanağını inceleyeceklerdir.”

** 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı için bkz. Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, Mayıs 2002.

²¹³ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi”, a.g.e.

²¹⁴ Ahmet Çimen, *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*, Ankara, 1996, s. 165.

arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği ile AT, tarihinde ilk defa tam üye olmayan bir ülkeyle böyle bir sürece girmiştir²¹⁵.

2.1.2.5 Türkiye-AT Ortaklık Organları

Ankara Anlaşması'nın 6. maddesi, ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gelişmesini sağlamak için Akit Tarafların bir "Ortaklık Konseyi" teşkil etmelerini; 24. maddesi de, Ortaklık Konseyi'nin görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi kurabileceğini öngörmektedir²¹⁶. Bu çerçevede kurulmuş Türkiye-AT ortaklık organları şunlardır:

2.1.2.5.1 Ortaklık Konseyi

Ortaklık Konseyi, gümrük birliğinin gelişen şekilde yerleşmesi ve ortaklığın iyi işlemesi hedefiyle, Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğunkine yakınlştırılmasını ve gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamak için, Anlaşma kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşul, usul, sıra ve sürelerini ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit etmek üzere kurulmuştur²¹⁷.

Ortaklık Konseyi'ne, Anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için karar alma yetkisi verilmiştir. Taraflar, bu kararların yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür. Konsey ayrıca, tavsiyelerde de bulunabilir. Ortaklık Konseyi, Anlaşma'nın hedeflerini göz önünde tutarak, ortaklık rejiminin sonuçlarını belirli aralıklarla inceler.

Ankara Anlaşması'nın 25. maddesi gereğince, akit taraflar, Anlaşma'nın uygulama ve yorumu ile ilgili olarak Türkiye'yi, Topluluğu veya Topluluk üyesi bir devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Ortaklık Konseyi'ne getirebilir. Konsey,

²¹⁵ Ragıp Şahin, "Avrupa Birliği ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayısı 1, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000, s. 377.

²¹⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması:Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

²¹⁷ Y.a.g.e.

anlaşmazlığı karar yolu ile çözebileceği gibi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na veya mevcut herhangi bir başka yargı merciine götürmeyi kararlaştırabilir. Taraflardan her biri, kararın veya hükmün yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür.

Ortaklık Konseyi; Türk Hükümeti temsilcileri, AT Konseyi ile Komisyon temsilcileri ve Topluluk üyesi ülke hükümetlerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Türkiye'nin ve Topluluk tarafının birer oyları vardır. Kararlar, oybirliği ile alınmaktadır²¹⁸. Ortaklık Konseyi Başkanlığı, altışar aylık süreler için Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından sıra ile yürütülür. Ortaklık Konseyi, iç tüzüğü gereğince, en az altı ayda bir defa Bakanlar düzeyinde toplanır²¹⁹.

Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek ve özellikle Anlaşma'nın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliğini sağlayacak bir komiteyi kurma yetkisine sahiptir. 1964 yılında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı ile Ortaklık Komitesi, 1965 tarihli bir toplantı ile de Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur.

Konsey, Türkiye-AT ortaklığının en yetkili yürütme organıdır. Konsey'in temel görevi, Ankara Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamaktır. Bu amaçla, üç tip yetkiyle donatılmıştır. Bunlardan ilki, karar yetkisidir. Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesi için Ankara Anlaşması ve ona dayanan protokollerin öngördüğü durumlarda Konsey, karar alma yetkisine sahiptir. Tavsiye yetkisi çerçevesinde ise, ilişkilerin gelişimi ile ilgili kararları, bu kararların gerektirdiği önlemleri alabilir ve bu konularda tavsiyelerde bulunabilir. İnceleme yetkisine dayanarak Konsey, Ankara Anlaşması doğrultusunda ortaklık rejimi sonuçlarını belli aralıklarla inceler²²⁰.

²¹⁸ Çimen, a.g.e., s. 127.

²¹⁹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

²²⁰ Karluk, a.g.e., s. 451.

2.1.2.5.2 Ortaklık Komitesi

Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı Kararı ile kurulmuş bir yardımcı organdır. Yapısı, Ortaklık Konseyi'ne benzeyen Komite'nin görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak ve Ortaklık Konseyi'nin vereceği talimatlara uygun olarak, ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapmaktır. Ortaklık Komitesi, teknisyenlerden oluşan bir organdır. Komite'nin hazırladığı raporlar oylama yapılmaksızın doğrudan Ortaklık Konseyi'ne sunulur²²¹. Ortaklığın, sürekli bir yönetim organı olarak görev yapar²²².

2.1.2.5.3 Karma Parlamento Komisyonu

Ankara Anlaşması'nın 27. maddesi uyarınca oluşturulan KPK, ortaklığın demokratik denetim organıdır. KPK'nin görevi, Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve ortaklığa ilişkin konularda fikir teatisinde ve tavsiyelerde bulunmaktır²²³. 1997 yılına kadar KPK, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve AP'den 18'er üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşmaktaydı. 1997 yılında AP'nun tüm KPK'lardaki üye sayılarını azaltma kararı çerçevesinde üye sayısı 12'ye indirilmiştir²²⁴. KPK, yılda iki kez toplanır.

2.1.2.5.4 Gümrük İşbirliği Komitesi

Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği'nin tamamlanması sürecinde gümrüklerle ilgili teknik hususları ele alarak Ortaklık Konseyi'ne önemli ölçüde yardım sağlayan bir platform haline gelmiştir. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasından sonra ise Komite, görev alanı çerçevesinde karşılaşılan teknik sorunların ele alınıp çözümler arandığı aktif bir zemin halini almıştır²²⁵.

²²¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

²²² Karluk, a.g.e., s. 458.

²²³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963", a.g.e.

²²⁴ Karluk, a.g.e., s. 460.

²²⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı, 12 Eylül 1963", a.g.e.

Görevi, Ortaklık Anlaşması'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve yeknesak bir şekilde uygulanması amacıyla akit taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında kendisine verebileceği her türlü görevi yürütmektir²²⁶. Gümrük İşbirliği Komitesi, Türkiye tarafından atanan gümrük uzmanları ile Avrupa Komisyonu servislerinin gümrük bölümü uzmanları ve üye ülkeler gümrük uzmanlarından oluşmaktadır. Karar alma yetkisi yoktur²²⁷.

2.1.2.5.5 Gümrük Birliği Ortak Komitesi

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.), Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiş ve bu ilkeyi hayata geçirmek için de Gümrük Birliği Ortak Komitesi adı altında yeni bir organ tesis etmiştir.

Gümrük Birliği Kararı'nın 50/1. maddesiyle kurulan ve akit tarafların temsilcilerinden oluşan Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin başlıca ilgi alanı teknik konulardır²²⁸. Komite, bilgi ve görüş alışverişi sağlar. Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur ve Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini teminen görüş bildirir²²⁹. Komite, bazı konularla sınırlı olmak üzere, yeni bir mevzuat yaratmayacak ve Topluluk mevzuatında değişiklik oluşturmayacak teknik nitelikli kararlar alabilir²³⁰.

2.2 TAM ÜYELİK BAŞVURULARI VE KOMİSYON GÖRÜŞLERİ

20. yüzyıl boyunca çoğunlukla karışıklık, yoksulluk ve sıkıntı olarak bilinen MDAÜ için, AB "istikrar kutbu" olarak görülmektedir. Batı Avrupa; barış,

²²⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı, 12 Eylül 1963", a.g.e.

²²⁷ Çimen, a.g.e., s. 129.

²²⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı, 12 Eylül 1963", a.g.e.

²²⁹ Karluk, a.g.e., s. 462.

²³⁰ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı, 12 Eylül 1963", a.g.e.

özgürlük, düzen ve refahı temsil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve böylece komünizmin çöküşüyle, Merkez ve Doğu Avrupa'da demokratikleşmenin yayılmasıyla AB, eski komünist bloku üyeleri açısından çekici bir kutup haline gelmiştir²³¹.

1989 yılında, Berlin duvarının yıkılmasından itibaren Almanya'nın öncülüğünde başlayan MDAÜ'lere doğru genişleme stratejisi, AB'nin dış politikasının en önemli parçası haline almıştır. Gerek siyasi, gerekse sosyo-ekonomik olarak tek başlarına istikrar ve refahı yakalayamayacaklarının bilincinde olan MDAÜ de AB'ye kayıtsız kalmamışlardır²³². MDAÜ'ler, devletçi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlı ve başarılı bir şekilde uygulamış ve demokratikleşme yolunda da önemli adımlar atmıştır. Bu süreç içerisinde AB, MDAÜ'leri teknik ve mali açıdan desteklemiş, ilişkileri kurumsallaştırmak için de Avrupa Antlaşmaları imzalamıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, MDAÜ'lere tam üyelik yolu açılmıştır. MDAÜ'ler, 1994 yılından itibaren AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır*. Bu çerçevede, Bulgaristan ve Romanya da 1995 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.** MDAÜ'ler ile var olan ortaklık stratejisi, bu ülkelerin tam üyelik başvuruları ile yerini genişleme stratejisine bırakmıştır²³³.

2.2.1 Tam Üyelik Başvuruları

2.2.1.1 Bulgaristan

Soğuk Savaş döneminde, siyasi olarak Sovyetlere en yakın ülke olan Bulgaristan, 1954'ten 1989 yılına kadar Todor Jivkov'un diktatörlük yönetimi altında kalmıştır. Kasım 1989'da Jivkov'un istifası ile yerine, ılımlı bir siyasi lider olarak bilinen Petar Mladenov geçmiştir. Bulgaristan'da, Haziran 1990'da yapılan

²³¹ Önkol, a.g.e., ss. 29-30.

²³² Çam, a.g.e.

* Aday ülkelerin başvuru tarihleri için bkz. Ek 2.

** Bulgaristan ve Romanya hakkında genel bilgi için bkz. Ek 3.

²³³ İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s. 19.

çok partili özgür seçimler sonucunda ise, Jeliu Jelev devlet başkanlığına seçilmiştir. Söz konusu gelişmeler ile, Bulgaristan demokratik, liberal bir siyasi ve ekonomik yapıya geçiş sürecine başlamıştır. Bu süreç içinde, Bulgaristan merkezi planlı ekonomiden serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisine geçişte önemli aşamalar kaydetmiştir²³⁴.

Bulgaristan, AB'ye tam üyelik başvurusunu 14 Aralık 1995 yılında sunmuş ve Bakanlar Konseyi 29 Ocak 1996'da Topluluk Kurucu Antlaşması'nın "O" maddesinde yer alan Komisyon'a danışmayı gerektiren prosedürün uygulanmasına karar vermiştir²³⁵. Antlaşma'nın "O" maddesi hükmüne uygun olarak Komisyon, Konsey'in talebi üzerine Bulgaristan'ın üyelik başvurusu hakkında bir Görüş hazırlamıştır²³⁶.

2.2.1.2 Romanya

Romanya, AB'ye üyelik başvurusunu 22 Haziran 1995'te sunmuştur ve Bakanlar Konseyi, 17 Temmuz 1995'te, Antlaşmanın "O" maddesinde yer alan Komisyon'a danışmayı gerektiren prosedürü uygulamaya karar vermiştir²³⁷.

Kasım 1996'daki hükümet değişikliği ve yeni hükümet tarafından başlatılan reformlar, Avrupa-Atlantik entegrasyonu hazırlıklarını Romanya dış politikasının merkezine getirmiştir. Romanya'nın en önemli ve öncelikli amacı, kıta Avrupa'sının demokrasileri arasında yerini almaktır²³⁸.

Romanya, AB'ye tam üyelik başvurusunu 22 Haziran 1995'te ulusal katılım öncesi strateji ve devlet başkanı, Senato ve Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Parlamentoda temsil edilen tüm parti liderleri tarafından imzalanan bir deklarasyon ile birlikte sunmuştur. Bu deklarasyon Romanya'nın; hukukun gelişimi ve

²³⁴ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, a.g.e., s. 171.

²³⁵ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 5.

²³⁶ Y.a.g.e., s. 5.

²³⁷ European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 5.

²³⁸ Y.a.g.e., s. 7.

değişiminin, siyasi çoğulculuğun, kuvvetler ayrılığının, serbest seçimlerin, insan haklarına saygının ve AB ilkeleriyle uyumlu piyasa ekonomisinin kurulmasına dair siyasi isteğini vurgulamıştır²³⁹.

2.2.1.3 Türkiye

1980 darbesinin de etkisiyle Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin askıya alındığı bir dönemde, ortaklığa ivme kazandırmak amacına yönelik olarak, 14 Nisan 1987 tarihinde Topluluklara tam üyelik başvurusu yapılmıştır²⁴⁰.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun temelindeki nedenler şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak; Türkiye-Topluluk ilişkilerinde Katma Protokol'ün imzalandığı dönemlerde, karşılıklı olarak kurulan denge zaman içinde Türkiye'nin aleyhine bir gelişim göstermiş, Türkiye lehine sağlanan avantajlar ortadan kalkmıştır. AT'nin 1971'de Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi'ni yürürlüğe koyarak Türkiye'yi bu sisteme dahil etmemesi ve gelişme yolunda olan ülkelere benzer kolaylıkların sağlanması ile sanayi ürünlerine tanınan tavizlerin ayrıcalıklı niteliği büyük ölçüde sona ermiştir²⁴¹.

İkinci olarak, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Topluluğa tam üye olmaları, bu ülkelerle benzer tarım ürünleri ihracatına sahip Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ülkeler, tam üyelik avantajını kullanarak Topluluk pazarında üstünlük elde etmişler, Türkiye aleyhine korumacı önlemlerin artırılmasını sağlamışlardır. Ayrıca, Topluluğun kendi içinde yeterli oranını arttırmışlar ve bazı ürünlerde üretim fazlasının ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu durum, Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir²⁴².

Türkiye'nin başvurusundaki bir başka neden, Yunanistan'ın Topluluğa katılımının, o dönemde Türkiye'nin menfaatlerine zarar vermesi olmuştur. Yunanistan, AP'deki aşırı gruplarla işbirliği yaparak Türkiye aleyhine kararlar

²³⁹ Y.a.g.e.

²⁴⁰ T.C.Merkez Bankası, "Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye", a.g.e.

²⁴¹ Karluk, a.g.e., s. 417.

²⁴² Y.a.g.e., s. 418.

çıkmasına neden olabiliyordu. Yunanistan'ın bu tutumu nedeniyle, Konsey ve Komisyon toplantılarında Türkiye'ye yönelik menfi kararlar alınabiliyordu²⁴³.

Başvurudaki bir diğer neden, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmadığı için Topluluk yardım fonlarındaki finansman imkanlarından ve AYB tarafından açılan düşük faizli kredilerle bu bankanın desteği ile diğer Avrupa para ve sermaye piyasalarındaki kredi imkanlarından yararlanamamasıdır²⁴⁴. Tam üyelikle birlikte, Topluluk kaynaklarından ve AYB'nin üyelerine verdiği düşük faizli kredilerden yararlanmak mümkün olacaktır²⁴⁵. Ayrıca tam üyelikle, o dönemlerde taraflar arasında yaşanan işçilerin serbest dolaşımı ile ilgili sorunların ortadan kalkacağı düşünülmüştür²⁴⁶.

Son olarak da, başvurunun yapıldığı dönem, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın tam üyelik başvurusu için hazırlandıkları bir dönemdir. Bu ülkelerin katılımı ile, üye sayısı 15'e yükselecektir. 12 üyeli bir Toplulukla pazarlık etmenin, 15 üyeli AT ile pazarlık etmekten daha kolay ve hızlı olacağı düşünülmüştür.

Ayrıca, ortaklık başvurusunun yapıldığı dönemde etkili olan siyasi nedenlerden batılılaşma, çağdaş ve demokratik bir ülke olma hedefi ile Avrupa'da kurulabilecek siyasi bir birliğin dışında kalmama düşüncesi de tam üyelik başvurusunda etkili olmuştur.

2.2.2 Tam Üyelik Başvuruları Hakkındaki Komisyon Görüşleri

Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik başvuruları, diğer 8 MDA* ülkesinin başvurularıyla aynı anda incelenmiştir²⁴⁷. Görüşler, Gündem 2000 (16 Temmuz 1997) belgesinin bir parçası olarak benimsenmiştir. "AB Komisyonu'nun AB'ye Aday Ülkeler Hakkındaki Görüş Raporları" başlığında yer alan Komisyon'un Temmuz 1997 tarihli Görüşleri, Merkez ve Doğu Avrupa'daki on aday ülkenin

²⁴³ Çimen, a.g.e., s. 157.

²⁴⁴ Y.a.g.e., s. 156.

²⁴⁵ Karluk, a.g.e., s. 418-419.

²⁴⁶ Çimen, a.g.e., s. 157.

* Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan ve Polonya.

²⁴⁷ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 5 ve European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 5.

üyelik başvurularının Kopenhag katılım kriterlerine göre ölçülmüş bir değerlendirmesidir²⁴⁸.

Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı, 40 yıldan fazla süren ve Birlik'in yarattığı barış, istikrar ve refahla birleştirilen, MDAÜ'nün, kıtanın bölünmüşlüğü'nün üstesinden geldikleri bir tarihsel süreç olarak görülmüştür. Komisyon, görüşünde Bulgaristan ve Romanya'nın başvurularını, kendi özelliklerine göre ve diğer adaylarla aynı kriterlere göre değerlendirmiştir²⁴⁹.

Ekonomik kriterler ve müktesebatın üstlenilmesi bakımından değerlendirme yaparken Komisyon, olası bir değerlendirmeyi de dahil etmiş; müktesebatın kendisinin de gelişmeye devam edeceği gerçeğini göz önüne alarak katılımdan önce, bu ülkelerden beklenen ilerlemeleri de değerlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle ve gerçek katılım tarihini tahmin etmeksizin, Görüş yaklaşık 5 yıllık orta dönemli bir süreye oturtulmuştur²⁵⁰.

Görüş'ün hazırlanması sırasında Komisyon, ülkelerin durumu ile ilgili olarak bu ülkelerin otoritelerinden bilgi edinmiş ve üye ülkeleri ve çeşitli uluslararası organizasyonları da kapsayan diğer kaynaklardan da yararlanmıştır²⁵¹.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu üzerine Komisyon Görüş'ü 1989 yılında yayınlanmıştır. Görüş, Türkiye'yi siyasi ve ekonomik açıdan ve Topluluğa uyum yönünden değerlendirmekle birlikte, tam üyelik için ön koşul olan Kopenhag kriterlerinin belirlendiği 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi'nden önce yayımlanmış olması nedeniyle, Bulgaristan ve Romanya'dan farklı olarak Kopenhag kriterleri -

²⁴⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişlemesi Tarihi Bir Fırsat", a.g.e., s. 27.

²⁴⁹ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 6 ve European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 6.

²⁵⁰ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 7 ve European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 6.

²⁵¹ European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 6 ve European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 7.

siyasi kriterler, ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme-başlıklarına göre ayırım yapmaksızın ele almıştır.

2.2.2.1 Bulgaristan'ın Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon Görüşü

2.2.2.1.1 Siyasi Kriterler

Bulgaristan'ın AB üyelik başvurusu hakkındaki 1997 Görüşü'nde Komisyon; Bulgaristan'daki gelişmelerin, Bulgaristan'ın siyasi kriterleri karşılama yolunda olduğunu gösterdiğini belirtmiştir²⁵².

Görüş'e göre, Bulgaristan demokratik kurumlar kurmuştur ve bunların istikrarı garanti altında görünmektedir. Temel haklara saygı konusunda eksiklikler vardır. Yolsuzlukla mücadele, adli yönetimin geliştirilmesi, kişisel hakların korunmasının sağlanması için büyük çaba harcanmalıdır. Her ne kadar, Türk azınlık iyi entegre olmuş gibi görünse de, bu durum Çingene nüfus için söz konusu değildir²⁵³.

2.2.2.1.2 Ekonomik Kriterler

Ekonomik kriterlerle ilgili olarak Komisyon, Bulgaristan'ın piyasa ekonomisi yaratma konusundaki ilerleyişinin, piyasa kökenli ekonomi politikaları taahhüdü yokluğu nedeniyle sınırlı olduğunu; orta vadede Bulgaristan'ın, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkamayacağını belirtmiştir²⁵⁴. Görüş'ün yayımlandığı dönemde, Bulgaristan'daki temel ekonomik göstergeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

²⁵² European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/bulgaria_en.pdf (17.06.2003), s.7.

²⁵³ European Commission, "2002 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", SEC(2002) 1400 {COM(2002) 700 final} 9.10.2002,

http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/bu_en.pdf (22.06.2003), s. 18.

²⁵⁴ European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 12.

Tablo 1: Bulgaristan İçin Temel Ekonomik Göstergeler

	1994	1995	1996	1997	1998
Reel GSYİH büyüme hızı (%)	1.8	2.1	-10.9	-6.9	4.3
Enflasyon oranı (%) Yıllık ortalama	96	62	123	1085	22.3
İşsizlik oranı - yıl sonu itibariyle (%)					
Uluslararası Çalışma Örgütü verileri	20.5	14.7	13.7	15.0	16.0
Ülkede Kayıtlı oran	12.9	11.1	12.5	13.7	12.2
Genel bütçe dengesi - GSYİH'nın yüzdesi	-5.8	-6.4	-13.4	-2.6	0.9
Cari işlemler açığı-GSYİH'nın yüzdesi	-0.3	-0.2	0.8	4.1	-2.4
Brüt dış borç (milyar Euro)	9.6	7.8	7.6	8.6	9.0
Net doğrudan yabancı yatırımlar					
Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası verileri GSYİH'nın yüzdesi	1.1	0.6	1.0	4.8	
Ödemeler dengesi verileri (Milyon Euro)	88	63	79	439	326.3

GSYİH: Gayri Safi Yurt içi Hasıla

Kaynak: T.C Merkez Bankası, "AB'ye Aday Ülkeler",

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/adayulkeler.html> (26.06.2003)

2.2.2.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Bulgaristan'ın üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği konusunda Komisyon, kaydedilen ilerlemeye rağmen Bulgaristan'ın, özellikle iç pazar ile ilgili olmak üzere, müktesebatın temel elemanlarını üstlenip aktarmadığını; bu nedenle, orta vadede Bulgaristan'ın üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme durumunda olup olmayacağını belirsiz olduğunu ifade etmiştir²⁵⁵.

Bu düşünceler ışığında, Komisyon Bulgaristan ile AB katılım müzakerelerinin, Kopenhag Avrupa Konseyi'nce tanımlanan üyelik koşullarının karşılanmasında yeterli ilerleme sağlanır sağlanmaz açılması gerektiğine karar vermiştir²⁵⁶.

2.2.2.2 Romanya'nın Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon Görüşü

2.2.2.2.1 Siyasi Kriterler

Romanya'nın AB üyelik başvurusu hakkındaki 1997 Görüş'ünde Komisyon, Romanya'daki gelişmelerin, Romanya'nın siyasi kriterleri karşılama yolunda olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir²⁵⁷.

Romanya'nın, yeni kurumlarının demokratik olduğu ve bunların istikrarının garanti altında görüldüğü belirtilmiştir. Kasım 1996'dan beri, Romanya otoritelerince bazı ölçütler kabul edilmiş ve sorumluluklar üstlenilmişse de, temel haklarla ilgili olarak bazı eksiklikler devam ettiği vurgulanmıştır. Örneğin, yolsuzlukla mücadele, mahkemelerin işleyişinin iyileştirilmesi, kişisel hakların

²⁵⁵ European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 19.

²⁵⁶ European Commission, "Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 123.

²⁵⁷ European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/romania_en.pdf (17.06.2003), s.7.

korunması konusunda yapılması gereken çok şey vardır. Macar azınlığı iyi entegre olmuş görünse de aynı durum Çingeneler için söz konusu değildir²⁵⁸.

2.2.2.2.2 Ekonomik Kriterler

Görüş'te Romanya'nın, henüz işleyen bir piyasa ekonomisi olarak ifade edilemese de, geçiş döneminden beri büyük bir ilerleme kaydettiği değerlendirilmesi yapılmıştır²⁵⁹. Romanya piyasa ekonomisi yaratmada önemli ilerleme sağlanmıştır. Ekonomi politikalarının ortaya konulması başarılıdır, ancak yapılması gereken çok şey vardır²⁶⁰. Romanya, piyasa ekonomisi yaratmada önemli gelişme kaydetmiştir; ancak orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkmada ciddi zorlukla karşılaşacaktır²⁶¹. Görüş'ün yayımlandığı dönemde, Romanya'daki temel ekonomik göstergeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

²⁵⁸ European Commission, "2002 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", SEC(2002) 1409, {COM(2002) 700 final}, 9.10.2002, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/ro_en.pdf (22.06.2003), s. 19.

²⁵⁹ European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 31.

²⁶⁰ Y.a.g.e., s. 37.

²⁶¹ European Commission, "2002 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 39.

Tablo 2: Romanya İçin Temel Ekonomik Göstergeler

	1994	1995	1996	1997	1998
Reel GSYİH büyüme hızı (%)	3.9	7.1	3.9	-6.6	-7.3
Enflasyon oranı (%) Yıllık ortalama	136.7	32.3	38.8	154.8	59.1
İşsizlik oranı- yıl sonu itibariyle (%)					
Uluslararası Çalışma Örgütü verileri	8.1	8.0	6.7	6.0	
Ülkede Kayıtlı oran	10.9	8.9	6.3	8.8	10.3
Genel bütçe dengesi- GSYİH'nin yüzdesi	-1.9	-2.6	-3.9	-3.6	-3.3
Cari işlemler açığı GSYİH'nin yüzdesi	-1.4	-5.0	-7.3	-6.1	-7.9
Brüt dış borç (milyar Euro)	4.7	5.3	6.8	8.2	8.6
Net doğrudan yabancı yatırımları					
Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası verileri GSYİH'nin %	1.1	1.2	0.7	3.5	5.3
Ödemeler dengesi verileri Milyon Euro	287	319	207	1080	1822

Kaynak: T.C Merkez Bankası , “AB’ye Aday Ülkeler” ,

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/adayulkeler.html> (26.06.2003)

2.2.2.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Görüş'te kaydedilen gelişmeye rağmen Romanya'nın, başta iç pazar olmak üzere, müktesebatın temel elemanlarını üstlenip aktarmadığı; bu nedenle, orta vadede üyelik yükümlülüklerini üstlenip üstlenemeyeceğinin kesin olmadığı ifade edilmiştir²⁶².

Bu değerlendirmeler ışığında Komisyon, Romanya ile müzakerelerin, Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan üyelik koşullarını karşılamada yeterli ilerleme gösterir göstermez açılmasını uygun görmüştür²⁶³.

2.2.2.3 Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu Hakkındaki Komisyon Görüşü

Türkiye'nin başvurusundan tam iki buçuk yıl sonra (diğer tam üyelik başvurusunda bulunan ülkeler arasında en uzun süre*) Komisyon, Görüş Raporu'nu açıklamıştır. Rapor 10 sayfalık bir ana metin (Görüş Bölümü) ile buna ekli 125 sayfalık bir teknik rapordan (Türk Ekonomisinin Yapısı ve Gelişimi Hakkında Rapor) oluşmuştur²⁶⁴. Görüş, 5 Şubat 1990 tarihinde Konsey tarafından onaylanmıştır²⁶⁵.

Tam üyelik başvurusundan iki buçuk yıl sonra gelen Görüş, özü itibariyle, Türkiye'nin üyeliğe kabul edilebilir nitelikte olduğu, ancak ne AB'nin ne de Türkiye'nin böyle bir üyeliğe henüz hazır olmadığı yönündedir²⁶⁶. Görüş'e göre

²⁶² European Commission, "2002 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 52.

²⁶³ European Commission, "Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union", a.g.e., s. 114.

* Örneğin; Yunanistan'ın başvuru tarihi: 12.06.1975, Konsey Kararı: 09.02. 1976; İspanya'nın başvuru tarihi 28. 07.1977, Konsey Kararı 19.02.1978; Portekiz'in başvuru tarihi: 28.03 1977 Konsey kararı: 06.06.1978'dir.

²⁶⁴ Karluk, a.g.e., s. 414.

²⁶⁵ Manisalı, a.g.e., s. 91.

²⁶⁶ T.C. Merkez Bankası, "Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye", a.g.e.

Türkiye, Topluluğa katılmaya ehil bir ülkedir; ancak ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle Topluluk ve Türkiye bu katılıma hazır değildir²⁶⁷.

Komisyon görüşünde, Türkiye'deki siyasi durum incelenmiştir. Söz konusu Görüş'te, ardarda yapılan reformların, Topluluk modellerine daha yakın bir parlamenter demokrasiyle sonuçlanmış olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Görüş'te insan hakları alanında ve azınlıkların kimliğine saygı konusunda son zamanlarda bazı gelişmeler olmakla beraber, bunların henüz bir demokraside olması gereken düzeye ulaşmadığı ifadesi yer almıştır²⁶⁸.

Komisyon'un Görüşü'ne göre, Türkiye'de kişi başına GSMH, Topluluktakinin üçte birine eşittir. Nüfusun yarısına yakını tarım kesiminde çalışmaktadır ve bu sektörde verimlilik oldukça düşüktür. İşsizlik ve enflasyon oranları, Topluluk ortalamasının çok üstündedir. Ücretlerin düşük olması, Türkiye'nin Topluluk sosyal normlarını yakalamasını güçleştirici bir faktördür. Bu farklılıklar mevcut olduğu sürece Türkiye, AT'nin ekonomik ve sosyal politikalarının gereklerini yerine getirmede sıkıntı çekecektir²⁶⁹.

Komisyon, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusuna ilişkin Görüşü'nde şu sonuca varmıştır: Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu, Türkiye'nin Topluluğa girmesi durumunda karşılaşılabilecek uyum sorunlarını, orta vadede aşabileceği konusunda Komisyon'u ikna etmemektedir²⁷⁰.

Bu sebeplerle, tam üyelik görüşmelerinin derhal başlaması mümkün görülmemiştir²⁷¹. AB Komisyonu, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle birlikte, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecini

²⁶⁷ Belgenet, "Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Katılma Başvurusu ile İlgili Avrupa Topluluğu Komisyonu Görüşü - 18 Aralık 1989" http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html (17.05.2003).

²⁶⁸ Belgenet, "Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu Siyasi Kriterler, 8.09.2000", http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor98_02.html (12.06.2003).

²⁶⁹ Karluk, a.g.e., s. 414.

²⁷⁰ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu", Ankara, Ekim 2002, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/2002IlerlemeRaporuTrTercume.pdf> (24.06.2003), s. 39.

²⁷¹ Karluk, a.g.e., s. 414.

tamamlanmasına ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesini ve bu arada Türkiye ile Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir²⁷².

Komisyon, Görüşü'nde ayrıca, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmasının önündeki engeller sıralanmıştır. Bu engellerden ilki, çevresel engellerdir. Topluluk, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile, 1993 yılı başından itibaren Avrupa İç Pazarı'nı kurmak gibi çok önemli bir ekonomik hedef belirlemiştir. Komisyon, öncelikle bu ekonomik hedefe yoğunlaşılması gerektiğini bu nedenle de, hiçbir aday ülkeyle tam üyelik görüşmelerine başlanamayacağının altını çizmiştir. İkinci olarak, Doğu Avrupa'da yaşanan siyasal gelişmeler, Komisyon tarafından Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmasının önündeki diğer bir engel olarak dile getirilmiştir²⁷³.

İkinci tür engeller, siyasal engellerdir. Komisyon genel olarak, Türk siyasal sisteminin ve bu sistem içindeki uygulamaların AT'nin aradığı demokratik düzeye ulaşamadığını ifade etmiştir.

Komisyon'un ele aldığı son engel, ekonomik engellerdir. Burada, Türk ekonomisinde yaşanan birtakım makroekonomik sorunlara değinilmiş, ayrıca tarımsal üretim ve tarım nüfusunun büyüklüğü gibi Topluluk açısından ileride sorun oluşturabilecek konulara da dikkat çekilmiştir²⁷⁴. Bunların yanı sıra, Türkiye ile Topluluğun bir üyesi olan Yunanistan arasındaki ihtilafların ve Kıbrıs sorunun tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi açısından olumsuz etkiler doğurduğu da dile getirilmektedir²⁷⁵.

Türkiye Hakkında Komisyon Görüşü'nün yayımlandığı dönem ve karşılaştırma yapılabilmesi açısından, Bulgaristan ve Romanya Hakkında Komisyon Görüşlerinin yayınladığı yıla kadar olan dönemde, Türkiye'deki temel ekonomik göstergeler tabloda gösterilmektedir:

²⁷² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e.

²⁷³ Özen, a.g.e., s. 122.

²⁷⁴ Y.a.g.e.

²⁷⁵ Güran, a.g.e., ss. 199-200.

Tablo 3: Türkiye İçin Temel Ekonomik Göstergeler

	GSMH Milyar TL Cari Fiyatlarla	Fert Başına GSMH ve GSYİH SAGP'ne Göre GSYİH*	Yabancı Sermaye (Milyon \$)İzin Verilen	Yabancı Sermaye Fiilen Gelen (Net)	İşsizlik Oranı (%)
1987	75.019	3.971	655	115	
1988	129.175	4.119	821	354	8.4
1989	230.370	4.217	1.512	663	8.6
1990	397.178	4.699	1.861	684	8.0
1991	634.393	4.806	1.967	810	8.0
1992	1.103.605	5.143	1.820	844	8.3
1993	1.997.323	5.629	2.063	636	8.7
1994	3.887.903	5.362	1.478	608	8
1995	7.854.887	5.745	2.938	885	7.5
1996	14.978.067	6.123	3.837	722	6.5
1997	29.393.262	6.462	1.678	805	6.7
1998	53.518.332	6.256	1.647	940	7.0

SAGP: Satınalma Gücü Paritesi

* Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından GSYİH için hesaplanan Satınalma Gücü Paritesi

Kaynak: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Sayılarla Türkiye Ekonomisi - Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005)”, Ağustos 2002, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf> ss.5,6,17,48.

Komasyon, Türkiye'nin tam yeliği önündeki engelleri sıraladıktan sonra sonuç bölümünde Konsey'e, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmamasını önermiştir. Komasyon Görüş' genel olarak incelendiğinde, Topluluğun Türkiye'nin tam yeliğine sıcak bakmadığı, ancak bunu açıkça ifade etmek istemediği grlmektedir²⁷⁶.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusunda Komasyon'un hazırladığı Görüş, Türkiye-AT ilişkilerinde tam üyelik tartışmalarını Topluluk açısından sona erdirmiştir. Bu tarihten sonra, tam üyelik yerine, Katma Protokol ile belirlenen Türkiye-AT gümrük birliğinin tamamlanması hedefi Topluluk tarafından ön plana konulmuştur. Topluluk, Türkiye ile ilgili olarak tam üyelikten çok, "stratejik ortaklık", "zel ilişkiler" gibi kavramları kullanmaya başlamıştır.

Konsey, 5 şubat 1990 tarihinde Komasyon'un Görüşünde belirtilen hususları esas itibariyle benimsemiş ve Komasyon'dan Görüş'nde belirtilen AB-Türkiye ilişkilerinin güçlendirilmesi gerekliliğine dair ayrıntılı öneriler hazırlamasını talep etmiştir. Komasyon, 7 Haziran 1990 tarihinde gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin başlatılması ve derinleştirilmesi, sınai ve teknolojik işbirliğinin teşvik edilmesi ve siyasi ve kültürel bağların güçlendirilmesi dahil olmak üzere, "Matutes Paketi" olarak da bilinen, bir dizi öneriyi benimsemiştir. Bu paket, Konsey tarafından onaylanmamıştır²⁷⁷.

2.3 KATILIM ÖNCESİ STRATEJİ

Merkez ve Doğu Avrupa yönünde Birliğin genişleme kararı, 22 Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde alınmıştır. Kopenhag Avrupa Konseyi, Merkez ve Doğu Avrupa'daki ortak ye ülkelerin AB yesi olmada istekli oldukları konusunda birleřmiştir²⁷⁸. Avrupa Konseyi'nin, Haziran 1993'te Kopenhag'da gerçekleştirilen Zirve toplantısında ilk kez, isteyen MDAÜ'lerin AB'ye tam üyelik başvurusunda

²⁷⁶ zen, a.g.e., s. 123.

²⁷⁷ Avrupa Komasyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Tarihsel Gelişim Tarişcesi ve Yakın Dönemdeki Gelişmeler", <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-tarihce.html> (22.05.2003).

²⁷⁸ nkl, a.g.e., s. 31.

bulunabilecekleri belirtilmiş ve bu ülkelere bir adaylık perspektifi verilmiştir. Zirve’de ayrıca, AB’ye üye olmak isteyen ülkelerin uyması gereken koşullar ortaya koyulmuştur²⁷⁹. Katılım, aday ülkeden istenilen ekonomik ve siyasi koşulları karşılayarak üyelik yükümlülüklerini üstlenir üstlenmez gerçekleşecektir.

Kopenhag Zirvesi’nde verilen adaylık perspektifinin çok genel hatlarla tanımlanması nedeniyle, gerek bu perspektifi somut hale getirmek, gerekse aday ülkelerin üye olmak için gerçekleştirmesi gereken çalışmaları tanımlamak amacıyla bir strateji belirlenmesi gereği doğmuştur. Bu amaçla, Haziran 1994’te gerçekleştirilen Korfu Zirvesi’nde Komisyon’a kapsamlı bir strateji hazırlama görevi verilmiştir²⁸⁰. Hazırlanan strateji, Aralık 1994’te düzenlenen Essen Zirvesi’nde kabul edilmiştir. “Katılım Öncesi Stratejisi” ya da “Essen Stratejisi” olarak adlandırılan bu stratejinin dört temel unsuru bulunmaktadır:

- a)Avrupa Antlaşmaları’nın yürürlüğe koyulması,
- b)Ülkelerin gerçekleştirdiği reform çalışmalarının PHARE (Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi) kapsamında desteklenmesi,
- c)Aday ülkelerin mevzuatlarının Tek Pazarla uyumlaştırılması,
- d)Aday ülkelerle bir yapısal diyalog* oluşturulması.

Genişlemeyle ilgili bir diğer önemli karar, 1995 Madrid Zirvesi’nde alınmıştır. Zirve’de, AB’nin MDAÜ’lerle olan ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Zirve’de, Komisyon’a çağrıda bulunularak MDAÜ ve diğer aday ülkelerin üyelik durumları ile ilgili görüş hazırlanması, genişlemenin Birliğe 1999 sonrası getireceği maliyetin hesaplanması ve tüm hazırlıkların 1997 yılında tamamlanacak olan Hükümetlerarası Konferansın bitiminden hemen sonra sonuçlandırılması talep edilmiştir. Sonuç olarak Zirve’de, Hükümetlerarası Konferansın bitiminden sonraki 6

²⁷⁹ Erçin, a.g.e., s. 27.

²⁸⁰ Y.a.g.e., s. 28 .

* Yapısal diyalog, aday ülkeler ile üye ülkelerin düzenli olarak bir araya getirilmesini öngörmektedir. Yapısal diyalog, devlet ve hükümet başkanları toplantıları (kural olarak yılda bir kez) ve şu alanlardaki bakanlar toplantısından oluşur: dış işleri(yılda iki kez), iç pazarın gelişimi ve özellikle maliye,ekonomik işler ve tarım konuları(yılda bir kez) ulaşım,telekomünikasyon,araştırma ve çevre (yılda bir kez) adalet ve içişleri (yılda iki kez) ve kültür ve eğitim (yılda bir kez).

ay içerisinde aday ülkelerle katılım müzakerelerine başlayabilmek için gerekli bütün prosedürlerin yerine getirilmesi gereği vurgulanmıştır²⁸¹.

Komisyon'un bu konudaki hazırlığı, yaklaşık iki yıl sürmüştür. AB Komisyonu, Madrid Zirvesi'nde dile getirilen bu çağrıya yönelik görüşlerini 16 Temmuz 1997 tarihinde Gündem 2000 olarak adlandırılan geniş kapsamlı belgede sunmuştur. Söz konusu belgenin hazırlanmasında aday ülkelerin sağladığı bilgilere ek olarak uluslararası örgütlerin hazırladıkları raporlar gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Gündem 2000'de, aday ülkelerin mevcut durumlarının yanı sıra göstermeleri beklenen gelişmeye de yer verilmiştir²⁸².

2.3.1 Gündem 2000

Gündem 2000 Belgesi, Avrupa Komisyonu'nun AB'nin aday ülkeler ile ilişkilerini ne şekilde geliştireceği, genişlemenin yaratacağı etkiler ile nasıl başa çıkacağı gibi önemli sorular üzerine yapmış olduğu en geniş kapsamlı analizdir²⁸³. Belge, Topluluk politikasının temel alanlarının geleceği, 2000-2006 dönemi için AB'nin mali perspektifi ve Birliğin genişlemesi konularını ele almıştır²⁸⁴.

Toplam 12 dokümandan oluşan Gündem 2000'in içerdiği metinlerden ikisi, "Daha Güçlü ve Geniş Avrupa" ve "AB'nin Genişlemesi-Meydan Okuma" adlı dokümanlardır. Diğer 10 tanesi ise, her bir aday MDAÜ'nün* AB üyeliği için uygunluğunu inceleyen Görüş'lerden oluşmaktadır²⁸⁵.

Gündem 2000, AB'ye tam üyelik için aday olan ülkelere yönelik belirlediği katılım öncesi stratejinin güçlendirilerek uygulanmasına hız verilmesi gerektiğini

²⁸¹ Erçin, a.g.e., ss. 28-29.

²⁸² İktisadi Kalkınma Vakfı, a.g.e., s.20.

²⁸³ İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci: Avrupa Birliği Mevzuatına uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:168, İstanbul, Mayıs 2001, s. 12.

²⁸⁴ "Enlargement: Introduction", a.g.e.

* Bu ülkeler; Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovenya, Slovakya ve Polonya'dır.

²⁸⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci: Avrupa Birliği Mevzuatına uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri, a.g.e., s. 12.

vurgulamıştır. Bu amaçla Komisyon, aday ülkelere yönelik KOB düzenleyerek, tam üyeliğe geçiş dönemindeki gereksinimleri daha somut bir temele oturtarak ilişkilerin güçlendirilmesini sağlamayı amaçlamıştır²⁸⁶.

Gündem 2000’de, AB’nin genişlemeye ne kadar hazır olduğuna ve gelecekteki politikalarının nasıl şekillenmesi gerektiğine ilişkin önerilere de yer verilmiştir. Bu çerçevede, genişlemenin gerektirdiği maliyetin karşılanabilmesi için başta ortak tarım politikası olmak üzere, birçok Topluluk politikasında 2006 yılına kadar geniş kapsamlı bir reformun gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kısacası AB, ilk kez genişleme için kendi yapısını da gözden geçirme gereğini hissetmiştir²⁸⁷.

Gündem 2000’de, aday ülkelerin AB üyeliği için ehilliği, Kopenhag Zirvesi’nce oluşturulan katılım kriterleri bağlamında değerlendirilmiştir. Komisyon, hiçbir aday MDAÜ’nün* tam olarak kriterleri karşılamadığını bildirmiştir²⁸⁸.

Siyasi kriterler, Slovakya dışında tüm ülkeler tarafından karşılanmış görünmektedir. Komisyon’un incelemesinde siyasi hayatta hukukun üstünlüğü ve demokrasinin yeterince kökleşmediği ve azınlıkların korunmasının yetersiz olduğu belirtilmiştir. Topluluk müktesebatının üstlenilmesi bakımından Bulgaristan ve Romanya’nın orta vadede üyelik yükümlülüklerini üstlenemeyeceği düşünülmektedir.** Her bir aday ülke, Topluluk müktesebatının benimsenmesindeki gelişmeleri saptayan kendini sürekli geliştiren bir yol haritası alacaktır. Komisyon, müzakerelerin ilk olarak Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile başlatılmasını önermiştir²⁸⁹.

²⁸⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 20.

²⁸⁷ Erçin, a.g.e., s. 29.

* Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya’nın hazırlık çabalarını güçlü bir şekilde sürdürmeleri halinde orta vadede üyelik koşullarını karşılayabilecekleri belirtilmiştir.

²⁸⁸ Önkol, a.g.e., s. 32.

** Bulgaristan ve Romanya hakkında Komisyon’un yaptığı değerlendirmelere çalışmanın 2.2.1. bölümünde yer verildiği için burada ayrıntıya girilmemiştir.

²⁸⁹ “Enlargement: Introduction”, a.g.e.

Gündem 2000 belgesinde Türkiye ile ilgili olarak, Gümrük Birliği'nin tatminkar bir biçimde işlediği ve AB ile Türkiye arasında ilişkilerin geliştirilmesi için sağlam bir dayanak teşkil ettiği; ancak siyasi durumun, mali işbirliği ile siyasi diyalogun 6 Mart 1995 tarihinde kararlaştırıldığı şekilde sürdürülmesine imkan vermediği, Gümrük Birliği'nin uygulamasının Türkiye'nin bir çok alanda AB müktesebatını başarıyla üstlenebileceğini gösterdiğini, buna karşılık Türk ekonomisinin makro ekonomik istikrarsızlık kısılcısını kıramadığı ifade edilmiştir. Siyasi konularda ise, insan hakları ve Güneydoğu sorunu ile ilgili eleştirilere yer verilmiş ve Güneydoğu sorununa askeri değil, sivil bir çözümün bulunması gerektiği ifade edilmiştir²⁹⁰.

Gündem 2000 belgesinde Komisyon, Türkiye'deki siyasi durum hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Türkiye, çok-partili demokratik seçimlerden gelen bir hükümete, parlamentoya ve Topluluk müktesebatıyla uyumlu mevzuat hazırlama ve uygulama kabiliyeti olan bir idareye sahiptir. Ordunun sivil politik denetimi bakımından Türk hukuk sisteminde belirsizlikler vardır.²⁹¹ Türkiye'nin kişi hakları ve ifade özgürlüğünü destekleme konusundaki sicili, AB'deki standartların bir hayli gerisindedir. Güneydoğu'daki terörizm ile mücadele ederken Türkiye, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermek için daha fazla çaba harcamalı ve askeri değil sivil çözüm bulmalıdır²⁹².

Belgede, Türkiye'nin AB adaylığına ehil olduğu bir kez daha teyit edilmiş, ancak tam üyelikle ilgili bir perspektif verilmesinden ısrarla kaçınılmıştır. Türkiye genişleme ile ilgili en önemli AB belgesi sayılan Gündem 2000'den bir anlamda dışlanmıştır²⁹³.

²⁹⁰ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e.

²⁹¹ Belgenet, "Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu, Siyasi Kriterler", a.g.e.

²⁹² Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, *Avrupa Birliği Kapısında Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 55.

²⁹³ Oran, a.g.e., cilt 2, s. 345.

2.3.2 Lüksemburg Zirvesi ve Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi, son derece önemli kararların alınmasına sebep olmuştur. Zirve, Gündem 2000'in açıklanmasından sonra gerçekleştirildiği için, AB entegrasyon sürecine hız kazandıran ve genişlemeye yönelik önemli kararların alındığı bir toplantı olarak da dikkat çekmiştir²⁹⁴.

Lüksemburg Zirvesi'nde, Gündem 2000 belgesi değerlendirilmiş ve kabul edilen kararlar, Gündem 2000 belgesinde önerilen yaklaşımlarla paralel nitelikte olmuştur. Toplantıda, 10 MDAÜ'nün tam üyelik için adaylığı teyit edilmiştir.

Komisyon görüşleri doğrultusunda Lüksemburg Zirvesi'nde, ilk kez 11 aday ülke arasında bir sınıflandırma söz konusu olmuştur. Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile müzakerelerin başlatılması kararı alınmıştır. Siyasi kriterleri yerine getirememiş ve henüz müzakereye hazır görünmeyen Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovakya ile mevzuatlarının ana başlıklar itibariyle Topluluk müktesebatına uyumunu tespit etmek amacıyla, bir analitik inceleme süreci başlatılmıştır. Böylece, müzakerelere başlanan ülkeler ilk dalga, diğerleri ise ikinci dalga ülkeler olarak adlandırılmıştır. Komisyon, ilk dalga ülkeleriyle tam üyelik müzakerelerinin 30 Mart 1998 tarihinde başlatılması için öneride bulunmuştur.

Zirve'de Türkiye, diğer adaylardan farklı bir konuma oturtularak, onlar için öngörülen katılım sürecinin dışında bırakılmıştır²⁹⁵. Zirve'de, Türkiye'nin tam üyelik ehliyeti bir kez daha teyit edilmesine karşın, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin aynı zamanda siyasi ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla, BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu

²⁹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, a.g.e., s. 21.

²⁹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/strateji.htm> (26.04.2003).

vurgulanmıştır²⁹⁶. Adaylık perspektifi bekleyen Türkiye'ye, bu statü verilmemiş, ancak Türkiye için bir Avrupa Stratejisi oluşturulması kararı alınmıştır²⁹⁷.

Komisyon, Türkiye'yi ihtiyaçları doğrultusunda tam üyeliğe hazırlamak amacıyla, Türkiye'yi AB'ye yaklaştırmayı hedefleyen bu stratejiyi hazırlamak ve hayata geçirmekle görevlendirilmiştir. Komisyon bu görevlendirme uyarınca bir çalışma gerçekleştirmiş ve "Türkiye'yi AB'ye Katılıma Hazırlamak" şeklinde tanımladığı Strateji'nin unsurlarını, 4 Mart 1998 tarihinde açıklamıştır²⁹⁸.

Strateji belgesinde; Gümrük Birliği'nin yanı sıra, sanayi, tarım, hizmetler, makro-ekonomik diyalog, telekomünikasyon, bilim ve teknoloji, araştırma, ulaştırma, enerji, çevre, tüketici politikası, bölgesel ve sınır aşan işbirliği, Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı ve kurumsal işbirliği başlıkları altında toplam 14 alanda somut işbirliği önerilmiştir.

Türkiye, Zirve'de aday ülke olarak ilan edilmemesi ve diğer aday ülkelerden farklı bir konumda değerlendirilerek kendisine ayrı bir strateji önerilmesi üzerine, Zirve'yi takip eden 14 Aralık 1997 günü, AB ile siyasi diyalogu askıya aldığını açıklamıştır²⁹⁹. İlişkiler, Gümrük Birliği çerçevesinde devam edecek, Türkiye AB ile, Kıbrıs ve Güney Doğu sorunu dahil olmak üzere, insan hakları konusunu tartışmaya açmayacaktı³⁰⁰.

Zirve'de Türkiye, diğer tam üye adayları ile birlikte Avrupa Konferansı'na* davet edilmiştir³⁰¹. Ancak Türkiye, siyasi diyalogu kapatma kararı gereğince, ilk oturumunu 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da yapan, Avrupa Konferansı'na

²⁹⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri / Gümrük Birliği ve Tam Üyelik", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm> (26.04.2003).

²⁹⁷ Erçin, a.g.e., s. 30.

²⁹⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi", a.g.e.

²⁹⁹ Baydarol, a.g.e., s. 23.

³⁰⁰ Ali Resul Usul, "International Dimension of Democratization? The Influence Of The European Union on the Consolidation of Democracy in Turkey 1987-2002", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Mayıs 2003, s. 242.

* Avrupa Konferansı, AB üyesi devletler ve aday ülkelerin temsil edildiği çeşitli alanlarda görüş alışverişinde bulunulmasına imkan veren bir toplantıdır. Bu konferans ilk kez 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da toplanmıştır. İkinci toplantı 6 Ekim 1998 tarihinde Lüksemburg'da ve üçüncüsü dışişleri bakanları düzeyinde 19 Temmuz 1999 tarihinde Brüksel'de düzenlenmiştir. Türkiye bu ilk üç toplantı davetini Lüksemburg Zirvesi sonuçları nedeniyle geri çevirmiştir.

³⁰¹ Baydarol, a.g.e., s. 23.

katılmayacağını bildirmiştir. Bu arada, Gümrük Birliği'nin Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü şekilde sürdürüleceği, AB tarafının Lüksemburg Zirvesi'nin sonuç bildirisinde yapmayı üstlendiği, Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesine ve Ankara Anlaşması'nın sağladığı imkanların kullanılmasına yönelik tekliflerin beklendiği ifade edilmiştir³⁰².

Lüksemburg Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu'nun tavsiyelerini esas alarak AB'ye katılmak isteyen tüm ülkeler için, şu unsurları içeren genel bir genişleme sürecinin başlatılmasına karar vermiştir:

- AB'ye katılmayı amaçlayan on aday MDAÜ ile GKRK, Malta ve Türkiye'yi bir araya getiren Avrupa Konferansı: Konferans, dış politika ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri, bölgesel işbirliği veya ekonomik konular gibi, ortak çıkarları ilgilendiren konuların görüşüldüğü çok taraflı bir forumdur³⁰³.
- Aday ülkeler için, 30 Mart 1998 tarihinde Brüksel'de başlatılmış olan katılım süreci: Bu süreç güçlendirilmiş katılım öncesi stratejiyi, katılım müzakerelerini, AB mevzuatının 'taranması' olarak adlandırılan işlemi ve bir inceleme usulünü içerir³⁰⁴.
- Her aday ülkenin AB'ye hangi koşullarda katılacağını belirleyen katılım müzakereleri süreci: Müzakereler, özellikle aday ülkelerin Topluluk müktesebatını kabul etme, uygulama ve yürütme şartları üzerinde odaklanır³⁰⁵.

³⁰² T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri / Gümrük Birliği Ve Tam Üyelik", a.g.e.

³⁰³ European Commission, "EU Enlargement - A Historic Opportunity, The Enlargement Process", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/intro/ag2000_opinions.htm (02.05.2003).

³⁰⁴ Y.a.g.e.

³⁰⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Müzakereler, Topluluk Müktesebatının İncelenmesi, İnceleme Usulü - Düzenli Raporlar", <http://www.deltur.cec.eu.int/g-genislemesurec.html> (18.05.2003).

Lüksemburg Zirvesi'nde ayrıca, Komisyon'un her aday ülke için bu ülkelerin üyelik yolundaki ilerlemelerini gösteren bir ilerleme raporu hazırlanmasına karar verilmiştir³⁰⁶.

Lüksemburg Zirvesi kararları, 1994'te Essen'de belirlenen katılım öncesi stratejinin daha da geliştirilmesi amacını benimsemiştir. Avrupa Antlaşmaları ile başlayan ve Katılım Öncesi Stratejinin geliştirilmesini amaçlayan bir Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi hazırlanması kararı alınmıştır³⁰⁷.

Güçlendirilmiş katılım öncesi strateji, hem var olan enstrümanları (Avrupa Antlaşmaları, PHARE Programı ve İç Pazar Hakkında Beyaz Rapor) hem de stratejinin anahtar taşı oluşturulan yeni bir enstrümanı, katılım ortaklıklarını, kullanılır kılmıştır³⁰⁸. Strateji, Avrupa Antlaşmaları ile oluşturulan yapının geliştirilmesini ve temelini güçlendirilmesini hedeflemektedir³⁰⁹.

AB'nin, Merkez ve Doğu Avrupa'daki aday ülkelere yönelik katılım öncesi stratejisinin dayanağını şu unsurlar oluşturmaktadır³¹⁰:

- Avrupa Anlaşmaları;
- Katılım Ortaklığı ve Müktesebatın Kabulüne ilişkin Ulusal Programlar;
- Aşağıdakileri içeren katılım öncesi yardım:
 - PHARE Programı,
 - Çevre ve ulaşım yatırımı desteği (ISPA Programı -Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı),
 - Tarımsal ve kırsal gelişme desteği (SAPARD Programı- Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı),
 - Uluslararası finansman kuruluşlarıyla ortak finansman;

³⁰⁶ Türkiye, 15-16 Haziran 1998 tarihli Cardiff Zirvesi'nde ilerleme raporu hazırlanacak ülkeler arasında katılmıştır.

³⁰⁷ Erçin, a.g.e., s. 30.

³⁰⁸ "Enlargement: Introduction", a.g.e.

³⁰⁹ Erçin, a.g.e., s. 30.

³¹⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme: Ön Katılım Stratejisi, Avrupa Antlaşmaları, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmaları, Katılım Ortaklığı", a.g.e.

- AB programlarının ve kuruluşlarının açılması.

Türkiye için katılım öncesi strateji* ise şu unsurlardan oluşmaktadır:

- Ortaklık antlaşması,
- Siyasi diyalogun artırılması,
- Katılım Ortaklığı ve Müktesebatın Kabulüne ilişkin Ulusal Program,
- Türkiye için katılım öncesi mali kaynakları bir araya getiren “Mali Çerçeve Yönetmelik”,
- AB Program ve Ajanslarına katılım imkanı³¹¹.

2.3.3 Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejinin Araçları

Ortaklık Antlaşmaları, güçlendirilmiş katılım öncesi stratejinin en önemli unsurunu teşkil etmektedir. Stratejinin, ortaklık antlaşmaları dışındaki diğer araçları ise; KOB, Ulusal Program ve AB programları ile ajanslarına katılımıdır. İlerleme raporları da bu araçlara dahil edilebilir.

2.3.3.1 Katılım Ortaklığı Belgesi

KOB, katılım öncesi stratejinin başlıca araçlarından biridir. Aday ülkenin, tam üyeliğe hazırlanmak için yerine getirmesi gereken temel kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ve bu önceliklere destek olmak için AB'nin vereceği mali yardımları ve bu yardımların koşullarını gösteren, aday ülke ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları kapsamlı bir belgedir³¹². KOB, aday ülkelerin üyelik yönünde gerçekleştirmesi gereken tüm çalışmaları önceliklerine göre bir takvim çerçevesinde ortaya koymaktadır³¹³.

* Türkiye'nin katılım öncesi stratejisi Helsinki Zirvesi kararları ile genişletilmiş, Türkiye için KOB, ulusal program ve topluluk programlarına katılım bu zirveden sonra söz konusu olmuştur. Helsinki Zirvesi için bkz. çalışmanın 2.4.1. bölümü.

³¹¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, a.g.e., s. 273.

³¹² Çam, a.g.e.

³¹³ Erçin, a.g.e., s. 32.

Kısa ve orta vadeli önceliklerden oluşan KOB, adayların gösterdiği ilerlemelere göre, gerektiği takdirde Komisyon tarafından yenilenmektedir. Bu çerçevede, KOB aday ülkelerin üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta, ancak bu süre içerisinde yerine getirilen önceliklere paralel olarak değişime uğrayabilmektedir.

Bulgaristan ve Romanya'nın ilk KOB, Mart 1998'de kabul edilmiş, Aralık 1999 ve Ocak 2002'de revize edilmiştir³¹⁴. Bulgaristan ve Romanya için revize edilmiş son KOB, Mayıs 2003'te kabul edilmiştir³¹⁵. Türkiye için ilk KOB, Kasım 2000 tarihinde Komisyon tarafından hazırlanarak Konsey'e sunulmuş ve 4 Aralık 2000'de onaylanmıştır³¹⁶. İkinci KOB ise, 14 Nisan 2003 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır³¹⁷.

2.3.3.2 Ulusal Program

Ulusal program, AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından hazırlanan müktesebata uyumda atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulamaya koyma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimlerle uyum takvimini gösteren kapsamlı bir faaliyet planıdır³¹⁸.

KOB'da yer alan önceliklerin, hangi somut önlemlerle ve hangi takvim çerçevesinde gerçekleştirileceği, aday ülkeler tarafından hazırlanan ulusal programlarda ortaya koyulmaktadır. Bu nedenle ulusal programlar, KOB'un tamamlayıcısı niteliğindedir. Ulusal programlar da, katılım ortaklıkları gibi kaydedilen ilerlemelere göre güncelleştirilebilmektedir. Ulusal programların güncelleştirilmesinde, aday ülkelerin öncelikler çerçevesinde kaydettiği ilerlemelerin

³¹⁴ "Partnership for the Accession of Romania", 16.01.2003, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm> (29.05.2003) ve "Partnership for the Accession of Bulgaria", 19.11.2002, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40101.htm> (29.05.2003).

³¹⁵ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_bg_final.pdf (05.11.2003), s. 125 ve European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_ro_final.pdf (05.11.2003), s. 6.

³¹⁶ Erçin, a.g.e., ss. 31-32.

³¹⁷ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, "Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi", Ankara, Nisan 2003, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kob/2003.pdf> (02.06.2003)

³¹⁸ Çam, a.g.e.

yanı sıra, Komisyon tavsiyeleri ve KOB üzerinde yapılan değişiklikler de dikkate alınmaktadır.

Bulgaristan Ulusal Programı, 30 Mart 1998’de katılım sürecinin başlatıldığı sırada Komisyon’a sunulmuştur³¹⁹. Haziran 2001’de revize edilmiş Ulusal Programını sunmuştur³²⁰. Romanya, Mart 1998’de ilk ulusal programını sunmuştur³²¹. Temmuz 2002’de revize edilmiş ulusal programını sunmuştur³²².

Türkiye’nin, kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikleri içeren ilk ulusal programı, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu toplantısında onaylanmıştır³²³. İkinci ulusal programı ise, “Ulusal Program ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin 2003/5930 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” olarak, 24 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır³²⁴.

2.3.3.3 AB Programlarının ve Ajanslarının Aday Ülkelere Açılması

Üye ülkeler arasında, Topluluk politikalarına yönelik bazı alanlarda işbirliği ile ilgili bilgi ve deneyim alışverişini teşvik etmek amacıyla, Topluluk program (Socrates, Leonardo Da Vinci, Youth gibi eğitim programları, şirketlere yönelik programlar, araştırma, çevre, kültür, istihdam vb. alanlarda çeşitli programlar) ve ajansları (Avrupa Çevre Ajansı, İş Güvenliği ve Sağlık Ajansı, Avrupa Yeniden Yapılandırma Ajansı, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, Tek pazarda Mevzuat Uyumlaştırması Ofisi vb.) oluşturulmuştur³²⁵. Topluluk programları halk sağlığı, çevre, araştırma ve enerji gibi özel politika

³¹⁹ European Commission, “1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 49.

³²⁰ European Commission, “2001 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, SEC (2001) 1744, 13.11.2001, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/bu_en.pdf (16.09.2003), s. 9.

³²¹ European Commission, “1998 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 6.

³²² European Commission, “2002 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 12.

³²³ Erçin, a.g.e., s. 32.

³²⁴ Belgenet, “Ulusal Program 2003 Belgesi”, 25.07.2003, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-2.html (02.06.2003)

³²⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 22.

alanlarında üye devletler arasında işbirliğini teşvik etmek ve öğrenci ve gençlik değişimini desteklemek amacını taşıırken³²⁶, ajanslara katılım ise, AB müktesebatına uyum sürecinde teknik seviyede ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne katkıda bulunacaktır³²⁷. Topluluk program ve ajanslarının aday ülkelere açılması ilkesi, Avrupa Konseyi'nce Haziran 1993'te Kopenhag'da kabul edilmiş ve Essen Avrupa Konseyi'nce Aralık 1994'te teyit edilmiştir. Güçlendirilmiş katılım öncesi stratejisinin bir parçası olarak, Topluluk program ve ajanslarına katılımın önemi Gündem 2000'de ve 1997 Lüksemburg Zirvesi sonuçlarında tekrar vurgulanmıştır³²⁸.

Merkezi ve Doğu Avrupa'daki tüm aday ülkeler özellikle, eğitim, mesleki eğitim, gençlik, kültür, araştırma, KOBİ'ler, enerji, çevre alanlarında Topluluk program ve ajanslarına katılmaktadırlar. Helsinki Avrupa Konseyi'nin Aralık 1999 kararları sonucunda, Türkiye'nin de Topluluk program ve ajanslarına eşit biçimde katılması öngörülmüştür.

Bulgaristan ve Romanya* TAIEX (Teknik Destek Bilgi Değişim Ofisi), KOBİ Girişim Hizmetleri, SIGMA ve nükleer güvenlik programı gibi çok ülkeli PHARE fonlarında ve Avrupa Çevre Ajansı'nda yer almaktadır.³²⁹ Türkiye, 2003'te Avrupa Çevre Ajansı'nda yer almaya başlamıştır³³⁰. Türkiye, çok ülkeli TAIEX imkanlarından da faydalanmaktadır³³¹.

2.3.3.4 İlerleme Raporları

Güçlendirilmiş katılım öncesi stratejinin bir diğer unsurunu ise, aday ülkelerin gelişmelerini takip edebilmek için Komisyon'un her yıl düzenli olarak

³²⁶ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", <http://www.aso.org.tr/asomedyat/temmuz2002/dosyatemmuz2002.html> (03.06.2003).

³²⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, a.g.e., s. 22.

³²⁸ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

* Bulgaristan ve Romanya ve Türkiye'nin yer aldığı Topluluk programları için bkz. Ek 4.

³²⁹ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", s. 8 ve European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", ss. 8-9.

³³⁰ European Commission, "Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/strategy_paper2003_full_en.pdf (05.11.2003), s. 17.

³³¹ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu", a.g.e., s. 6.

hazırladığı ilerleme raporları teşkil etmektedir. Bu kapsamda alınan karara göre, Komisyon, 1998 yılından bu yana aday ülkelerin kaydettiği gelişmeleri takip eden ilerleme raporlarını düzenli olarak yayınlamaktadır³³².

Komisyon, aday ülkelerin Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde kaydettikleri ilerlemeleri düzenli olarak izlemekte ve gelişmeleri her yıl hazırlanan bu raporlarda ortaya koymaktadır. Her yıl yayınlanmaları nedeniyle bu raporlar, “Düzenli Rapor” olarak da adlandırılmaktadır³³³.

İlerleme raporları; aday ülkelerin üyelik yönünde göstermiş oldukları gelişimlere ilişkin olarak sundukları bilgilere, parlamento rapor ve kararları ile başta Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve uluslararası finans kuruluşları olmak üzere uluslararası örgütler ile sivil toplum örgütlerinin (STÖ) değerlendirmelerine dayanmaktadır. Bütün bu değerlendirmeler ışığında Komisyon, aday ülkenin Kopenhag kriterlerini karşılayıp karşılamadığını tespit etmekte ve aday ülkeyle katılım müzakereleri açılıp açılmamasına ilişkin görüşlerini Konsey’e iletmektedir.

İlerleme raporları, Avrupa Konseyi tarafından alınan kararlarda etkili olmaktadır. Raporlarda içerik olarak, öncelikle aday ülkelerle AB arasındaki ilişkilerin gelişimi özetlendikten sonra, ilgili ülkenin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini ile müktesebatın üstlenilmesi kriteri bağlamında üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri gerçekleştirme durumu ortaya konmaktadır. Ayrıca raporda ilgili ülke için revize edilmiş KOB ve ulusal programlarda yer alan önceliklerin ne ölçüde karşılandığı konusunda değerlendirmelere de yer verilmektedir. Raporlar, genel bir değerlendirme bölümü ile sona ermektedir.

³³² İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 21.

³³³ Y.a.g.e., s. 25.

2.3.4 Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejinin Mali Araçları

MDAÜ'lerde başlayan reform sürecine Birliğin ilk tepkisi, mali yardımlar sağlayarak demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişlerini hızlandırmak olmuştur³³⁴. AB, MDAÜ'nün AB'ye katılım sürecinde, söz konusu ülkelerin gerekli uyum çalışmalarına finansman katkısı sağlamak üzere, "katılım öncesi strateji" çerçevesinde PHARE, ISPA ve SAPARD isimli üç mali araca yer vermiştir³³⁵. Böylelikle, katılım öncesi stratejisinin mali boyutu üç ayak üzerine oturtulmuştur.

Türkiye ise, MDAÜ'ye yönelik PHARE, ISPA ve SAPARD fonları imkanlarından yararlanamamakta, ayrı bir katılım öncesi fondan yararlanmaktadır. Katılım öncesi strateji kapsamında, aday ülkelerin yararlandıkları PHARE, ISPA ve SAPARD programlarının mali çerçevesi 1999 yılının Mart ayında gerçekleştirilen Berlin Zirvesi'nde belirlenmiş olduğundan Türkiye, katılım öncesi süreçte farklı enstrümanlarla desteklenmektedir³³⁶.

2.3.4.1 PHARE (Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi)

1989 yılında Strasburg Avrupa Konseyi kararıyla* oluşturulan yardım programı PHARE, önceleri sadece Polonya ve Macaristan'ı kapsayarak, bu ülkelere mali ve teknik yardım sağlanmasını hedeflemiştir. Program, 1990-1996 yılları arasında diğer bölge ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bulgaristan ve Romanya, Eylül 1990 tarihinde PHARE programı kapsamına dahil edilmiştir³³⁷.

1994 Essen Zirvesi'ni takiben PHARE, katılım öncesi stratejinin mali aracı haline gelmiştir³³⁸. PHARE fonları, artık tamamen her bir ülkenin KOB'unda yer

³³⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 13.

³³⁵ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "Avrupa Birliği Bölgesel Politika ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme", <http://www.tobb.org.tr/anket/abbpyf.html> (26.08.2003).

³³⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye - Avrupa Birliği Mali İlişkileri", <http://www.dtm.gov.tr/AB/mali/malison.htm> (29.05.2003).

* 18 Aralık 1989 tarihli Avrupa Birliği Konseyi kararı (EEC-3906/89).

³³⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 13.

³³⁸ "The PHARE Programme", 02.06.2003, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm> (04.09.2003).

alan katılım öncesi önceliklerine odaklanmaktadır³³⁹. 1994'ten bu yana PHARE'in kullanıldığı alanlar, MDAÜ'lerin öncelik ve gereksinimlerine göre belirlenmektedir. Bu çerçevede; özelleştirmenin desteklenmesi, yatırımların finansmanı, Trans-Avrupa ağları, demokrasinin ve kurumların gelişimi gibi hedefler yeni öncelikler arasındadır.³⁴⁰ PHARE, aday ülkelere yönelik mali ve teknik yardımlarının ana kaynağını oluşturmaktadır³⁴¹.

PHARE; SAPARD ve ISPA programlarının içermediği alanlarda, bölgesel kalkınma politikaları dahil, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, Topluluk programlarına iştirak ile sınai kalkınma ve KOBİ'lerin geliştirilmesine ilişkin projelere finansman sağlayan bir programdır³⁴². PHARE Programı, yatırımcıları desteklemek yerine, yatırımları özendirici koşulları ve serbest piyasa ekonomisini teşvik edici şartları oluşturmayı amaçlamaktadır. Söz konusu yardımlar, ilgili ülkelerin önceliklerine göre tespit edilmekte ve sağlanan yardım miktarları ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Program kapsamındaki yardımlar, kredi ve teşviklerden oluşmaktadır³⁴³. Başlangıçta yıllık temele dayandırılmış olan PHARE Programı, artık çok yıllı programlama sistemine dayanmaktadır³⁴⁴.

PHARE kapsamındaki birden fazla yılı kapsayan ulusal endikatif yardım tahsisleri Komisyon tarafından, öncelikli olarak "nüfus" ve "kişi başına GSYİH" olmak üzere, aşağıdaki kriterler göz önüne alınarak yapılmaktadır³⁴⁵:

- Katılım ortaklığını uygulamada gösterilen performans,
- Katılım ortaklığı bağlamında duyulan ihtiyaçlar,
- Massedebilme kapasitesi: Massedebilme kapasitesi, aday ülkelerin, AB'ye katılım yolunda gereken projeleri hızlı ve iyi bir şekilde hazırlayabilme ve bu

³³⁹European Commission, "What is PHARE? – Introduction", <http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/intro.htm#11> (04.09.2003).

³⁴⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, a.g.e., s. 14 .

³⁴¹ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği Mali Yardımları", <http://www.aso.org.tr/avrupabirligi/avrupabirligi.html> (04.09.2003).

³⁴² Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

³⁴³ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, a.g.e., s. 13.

³⁴⁴ "The PHARE Programme", a.g.e.

³⁴⁵ Gençkol, a.g.e., ss. 132-133.

projeleri uygulayabilme kapasiteleri ile, tahsis edilen AB yardımlarından seri bir şekilde istifade edebilmeyi ifade etmektedir. Söz konusu kapasite problemi özellikle yerel yönetimler seviyesinde daha çok hissedilmektedir.

- Katılım ortaklığı yolunda sağlanan ilerleme.

PHARE kapsamındaki yardımlarda öncelik, özel sektörün geliştirilmesi ve ticaretin teşvik edilmesine verilmiştir. Eğitim, sağlık ve araştırma, insani yardım, yiyecek yardımı, tarımda yeniden yapılanma, altyapı, çevre ve nükleer güvenlik, sosyal gelişme, istihdam ve kamu kuruluşlarının reformu gibi konular için de yardım olanağı sağlanmıştır³⁴⁶.

Program çerçevesindeki yardımların finansmanı, büyük ölçüde AYB ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından karşılanırken, programa ayrıca Dünya Bankası ile özel bankaların sağladığı finansmanlar da dahil edilmektedir³⁴⁷.

Tahsis edilen fonların nasıl harcanacağı, bu ülkelerin farklı yapılarına göre belirlenmiştir. Yardımların bir programa bağlanması sonrasında uygulama aşamasındaki sorumluluk ilgili ülkeye bırakılmıştır³⁴⁸. Program, PHARE Yönetim Komitesi'nin desteğiyle, genel eşgüdüm sorumluluğunu da üstlenen Genişleme Genel Direktörlüğü'nün sorumluluğundadır³⁴⁹.

Avrupa Komisyonu Gündem 2000'de, PHARE Programının desteğini Topluluk müktesebatının kabul edilmesinde çok önemli öncelikli iki konu olan kurum geliştirme ve yatırım desteği üzerinde yoğunlaştırarak, aday ülkelerin AB üyeliğine hazırlanması üzerinde odaklanmasını önermiştir.

Kurum geliştirme, Topluluk mevzuatının uygulanmasında ve yürütülmesinde sorumluluğu olan demokratik kurumların, kamu yönetiminin ve kuruluşlarının uyumlu hale getirilmesi ve güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Entegrasyon

³⁴⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 13.

³⁴⁷ Y.a.g.e., s. 14.

³⁴⁸ Y.a.g.e., s. 13.

³⁴⁹ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

süreci; ilgili yapıların, insan kaynaklarının ve yönetim becerilerinin geliştirilmesini içerir.

Kurum geliştirme, yönetim sistemlerinin tasarlanması ve yargıç ve mali kontrolörlerden çevre müfettişlerine ve istatistikçilere kadar değişen geniş bir yelpaze içindeki çeşitli devlet memurlarının, kamu görevlilerinin, meslek sahiplerinin ve ilgili özel sektör aktörlerinin eğitilmesi ve donanımlı hale getirilmesi anlamına gelmektedir.

Yatırım desteği, bir aday ülkenin sanayisini ve altyapısını Topluluk standartlarına yükseltmesi için gerekli yatırımları harekete geçirmek hususunda yardım sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedef, özellikle iş ve teçhizatı içermektedir³⁵⁰.

PHARE fonlarının %30'u, iyi işleyen bir kamu idaresi yaratmak için özellikle eşleştirme mekanizması aracılığıyla, ülkelerin kurumlarının gelişimi için kullanılmaktadır. Geri kalan kısım, yani fonun %70'i ise, özellikle ulaşım sistemleri ve sınır ötesi işbirliği olmak üzere altyapı projeleri için kullanılmaktadır³⁵¹.

Eşleştirme, aday ülkelerin Topluluk müktesebatını üye devletlerle aynı standartlarda uygulamaları için gerekli yapılar, insan kaynakları ve yönetim becerileri ile birlikte çağdaş ve etkin yönetimlerini geliştirmelerine yardımcı olacak temel Kurum Geliştirme süreci mekanizması olarak Mayıs 1998'de uygulamaya konmuştur. Eşleştirme, aday ülkelerdeki yönetimlerin ve yarı-kamu kuruluşlarının Topluluk müktesebatının belli bir kısmının aktarılmasını, yürütülmesini ve uygulanmasını içeren bir proje geliştirirken ve uygularken üye devletlerdeki eşdeğer taraflarla birlikte çalışacakları çerçeveyi sağlamaktadır³⁵².

³⁵⁰ Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, "Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Türk Firmalarının Katılabileceği Mali Yardım Programları", <http://www.mess.org.tr/anket/absol/Hibeler=Balkanlar%20ve%20Do%F0u%20Avrupa.pdf> (06.07.2003).

³⁵¹ Önkol, a.g.e., s. 36.

³⁵² Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

Eşleştirme, kısa vadeli sorun çözmeye yönelik uzmanlığa başvurmak yerine, AB uzmanlarının uzun vadeli değişiklikler yapmak için aday ülkelerde görevlendirilmelerini içerir. Her eşleştirme projesinde, üye devlet yönetiminden veya üye devletin yetkili diğer organından, projeyi uygulamak üzere en az 12 ay süreyle aday ülkedeki ilgili bakanlıkta tam gün çalışmak üzere görevlendirilen en az bir ön-katılım danışmanı bulunur. Eşleştirme, aday ülkeleri yapısal fonları uygulamaya koymaya hazırlayan projeleri de kapsar³⁵³.

PHARE programı çerçevesinde desteklenen tüm yatırım projelerinin finansmanına, projenin yer aldığı ülkenin kamu sektörünün de kaynak ayırması gerekmektedir. PHARE programı, ortak finansman yöntemini benimsemekte ve ulusal yatırım projelerinde kamu sektörünün toplam harcamalarının en fazla %75'i oranında fon temin edebilmektedir. Bu nedenle, PHARE programının yer aldığı projelerde, özel sektörün ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının finansmana katılma olanağı genelde mevcuttur. PHARE programının bir projeyi desteklemesi için, söz konusu projenin en az 2 milyon Euro'luk bir maliyete sahip olması gerekmektedir³⁵⁴.

AB, PHARE programına 1995-1999 yılları arasında toplam 6.7 milyar Euro kaynak ayırmıştır. Bu kaynağın %70'i, bölgesel kalkınma için gerekli yatırım projelerinin finansmanı için kullanılmıştır³⁵⁵. PHARE Programı'nın yıllık bütçesi, 2000-2006 dönemi için 1.56 milyar Euro olarak belirlenmiştir³⁵⁶.

PHARE Programı çerçevesinde Bulgaristan'a, 1992-1999 dönemi için 1 milyar Euro, 2000'de 146 milyon Euro, 2001'de 110.8 milyon Euro tahsis edilmiştir. 2002 PHARE Programı, ulusal program için PHARE 2002 ek kurum

³⁵³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişlemesi, Tarihi bir Fırsat", a.g.e., s. 17.

³⁵⁴ Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi, "Avrupa Birliği Fonları", http://www.seciturk.org.tr/proje_fon.html (02.09.2003).

³⁵⁵ Y.a.g.e.

³⁵⁶ Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, "Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Türk Firmalarının Katılabileceği Mali Yardım Programları", a.g.e.

oluşturma servisi çerçevesinde, 22.9 milyon Euro ile tamamlanan 72 milyon Euro taahhüdünden oluşmuştur³⁵⁷.

2002-2003 yılları için, Bulgaristan'a PHARE'den yıllık toplam mali yardım 155 milyon Euro dolayındadır. 2003 PHARE Programı, ulusal program için 122.9 milyon Euro tahsisattan oluşmaktadır. 2003 PHARE Programı, şu önceliklere odaklanmıştır³⁵⁸:

- Siyasi kriterler: 9 milyon Euro
- İç Pazar ve ekonomik kriterler: 8 milyon
- Müktesebatın diğer yükümlülüklerini üstlenme: 23 milyon Euro
- Adalet ve içişleri: 14 milyon Euro
- İdari reform ve finans: 19 milyon Euro
- Ekonomik ve sosyal uyum: 11 milyon Euro

PHARE programı, Romanya'ya 1990-2000 döneminde 1.45 milyar Euro tahsis etmiştir³⁵⁹. 2000'de 260 milyon ve 2001'de 287 milyon Euro tahsis edilmiştir. 2002 PHARE Ulusal Programı, 2002 PHARE kurum oluşturma servisi çerçevesinde ek 36.5 milyon ile tamamlanan 229 milyondan oluşmaktadır³⁶⁰.

2002-2003 yılları için Romanya'ya, PHARE çerçevesinde yapılan yıllık toplam mali yardım 280 milyon Euro dolayındadır. 2003 PHARE Programı, ulusal program için 265.5 milyon Euro tahsisattan oluşmakta ve şu önceliklere odaklanmaktadır³⁶¹:

³⁵⁷ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 13.

³⁵⁸ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., ss. 7-8.

³⁵⁹ European Commission, "Relations With Romania", <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/romania/index.htm> (26.09.2003).

³⁶⁰ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 14.

³⁶¹ European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., ss. 7-8.

- Siyasi kriterler: 34.9 milyon Euro
- Ekonomik kriterler: 11.4 milyon Euro
- İdari kapasitenin güçlendirilmesi: 27.4 milyon Euro
- Müktesebat yükümlülüklerini karşılama: 56.4 milyon Euro
- Ekonomik ve sosyal uyum: 112 milyon Euro
- Topluluk programlarına katılım: 23.4 milyon Euro.

Tablo 4: 1990-2002 Döneminde Taahhüt Edilen PHARE Fonları

Yıl	Fon Miktarı (milyon Euro)	Değişim(%)	Yıl	Fon Miktarı (milyon Euro)	Değişim(%)
1990	475		1997	1135	-6
1991	769	62	1998	1153	2
1992	979	27	1999	1418	23
1993	966	-1	2000	1615	14
1994	946	-2	2001	1635	1
1995	1114	18	2002	1695	4
1996	1207	8			
Toplam(1990-2002)= 15107					

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı,

<http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/SonGelismeler/phare.htm#>

Tablo 5: 1990-2002 Döneminde Bulgaristan ve Romanya İçin Toplam PHARE Fonları (milyon Euro)

Ülke	Taahhütler	Kontratlar	Ödemeler
Bulgaristan	1309	1004	827
Romanya	2007	1426	1084
Çok-ülkeli programlar	2711	2164	1706

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı,

<http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/SonGelismeler/phare.htm#>

2.3.4.2 ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)

AB, katılım öncesi strateji uyarınca, MDAÜ'nün çevre ve ulaşım altyapısını geliştirmeye yönelik projeleri desteklemek amacıyla, ISPA Programını

oluşturmuştur³⁶². Esas olarak ISPA, Merkez ve Doğu Avrupa'daki aday ülkeleri Topluluğun taşımacılık ve çevre ile ilgili altyapı standartları ile aynı düzeye getirmeye yönelik olarak kullanılacaktır³⁶³.

Aday ülkeleri üyeliğe hazırlama sürecinde, ISPA'nın üç temel amacı vardır³⁶⁴:

- Aday ülkeleri, AB politika ve süreçleriyle yakınlaşmalarını sağlamak,
- Aday ülkelerin, Topluluk çevre standartlarıyla uyum çabalarında destek olmak,
- Trans-Avrupa Şebekelerine aday ülkelerin girişini sağlamak ve bu şebekelerin aday ülkelere açılması.

ISPA kapsamındaki öncelikli alanlar şunlardır:

- Çevrenin korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi,
- İnsan sağlığının korunması,
- Doğal kaynakların akılcı ve temkinli kullanılmasının sağlanması.

Bu çerçevede, ISPA Programı altında; içme suyu temin edilmesi, atık suların işlenmesi, katı atıkların işlenmesi ve hava kirliliği konularının öncelikle ele alınması hedeflenmiştir.

Ulaşım konusunda, aday ülkelerin altyapılarının iyileştirilerek AB ulaşım ağlarına bağlanması öngörülmektedir. Aday ülkelerde, trans-Avrupa kara ulaşım ve demir yolu ağları arasında etkin bağlantılar ile ulusal ağlar arasında ara bağlantılar sağlayacak projeler bu doğrultuda finanse edilmektedir³⁶⁵.

Ülkelerin ISPA Fonlarından yararlanma oranları, aday ülkelerin ISPA çerçevesinde gösterecekleri gayret, hazırlayacakları projeler ve mevzuat uyumunda

³⁶²Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi, a.g.e.

³⁶³Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişlemesi Tarihi bir Fırsat", a.g.e., s. 27.

³⁶⁴Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

³⁶⁵İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 23.

gösterecekleri başarıya dayalı olarak ayarlanabilecektir. Mali kaynağın, ulaştırma ve çevre altyapısı arasında eşit şekilde dağıtılması kararlaştırılmıştır³⁶⁶.

ISPA Programı yardımları yapılırken dağıtım; tarım nüfusu, tarım alanlarının yüzölçümü, GSYİH ve her ülkenin tarım alanındaki mevcut durumu kriterlerine göre gerçekleştirilmektedir³⁶⁷.

ISPA bütçesinin küçük bir bölümü, hazırlık araştırmaları ve teknik yardımın finansmanı için kullanılabilir. Projelerin, yönetim ve etkinlik açısından yüksek kalitede olmalarının sağlanmasında, teknik yardım çok önemlidir³⁶⁸.

ISPA, her birini olay bazında değerlendirmek üzere şu düzenlemelere finansman sağlar:

- ☐ Açıkça belirlenmiş amaçları olan ve ekonomik olarak, belirli bir teknik faaliyetle ilgili birbiriyle bağlantılı bir dizi görevden oluşan bir proje,
- ☐ Kendi içinde fonksiyonel olan ve teknik ve finansman olarak bağımsız olan proje aşamaları,
- ☐ Grup projeler; örneğin, aynı bölgede veya aynı ulaştırma koridorunda bulunan; söz konusu bölge veya koridorun bir parçasını oluşturan ve izleme ve koordinasyondan sorumlu bir organ tarafından denetlenen projeler.

Genel olarak, yukarıda belirtilen projelerin, çevrenin korunması veya ulaştırma ağının iyileştirilmesi üzerinde çok ciddi etkileri olması ve proje tutarlarının da 5 milyon Euro'nun üzerinde olması gerekmektedir. Projeler, KOB'un önemli bir parçasını oluşturan ulusal çevre ve ulaştırma programları temelinde seçilmeli ve kabul edilmelidir. Söz konusu programların, çevre ve ulaştırma alanındaki trans-Avrupa şebekeleri çerçevesinde oluşturulması gerekmektedir.

ISPA çerçevesinde, tahsis edilen toplam 7 milyar 280 milyon Euro'luk kaynağın eşit olarak ulaştırma ve çevre alt yapısını güçlendirmeye yönelik projelere

³⁶⁶Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

³⁶⁷İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, a.g.e., s. 24.

³⁶⁸Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Projelerin finansmanında, harcamaların % 75'ine kadarı ISPA kaynaklarından, geri kalanın ise, yerel kaynaklardan karşılanması öngörülmektedir. Ancak, ISPA'nın genel amaçlarını gerçekleştirmek için, Komisyon tarafından zorunlu olduğu düşünülen bazı projelere, ISPA kaynaklarından sağlanan katkının % 85 oranına yükseltilmesi mümkündür. Bunun yanında, projenin bir bölümünün yürürlüğe girmesiyle gelir elde edilmeye başlanması veya "kirleten öder" ilkesinin uygulanmasından belli bir kaynağın ortaya çıkması halinde, finansman katkısının oranı % 75'in altında kalabilir³⁶⁹. Program, Bölgesel Politika Genel Direktörlüğü'nün sorumluluğundadır³⁷⁰. Programın 2000-2006 dönemi için bütçesi yıllık 1.04 milyar Euro'dur³⁷¹.

Bulgaristan için ISPA'dan ayrılan toplam miktar, 2000 için 104 milyon ve 2001 için 106.8 milyon Euro'dur³⁷². 2002 bütçe taahhüdü 104.5 milyon Euro'dur. 2003 için belirlenmiş miktar 110 milyon dolayındadır³⁷³.

ISPA kaynaklarından 2000-2006 döneminde, her yıl için 1 milyar 40 milyon Euro ayrılmış ve en fazla pay Polonya ve Romanya için öngörülmüştür³⁷⁴. 2000-2006 döneminde ISPA aracılığıyla Romanya'ya yıllık 208-270 milyon Euro tahsis edilecektir³⁷⁵.

2000-2003 yılları için ISPA'dan toplam mali yardım, yıllık 247 milyon Euro dolayındadır³⁷⁶. 2002'de, Romanya için ISPA'dan toplam taahhüt 256.5 milyon Euro olmuştur. 2003'te 255.1 milyon geçici taahhüt yapılmıştır³⁷⁷.

³⁶⁹ Y.a.g.e.

³⁷⁰ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

³⁷¹ Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, "Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Türk Firmalarının Katılabileceği Mali Yardım Programları", a.g.e.

³⁷² European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 16.

³⁷³ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 10.

³⁷⁴ Nurettin Bilici, "Avrupa Birliği'nde Mali Yardım Kavgası Türkiye'de Başka Kavgalar", <http://www.aso.org.tr/asomedyas/nisan2002/dosyanisan2002.html> (02.09.2003).

³⁷⁵ "Partnership for the Accession of Romania", a.g.e.

³⁷⁶ European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 7.

³⁷⁷ European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 10.

Bulgaristan ve Romanya'nın ISPA kaynaklarından 1999 yılında yararlandıkları oranlar Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo: 6 Bulgaristan ve Romanya'nın ISPA Kaynaklarından Yararlanma Oranları (%) 1999

Ülkeler	Yüzölçüm(1000km ²)	Nüfus(milyon kişi)	GSYH(SAGS) / Nüfus	Yararlanma Oranı
Bulgaristan	111	8.3	4600	8-12
Romanya	238	22.5	5500	20-26

SAGS: Satın Alma Gücü Standartları

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "AB Bölgesel Politika ve Yapısal

Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme", <http://www.tobb.org.tr/anket/abbpyf.html> (26.08.2003).

2.3.4.3 SAPARD (Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı)

AB, ortak tarım politikası paralelinde, Birliğe aday MDAÜ'nün tarımsal altyapılarını geliştirmek amacıyla SAPARD Programını uygulamaya koymuştur³⁷⁸. SAPARD, 1 Ocak 2000'de yürürlüğe girmiş ve 2006 sonuna kadar bütçesi oluşturulmuştur. Aday ülkeler, SAPARD'tan 2000 yılı ve Birliğe katıldıkları zaman arasında yararlanabileceklerdir³⁷⁹. SAPARD; tarımın modernizasyonu ve kırsal kalkınma konusundaki faaliyetleri desteklemek amacıyla oluşturulmuştur³⁸⁰.

Programın 2000-2006 dönemi için belirtilen yıllık bütçesi, 520 milyon Euro'dur. SAPARD, büyük tarım ve kırsal kalkınma projelerini finanse etmekte; Merkez ve Doğu Avrupa'da bulunan aday ülkelerin, tarım sektörü ile kırsal bölgelerin yapısal uyumunu gerçekleştirirken ve ortak tarım politikası ile ilgili Topluluk müktesebatını uygularken karşılaştıkları problemleri çözmelerine yardımcı

³⁷⁸ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

³⁷⁹ European Commission, "Pre-Accession Assistance –SAPARD", <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/sapard.htm> (02.09.2003)

³⁸⁰ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

olmayı amaçlamaktadır³⁸¹. Program, Tarım Genel Direktörlüğü'nün sorumluluğundadır³⁸². Topluluk normalde, SAPARD'ın uygulanabileceği toplam kamu harcamasının %75'inden fazlasına katkıda bulunmayacaktır. Ancak, belirli alanlarda Topluluk katkısı uygulanabilir toplamın %100'ünü kapsayacaktır³⁸³.

SAPARD programı kapsamında yapılacak yardımlarda uygulanacak kriterler; tarımsal alan, kişi başına GSYİH (satın alma gücü paritesine göre) ve çiftçi nüfusedir³⁸⁴.

Bulgaristan, Mayıs 2001'de SAPARD programının yürürlüğe girmesini sağlayan, SAPARD'ın kısmi akreditasyonunu elde eden ilk aday ülkedir. Komisyon, Bulgar SAPARD programını Ekim 2000'de onaylamıştır³⁸⁵. Bulgaristan'a 2000'de 53 milyon Euro³⁸⁶, 2001'de 54 milyon Euro³⁸⁷ taahhüt edilmiştir. 2002'de Bulgaristan'a SAPARD'tan tahsis edilen miktar 55.6 milyon €'dur. 2003'te Bulgaristan için SAPARD'tan belirlenen mali tahsisat 56.1 milyon Euro'dur³⁸⁸.

Komisyon, Romanya için SAPARD programını Kasım 2000'de onaylamıştır³⁸⁹. 2000-2006 döneminde, Romanya'ya SAPARD çerçevesinde ayrılan yıllık pay 153 milyon Euro'dur³⁹⁰. 2000-2003 yılları için, toplam mali yardım yıllık 156 milyon dolayındadır³⁹¹. 2000 ve 2001 yılları için Romanya'ya

³⁸¹ Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, "Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Türk Firmalarının Katılabileceği Mali Yardım Programları", a.g.e.

³⁸² Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

³⁸³ "Agricultural Instrument (Sapard)", 19.04.2002, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l60023.htm> (02.09.2003)

³⁸⁴ Gençkol, a.g.e., s. 150.

³⁸⁵ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 15.

³⁸⁶ European Commission, "2001 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 11.

³⁸⁷ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 14.

³⁸⁸ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 9.

³⁸⁹ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 18.

³⁹⁰ European Commission, "Relations with Romania", a.g.e.

³⁹¹ European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 7.

tahsis edilen tüm taahhüt 493.2 milyondur.(2000’de 239.2, 2001’de 245.6 milyon)³⁹² 2002 için tahsisat 160.6 milyon Euro olmuştur. 2003’te Romanya için SAPARD’tan belirlenen mali tahsisat 162.2 milyon Euro’dur³⁹³. Romanya’nın 2000-2006 döneminde SAPARD aracılığıyla aldığı yıllık pay, ortalama 270 milyon Euro olacaktır³⁹⁴.

2.3.4.4 Türkiye İçin Katılım Öncesi Mali Yardım

Türkiye’nin 1999 yılında Helsinki Zirvesi’nde aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra, AB’nin Türkiye’ye vereceği mali yardımlar “Katılım Öncesi Strateji” doğrultusunda ele alınmaya başlamıştır³⁹⁵. Zirve’de, Türkiye’nin aday ülke ilan edilmesi, Türkiye’nin mali yardımlardan yararlanma olanaklarını daha da genişletmiştir. * Bu yardımlar esas olarak, Türkiye’nin adaylık sürecinde tam üyeliğe hazırlanmasını kolaylaştırmaya yönelik eylemlerde kullanılmak üzere planlanmıştır. KOB ve ulusal programda belirlenen konulara öncelik verilecektir³⁹⁶. Helsinki Zirvesi’nde, adaylık sürecinde AB tarafından Türkiye’ye verilecek yardımların tek bir çatı altında toplanması öngörülmüştür³⁹⁷.

Türkiye’nin, diğer adayların faydalanmakta olduğu yardım programlarına (PHARE, ISPA ve SAPARD) dahil edilme talebi, bu programların bütçelerinin 2000-2006 tarihleri için kesinleştirilmiş olması ve bu konuda değişiklik yapılmasının mümkün olmaması gerekçesiyle kabul görmemiştir. Bunun yerine, Türkiye için katılım stratejisine uygun olarak ilave kaynak yaratılmıştır³⁹⁸.

Bu yardımların teknik ve mali yönetimi, Türkiye ile AB Komisyonu arasında imzalanan Mutabakat Zabıtları ile kararlaştırılmıştır. Bu şekilde, programların yönetiminde diğer aday ülkelerle eşgüdüm sağlanmış, programların

³⁹²European Commission, “2002 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 18.

³⁹³European Commission, “2003 Regular Report on Romania’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 10.

³⁹⁴ “Partnership for the Accession of Romania”, a.g.e.

³⁹⁵ Gençkol, a.g.e., s. 174.

* Helsinki Zirvesi öncesinde Türkiye-AB Mali İşbirliği için Bkz.Ek 5.

³⁹⁶ Bilici, a.g.e.

³⁹⁷ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

³⁹⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye-Avrupa Birliği Mali İlişkileri”, a.g.e.

uygulanmasındaki gecikmelerin azaltılması ve Türkiye'nin bu konuda deneyim kazanması amaçlanmıştır³⁹⁹.

Türkiye'nin katılım öncesi dönemde alacağı yardımlar, hibeler ve krediler olmak üzere iki başlık altında incelenebilir:

2.3.4.4.1 Hibe Şeklinde Yapılacak Mali Yardımlar

Türkiye'ye Yönelik AB Mali Yardımlarına İlişkin “Tek Çerçeve Yönetmelik”, 17 Aralık 2001 tarihinde AB Genel İşler Konseyi'nde (Dış İşleri Bakanları Konseyi) onaylanarak 1 Ocak 2002 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelik, Avrupa Komisyonu tarafından “Katılım Öncesi Strateji” çerçevesinde hazırlanmıştır. Yol haritası olarak nitelendirilen KOB'un uygulama aracı olarak öngörülmüştür. Yardımlar, hazırlanan projelerin incelenmesi sonucunda sağlanacaktır⁴⁰⁰.

Bu Yönetmelikle, Türk şirketlerinin AB fonları ile finanse edilen yurtdışı ihalelere katılabilmesinin yolu da açılmaktadır. Bunlar; PHARE, ISPA, SAPARD (MDAÜ'ye yönelik); MEDA* (Akdeniz Ülkeleri); TACIS** (Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri) çerçevesinde yardım yapılan ülkelerdir. 2002 yılı başından itibaren yürürlüğe giren bu yenilikle, Türkiye için yıllık 7 milyar Euro civarında olan bir pazara girme şansı tanınmış olmaktadır. Aynı Yönetmelik, mütekabiliyet esasına göre AB'ye üye ülkeler ve diğer aday ülkelere mensup gerçek ve tüzel kişilerin de AB yardımları ile ilişkili olarak Türkiye'de açılacak ihalelere katılma imkanını vermektedir⁴⁰¹.

³⁹⁹ Bilici, a.g.e.

⁴⁰⁰ Y.a.g.e.

* MEDA (Avrupa Akdeniz İşbirliği Programı): MEDA Programı, Avrupa-Akdeniz İşbirliği'nin uygulanmasındaki temel mali yardım mekanizmasıdır. Ortaklığın üyelerinden biri olan Türkiye, 1996 yılından beri AB kaynaklarından yararlanmaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde istikrarlı bir yapı oluşturmak suretiyle ticareti serbestleştirmeyi hedefleyen bir programdır. Programın amaçları arasında sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yaşam koşullarını iyileştirmek, bölgesel işbirliğini artırmak ve sosyo-kültürel diyalogu yoğunlaştırmak da bulunmaktadır.

** TACIS (Technical Assistance for the Community of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Destek): Bu program, Orta Asya ülkeleri ile; bölgesel işbirliğini artırılması ve bu ülkelerdeki demokrasiyi güçlendirmeyi ve serbest piyasa ekonomisine geçişin desteklenmesini amaçlamaktadır.

⁴⁰¹ Bilici, a.g.e.

Tek Çerçeve Yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türk firmalarının, ülkemizin doğrudan yardım alamadığı ve sadece MDAÜ'ye açık olan PHARE, ISPA ve SAPARD Fonlarından finanse edilen projelerin ihalelerine katılmaları imkanı doğmuştur⁴⁰².

Türkiye ayrıca, MEDA ve CARDS* mali yardımları çerçevesindeki projelerin ihalelerine de katılabilmekte; TACIS fonlarının ihalelerine katılımının ise, diğer adaylar için de uygulandığı üzere, Komisyon tarafından “case-by-case” temelinde değerlendirilerek onaylanması gerekmektedir. Bu değerlendirmede, Türkiye'nin projeye katkısının özel öneme sahip olup olmadığı ve başka bir ülkeden sağlanamayacak uzmanlık içerip içermediği önem taşımaktadır⁴⁰³.

Tek Çerçeve Yönetmelik ile getirilen önemli bir yenilik de, bu Yönetmelik çerçevesinde Türkiye'ye sağlanacak mali yardımlarla ilgili AB Konseyi'nde alınacak kararlarda oy çokluğu kuralına geçilmesidir⁴⁰⁴.

Bu Yönetmelik MEDA, Avrupa Stratejisi ve Gümrük Birliği hibe yardımlarını tek bir kalemde toplamaktadır. Türkiye'nin katılım öncesi dönemde alacağı yardımlar şu şekildedir⁴⁰⁵:

⁴⁰² T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ocak 2003 Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/genel050203.htm> (08.09.2003).

* CARDS (Community Assistance to Reconstruction, Development and Stabilization in the Balkans): Batı Balkanlar'daki işbirliğini geliştirecek, bölgenin yeniden yapılanmasına ve kalkınmasına katkı sağlayacak CARDS programı, Aralık 2000 tarihinde uygulamaya girmiştir. 2000-2006 arasındaki dönem için CARDS programına 4.650 milyon Euro'luk kaynak tahsis edilmiştir. AB tarafından tahsis edilen bu programın amacı, Balkan ülkelerinin istikrar ve ortaklık sürecine hazırlanmalarına katkıda bulunmaktadır. CARDS Programı; Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Kosova ve Karadağ dahil) ve Makedonya için oluşturulan bir AB yardım programıdır.

⁴⁰³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ocak 2003 Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)”, a.g.e.

⁴⁰⁴ Bilici, a.g.e.

⁴⁰⁵ Y.a.g.e.

- AB'ye uyumla ilgili projelere tahsis edilmek üzere, Akdeniz İşbirliği ve Yardım Fonu'ndan (MEDA II) yıllık 127 milyon Euro (2000-2006 döneminde toplam 890 milyon Euro)*.

- Katılım öncesi yardım (Avrupa Stratejisi): Katılım öncesi strateji şeklinde de adlandırılan bu yardım türü ile aday ülkenin müzakerelere hazırlanmasını sağlamak için Topluluk müktesebatına uyumuna yardımcı olunması amaçlanmaktadır. Katılım öncesi strateji özellikle, aday ülkelerin çeşitli Topluluk programlarına ve organlarına katılımı üzerinde durmaktadır. Her yıl 45 milyon Euro olmak üzere, 3 yılda toplam 135 milyon Euro (2001-2003) yardım öngörülmüştür.

- Özel Gümrük Birliği yardımı: Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi amacıyla yılda 5 milyon Euro olmak üzere, 3 yılda toplam 15 milyon Euro (2001-2003).

Bu yardımlar, özellikle Türk mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesine yönelik yapısal ve sektörel reformlar için kullanılacaktır. Ödeneklerin geriye kalan kısmı, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunu hızlandıracak diğer projelere ayrılacaktır. Bu projelere; Türk idaresinin ve kurumlarının Topluluk müktesebatını uygulama kapasitesinin geliştirilmesi, Türkiye'nin sanayisini ve altyapısını Topluluk standartlarıyla uyumlu hale getirmesi için gerekli yatırımlar (bölgesel, kırsal gelişmenin desteklenmesi), Türkiye'nin Topluluk programları ve ajanslarına katılımının desteklenmesi gibi projeler örnek gösterilebilir. Bu projeler konu olarak; tarım, ulaştırma, adalet, içişleri, çevre, bölgesel politika, insan hakları eğitimi, yargı ve sivil toplum kuruluşları, Türkiye'nin Topluluk program ve ajanslarına katılımına yönelik çalışmalarla ilgilidir⁴⁰⁶.

Yardımlardan kamu kuruluşlarının yanı sıra yerel yönetimler, özel sektörle ilgili kuruluşlar, STÖ, birlikler, vakıflar gibi kurumlar da yararlanabilmektedir⁴⁰⁷.

* AB Komisyonu, Türkiye'nin IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası ile bilistişare yürüttüğü yapısal ve sektörel reformların gerçekleştirilmesini desteklemek amacıyla, MEDA-II Fonlarından Türkiye'ye yapılacak hibe yardımının 150 milyon EURO'luk bölümünü doğrudan yardım şeklinde (projeye bağlı olmaksızın) tahsis etme kararı almıştır. Bu meblağın 75 milyon EURO'luk ilk diliminin serbest bırakılması, AB Komisyonu tarafından 7 Aralık 2001 tarihinde kararlaştırılmıştır. 75 milyonluk ikinci dilim, AB Komisyonu tarafından 19 Aralık 2002 günü onaylanmıştır.

⁴⁰⁶ Bilici, a.g.e.

⁴⁰⁷ Y.a.g.e.

İlke olarak, hibe yardımların %30'u kurumsal yapılanma, %70'i yatırım finansmanı amaçlı olarak kullanılabilir⁴⁰⁸.

Bu yardımlardan, MEDA kapsamında sağlanan hibe yardımlarının kullanılmasında AB, bir çok prosedür engeli çıkarmıştır. Bu engeller nedeniyle, Türkiye'nin hazırlayıp AB'ye sunmuş olduğu 300 kadar projenin hibelerden yararlanması mümkün olmamıştır. Türkiye'nin karşısına çıkarılan engeller şunlardır⁴⁰⁹:

- AB Komisyonu'nun, proje kabul sistemi üzerinde çeşitli tarihlerde yaptığı değişiklikler nedeniyle, projelerin onaylanmasında güçlükler ortaya çıkmıştır.
- Akdeniz ülkeleri arasında, yalnızca Türkiye'nin sunacağı projeler için AP'nin onayı şartı getirilmiştir. Bu engel de, projelerin kabul prosedürünü yavaşlatan bir etken olmuştur.
- AB, MEDA programının uygulamaya girmesinden yaklaşık iki yıl sonra, Akdeniz ülkelerine, Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde finanse ettiği projelerin uygulanmasıyla ilgili genel şartları belirleyen çerçeve anlaşmalar imzalanması hususunu şart koşturmuştur. Türkiye'ye benzer bir anlaşma zorunluluğunu diğer ülkelerden çok sonra gündeme getirmiştir. Söz konusu anlaşmaların müzakere edilmesi ve onaylanması kayda değer bir süre gerektirmiş ve bunun sonucunda yardımlarda aksamalar meydana gelmiştir. Uygulamanın hukuki altyapısını oluşturan "MEDA Programı ve AYB'nin Akdeniz Ülkelerindeki Diğer Mali Anlaşmaları Çerçevesinde Mali ve Teknik İşbirliğinin Uygulanmasına İlişkin Çerçeve Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", ancak Haziran 2000'de TBMM'de kabul edilerek 7 Temmuz 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bundan sonra bile, bütün projelerin finansman antlaşmaları tamamlanmış olmasına rağmen, uygulamaya başlanılamamıştır.
- Çerçeve Antlaşması engelini aşılmasıyla birlikte, bu kez ortaya çıkarılan diğer bir prosedür zorluğu, 2001 yılında AB'nin, Türkiye'den, diğer aday

⁴⁰⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ocak 2003 Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)", a.g.e.

⁴⁰⁹ Gençkol, a.g.e., ss. 166-167.

lkelerde uygulanan, “merkezi olmayan uygulama” sistemi* kurmasını talep etmesi olmuştur. Böylelikle, Türkiye’nin MEDA kapsamında sağlanan hibelerden yararlanabilmesi, ancak bu sistemi kurmasından sonra mümkün olabilecektir. Bu nedenle Türkiye, ihalesi yapılmış bulunan projeleri bile hayata geçirme imkanını elde edememiştir.

- o AP, Ekim 1999 tarihinde aldığı bir kararda, Türkiye tarafından hazırlanan projelerin sivil toplumun geliştirilmesi alanında yoğunlaşmasını önermiştir. Bu ise, Komisyon’un proje seçebilme kapasitesinin oldukça azalmasına yol açmıştır. Böylece, öngörülen yardımların hemen hemen hiçbirini uygulamaya konamamıştır. Bunun yanında Yunanistan, Konsey’de oylamaya açılan Türkiye’ye yönelik yardımların bir kısmını veto etmiştir. Türkiye’nin yararlanabildiğı yardımlar, MEDA programında yer alan hibe ve kredilerle sınırlı kalmış, Topluluk bütçesinden sağlanan yardımlar ise, hayata geçmemiştir.

2.3.4.4.2 Kredi Şeklinde Yapılacak Mali Yardımlar

AB’nin hibe şeklindeki yardımlarından, sadece kamu sektörüne ve STÖ’ne kaynak sağlanır. AYB kredileri ise, kamu sektörü ve STÖ’nün yanı sıra, özel sektör yatırımlarını da kapsamaktadır. Bu şekilde, bu yardımlar aracılığıyla verilen destekle, reel ekonominin gelişmesine de katkı sağlanması amaçlanmaktadır⁴¹⁰.

* AB, tüm aday ülkeler için mali işbirliğinde, Merkezi Olmayan Yapılanmaya (Decentralized Organization) gidilmesini talep etmektedir. AB, Mali İşbirliği sürecinde, program hazırlama, izleme ve değerlendirme ile proje uygulama birimlerinin farklılaştırılmasını istemektedir. AB tarafından öngörülen bu yapılanmada mali işbirliğinin değişik evrelerinin farklı birimler ve kişilerce uygulanması ve denetlenmesi söz konusudur. Bu yapıda birimler arasında farklılaştırma ve birbirini kontrol ve denetim ön plana çıkmaktadır. 2002 yılından başlayarak, mali işbirliğinin program bazında genel onayının kendileri tarafından verilmesini müteakip AB, her tür uygulama ve denetimin Türkiye tarafından yürütülmesini, sadece yılda iki kez kendilerine rapor sunulmasını istemiştir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği tarafından sağlanacak mali yardımların “Katılım Ortaklığı Belgesi” ve “Ulusal Program”da yer alan önceliklere uygun projeler kapsamında hayata geçirilebilmesi için yeni ve merkezi olmayan bir yapılanmaya gidilmesi zorunluluğı doğmuş ve bu düzenlemeyi yapmak üzere, 18 Temmuz 2001 tarih ve 2001/ 41 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. Genelge ile Merkezi Olmayan Yapılanma içerisinde, “Ulusal Mali Yardım Koordinatörü”, “Mali İşbirliği Komitesi”, “Ulusal Fon ve Ulusal Yetkilendirme Görevlisi” “Ortak İzleme Komitesi” ve “Merkezi Finans ve İhale Birimi” gibi birimler oluşturulmuştur.

⁴¹⁰ Bilici, a.g.e.

Bu çerçevede, Türkiye aşağıdaki kaynaklardan pay alabilecektir⁴¹¹:

- 1- Akdeniz Ülkelerine Yönelik Kaynaklar: Bu kapsamda, 2000-2006 dönemi için MEDA ülkelerine 6.425 milyon Euro tutarında kaynak ayrılmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin bu kaynaktan 1.5 milyar Euro civarında kaynak kullanabileceği tahmin edilmektedir.
- 2- 2001-2006 yılında Türkiye ile diğer Akdeniz ülkelerini Avrupa'ya bağlayan yatırım projelerinde kullanılabilecek olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı için 1 milyar Euro. (ülkelere herhangi bir pay veya kota ayrılmamıştır.)
- 3- Aday ülkelere yönelik Katılım Öncesi Yardım Programı kaynakları Türkiye'nin kullanımına da açılmıştır. Bu programın büyüklüğü 2000-2003 dönemi için 8.5 milyar Euro'yu bulmaktadır. (ülkelere herhangi bir pay veya kota ayrılmamıştır)
- 4- Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi (özellikle enerji, iletişim, ulaştırma altyapıları ve sanayi alanlarındaki projeler) için 2001-2004 döneminde Türkiye'ye yönelik 450 milyon Euro tutarında Özel Eylem Programı,
- 5- Deprem zararlarını karşılamaya yönelik olarak oluşturulan 600 milyon Euro'luk TERRA paketi: 2000-2003 (Bu kaynakla 17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara Bölgesinde meydana gelen depremde tesisleri zarar gören KOBİ'lerin imar projelerine destek verilmesi amaçlanmaktadır).

5 başlık altında açıklanan bu fonlarla, toplam tutarı 17-18 milyar Euro'yu bulan bir kredi imkanı Türkiye'ye tanınmış gibi görünmektedir. Ancak, aday ülkelere yönelik pakette olduğu gibi Akdeniz ülkelerine yönelik pakette de, ülkelere belirli tahsisatlar (paylaştırma) yapılmamıştır. Her ülke, hazırladığı projeler temelinde yardım alacaktır. Yani, daha fazla ve kabul edilebilir projeler üreten ülkeler daha çok kredi alabileceklerdir⁴¹².

Ancak, bu kaynaklardan AB aday ülkeleri için oluşturulan katılım öncesi paket, AB bütçesi tarafından garanti edilmemektedir. Tüm riskleri, AYB tarafından

⁴¹¹ Bilici, a.g.e. ve Gençkol, a.g.e., s. 179.

⁴¹² Bilici, a.g.e.

üstlenilerek verilmektedir. Bu açıdan AYB, bu kredileri verirken garanti aramaktadır. AYB bu çerçevede, kamu sektörü tarafından yapılacak başvurularda, başvurunun yapıldığı ülkenin kredi notunun en az BBB olmasını aramaktadır. Özel sektör başvurularında ise, ülke özel sektörünün kredi notunun A+ olması ön koşulunu koymuştur. Türkiye'nin kredibilitesinin düşük olması fiilen bu kaynaklardan yararlanmasını imkansız hale getirmiştir. Akdeniz ülkelerine yönelik yapılan yardımlarda ve diğerlerinde ise, garanti AB bütçesi tarafından verilmekte, müşterilerin teminat göstermesi yeterli olmaktadır. Finansman sağlanırken istenen teminat, birinci sınıf bir teminatır. Birinci sınıf teminat, kredi notu A veya daha yüksek olan bir kredi kuruluşunun teminatı anlamına gelmektedir. Bu koşulun karşılanması da, Türkiye'de sorun yaratmaktadır. Sorunu aşmak için AYB risk paylaşımı yöntemini uygulamaktadır. Buna göre risk, ülke riski ve ticari risk olmak üzere ayrılmakta, ülke riskini AYB üstlenmekte, ticari riskin ise yabancı bir banka tarafından üstlenilmesi istenmektedir⁴¹³.

Mali yardım talebiyle ilgili projeler, kamu ve özel sektör içinde yer alan kurumlar, dernek, vakıf, belediye ve STÖ tarafından hazırlanabilecektir. Özel sektöre sağlanan krediler iki şekilde talep edilebilmektedir⁴¹⁴:

- Yatırım Miktarı 25 Milyon Euro'yu Geçmeyen Projelere Yönelik Krediler: Bu krediler genellikle, KOBİ'leri ilgilendirmekte ve AYB'nin Türkiye'deki aracı bankaları olan Vakıflar Bankası, Sınai Kalkınma Bankası ve Sınai Yatırım Bankası aracılığıyla verilmektedir. "Global krediler" olarak da isimlendirilen bu kredilerle, yatırım maliyetinin en fazla %50'si karşılanmaktadır. Bu şekilde, AYB'nin finansmanı kadar bir para miktarının da ilgili kuruluş tarafından harekete geçirilmesi arzulanmaktadır. Kredilerin vadesi, 5 ile 12 yıl arasında olup bazı istisnai durumlarda 15 yıla kadar çıkabilmektedir. Faiz oranları, aracı bankalar tarafından belirlenmektedir, son dönemde Türkiye'de finanse edilen projelere %7 faiz uygulanmıştır. Aracı bankaların kredileri dağıtırken yüksek tutarda (% 3-4 gibi) komisyon alması KOBİ'ler tarafından şikayet konusu yapılmaktadır.

⁴¹³ Y.a.g.e.

⁴¹⁴ Bilici, a.g.e.

- Yatırım Miktarı 25 Milyon Euro'nun Üzerindeki Projelere Yönelik Krediler: Büyük yatırım projeleri için, bu proje sahipleri tarafından AYB'ye doğrudan başvuru yapılarak kredi talebinde bulunmaktadır. Bu tip projeler; genel ekonomiye katkısı, çevreye olan etkisi ve mali açıdan rantabl olması (getirisinin finansmanı ve nakit akışını karşılayabilmesi) gibi unsurlar açısından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Vade, sanayi projelerinde 10 ile 15 yıl arasında, altyapı projelerinde ise 15-20 yıl arasında değişmektedir. Kredilerin geri ödemesiz dönemi de bulunabilmektedir. AYB'nin sağladığı finansman, aynen KOBİ kredilerinde olduğu gibi en fazla projenin %50'sini karşılamaktadır. Finansman maliyeti, Banka'nın kar amacı gütmemesinden dolayı düşük olmaktadır.

Tablo 7: Adaylık Sürecinde AB'den Sağlanacak Mali Yardımlar (2000-....) (milyon Euro)

Adaylık Sürecinde Sağlanacak Mali Yardımlar	Dönem	Taahhüt			Açıklama
		Hibe	Kredi (AYB)	Toplam	
-MEDA II	2000-2006	890	-	890	2000 yılı için 176 milyon ve 2001 yılı içinse 167 milyon Euro projelere tahsis edilip, kullanıma başlanmıştır.
-Gümrük Birliği'ni Güçlendirme için Avrupa Stratejisi	2000-2002	15	-	15	13 milyon Euro'su Türk Sanayinde Kalitenin artırılması projesine, 2 milyon Euro'su ise GAP Bölgesel Gelişimi projesine tahsis edilmiştir.
-Ekonomik Sosyal Kalkınma için Avrupa Stratejisi	2000-2002	135	-	135	45 milyon Euro GAP Bölgesel Gelişimi projesine tahsis edilmiştir.
-Euromed*	2000-2006	-	1.470	1.470	Kredi proje bazında kullanılmaya başlanmıştır.
-AYB Yeni Kredi Paketi	2001-2003	-	450	450	Paketin 90 milyon Euro'luk kısmı kullanılmıştır.
-Katılım Öncesi Kolaylığı Fonu**	2000-2003	-	-	-	Proje görüşmeleri devam etmektedir.

-Euro-Med Ortaklık Kredi Kolaylığı***	2001-2006	-	-	-	Proje görüşmeleri devam etmektedir.
-Deprem Yardımları					
(I) Acil Yardım	1999	30	-	30	Tamamı kullanılmıştır.
(ii) Deprem sonrası rehabilitasyon	1999	1	-	1	Tamamı kullanılmıştır.
(iii) İnsani Yardım (ECHO)	1999	4	-	4	Tamamı kullanılmıştır.
(iv) Türkiye Deprem Rehabilitasyon ve Yeniden İmar Yardımı (TERRA)	2000	-	600	600	Kredinin kullanılmasına devam edilmektedir.
(v) Akdeniz Ülkelerinde Rehabilitasyon	2000	20	-	20	Yardımanın kullanılmasına devam edilmektedir.
Toplam		1.285	2.520	3.615	

* 6.4 Milyar Euro'dan oluşan pakette belirli bir ülke kotası bulunmamakta, bir ülkenin alabileceği kredi miktarı sunulan projelerin niteliğine bağlı olmaktadır. Dolayısıyla, 1.4 Milyar Euro'luk rakam Türkiye'nin faydalanabileceği tahmini rakamdır.

** Tüm aday ülkelere "ilk gelen –ilk faydalanır" esası çerçevesinde kullanılacak 8.5 Milyar Euro'luk bir kredi paketidir. Türkiye kredi yeterlilik kriterlerini (BBB) sağlayamamaktadır.

*** 2001 yılı ortalarında onaylanan 1 milyar Euro tutarındaki bu yeni AYB bölgesel kredi kolaylığı, AB ve ortak Akdeniz ülkelerinin ilgi duyduğu ve aynı zamanda bölgesel bütünleşmeyi güçlendirecek projelerin finanse edilmesi için Barselona Ortaklık Sürecine dahil 12 Akdeniz ülkesinin kullanımına sunulmuştur. Türkiye kredi yeterlilik kriterlerini (BBB) sağlayamamaktadır.

Kaynak: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Adaylık Sürecinde AB'den Sağlanacak Mali Yardımlar (2000-....)", <http://www.deltur.cec.eu.int/adaylik.rtf>

Adaylık sürecinde Türkiye'ye, 2000-2006 yıllarını kapsayan 7 yıllık sürede, MEDA-II kapsamında hibe olarak 889 milyon Euro (yılda ortalama 127 milyon Euro) ve AYB kredisi olarak 1 milyar 470 milyon Euro (yılda ortalama 210 milyon Euro) olarak öngörülen mali yardım çerçevesinde, 2000 yılında toplam 176 milyon Euro; 2001 yılında, 167 milyon Euro; 2002 yılında ise, 126 milyon Euro tutarındaki

projeler taahhüde bağlanmıştır. 2003 yılında taahhüt edilen tutar, 145 milyon Euro olmuştur⁴¹⁵.

2003'te katılım öncesi yardım kapsamındaki, 144 milyon Euro tutarındaki ulusal program mali yardımı şu önceliklere odaklanmıştır⁴¹⁶:

- Siyasi kriterler
- Müktesebatı yakınlaştırma
- Kamu idaresinin güçlendirilmesi
- Ekonomik ve sosyal uyum

1992-2001 döneminde Türkiye, AYB'den toplam 1.395 milyon Euro değerinde mali yardım almıştır. 2002'de katılım öncesi kolaylığı çerçevesinde ilk mali yardımı da kapsayan büyük yatırım projelerine AYB tarafından 560 milyon Euro dolayında yardım tahsis edilmiştir⁴¹⁷.

Nisan 2003'te AP, Konsey ve Komisyon Türkiye'yi katılım öncesi mali perspektif başlığına dahil etmek ve 2004-2006 dönemi için 3 yıl boyunca 1.050 milyon Euro tutarında önemli derecede artırılmış mali yardım sağlamak üzere anlaşmaya varmışlardır⁴¹⁸.

Tablo 8: Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım

YIL	2004	2005	2006	Toplam
Yardım Miktarı (milyon Euro)	250	300	500	1050

Kaynak: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Türkiye - AB Mali İşbirliği", http://www.deltur.cec.eu.int/Turkiye_AB_mali_isbirligi.html

⁴¹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ocak 2003 Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)", a.g.e.

⁴¹⁶ European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tk_final.pdf (05.11.2003), s. 9.

⁴¹⁷ European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 10.

⁴¹⁸ European Commission, "Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey", a.g.e., s. 18.

MDAÜ'ye, PHARE, ISPA ve SAPARD programları çerçevesinde, 2000-2006 arasındaki dönemde, yıllık 3 milyar 120 milyon Euro tutarında bir kaynağın aktarılması söz konusudur. Bu meblağın, aday ülkelerin nüfus ve ekonomilerinin büyüklüğü göz önünde tutulduğunda, oldukça ciddi bir doğrudan kaynak aktarımını temsil ettiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, AB kaynaklarından MDAÜ'ye katılım öncesi strateji çerçevesinde, 2000 yılından itibaren yıllık kişi başına yaklaşık 30 Euro'luk bir kaynağın aktarılması öngörülmektedir⁴¹⁹.

Türkiye açısından ise, Tek Çerçeve Yönetmelik ile, 1996-1999 yılları arasında yıllık ortalama 90 milyon Euro civarında hibe şeklinde gerçekleşen mali yardım (kişi başına ortalama 1.4 Euro), 2000 yılından itibaren yaklaşık iki katına çıkarılarak, 180 milyon Euro olarak öngörülmüştür. Kişi başına, yaklaşık 2.8 Euro'luk bir yardım söz konusudur. Bir başka ifadeyle, Türkiye için öngörülen yardım, MDAÜ'de kişi başına aktarılan meblağın 1/10'unu oluşturmaktadır⁴²⁰.

2.4 ZİRVELER VE GENİŞLEME PERSPEKTİFİ

2.4.1 Helsinki Zirvesi

10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de düzenlenen Zirve'de, genişlemeyle ilgili alınan en önemli karar 13 aday ülkeyi aynı koşullarda birleştiren bir katılım süreci oluşturulmasıdır. Bu çerçevede, tüm aday ülkeler için eşit koşulların öngörüldüğü vurgulanmış, aday ülkeler arasındaki birinci dalga ve ikinci dalga ayrımları ortadan kaldırılmıştır. Avrupa Konseyi, Komisyon raporlarındaki gelişmelere dayanarak Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Malta ile katılım müzakerelerine başlamak için, 15 Şubat 2000'de ikili konferanslar düzenleme kararı almıştır⁴²¹.

⁴¹⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e.

⁴²⁰ Y.a.g.e.

⁴²¹ Erçin, a.g.e., ss. 31-32.

Türkiye, Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile AB'ye aday ülke ilan edilmiş, diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir⁴²². Böylece, Türkiye'ye resmi olarak aday ülke statüsü tanınmış ve taraflar arasındaki ilişkinin tam üyelik hedefine odaklanmasına olanak sağlanmıştır. Zirve'de ayrıca, Türkiye'nin Kopenhag Zirvesi'nde belirlenmiş olan siyasi kriterlere uyum sağlamasından önce katılım müzakerelerinin başlamayacağı da vurgulanmıştır⁴²³.

Helsinki Zirvesi kararlarına göre Türkiye, diğer aday ülkeler gibi bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır. Böylece Türkiye, Topluluk programları ve ajansları ile, aday ülkeler ile AB arasında, katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkanına sahip olacaktır. Zirve Sonuç Bildirisi ayrıca, önceki AB Konseyi kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı hazırlanmasını öngörmektedir. Bu ortaklığın aynı zamanda, siyasi ve ekonomik kriterleri ile, üye ülke olmanın gerektirdiği yükümlülükler ışığında ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal program ile bir arada, katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Komisyon ayrıca, Türk mevzuatının Topluluk müktesebatıyla uyumlaştırılması amacıyla, müktesebatın analitik incelenmesi sürecini hazırlamakla görevlendirilmiş öte yandan, katılım öncesine yönelik mali kaynakların eşgüdümü için tek bir çerçeve sunmaya çağırılmıştır⁴²⁴.

Helsinki Avrupa Konseyi ayrıca, Komisyon'un tavsiyesi üzerine, Aralık 1999'da Türkiye için, Avrupa Stratejisi üzerine inşa edilen bir katılım öncesi strateji hazırlamaya karar vermiştir⁴²⁵.

Böylece Lüksemburg Zirvesi'nde dışlanan Türkiye iki yıl sonra, Helsinki Zirvesi'nde tekrar genişleme sürecine dahil edilmiştir. Zirve'de Türkiye'nin aday ülke statüsüne kabul edilmesinin bir çok nedeni vardır. Bunlardan ilki, Lüksemburg

⁴²² T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkileri / Gümrük Birliği ve Tam Üyelik", a.g.e.

⁴²³ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

⁴²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri /Gümrük Birliği ve Tam Üyelik", a.g.e.

⁴²⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme: Ön Katılım Stratejisi, Avrupa Anlaşmaları, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmaları, Katılım Ortaklığı", a.g.e.

Zirvesi sonrasında, Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kesmesidir⁴²⁶. Bunun yanı sıra, Lüksemburg'un hemen ertesinde, 1998 Martında Londra'da toplanan Avrupa Konferansı'na Türkiye davet edilmiş, ama katılmamıştır. Helsinki'de yapılan zirvede, Türkiye'nin açıkça aday ülke olarak nitelendirilmesinde bu tavrın rolü vardır⁴²⁷.

Bir başka neden, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde, Kıbrıs Rum yönetimiyle başlayan müzakere sürecinde bir süre sonra, içinde Türk tarafı olmadığı için aksaklıkların ortaya çıkması, Rum tarafı ile tam üyelik görüşmelerinin kesilmesidir. GKRY ile tam üyelik müzakerelerinin devam etmesinin, ancak Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) üzerinde etkili olmasıyla mümkün olabileceği düşünülmüştür⁴²⁸.

Türkiye'nin değişen jeopolitik konumu da, bu gelişmede etkili olmuştur. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu ile Türkiye'nin tarihsel, kültürel, hatta dinsel bağları vardır. SSCB yıkıldıktan sonra artık o kadar önemli görülmeyen Türkiye; Orta Doğu, Balkanlar, Kosova ve Çeçenistan'daki gelişmeler sonucunda, jeopolitik konumundaki değişim sonrasında 1.5 - 2 yıl içinde yeniden ön plana çıkmıştır. Türkiye, bütün bu yöreleri kontrol edebilen ülke konumuna gelmiştir⁴²⁹. AB'nin bakış açısına göre, Türkiye coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. AB'nin, Türkiye'yi müttefik olarak tutmada çıkarı vardır çünkü AB, bölgede bir kriz durumunda Türkiye'nin ılımlaştırıcı bir rol oynayacağına inanmaktadır⁴³⁰.

Bir başka faktör de, "Bakü-Ceyhan petrol boru hattı"dır. Bakü-Ceyhan boru hattı projesi ile Azeri petrolünün Ceyhan üzerinden dünya piyasalarına ulaşacağını

⁴²⁶ Haluk Günüğur, "Helsinki Sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumu", Perşembe Konferansları, <http://www.rekabet.gov.tr/haziran2000.html> (07.09.2003), s. 4.

⁴²⁷ Nahit Töre, "Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Gelişmeler", Nisan 2000, <http://www.rekabet.gov.tr/nisan2000.html> (07.09.2003), s. 75.

⁴²⁸ Günüğur, "Helsinki Sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumu", a.g.e., s. 5.

⁴²⁹ Y.a.g.e., s. 5.

⁴³⁰ Vera Weidemann, "Turkey and the EU: Other Complementary Options?", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Eylül 2001, s. 33.

kesinleşmesiyle, Bakü-Ceyhan boru hattının, Türkiye'nin sadece ekonomik değil jeopolitiği üzerinde de çok etkili olduğu net biçimde anlaşılmıştır⁴³¹.

Bir diğer faktör, Amerika'nın AB üzerindeki baskılarıdır. Amerika, çok ciddi bir destek vermiş ve bunda da etkili olmuştur⁴³². Amerika, stratejik müttefiki Türkiye'yi Orta Doğu ve Merkez Asya'daki çıkarlarını desteklemek üzere Avrupa projesinin bir parçası olarak görmek istemektedir. Türkiye'nin, AB'nin genişleme sürecinden dışlanması ciddi şekilde eleştiren Amerika, kararın gözden geçirilmesi için baskı yapmıştır⁴³³. Buna ek olarak, STÖ'nün çalışmalarının da Helsinki sürecinde çok ciddi katkıları olmuştur⁴³⁴.

Ayrıca, o dönemde Türkiye'nin ekonomik olarak, Bulgaristan ve Romanya'dan ve siyasi performans bakımından Romanya ve Slovakya'dan daha üstte yer almasına rağmen; 1999'da Türkiye'nin dışlanmasının teyit edilmesinin AB politikalarının güvenilirliği ve tutarlılığına zıt bir durum oluşturacağı görülmüştür⁴³⁵.

Eylül 1999'da, Türkiye'de meydana gelen depremden 3 hafta sonra, Yunanistan'da bir deprem meydana gelmiştir. Türkiye, Yunan yardımına karşılık vererek oradaki kurtarma çalışmalarına katılmıştır. Bu deprem diplomasisi, Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşamasına katkıda bulunmuş ve uzun süredir Yunan vetosu ile bloke edilen Türkiye'nin katılım yolu düzleşmiştir. Bunun yanında, Yunanistan, Türkiye'nin AB'ye dahil edilmesinin kendi ekonomik çıkarlarına hizmet edeceğinin farkına varmıştır⁴³⁶.

Birkaç AB ülkesindeki iç politika değişiklikleri de, Türkiye'nin genişleme sürecine dahil edilme kararında olumlu bir etki yaratmıştır. Bunun merkezinde de, Hristiyan Demokrat-Liberal hükümetin yerine Sosyal demokratlar ve Yeşiller Partisi koalisyonunun geldiği, Eylül 1998 Almanya'daki seçimler yer almaktadır. Türkiye'nin Avrupa projesine dahil edilmesi, Hristiyan Demokratların etnik olarak

⁴³¹ Günuğur, "Helsinki Sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumu", a.g.e., s. 7.

⁴³² Y.a.g.e., ss. 6-7.

⁴³³ Weidemann, a.g.e., s. 38.

⁴³⁴ Günuğur, "Helsinki Sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumu", a.g.e., s. 7.

⁴³⁵ Weidemann, a.g.e., s. 32.

⁴³⁶ Y.a.g.e., s. 36.

homojen Avrupa anlayışına karşılık, yeni koalisyonun çok kültürlü Avrupalılık vizyonu ile bağdaşmaktadır⁴³⁷.

Tüm bu nedenlerin etkisiyle AB, Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmiş ve Türkiye'yi aday ülke ilan etmiştir. Helsinki Zirvesi kararları, diğer adaylarla üyelik sürecinde eşit muamele şansını yakalayan Türkiye için, hızla AB gündemini yakalama ve kendi sosyo-ekonomik kalkınma modelini revize etme şansını sağlayan ilk önemli gelişme olmuştur. Helsinki Zirvesi'nde alınmış olan kararlarla birlikte Türkiye, diğer aday ülkeler için çizilmiş yolu takip edebilme imkanına kavuşmuştur⁴³⁸.

2.4.2 Nice Zirvesi

7-9 Aralık 2000 tarihlerinde düzenlenen Nice Zirvesi; Genişleme Perspektifi, Kurumsal Reforma Yönelik Hükümetlerarası Konferans, Temel Haklar Şartı gibi önemli konuların tartışıldığı bir platform olmuştur. Zirvede, AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak gerekli hukuki zemin oluşturulmuş, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı genişletilmiştir. AB'nin genişleme perspektifi içinde Türkiye'ye yer verilmemiştir. Buna karşılık Zirve'de net üyelik perspektifi verilen 12 aday ülkenin tam üyelikleri ile ilgili hukuki zemin yaratılmıştır⁴³⁹.

Nice Antlaşması'nın "AB'nin Genişlemesi Hakkında Bildiri" adını taşıyan ekinde, 2010 yılına kadar AB kurumsal yapısının alacağı şekil üzerinde bir projeksiyona yer verilmiştir. Ancak, projeksiyonda Türkiye dışındaki diğer aday devletlerin katılımıyla 27 üyeli bir AB için AP, AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu gibi organlar için yeni üye sayıları* öngörülmüştür⁴⁴⁰. Bunun üzerine Türkiye, konuyla ilgili olarak Fransa Dönem Başkanlığı ve Komisyon nezdinde girişimlerde bulunularak, bu konuda bir açıklama beklediğini belirtmiş ve durumun en azından Nice Antlaşması metnine durumu açıklayıcı bir şerh düşülerek telafi edilmesini istenmiştir. Bu girişimler sonucunda, 21 Aralık 2000 tarihinde yapılan

⁴³⁷ Y.a.g.e., s. 37.

⁴³⁸ Derya Sevinç, "Genişleme Sürecinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki Geleceği", *Görüş Dergisi*, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Yayını, Temmuz 2003, s. 35.

⁴³⁹ Karluk ve Tonus, ss. 28-29.

* Nice Antlaşması'nda öngörülen Topluluk organlarındaki oy dağılımı için Bkz.Ek 6.

⁴⁴⁰ Oran, a.g.e., cilt 2, s. 362.

COREPER toplantısında, Nice Antlaşması'nın Ekler bölümünde yer alan "AB'nin Gelişmesine Dair Bildirisi'nin" 1. sayfasına "bu tablolar sadece katılım müzakerelerine fiilen başlamış olan aday ülkeleri gözönüne almaktadır" şeklinde bir dipnotun ilave edilmesine karar verilmiştir⁴⁴¹.

Nice Zirvesi sonucunda alınan kararlara göre, AB kurumlarında 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren şu reformlara gidilmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır:

- İlk dalga genişlemenin 2004 yılında gerçekleştirilmesi,
- AB Konseyinde nitelikli çoğunlukla karar alma yönteminin kapsamının bazı alanları da içerecek şekilde genişletilmesi,
- Üye ülkelerin Konsey'deki nitelikli oylarının yeniden düzenlenmesi,
- Nitelikli çoğunlukla alınacak kararlar için gerekli oy miktarı konusunda yeni oranların benimsenmesi,
- Genişleme süreci sonrasında Komisyon'un üye sayısının 27 ile sınırlandırılması,
- Komisyon başkanı da dahil olmak üzere, Komisyon üyelerinin nitelikli çoğunlukla seçilmesi,
- Güçlendirilmiş işbirliği modelinin herhangi bir üyenin veto engeliyle karşılaşmaksızın uygulamaya konulması.

Zirvede ayrıca;

- Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası konusunda bazı kararlar alınmış,
- AB Temel Haklar Şartı* imzalanarak bir deklarasyon şeklinde açıklanmış,
- Komisyon tarafından 8 Kasım tarihinde açıklanan yeni genişleme stratejisi onaylanmıştır⁴⁴².

⁴⁴¹ Ankara Sanayi Odası, "Avrupa Birliği'nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme", a.g.e.

* AB Temel Haklar Şartı metni için bkz. "Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002".

⁴⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Nice Zirvesi Sonuçları ve Türkiye", Ekim 2000, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/MaviKitap.doc (12.09.2003), ss. 3-4.

2.4.3 Laeken Zirvesi

14 - 15 Aralık 2001 tarihli Laeken Zirvesi'nde kabul edilen bildirinin genişleme ile ilgili bölümünde, AB'nin hazır olan aday ülkelerle 2002 yılı sonuna kadar katılım müzakerelerini tamamlamayı ve 2004 yılında gerçekleştirilecek AP seçimlerine katılmalarını sağlamaya kararlı olduğu vurgulanmıştır. Zirvede, Bulgaristan ve Romanya ile ilgili olarak, Avrupa Konseyi'nin Bulgaristan ve Romanya'nın çabalarını memnuniyetle karşıladığı ve bu yönde desteğini sunduğu ifade edilmiştir⁴⁴³.

Türkiye ile ilgili olarak, Türkiye'nin katılım için belirlenen siyasi kriterleri karşılama yolunda, özellikle son Anayasa değişikliği ile ilerleme kaydettiği belirtilmiş, bu gelişmenin Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması olasılığını artırdığı ifade edilmiştir. Türkiye, başta insan hakları olmak üzere, ekonomik ve siyasi kriterlere uyuma yönelik ilerlemeyi sürdürmeye çağırılmıştır⁴⁴⁴.

Zirvede, Türkiye açısından iki önemli sonuç çıkmıştır. İlk kez, bir AB zirvesinde Türkiye'nin üyelik müzakereleri perspektifinin yakınlaşmakta olduğu ifade edilmiş, ayrıca Türkiye AB Konvansiyonu'na* katılmaya davet edilmiştir⁴⁴⁵.

2.4.4 Kopenhag Zirvesi

12-13 Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen bildirinin Genişleme Bölümü'nde, Zirve kararları doğrultusunda AB genişleme

⁴⁴³T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "14-15 Aralık 2001 Tarihlerinde Laeken'de Gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı Başkanlık Sonuçlarının Özet Çevirisi", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/zirve.htm> (12.09.2003).

⁴⁴⁴Y.a.g.e.

* AB Konvansiyonu: Aralık 2000 Nice AB devlet ve hükümet başkanları zirvesinde, genişlemeye uyum sağlanması için antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Bundan 12 ay sonra, Laeken Konseyi'nde, Avrupa'nın Geleceğine Dair Konvansiyon'un açılışı gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta, Konvansiyon'dan dört temel konuda çalışması istenmiştir: Varolan anlaşmaların sadeleştirilip, anlaşılır hale getirilmesi -gerekli görülürse, bunların tek bir anayasa metninde toplanması-; Birlik içinde yetki dağılımının netleştirilmesi, ulusal parlamentoların rolünün belirlenmesi ve Temel Haklar Şartı'nı, olası bir anayasaya dahil edip etmemeye karar verilmesi. Üyeler arasında 15 üye devlet ile 13 aday ülkenin, devlet veya hükümet başkanları (28), ulusal parlamentolarından 56 üye, Avrupa Parlamentosu'ndan 16 üye ve Komisyon'dan da 2 temsilci bulunmaktadır. Her ay en az bir ya da iki genel oturum yapılırken, Başkanlık ayda en az iki kere toplanır.

⁴⁴⁵Karluk ve Tonus, a.g.e., s. 98.

sürecinde yer alan 10 aday ülkenin 2004 yılı itibarıyla AB'ye üye olabileceği açıklanmıştır⁴⁴⁶.

Bu çerçevede; Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, GKRY, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile sürdürülen müzakereler tamamlanarak 1 Mayıs 2004 tarihinde bu ülkelerin AB'ye katılımı kararı alınmıştır. Zirve'de, 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanmak üzere Katılım Antlaşması'nın taslağının hazırlanması ve Avrupa Komisyonu'nun görüşü ve AP ile Avrupa Konseyi'nin onayının alınması kararlaştırılmıştır⁴⁴⁷.

Bulgaristan ve Romanya ile ilgili olarak bu ülkelerin 2007 yılında AB üyesi olmasının amaçlandığı ifade edilmiştir⁴⁴⁸. Komisyon tarafından ortaya konulan yol haritasının, Bulgaristan ve Romanya'ya açıkça belirlenmiş amaçlar sağladığı ve Bulgaristan ve Romanya'nın, katılım müzakereleri ile üstlenmek durumunda bulundukları taahhütlerin yerine getirilmesi ve uygulanmasında gösterecekleri hızlanma yoluyla bu fırsatı değerlendirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik için genel hazırlığına yardımcı olacak adli ve idari reformun öneminin altı çizilmiştir⁴⁴⁹.

Zirve'de AB, Türkiye'nin, son zamanlarda yaptığı önemli yasal değişiklikler ve bu değişikliklerle ilgili aldığı uygulama tedbirlerinin KOB'daki öncelikli alanların pek çoğunu kapsadığını ifade ederek⁴⁵⁰ Türkiye'nin reform sürecini geliştirme konusundaki kararlılığını kabul etmiş ve siyasi kriterler alanında kalan mevcut eksikliklerin bir an önce sadece mevzuatla değil, aynı zamanda uygulama yoluyla da giderilmesi gereğine işaret etmiştir⁴⁵¹.

⁴⁴⁶Sevinç, a.g.e., s. 35.

⁴⁴⁷Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Bütünleşmesi Yolunda Sıkı Bir Düğüm Daha: 2002 Kopenhag Kararları", http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ghaber-29_ek-01.html (11.09.2003).

⁴⁴⁸T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Başkanlık Sonuçları, Kopenhag Avrupa Konseyi 12-13 Aralık 2002", <http://www.dtm.gov.tr/ab/SonGelismeler/KOPENHAGSONUCLARI.doc> (28.08.2003).

⁴⁴⁹Y.a.g.e.

⁴⁵⁰Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Bütünleşmesi Yolunda Sıkı Bir Düğüm Daha: 2002 Kopenhag Kararları", a.g.e.

⁴⁵¹T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Başkanlık Sonuçları, Kopenhag Avrupa Konseyi 12-13 Aralık 2002", a.g.e.

Türkiye'nin siyasi kriterler alanındaki yükümlülüklerini yerine getirme çabalarının desteklendiği belirtilmiş ancak, Türkiye ile müzakerelerin açılması için koşulların yeterli olmadığı bir kez daha vurgulanmıştır⁴⁵². Bu çerçevede, 2004 yılı Aralık ayında Komisyon'un yayınlayacağı rapor ve tavsiye üzerine Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye ile katılım müzakerelerinin gecikme olmaksızın başlatılması kabul edilmiştir⁴⁵³.

AB üyeliği yolunda Türkiye'ye yardım sağlaması amacıyla, Türkiye için katılım stratejisi güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiş ve Komisyon, gözden geçirilmiş bir katılım ortaklığına ilişkin öneride bulunmaya ve mevzuatın incelenmesi sürecini yoğunlaştırmaya davet edilmiştir. Buna paralel olarak, Gümrük Birliği'nin genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği belirtilerek Topluluğun, Türkiye için katılım öncesi mali yardımı önemli ölçüde artıracığı ifade edilmiştir. Söz konusu yardım, 2004 yılından başlayarak bütçenin "katılım öncesi harcamalar" kaleminden karşılanacaktır.

Zirve'den Türkiye ile ilgili olarak özetle şu karar çıkmıştır: Türkiye ile AB arasında, tam üyelik görüşmelerinin başlaması için Avrupa Komisyonu'nun kaleme alacağı ve 2004 yılının sonlarında yayınlanacak olan İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak, kriterlerin getirildiğini ilan etmek için Komisyon raporu yeterli değildir. Bunu, AB Konseyi'nin de onaylaması gerekmektedir. Böylece görülmektedir ki, müzakere tarihi aslında şartlı, hatta iki şartlı olarak verilmiştir⁴⁵⁴.

Hukuki açıdan bakıldığında bu şartlı karar, 1999 Helsinki Kararı'ndan da geri bir karardır. 1999 Helsinki Zirvesi, Türkiye'ye aday ülke ilan etmiş ve diğer aday ülkelerle aynı zeminde Türkiye'yi değerlendireceğini taahhüt etmiştir. Buna göre, AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayabilmek için, aday ülkelerin Kopenhag

⁴⁵² Sevinç, a.g.e., s. 35.

⁴⁵³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Başkanlık Sonuçları, Kopenhag Avrupa Konseyi 12-13 Aralık 2002", a.g.e.

⁴⁵⁴ Ali Resul Usul ve Deniz Altınbaş Akgül, "Kopenhag Zirvesi ve 2002 Model 'La Question Turque'", *Stratejik Analiz Dergisi*, cilt 3, sayı 33, Ocak 2003, s. 26.

siyasi kriterlerini yerine getirmesi yeterli olmuştur. Dolayısıyla, zaten 1999 kararı ile birlikte Türkiye'ye taahhüt edilen, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirildiği takdirde, AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlayacağı şeklindedir. Bu bağlamda, Kopenhag Zirvesi'nden çıkan karar, 1999 Helsinki kararı ile kıyaslandığında bir geriye gidişi ifade eder. Ayrıca, Kopenhag Zirvesi'nde çıkan karara göre, Türkiye, 2003 yılında siyasi kriterleri yerine getirse dahi 2004 sonunu beklemek zorundadır. Bu durum, hukuki anlamda Türkiye'ye verilen haklar açısından bir geriye gidiştir⁴⁵⁵.

Öte yandan, 2004 yılında 15 ülkenin yanında 10 ülkenin de müzakerelere başlamak için onayının alınması hafife alınacak bir durum değildir. Hiç şüphesiz, tam üye olduktan sonra Güney Kıbrıs Türkiye'nin adaylığını engelleme yönünde çaba gösterecektir. Sadece Güney Kıbrıs değil, Türkiye'nin AB'ye girmesiyle AB pastasının küçüleceğini düşünen fakir üyeler de Türkiye'ye soğuk bakacaklardır. Bu durumda Türkiye'nin işi çok daha zor olacak gibi görünmektedir⁴⁵⁶.

2.4.5 Selanik Zirvesi

19-20 Haziran 2003'te gerçekleştirilen Selanik Zirvesi'nin sonuç bildirgesinin genişleme bölümünde, Kopenhag Avrupa Konseyi sonuçları çerçevesinde ve katılım kriterlerine uyum konusundaki ilerlemenin tamamlanmasına bağlı olarak, Birliğin, Bulgaristan ve Romanya'yı yeni üye devletler olarak 2007 yılında kabul etmeyi hedeflediği ifade edilmiştir. Bu amaçla, katılım müzakereleri, katılacak olan on devlete uygulanan ilkeler ve aynı temel doğrultusunda, düzenli olarak devam ettirilecek ve her aday ülke kendi durumuna göre değerlendirilecektir⁴⁵⁷.

AB Konseyi, AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması amacıyla, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme çabalarını desteklediğini ifade etmiştir.

⁴⁵⁵ Y.a.g.e., s. 26.

⁴⁵⁶ Y.a.g.e.

⁴⁵⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Selanik Zirvesi Sonuç Bildirgesi 19 - 20 Haziran 2003 Özet Değerlendirme", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/selanikzirvesi.htm> (14.09.2003).

Türkiye'nin bu hedefe ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla, AB Bakanlar Konseyi, öncelikli hedeflerin belirlendiği gözden geçirilmiş KOB'u onaylamış ve mali yardımları önemli düzeyde artırmıştır. Helsinki kararlarına uygun olarak, Türkiye'nin bu önceliklere uyumu AB üyeliği yolunda ilerlemesine yardımcı olacaktır⁴⁵⁸.

Zirve'de Kıbrıs'la ilgili olarak, Kıbrıs'ın AB'ye katılımının, iki toplum arasındaki sorunun genel anlamda çözümüne yönelik uygun koşullar yaratmakta olduğu ifade edilmiştir. AB, BM Genel Sekreteri'nin çabalarını desteklemektedir. Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasındaki temas ve iletişimi engelleyen kısıtlamaların yumuşamasının olumlu olduğu ve iki toplumun birleşmesinin AB üyesi bir adada beraber yaşayabileceklerinin kanıtı olduğu değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, AB bu gelişmenin, sorunun genel anlamda çözümü için yeterli olmadığı görüşünü açıklamıştır. Bu nedenle AB Konseyi, özellikle Türkiye ve Kıbrıs Türk yetkililer başta olmak üzere, tüm tarafları BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde müzakerelere tekrar başlamaya davet etmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uygun olarak, Kıbrıs sorununa adil, yaşayabilir ve işlevsel bir çözüm bulmak için çalışmaya devam edeceğini ifade etmiştir⁴⁵⁹.

2.5 Tam Üyelik Yolundaki İlerlemeler

2.5.1 Topluluk Müktesebatının İncelenmesi Süreci

Komisyon, Bulgaristan ve Romanya ile Topluluk müktesebatının analitik inceleme (tarama) sürecini 3 Nisan 1998'de başlatmıştır. Tarama süreci, 11 Aralık 1999 tarihinde sona ermiştir⁴⁶⁰. Bu uygulamanın amacı, ilgili ülkelerin, AB'nin temelini oluşturan kuralları daha iyi anlamalarına ve topluluk müktesebatını kabul edip uygularken ele almaları gereken konuları açıkça belirlemelerine yardımcı

⁴⁵⁸ Y.a.g.e.

⁴⁵⁹ Y.a.g.e.

⁴⁶⁰ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, a.g.e., s. 279.

olmaktır. Bu uygulama ayrıca, müzakerelere katılacak ülkelerin müzakere sürecine hazırlanmasına da yardımcı olmuştur⁴⁶¹.

Helsinki Avrupa Konseyi Aralık 1999'da, Türkiye ile müktesebatın analitik inceleme sürecinin hazırlıklarını yapması için Komisyon'a çağrıda bulunmuştur⁴⁶². 11 Nisan 2000 tarihinde, Lüksemburg'da yapılan Türkiye - AB Ortaklık Konseyi'nde, Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde mevzuatın yakınlaştırılmasında gösterilen ilerlemenin izlenmesini sağlayacak sekiz alt komitenin oluşturulması kararı alınmıştır⁴⁶³. Bu karara göre, alt-komiteler Ortaklık Komitesi'ne rapor sunmak zorundadır. Alt-komitelerin karar alma yetkileri yoktur. Tarama sürecine geçilmesine ilişkin bir karar, ancak Komisyon'un önerisi üzerine, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde alınabilmektedir⁴⁶⁴.

2001 İlerleme Raporu, Türkiye için tarama sürecinin başlatılması yerine, mevcut yapı (alt-komiteler) içerisinde belirli sektörel konulara odaklanılması, bu alanlarda AB müktesebatının uyarlanması, uygulanması ve güçlendirilmesi konusunda daha ayrıntılı bir diyalog içine girilmesi ve taslak Türk mevzuatının AB uzmanları tarafından gözden geçirilmesi" (ayrıntılı mevzuat incelemesi) şeklinde farklı bir yöntem ortaya koymuştur. Türkiye ile, tarama sürecine geçilmeyişine gerekçe olarak, birçok AB üyesinin, tarama sürecinin başlatılmasını üyelik müzakereleri ile eşdeğer gördüğü, Türkiye'nin müzakerelere başlamak için siyasi kriterleri yerine getirmediği için, tarama sürecine de başlayamayacağı belirtilmektedir. Oysa, diğer adayların durumu incelendiğinde, tarama sürecine geçiş için yeknesak bir uygulamanın mevcut olmadığı bilinmektedir. Bir grup aday ülke ile (Slovakya, Litvanya, Letonya, Romanya, Bulgaristan), üyelik müzakerelerine başlanmadan önce tarama yapılmış, ikinci bir grup aday ülke ile (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve GKRY) ise, önce müzakerelere başlama kararı alınmış, bilahare tarama sürecine geçilmiştir. Hatta, Slovakya ile tarama sürecine geçildiğinde, siyasi kriterler karşılanmamış konumdadır.

⁴⁶¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Müzakereler, Topluluk Müktesebatının incelenmesi, İnceleme usulü -Düzenli Raporlar", a.g.e.

⁴⁶² Y.a.g.e.

⁴⁶³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Mevzuat İncelemesi, Alt Komiteler", <http://www.deltur.cec.eu.int/komite.html> (02.10.2003).

⁴⁶⁴ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e.

Dolayısıyla, Komisyon'un, tarama süreciyle müzakerelere başlanmasını irtibatlandıran yaklaşımının uygulamada dayanağı bulunmamaktadır. Bu çerçevede, İlerleme Raporu'nda Türkiye için önerilen, diğer adayların tabi tutulduğu uygulamalardan farklılık gösteren bir süreçtir⁴⁶⁵.

Mevzuat incelemesi, Türk mevzuatının ve idari yapılarının gözden geçirilmesine ve Komisyon ile yetkili Türk mercileri arasında temasların yoğunlaştırılmasına imkan verecektir. Amacı, Türkiye'nin katılım öncesi sürecini daha ileriye götürmektir⁴⁶⁶. Bu amaçla, Nisan 2001'de oluşturulan 8 adet alt komite Şubat 2002 tarihinde mevzuat incelemesi için görevlendirilmiştir⁴⁶⁷. Bu sekiz alt komite ve bu komitelerin sorumluluk alanları şunlardır⁴⁶⁸:

- **Tarım ve Balıkçılık:** Tarım ve balıkçılık ürünleri, tarımsal üretim ve kırsal kalkınma, işlenmiş tarım ürünleri, veterinerlik ve bitki sağlığı konuları, ticari konular.
- **İç Pazar ve Rekabet:** Standardizasyon, sertifikasyon, uygunluk değerlendirmesi ve piyasa teftişi konuları da dahil olmak üzere malların serbest dolaşımı; fikri ve sınai mülkiyet hakları; kamu alımları, veri koruma ve medeni hukuk; şirketler hukuku, muhasebe ve e-ticaret; tüketici koruma; rekabet ve devlet yardımı; mali hizmetlerde dahil olmak üzere hizmetler (bankacılık, sigorta, yatırım) ve posta hizmetleri; sosyal sigorta koordinasyonu hariç işçilerin dolaşımı; yerleşim hakkı ve hizmet sunumu; Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı.
- **Ticaret, Sanayi ve AKÇT ürünleri:** Ticari konular; AKÇT ürünleri; yatırım teşviki; KOBİ'ler ve Türkiye'nin Topluluğun KOBİ programına katılımı; Endüstriyel politika ve işbirliği; turizm.
- **Ekonomik ve Parasal konular, sermaye hareketleri ve istatistikler:** Ekonomik ve parasal konular; sermaye hareketi; mali sektör reformu; istatistik işbirliği.

⁴⁶⁵ Y.a.g.e.

⁴⁶⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Mevzuat İncelemesi ve Alt Komiteler", <http://www.deltur.cec.eu.int/mev-altkom.html> (02.10.2003).

⁴⁶⁷ Y.a.g.e.

⁴⁶⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Mevzuat İncelemesi, Alt Komiteler", a.g.e.

- **Yenilikçilik:** Eğitim, mesleki eğitim ve gençlik ile Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı; Bilim, araştırma ve teknolojik geliştirme ve Türkiye'nin programlara katılımı; telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri; kültürel işbirliği ve görsel işitsel politika; Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı.
- **Ulaşım, çevre ve enerji (Avrupa Ötesi Ağlar):** Ulaşım; çevre ve Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı; nükleer güvenlik de dahil olmak üzere enerji; Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı.
- **Bölgesel Politika, istihdam ve sosyal politika:** İstihdam politikası, sosyal politika, Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı; sosyal politikaların koordinasyonu; Bölgesel kalkınma politikası.
- **Gümrükler, vergileme, uyuşturucu trafiği ve para aklama:** Gümrük işbirliği; dolaylı vergileme, vergi alanında Türkiye'nin Topluluk Programlarına katılımı; para aklama; uyuşturucu; hesap kontrolü ve mali kontrol.

Alt komiteler, biri Brüksel'de ve biri aday ülkede olmak üzere genelde yılda iki defa toplanırlar. Avrupa Komisyonu, mevzuat incelemesini aday ülkeler tarafından cevaplanacak bir anket yoluyla yapmaktadır. Verilen cevaplar, gerekirse alt komite toplantılarında ele alınmaktadır. Bu, Komisyon'un aday ülkenin uyum sürecinin neresinde olduğuna ve Topluluk'un buna nasıl katkıda bulunabileceğine dair bir fikir oluşturmasını sağlar. Öte yandan bu, aynı zamanda aday ülkenin müktesebat gerekliliklerini ve kendi mevzuatlarında ve idari yapılarındaki eksiklikleri daha iyi anlamasına yardımcı olur⁴⁶⁹.

2.5.2 Tam Üyelik Müzakereleri

Tam üyelik müzakereleri ile ilgili olarak Komisyon, Ekim 1999 yılında sunulan İlerleme Raporları'na dayalı olarak ve belirli özel koşullara tabi olarak,

⁴⁶⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri: Mevzuat İncelemesi ve Alt Komiteler" a.g.e.

Bulgaristan ve Romanya ile katılım müzakerelerinin açılmasını tavsiye etmiştir⁴⁷⁰. Bu bağlamda; Bulgaristan'la müzakerelerin açılması, Bulgar yetkililerin 1999 yılı sona ermeden önce, Kozloduy nükleer enerji tesisinin 1-4 numaralı Ünitelerinin kabul edilebilir kapanış tarihleri konusunda karar almaları ve ekonomik reform sürecinde kaydedilen önemli gelişmenin teyit edilmesi koşuluna ve Romanya için müzakerelerin açılması ise, Romanya yetkililerinin 1999 sonundan önce çocuk bakım kurumları için yeterli bütçe kaynağının sağlanması ve yapısal reform uygulanması için etkin önlem alınacağına ilişkin duyurularının teyit edilmesi koşuluna bağlı olacaktır; müzakerelerin açılması ayrıca, makroekonomik durumla ilgili uygun önlemlerin alınmış olacağı beklentisiyle, müzakereler resmen açılmadan önce ekonomik durumla ilgili yeni bir değerlendirme yapılması koşuluna da bağlıdır⁴⁷¹. Türkiye ise, aday ülke olarak kabul edilmekle birlikte, bu aşamada müzakerelerin başlatılmayacağı belirtilmiştir⁴⁷².

Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de toplanan Avrupa Konseyi bu tavsiyeleri onaylamıştır⁴⁷³. Bulgaristan ve Romanya ile müzakerelerin açılması, Zirve'de kabul edilmiş ve müzakereler resmi olarak 15 Şubat 2000 tarihinde başlamıştır⁴⁷⁴.

AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması karşılığında Bulgaristan, Sovyet tasarımı Kozloduy Nükleer Santrali'nin 1-4 numaralı ünitelerini kapatma taahhüdünde bulunmuştur⁴⁷⁵. AB ve Bulgaristan arasında Santralin 1-4 numaralı ünitelerinin erken kapatılması hakkında 29 Kasım 1999 tarihinde yapılan anlaşma* gereğince 1 ve 2 numaralı ünitelerin 2003'ten önce kesin olarak kapatılması

⁴⁷⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Genişlemesi Tarihi Bir Fırsat", a.g.e., s. 8.

⁴⁷¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Müzakereler, Topluluk Müktesebatının İncelenmesi, İnceleme Usulü - Düzenli Raporlar", a.g.e.

⁴⁷² Kabinet, "Avrupa Birliği'nde Tarihi Bir Fırsat Genişleme Süreci", Avrupa Birliği Bülteni No: 23 (Nisan 2001) <http://www.kabinet.org.tr/kosgebabm/hizmetler/dokumantasyon/AB23.html#2> (02.07.2003).

⁴⁷³ Y.a.g.e.

⁴⁷⁴ Önkol, a.g.e., s. 32.

⁴⁷⁵ BBC, "Halkların Avrupası", <http://www.bbc.co.uk/turkish/pe/bulgaristan.shtml> (12.10.2003)

* Bulgaristan, yıllık PHARE yardımına ek olarak, Kasım 1999'da Kozloduy nükleer güç tesisinin 1-4 nolu ünitelerinin erken kapatılması konusunda varılan bu anlaşma çerçevesinde ek PHARE yardımı almaktadır. Anlaşma, bazı koşulların karşılanmasına bağlı olarak 2000-2006 dönemi için 200 milyon Euro ek PHARE yardımını hükme bağlamaktadır. Fonlar nükleer kullanımın durdurulması ve enerji sektöründe ortak önlemler için kullanılmakta ve büyük ölçüde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından yönetilmektedir.

kararlaştırılmıştır. 3 ve 4 numaralı Ünitelerin kesin kapanış tarihlerinin ise, 2002'de Komisyon ile bir anlaşma sonucu belirlenmesi kararlaştırılmıştır⁴⁷⁶. 3. ve 4. ünitelerin 2006 yılına kadar devre dışı bırakılması gerekmektedir⁴⁷⁷.

Bulgaristan, 19 Aralık 2002'de aldığı kararla, 1999 yılında AB ile imzaladığı anlaşma gereğince, 1. ve 2. üniteleri kapatma sürecini sürdürme kararı almıştır⁴⁷⁸. Bulgaristan, Birliğin 2003 yılında bir tetkik heyeti göndermesi* şartına bağlı olarak, Sovyet döneminden kalma 1981'de kurulan üçüncü ve 1982'de kurulan dördüncü ünitelerin kapatılmasını kabul etmiştir⁴⁷⁹. AB üye ülkeleri ve Bulgaristan bu iki ünitenin 2006 yılında tam kapanışı konusunda anlaşmaya varmışlardır⁴⁸⁰.

Altı üniteden oluşan santralin 5. ve 6. üniteleri ise, faaliyetlerini sürdürecektir⁴⁸¹. 5. ve 6. üniteler güvenli kabul edilmekte ve AB bunların çalışmasının sorun yaratmayacağını düşünmektedir⁴⁸². Kozloduy Nükleer Santrali, Bulgaristan'ın elektrik üretiminin yaklaşık %42'sini karşılamaktadır⁴⁸³.

⁴⁷⁶ European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 8.11.2000,

http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/bg_en.pdf (16.09.2003), s. 60.

⁴⁷⁷ IBS Research&Consultancy, "Bulgar Kozloduy Atom Santrali Yine Gündemde", 18.04.2002, http://eu.ibsresearch.com/news_display.asp?upsale_id=1649 (12.10.2003)

⁴⁷⁸ Southeast European Times, "Bulgaristan Reaktörleri Kapatırken Yeni Nükleer Santralin İnşa Sürecini Yeniden Ele Alıyor", 19.12.2002, <http://www.balkantimes.com/html2/turkish/021220-IVAN-005.htm> (12.10.2003)

* AB uzmanlarından meydana gelen bir ekip (Atom Sorgulama Grubu / Nükleer Güvenlik Konulu Çalışma Ekibi), Bulgaristan'ın Kozloduy nükleer santralının 3. ve 4. ünitelerinde yapacağı emsal incelemelerine 17 Kasım 2003'te başlamıştır. AB'ye bağlı bu ekibin amacı, iki ünitenin güvenliğini denetleyip, Bulgaristan'ın nükleer santral güvenlik tavsiyelerine uyup uymadığını kontrol etmektir. Bulgaristan lehine verilecek bir rapor AB katılım müzakerelerinin enerji bölümünün tekrar açılmasına çalışmada ve AB'yi söz konusu iki ünitenin kapanması hakkında belirlediği son tarihi uzatmayı kabul ettirmede etkili olabilecektir. Ekibin başkanı Antonio Madona, incelemenin sonuçlarının birkaç ay içinde belli olacağını belirtmiştir. Sonrasında Komisyon, Nisan ayında tamamlanması beklenen bir rapor taslağı hazırlayacaktır.

⁴⁷⁹ Southeast European Times, "Bulgaristan'ın Kozloduy Nükleer Santrali, AB'li Uzmanların İncelemesi Altında" 17.11.2003, <http://www.setimes.com/html2/turkish/031117-SVETLA-001.htm> (12.10.2003)

⁴⁸⁰ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 78.

⁴⁸¹ IBS Research&Consultancy, a.g.e.

⁴⁸² Southeast European Times, "Bulgaristan'ın Kozloduy Nükleer Santrali AB'li Uzmanların İncelemesi Altında", a.g.e.

⁴⁸³ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 78.

Romanya ile katılım müzakereleri, çocuk bakım kurumları konusundaki ön koşul yerine getirilmeden önce başlamıştır. 1999 yılı İlerleme Raporu'nda Romanya ile ilgili olarak, Romanya'nın siyasi kriterleri karşıladığı ancak, otoritelerin çocuk bakım kurumlarındaki krizle başa çıkmaya öncelik vermemeyi sürdürmeleri halinde, siyasi kriterleri karşılama durumunun yeniden incelenebileceği ifade edilmiştir⁴⁸⁴. Buna rağmen, 13 Ekim 1999 tarihinde yayımlanan İlerleme Raporu'ndan kısa bir süre sonra 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde müzakerelere başlama kararı alınmış ve 15 Şubat'ta resmi olarak müzakerelere başlanmıştır.

Komisyon, Bulgaristan ve Romanya ile müzakerelerin başlamasını belirli koşullara bağlamışsa da, koşulların yerine getirilmesi için süreye gerek duymaksızın müzakerelere başlanmasını tavsiye etmiştir. Oysa ki, Türkiye açısından Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde, müzakerelerin açılması için siyasi kriterlerin karşılanması şart koşulmuş, ancak kriterlerin karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesi için iki yıl sonraya tarih verilmiştir. Bu şekilde, Bulgaristan ve Romanya ile koşulların tam olarak yerine getirilmesi beklenmeksizin müzakerelerin açılması, buna karşın Türkiye'nin iki yıl sonra değerlendirilecek olması AB'nin taraflı yaklaşımının bir örneği olmuştur.

Müzakerelere 2000 yılının Şubat ayında başlamış olan Bulgaristan ve Romanya için, AB, müzakere konusu bölümlerin ilk listesinin 28 Mart 2000 tarihinde açılmasını kabul etmiştir. Bu listeler, ilgili ülkeye göre değişmektedir. Her ülke için müzakere kapsamına alınan bölümlerin sayısı ve niteliği o ülkenin hazırlık düzeyi esas alınarak belirlenmiştir⁴⁸⁵.

Aralık 2003 tarihi itibarıyla Bulgaristan ile, 30 müktesebat başlığı açılmış, bunlardan, 26 tanesi şartlı olarak kapatılmıştır. Sonuçlandırılmayan başlıklar

⁴⁸⁴ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", 13.10.1999, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/romania_en.pdf (16.09.2003), ss. 19-20.

⁴⁸⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Müzakereler, Topluluk Müktesebatının incelenmesi, İnceleme Usulü - Düzenli Raporlar", a.g.e.

şunlardır: Rekabet politikası, tarım, bölgesel politika ve yapısal enstrümanların koordinasyonu, maliye ve bütçe⁴⁸⁶.

Romanya ile Aralık 2003 tarihi itibarıyla 30 müktesebat başlığı açılmış, bunlardan, 22 tanesi şartlı olarak kapatılmıştır. Sonuçlandırılmayan başlıklar şunlardır: hizmetlerin serbest dolaşımı, rekabet politikası, tarım, enerji, bölgesel politika ve yapısal enstrümanların koordinasyonu, çevre, adalet ve içişlerinde işbirliği ve maliye ve bütçe⁴⁸⁷.

3. BÖLÜM İLERLEME RAPORLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde; Bulgaristan, Romanya ve Türkiye hakkında ilk ilerleme raporlarının yayınlandığı 1998 yılından, çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla yayınlanmış son ilerleme raporuna (2003) kadar olan ilerleme raporları ele alınacak, bu ülkelerin Kopenhag kriterlerini karşılamada kaydettikleri ilerlemeler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, 2003 yılı İlerleme Raporu üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

3.1 1998 İlerleme Raporları

3.1.1 Bulgaristan

3.1.1.1 Siyasi Kriterler

1998 İlerleme Raporu'nun, siyasi kriterler bölümünün genel değerlendirme kısmında; Bulgaristan'ın Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı teyit edildiği⁴⁸⁸. Raporun sonuç kısmında Bulgaristan'ın, yolsuzlukla mücadele ve adli

⁴⁸⁶ European Commission, "Accession Negotiations: State of Play", 12.12.2003, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/pdf/stateofplay_dep_dec_2003.pdf (23.12.2003)

⁴⁸⁷ Y.a.g.e.

⁴⁸⁸ European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s.11.

reformda sürekli çabaya gerek olsa da, siyasi kriterleri karşıladığı ifade edilmektedir⁴⁸⁹.

Rapor'da Bulgaristan'da yeni bir idari ve adli sistem reformu başlatıldığı belirtilmiştir. Yolsuzluk, ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Bulgaristan, önemli uluslararası insan hakları araçlarının çoğunu onaylamış, ancak ölüm cezasının kaldırılmasıyla ilgili İnsan Haklarının Korunması ve Temel Özgürlüklere İlişkin Avrupa Konvansiyonu'nun 6. Protokolü'nü imzalamamıştır. Her ne kadar, yasa uygulayıcı organların durumu sorun olmaya devam etse de sivil ve siyasi hakların korunması gelişmektedir⁴⁹⁰.

Ayrıca, Bulgar hapishaneleri özel bir dikkate ihtiyaç duymaktadır. Polis şiddeti olayları, her zaman takip edilmemektedir. Temel ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı gösterilmeye devam edilmektedir⁴⁹¹.

Azınlıkların korunması ve azınlıklara saygı konusunda, sadece küçük değişiklikler olmuştur. Çingene azınlığın sosyal durumunun hala düzeltilmeye ihtiyacı vardır. Çingenelere, sosyal hayatın her alanında uygulanan ayrımcılık devam etmektedir. Ülkenin ekonomik zorlukları, özellikle Çingene Topluluğu etkilemektedir. Türk azınlık, tam olarak entegre olmaya devam etmekte ve siyasi hayatta temsil edilmektedir. Bunların, eğitim ve dil haklarıyla ilgili rapor edilen bir şikayet bulunmamaktadır⁴⁹².

3.1.1.2 Ekonomik Kriterler

Rapor'da ekonomik kriterler ile ilgili olarak; Bulgaristan'ın, piyasa ekonomisinin oluşturulmasında son zamanlarda ilerleme kaydetmekle birlikte, orta vadede Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle başa çıkmada ciddi zorluklarla karşılaşacağı ifade edilmiştir⁴⁹³.

⁴⁸⁹ Y.a.g.e., s. 46.

⁴⁹⁰ Y.a.g.e., ss. 8-9.

⁴⁹¹ Y.a.g.e., s. 10.

⁴⁹² Y.a.g.e., s. 11.

⁴⁹³ Y.a.g.e., s. 19.

Bulgaristan'ın ekonomik performansı, 1997 ortalarından itibaren önemli biçimde artmıştır. Yapısal reformlar ilerlemiştir. Makroekonomik istikrar alanında kayda değer gelişme sağlanmıştır. Otoritelerin özelleştirmeyi hızlandıracağı taahhüdü ile birleşen başarılı makro ekonomik istikrar, doğrudan yabancı sermayede önemli bir artış yaratmıştır.⁴⁹⁴.

Rapor'da genel olarak Bulgaristan'ın, işleyen piyasa ekonomisinin yaratılmasında ilerlediği, ancak geçmişte piyasa kökenli politikaların olmaması nedeniyle, Bulgaristan'ın, orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkmada ciddi zorluklarla karşılaşacağı belirtilmiştir⁴⁹⁵.

3.1.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Rapor'da Bulgaristan'da, Topluluk yasalarının aktarım hızının çoğu alanda ilerlediği; bununla birlikte, yürürlüğe koyma ve uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁹⁶. Müktesebat aktarımında yakalanan ivmenin ilgili kurumların güçlendirilmesi ile uyumlu olduğu takdirde, nihai süreçte Bulgaristan'ın üyelik yükümlülüklerini üstlenebilmesini sağlayacağı ifade edilmiştir. Özellikle iç pazar, standartlar ve sertifikasyon, devlet yardımlarının kontrolü ve Kozloduy Nükleer Santrali'nin geleceği ve adalet ve iç işleri alanlarında ayrıca çabaya gerek vardır⁴⁹⁷. Kozloduy nükleer santralinin belirli ünitelerinin kapatılması ile ilgili hükümet niyetleri hala net değildir⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Y.a.g.e., ss. 12-13.

⁴⁹⁵ Y.a.g.e., ss. 15-18.

⁴⁹⁶ Y.a.g.e., s. 40.

⁴⁹⁷ Y.a.g.e., s. 46.

⁴⁹⁸ Y.a.g.e., s. 40.

3.1.2 ROMANYA

3.1.2.1 Siyasi Kriterler

Rapor, Romanya'nın Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığını teyit etmektedir. Macar azınlığın haklarının korunması için çabaların devam ettiği ve bakım evlerindeki çocukların durumu ile ilgili reformların ortaya konulduğu ifade edilmiş; bununla birlikte yolsuzluğun çözümü, mahkemelerin işleyişinin iyileştirilmesi ve kişisel özgürlüklerin ve Çingenelerin haklarının korunması konusunda yapılacak çok şey olduğu belirtilmiştir⁴⁹⁹.

Yolsuzlukla mücadele, daha da güçlendirilmelidir. Çoğu kilit alanda sivil ve siyasi haklarda önemli bir gelişme olmamıştır. Romanya, önemli insan hakları araçlarını onaylamıştır. Bununla birlikte, Mayıs 1997'de imzalanan Avrupa Sosyal Şartı henüz onaylanmamıştır. Genel anlamda, Çingenelerin haricinde Romanya'da azınlıkların korunması tatminkardır. Çocukların korunması hakkında hükümet politikasında olumlu bir değişiklik olmuştur⁵⁰⁰.

3.1.2.2 Ekonomik Kriterler

Romanya'nın, piyasa ekonomisinin yaratılmasında çok az bir ilerleme sağladığı ve piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkma kapasitesinin kötüleştiği ifade edilmiştir. 1997 ortasından beri, Romanya'nın ekonomik performansı kötüleşmiştir⁵⁰¹. Romanya'daki ekonomik durum çok ciddidir. Reformlar tereddütlü ve yavaş olmaktadır ve uygulamada gecikme ve sık değişiklikler söz konusudur⁵⁰².

Mali sektör, ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Menkul piyasalar ve sermaye piyasaları düzgün işlememektedir. Özelleştirmenin hızlandırılmasına rağmen, kamu sektörü ekonominin birçok sektöründe baskın bir rol oynamaya devam

⁴⁹⁹ European Commission, "1998 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s.12.

⁵⁰⁰ Y.a.g.e., ss. 10-11.

⁵⁰¹ Y.a.g.e., s. 13.

⁵⁰² Y.a.g.e., s. 22.

etmektedir. Makro ekonomik istikrar, sürdürülebilir bir temelde sağlanamamıştır ve piyasa kurumları zayıftır. Ekonomik reformun temel kısımları konusunda, geniş bir uzlaşma eksikliği söz konusudur. Romanya'nın altyapısı, kronik yatırım yokluğu çekmeye devam etmektedir⁵⁰³.

3.1.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Rapor'da, müktesebatın kilit kısımlarını aktarmada kaydedilen ilerlemeye rağmen Romanya'nın üyelik yükümlülüklerini üstlenebilmesi için ek yasal aktarım, yürürlüğe koyma ve uygulama anlamında uzun bir yolu olduğu ifade edilmiştir⁵⁰⁴.

3.1.3 Türkiye

3.1.3.1 Siyasi Kriterler

Rapor'da yapılan siyasi değerlendirmede, kamu idaresinin işleyişindeki bazı bozukluklara, insan hakları ihlallerinin sürekliliğine ve azınlıklara yönelik uygulamalardaki temel eksikliklere dikkat çekilmiştir. Ordu üzerinde sivil denetimin eksikliği ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) aracılığıyla, ordunun siyasi yaşamda oynadığı önemli rol endişe verici olarak nitelendirilmiştir. Güneydoğu'daki duruma, askeri olmayan, sivil bir çözüm bulunmalıdır. Komisyon, Türk hükümetinin ülkedeki insan hakları ihlalleriyle mücadele konusundaki kararlılığını takdir etmiş; ancak, bu tutumun, uygulamada kayda değer bir etki yaratmadığını vurgulamıştır. Türkiye'nin 1995 yılında başlattığı demokratik reform sürecinin devam ettirilmesi istenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, sınır komşularıyla tüm ihtilaflarının, uluslararası hukuka uygun ve barışçıl yollarla çözümünü için yapıcı katkı sağlanması gerektiği dile getirilmiştir⁵⁰⁵.

⁵⁰³ Y.a.g.e., ss. 17-21.

⁵⁰⁴ Y.a.g.e., s. 51.

⁵⁰⁵ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu", a.g.e., s. 8.

3.1.3.2 Ekonomik Kriterler

Ekonomik açıdan Türkiye, bir piyasa ekonomisinin temel özelliklerinin çoğuna, oldukça gelişmiş bir kurumsal ve yasal çerçeveye, dinamik bir özel sektöre ve liberal ticaret kurallarına sahip bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Piyasaya giriş veya çıkış önünde büyük engellerin, en azından hukuki engellerin olmadığı ifade edilmiş, ancak krediye erişme imkanlarının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁵⁰⁶.

Ekonominin, önemli bir büyüme potansiyeli taşıdığı ve özellikle, modernleşmesine ciddi şekilde katkıda bulunmuş olan Gümrük Birliği bağlamında, büyük bir uyum yeteneği sergilediği belirtilmiştir. Bu faktörler teoride, Türkiye'nin orta vadede rekabet baskısına dayanabilen sağlam bir piyasa ekonomisine erişmesine imkan vermelidir. Ancak, kendi ekonomisini verimli bir şekilde yönetebilmesi ve üstünlüklerinden azami ölçüde yararlanabilmesi için Türkiye, inandırıcı ve kalıcı bir makroekonomik istikrar çerçevesi kurmalı ve mali sektörün gerçekten aracılık işlevini yerine getirebileceği bir ortam yaratmalıdır. Bu stratejiyi devam ettirebilmesi halinde, Türkiye'nin piyasa ekonomisi sağlamlaşacaktır⁵⁰⁷.

3.1.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kabiliyeti

Rapor'da Komisyon, Türkiye'nin, Gümrük Birliği Kararı'nda öngörülen mevzuatın büyük kısmını gerekli süreler içinde kabul etme ve uygulama yeteneğini gösterdiğini, yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmediği sektörlerde benzer bir kararlılık göstermesi gerektiğini belirtmiştir. İç pazar, tarım ve çevre alanları başta olmak üzere, yerine getirilecek pek çok yükümlülük bulunmakla birlikte Türkiye, Avrupa Stratejisi'nde belirlenen alanların çoğunda Topluluk mevzuatına uyum sürecini başlatmış durumdadır. Gümrük Birliği ve Avrupa Stratejisi kapsamına

⁵⁰⁶ Belgenet, "Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu, Ekonomik Kriterler", http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor98_03.html (17.06.2003)

⁵⁰⁷ Y.a.g.e.

girmeyen sektörlerde müktesebatın kabul edilmesi bakımından Türkiye'nin önünde hala uzun bir yol bulunmaktadır⁵⁰⁸.

3.2. 1999 İlerleme Raporları

3.2.1 Bulgaristan

3.2.1.1 Siyasi Kriterler

1999 İlerleme Raporu'nda Bulgaristan'ın, Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı tekrarlanmıştır. Bununla birlikte, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi ve insan hakları ve özellikle Çingene nüfusu olmak üzere azınlık haklarının korunmasını üstlenmek için ayrıca çaba gerektiği belirtilmiştir⁵⁰⁹.

Yolsuzluk, ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Yolsuzlukla mücadele ve yargı sisteminin işleyişinin geliştirilmesi için özel dikkat gösterilmelidir. Çoğu hapisanede koşullar kötüdür ve göz altı merkezlerinin durumu endişe vericidir. Nüfusun %5 ini oluşturan Çingene azınlık, idare tarafından da dahil olmak üzere ayrımcılıkla karşı karşıyadır. Sosyal dışlanma, yüksek yoksulluk düzeyi, okuma yazma bilmeme ve çok yüksek işsizlik düzeyi dikkate değerdir⁵¹⁰.

Bulgaristan Parlamentosu'nun AB'ye entegrasyon çerçevesinde ölüm cezasını kaldırması, tam üyelik sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmiştir. AB, Bulgaristan'ın söz konusu programı hızla uygulamaya koyması için teknik ve mali olarak tüm gücüyle destekleyeceğini açıklamıştır⁵¹¹.

⁵⁰⁸ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu", a.g.e., s. 52.

⁵⁰⁹ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 13.10.1999, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/bulgaria_en.pdf (16.09.2003), s. 16.

⁵¹⁰ Y.a.g.e., ss. 13-16.

⁵¹¹ Çam, a.g.e.

3.2.1.2 Ekonomik Kriterler

Rapor'da, Bulgaristan'ın işleyen piyasa ekonomisi kurmada ilerlemeye devam ettiği, ancak başka adımların gerekli olduğu ve henüz, orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkabilecek durumda olmadığı belirtilmiştir⁵¹².

Bulgaristan'ın, makroekonomik istikrarın ve kilit sektörlerde gelişmenin sağlanması amacıyla uygulamaya koyduğu ekonomik reform paketi (özelleştirme, mali disiplin, vergi reformu, emeklilik, sağlık reformu, yatırımların desteklenmesi, finansal kontrol vb.) ülkenin işleyen bir piyasa ekonomisi yolunda hızlı bir şekilde ilerlediğinin göstergesi olarak ifade edilmiştir. AB, bu programa destek vermek üzere planlanmış mali yardımların (PHARE, AYB kredileri) dışında 100 milyon Euro'luk ek bir yardımda bulunmuştur⁵¹³.

3.2.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme konusunda Bulgaristan'ın, çoğu alanda mevzuatını uyumlaştırmaya istikrarlı bir tempoda devam ettiği ve iç pazar mevzuatının kilit unsurlarına uyumda önemli ilerleme sağladığı dile getirilmiştir. Örneğin; kamu alımları, standardizasyon, fikri-sınai mülkiyet hakları ve vergi alanlarında Topluluk müktesebatına çok yaklaşmıştır. Bulgaristan hükümeti, adalet, işçileri ve yolsuzlukla mücadelede, yasalarını AB mevzuatına uyumlaştırarak bu alanlarda büyük başarı elde etmiştir⁵¹⁴. Kozloduy nükleer santralının kapatılması konusundaki hükümet niyetlerinin hala net olmadığı ifade edilmiştir⁵¹⁵.

⁵¹² European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s.26.

⁵¹³ Çam, a.g.e.

⁵¹⁴ Y.a.g.e.

⁵¹⁵ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 27.

3.2.2 Romanya

3.2.2.1 Siyasi Kriterler

Rapor'da, otoritelerin çocuk bakım kurumlarındaki krizle başa çıkmaya öncelik vermemeyi sürdürmeleri halinde*, Romanya'nın siyasi kriterleri karşılayıp karşılamadığının yeniden incelenmesi söz konusu olmakla birlikte Romanya'nın, hala Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı ifade edilmiştir. Komisyon hükümetin, gerekli bütçe kaynaklarını sağlamak ve çocuk bakımını güvenli ve iyi bir temele ve insan haklarına tam saygı üzerine oturtan yapısal bir reform ortaya koymak için son zamanda almış olduğu kararları yakından izleyecektir⁵¹⁶.

Yolsuzluk, hala yaygın bir sorundur. Romanya, insan hak ve özgürlüklerine saygıyı sürdürmektedir. İnsan kaçakçılığı bir sorundur. Romanya Anayasası din özgürlüğünü garanti altına almaktadır. Ancak, konuyla ilgili var olan yasa, bu ilkeyi yansıtmak üzere değiştirilmelidir. Ceza yasası Avrupa standartlarına getirilmelidir. Azınlık dillerinin kullanımı -özellikle Macarca- gelişmiştir. Çingenele önyargı yaygındır. Çingeneler, en çok dışlanan sosyal gruplardan biri olmaya devam etmektedir ve yaşanan ekonomik kriz Çingenelelerin yaşam koşullarını kötüleştirmiştir. Resmi olarak ayrımcılık yasa ile yasaklanmıştır. Ancak, pratikte istihdam ve eğitim alanında yasaya aykırı pek çok ayrımcılık örneği vardır. Yargının etkinliği ve bağımsızlığının sağlanması için ayrıca önlem gereklidir⁵¹⁷.

3.2.2.2 Ekonomik Kriterler

Rapor'da Romanya'nın, işleyen bir piyasa ekonomisi olarak değerlendirilemeyeceği ve orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkamayacağı belirtilmiştir. Makro ekonomik dengesizlikler sorun

* Komisyon, 1999 yılı Karma Belgesi'nde (The Commission's 1999 Composite Paper on Progress Towards Accession by the Candidate Countries), bakım kurumlarındaki çocukların yeterli yaşam koşulları ve temel sağlık bakımı imkanlarından yararlanmasının bir insan hakları konusu olduğu ilkesini teyit etmiştir.

⁵¹⁶ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", 13.10.1999, a.g.e., ss. 19-20.

⁵¹⁷ Y.a.g.e., ss. 13-20.

yaratmaya devam etmektedir. Makro ekonomik istikrarsızlık ve yasal belirsizlikler yabancı özel yatırımları caydırmaktadır. Büyüme ve yaşam standartlarını yükseltecek çabalar sürdürülmelidir⁵¹⁸.

3.2.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Rapor, iç pazara uyumun kısmi olduğunu ve Romanya'nın, müktesebatın aktarım ve uygulama adımlarını hızlandırması gerektiğini belirtmiştir⁵¹⁹. Fon yokluğu ve zayıf idari kapasitenin sorun yaratmaya devam ettiği ve Romanya'nın katılım hazırlıklarını hızlandırmak için kilit önceliklerin tanımlanması ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Pek çok sektörde (çevre ve mali kontrol gibi), idarenin istenen rekabet düzeyine ulaşabilmesi için büyük çaba gereklidir⁵²⁰.

3.2.3 Türkiye

3.2.3.1 Siyasi Kriterler

Raporda, demokratik sistemin temel özelliklerinin var olmasına karşın Türkiye'nin henüz Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamadığı ifade edilmektedir. İnsan hakları ve azınlıkların korunması bağlamında ciddi eksikler vardır. İşkence sistematik değildir, ancak yaygındır. İfade özgürlüğü otoritelerce kısıtlanmaktadır. MGK, siyasi yaşamda büyük rol oynamaya devam etmektedir⁵²¹.

3.2.3.2 Ekonomik Kriterler

Komisyon, ekonomik kriterlere ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede Türkiye'nin, piyasa ekonomisinin bir çok özelliğine sahip olduğunu belirtmiştir.

⁵¹⁸ Y.a.g.e., s. 32.

⁵¹⁹ Y.a.g.e., s. 59.

⁵²⁰ Y.a.g.e., s. 60.

⁵²¹ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession", 13.10.99

http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/turkey_en.pdf (16.09.2003), s. 15.

Zorluklar da olsa, sürdürülebilir makro ekonomik istikrarın elde edilmiş olması ve yasal ve yapısal reform programlarının uygulanmasında ayrıca ilerleme olması kaydıyla, Türkiye'nin Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile başa çıkabileceği değerlendirilmiştir⁵²².

Komisyon, Türkiye'nin piyasa ekonomisi bağlamında gelişmiş kurumsal ve hukuki çerçeveye, dinamik bir özel sektöre sahip olduğunu belirterek oldukça serbest bir ticaret sistemini yürüttüğünün altını çizmiştir. Ekonomik çerçevede temel eleştiri konuları ise, istikrarsız makroekonomik yapı ile bölgelerarası kalkınma dengesizliği olarak gösterilmektedir⁵²³.

3.2.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Rapor'da Türkiye'nin, Gümrük Birliği kapsamındaki alanlara uyumda ilerlemeye devam ettiği ifade edilmiştir. Gümrük Birliği bağlamında, müktesebatı uygulamak için idari kapasite oldukça tatmin edici bulunmuştur. Bununla birlikte, Türkiye idari yapılarını modernleştirmeli ve personel eğitimini artırmalıdır⁵²⁴.

3.3. 2000 İlerleme Raporları

3.3.1 Bulgaristan

3.3.1.1 Siyasi Kriterler

Komisyon Rapor'da, Bulgaristan'ın Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya devam ettiğini ifade etmiştir. Yargı, hala zayıftır ve güçlü, bağımsız ve etkin bir yargının gelişimi için büyük çaba gereklidir. Yolsuzluk ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Çingenelerin entegrasyonu ile ilgili olarak önceki sene kabul edilen çerçeve programdan beri biraz ilerleme olmuştur, ancak programın

⁵²² Y.a.g.e., s. 25.

⁵²³ Çam, a.g.e.

⁵²⁴ European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., ss. 46-47.

uygulanması için idari kapasite düşüktür. Haziran 2000’de kabul edilen, Çocuk Koruma Ajansı’nı kuran Çocuk Koruma Yasası olumlu bir adımdır⁵²⁵.

90’lar boyunca ulusal siyasi kurumlar reformu başarılmıştır. Etkin, şeffaf ve güvenilir kamu yönetimini temin etmek için ayrıca adımlara ihtiyaç olsa da, kamu yönetimi reformunda 2000’den beri önemli ilerleme olmuştur⁵²⁶.

Hükümetin acil başarılı uygulama gerektiren iki stratejisi -adli reform ve yolsuzlukla mücadele- önemli gelişmeler olarak dikkate alınmıştır. Ayrıca, her ne kadar polisin insan hakları konusunda eğitimi ve insan ticareti ile mücadele konusunda bazı ilerlemeler olsa da, kötü muamele ile ilgili rapor edilen durumlarda hala polisin davranışları üzerinde durulması gerektiği vurgulanmıştır⁵²⁷.

3.3.1.2 Ekonomik Kriterler

Bulgaristan, işleyen bir piyasa ekonomisi olma doğrultusunda net bir ilerleme göstermiştir. Orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkamayacaktır⁵²⁸. Komisyon, Bulgaristan’a orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkabilmek için var olan zorlukları gidermede reformları uygulamaya devam etmesini tavsiye etmiştir⁵²⁹.

Her ne kadar, Bulgaristan ekonomisinin makro ekonomik performansta iyi kayıtları olsa da, özelleştirme ve yapısal fonlarda iyi bir ilerleme ile 2000 yılında enflasyon önemli derecede yükselmiştir. Bunun yanında, yatırımlar yetersiz kalmıştır. Bu engelleri aşmak için otoriteler, acil olarak, girişim yaratılmasını ciddi biçimde etkileyen özel sektörün gelişimindeki idari engelleri ele almalıdır. Ayrıca sürdürülebilir büyüme ve rekabet edilebilirliğin inşası için daha yüksek seviyelerde

⁵²⁵ European Commission, “2000 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 8.11.2000, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/bg_en.pdf (16.09.2003), s. 23.

⁵²⁶ Önkol, a.g.e., s. 37.

⁵²⁷ Y.a.g.e., ss. 37-38.

⁵²⁸ European Commission, “2000 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s.34.

⁵²⁹ Önkol, a.g.e., s. 38.

özel ve kamu yatırımları tavsiye edilmektedir⁵³⁰. Yerli ve yabancı girişim yaratma önündeki bürokratik engeller kaldırılmalıdır⁵³¹.

3.3.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Önceki rapordan beri, Bulgaristan iyi bir mevzuat aktarım hızı yakalamıştır, ancak bunun nasıl yürürlüğe gireceği ve uygulanacağı konusuna daha fazla dikkat göstermelidir. Kamu idari reformunda ilerleme olumlu bir işarettir. Ancak, zayıf olan ve güçlendirilmesi gereken yargı sisteminin geliştirilmesi için çok az şey yapılmıştır⁵³².

3.3.2 Romanya

3.3.2.1 Siyasi Kriterler

Romanya, Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya devam etmektedir. Çingenelere karşı tutumda devam eden yüksek düzeydeki ayrımcılık ciddi bir endişe kaynağıdır. Yargının işleyişi ile ilgili olarak gelişme söz konusudur. Romanya'nın demokratik kurumları iyi yapılmıştır, ancak karar alma süreci zayıftır. Yolsuzluk seviyesinin azaltılmasında az bir ilerleme olmuştur. Hükümet, bakım kurumlarındaki çocukların sorunlarını ele almak için siyasi bir taahhütte bulunmuş ve bu konuda ilerleme kaydedilmiştir. Kurumların sorumluluğu yerel otoritelere devredilmiş, yapısal reformu hedefleyen bir ulusal bir strateji benimsenmiş ve gerekli bütçe transferi yapılmıştır⁵³³.

⁵³⁰ Y.a.g.e., ss. 38-39.

⁵³¹ European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 34.

⁵³² Y.a.g.e., s. 85.

⁵³³ European Commission, 2000 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession, 8.11.2000, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/ro_en.pdf (16.09.2003), s. 25.

3.3.2.2 Ekonomik Kriterler

Rapor'da Romanya'nın, işleyen piyasa ekonomisi olarak değerlendirilemeyeceği ve orta vadede piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkamayacağı ifade edilmiştir⁵³⁴.

Romanya'nın ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi için çabalarını, belirlenmiş plan ve programlar dahilinde ve yeterli mali destekle birlikte sürdürmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir⁵³⁵.

Ekonomide istikrarın sağlanması ve yapısal problemlerin çözümü için Romanya hükümetinin temel önceliği, kamuda mali disiplinin sağlanmasına ve hantal kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden yapılanması ya da özelleştirilmesine vermesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Halen sürmekte olan makroekonomik dengesizlikler ile yasal belirsizliklerin, modernleşmenin lokomotifi olarak kabul edilen özel sektöre darbe vurduğu ifade edilmektedir⁵³⁶.

3.3.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Rapor'da Romanya'nın, müktesebatın benimsenmesinde ilerlemeyi sürdürdüğü ve bazı sektörlerde yasal aktarım ile gerekli idari yapıların oluşturulmasında ilerleme kaydettiği dile getirilmiştir. Ancak, bazı kilit alanlarda kaygı verici bir ilerleme yokluğu olduğu değerlendirilmiştir yapılmıştır⁵³⁷.

Topluluk müktesebatına uyum konusunda, özellikle bankacılık sektörü, mali serbestleşme, mali kontrol, kamu alımları ve devlet yardımları alanlarında önemli sayılacak mevzuat uyumlaştırmasının gerçekleştirildiği; sanayi politikası, rekabet politikası ve yatırımların teşviki alanlarında ise yetersiz kaldığı belirtilmiş ve bu

⁵³⁴ Y.a.g.e., s. 35.

⁵³⁵ Çam, a.g.e.

⁵³⁶ Çam, a.g.e.

⁵³⁷ European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 85.

alanlarda genel bir strateji oluşturularak uyum çalışmalarının hızlandırılması gereği vurgulanmıştır⁵³⁸.

Ayrıca, Romanya'nın Avrupa Antlaşmaları'ndan doğan yükümlülükleri çerçevesinde yasalarını uyumlaştırma yolunda ciddi şekilde çaba sarfettiği ve önemli ilerlemeler kaydettiği belirtilmektedir. Özellikle en son çıkartılan medeni kanun ve kamu yönetimi reformlarının uygulamaya konulması, ülkenin AB'nin idari mevzuatına uyum kapasitesini geliştirmiştir⁵³⁹.

3.3.3 Türkiye

3.3.3.1 Siyasi Kriterler

Raporda, önceki rapordan beri, insan hakları ile ilgili pek çok uluslararası sözleşmenin imzalandığı, İnsan Hakları Koordinasyon Üst Kurulu Raporu'nun hükümetçe desteklendiği belirtilmekle birlikte; Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni karşılamaktan henüz uzak olduğu vurgulanmıştır⁵⁴⁰.

Demokratik bir sistemin özelliklerinin Türkiye'de var olduğunu belirtilmiş, ancak Türkiye'nin demokrasi ve insan haklarını garanti almak için gerekli kurumsal reformları uygulamada yavaş olduğu ifade edilmiştir. Ölüm cezası, Abdullah Öcalan da dahil olmak üzere uygulanmamaktadır, ancak genel olarak insan hakları pek çok yönüyle kaygı vericidir. İşkence ve kötü muamele, otoritelerce ciddi bir konu olarak ele alınmaktaysa da, çözüme ulaşmaktan uzaktır. Hapishane sistemi reformuna başlandıysa da, hapishane koşulları gelişmemiştir. Yolsuzluk, endişe vericidir. İfade özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü hala kısıtlamalara tabidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanımında geçen rapordan beri bir gelişme

⁵³⁸ Çam, a.g.e.

⁵³⁹ Y.a.g.e.

⁵⁴⁰ T.C. Adalet Bakanlığı AB Genel Müdürlüğü, "Türkiye- AB İlişkisi (1 Ocak 2000 - 12 Eylül 2001)" <http://www.adalet.gov.tr/AvrupaToplulugu/tarihce4.htm> (12.05.2003).

olmamıştır. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu'daki durumda önemli bir değişme olmamıştır⁵⁴¹.

3.3.3.2 Ekonomik Kriterler

Rapor'da ekonomik açıdan yapılan değerlendirmelerde, Türkiye'nin dikkate değer ilerlemeler kaydettiği, ancak işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşumunun henüz tamamlanmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinin önemli bir kısmının Gümrük Birliği çerçevesinde, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkabilecek kapasitede olduğu ifade edilmektedir⁵⁴².

3.3.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Müktesebata uyum açısından yapılan değerlendirmede, Gümrük Birliği'nin kapsadığı alanlarda Topluluk müktesebatına uyumun oldukça ileri bir noktada olduğu belirtilmiş, bununla birlikte önceki rapordan beri söz konusu alanlarda mevzuatın aktarımı konusunda sınırlı bir ilerleme kaydedildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Gümrük Birliği dışında kalan tüm alanlarda da kapsamlı ilerlemeler gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur⁵⁴³.

3.4 2001 İlerleme Raporları

3.4.1 Bulgaristan

3.4.1.1 Siyasi Kriterler

Geçen rapordan beri, kamu idare reformunda daha da ilerleme kaydedilmiştir. Etkin, şeffaf ve güvenilir bir kamu idaresini sağlamak için başka adımlara gerek

⁵⁴¹ European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession", 8.11.2000, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/tu_en.pdf (16.09.2003), s. 21.

⁵⁴² Karluk ve Tonus, a.g.e., s. 57.

⁵⁴³ Y.a.g.e., ss. 57-58

vardır. Yargı sistemi zayıftır. Yolsuzluk ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir⁵⁴⁴.

Polis kurumunun, insan hakları konusunda eğitiminde ve insan kaçakçılığı ile mücadelede biraz ilerleme olmuştur. Ancak, polislerin tutumunun üzerinde durulması gereklidir, özellikle rapor edilen kötü davranışlarla ilgili durumlar ciddi bir endişe kaynağı olmaktadır. Bir çocuk koruma ajansı ve çocukların korunması için ulusal danışma konseyi kurulmuştur. Çocuk koruma ajansının işlemesi için ayrıca adımlar gereklidir. Çocuk bakımı konusunda, bakımevlerindeki çocukların sayısında henüz önemli bir değişiklik yoktur. Bazı bakımevlerindeki zihinsel engelli çocuklarla ilgili yetersiz koşullar endişe vericidir. Çingeneler, yaygın biçimde sosyal ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmektedir. Hükümetin, bunların sorunlarına çare bulmaya ilişkin siyasi taahhüdü henüz somut bir eyleme dönüşmemiştir. Çingene okullarına karşı ırk ayrımcılığının kaldırılması konusunda, bazı STÖ'nün gerçekleştirdiği projeler olumlu bir gelişmedir⁵⁴⁵.

3.4.1.2 Ekonomik Kriterler

Bulgaristan, işleyen piyasa ekonomisi olmaya yakındır. Reformları uygulamak ve var olan engelleri kaldırarak reform çabalarını yoğunlaştırmak koşuluyla, orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile çıkabilecektir⁵⁴⁶.

3.4.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Bulgaristan, müktesebata yasal uyumda iyi bir aşamada olmaya devam etmektedir, ancak hala bunların yürürlüğe koyulması ve uygulanmasında daha fazla dikkate gerek vardır. Kamu idari reformunda ilerleme olumlu biçimde devam etmiştir. Yargı sistemi konusunda az şey yapılmıştır⁵⁴⁷.

⁵⁴⁴ European Commission, "2001 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 24.

⁵⁴⁵ Y.a.g.e., s. 25.

⁵⁴⁶ Y.a.g.e., s. 36.

⁵⁴⁷ Y.a.g.e., s. 93.

3.4.2 Romanya

3.4.2.1 Siyasi Kriterler

İnsan hakları alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Çocuk bakım sistemi reformu iyi bir şekilde ilerlemektedir. Azınlık dillerinin kullanımının genişletilmesi ile ilgili yeni bir yasa kabul edilmiş ve Çingenerin durumunu geliştirmek için bir ulusal strateji benimsenmiştir. Çabalar, stratejinin uygulanmasına odaklanmalıdır. Kamu idaresi strateji reformunun uygulanmasında ilerleme olmaması ve yargının bağımsızlığının garanti altına alınma gereksinimi özellikle endişe verici alanlardır. Yolsuzluk, büyük oranda çözülmemiştir ve ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir⁵⁴⁸.

3.4.2.2 Ekonomik Kriterler

Romanya, işleyen piyasa ekonomisi doğrultusunda ilerleme kaydettiye de, ekonomik reform ile uyumlu şekilde olmak kaydıyla, geleceğe yönelik kapasitesini geliştirmek için önlem almadıkça, orta vadede Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkamayacaktır⁵⁴⁹.

3.4.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Romanya, müktesebatın kabulünde ilerleme sağlamaya devam etmiştir. Ancak, yasal aktarımdaki ilerlemeler her zaman idari kapasitedeki gelişmelerle uyumlu olmamaktadır⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸European Commission, "2001 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", SEC(2001) 1753, 13.11.2001, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/ro_en.pdf (16.09.2003), s. 30.

⁵⁴⁹Y.a.g.e., s. 40.

⁵⁵⁰Y.a.g.e., s. 98.

3.4.3 Türkiye

3.4.3.1 Siyasi Kriterler

Rapor'da Anayasa'da yapılan değişikliklere rağmen, temel hakların kullanımında birçok kısıtlamanın devam ettiği belirtilmiştir. Bazı alanlarda ilerleme başladıysa da Türkiye, henüz Kopenhag siyasi kriterlerini tamamlamamıştır. İdam cezası ile ilgili moratoryum devam etmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili reformlar olumlu unsurlar içermektedir. Güneydoğu'da bölgesel farklılıkları azaltmak ve tüm vatandaşlar için ekonomik, sosyal ve kültürel olanakları genişletmek için ekonomik durumu geliştirmek üzere ayrıca hareket gereklidir. Demokratik bir sistemin temel özellikleri olsa da, askeriye üzerinde sivil kontrol gibi birkaç temel konu etkin bir çözüm beklemektedir. Anayasal, yasal ve idari değişikliklere rağmen insan hakları konusunun geliştirilmesine gerek vardır⁵⁵¹.

İnsan hakları alanında özellikle ifade özgürlüğü, F-Tipi cezaevleri, AİHM'deki davalar ve yolsuzlukla mücadelede ağırlık verilmiştir⁵⁵². Devlet Güvenlik Mahkemesi'ndeki değişiklikler memnuniyet vericidir, ancak adil yargılama konusunda henüz bütün sorunlar giderilememiştir. MGK üyeleri arasında sivillerin sayısının 5'den 9'a çıkartılması ve MGK'nın bir danışma organı olduğunu vurgulayan yeni düzenlemelerin memnuniyet vericidir⁵⁵³.

Anayasada yapılan değişiklikler sayesinde, azınlıkların radyo televizyon ve yazılı basına kendi dillerinde konuşma yapmalarını kısıtlayan yasal engeller kaldırılmıştır. Kadın-erkek eşitliğine yönelik yapılan anayasa değişikliği memnuniyet vericidir⁵⁵⁴.

⁵⁵¹European Commission, "2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", SEC(2001) 1756, 13.11.2001, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf (16.09.2003), ss. 31-33.

⁵⁵²Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e.

⁵⁵³NTVMSNBC, "AB İlerleme Raporu: Anayasa Olumlu, Kopenhag Zayıf", 14.11.2001, <http://www.ntvmsnbc.com/news/118759.asp> (26.06.2003).

⁵⁵⁴Y.a.g.e.

Türk hükümetinin, insan haklarını düzeltmeye yönelik gösterdiği çabalar yetersizdir ve bu çerçevede insan hakları konusunda kayda değer bir gelişme kaydedilmemiştir. Demokratikleşme ve siyasi partilerin kapatılması konusunda Fazilet Partisi'nin kapatılmasına olumsuz not verilirken, siyasi partilere demokrasi getirecek düzenlemelerin henüz yapılmadığına dikkat çekilmiştir⁵⁵⁵.

İşkence ile mücadele konusunda alınan önlemlerin yetersizliğine dikkat çekilen raporda, işkenceye maruz kalan insanların sayısında da herhangi bir düşüşün kaydedilmediği ifade edilmiştir. Avrupa Konseyi'nin işkence ile mücadele konusunda Türkiye ile ilgili olarak yayınladığı raporların halka açıklanmasının önemli bir karar olduğu, ancak işkence konusunda Türkiye'nin daha etkin önlemler alması gerektiği de vurgulanmıştır⁵⁵⁶.

3.4.3.2 Ekonomik Kriterler

Ekonomik alanda, yaşanan iki mali krizin, Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama yönünde ilave ilerleme kaydedememesinde büyük rol oynadığı ve bu krizlerin ekonomideki iyileşmeyi durdurarak, önceki istikrar programının uygulanmasına engel olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin işleyen piyasa ekonomisine sahip olmadığı ifade edilmiştir⁵⁵⁷.

Ekonomik kriterler konusunda, Türkiye'nin gerek diğer aday ülkeler arasında gerekse AB'ye üye ülkeler arasında en geride yer aldığı belirtilmiştir. Türkiye'deki makro ekonomik dengesizliklerin, serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işlemesine engel teşkil ettiğini vurgularken AB'nin rekabet ortamını dayanacak ekonomik yapıya henüz sahip olmadığı ifade edilmiştir⁵⁵⁸.

Gümrük Birliği sayesinde Türkiye'nin 1996 yılında bu yana rekabet gücünü arttırdığını, ancak henüz AB üyesi ülkelerin dayanabileceği rekabet kapasitesine

⁵⁵⁵ Y.a.g.e.

⁵⁵⁶ Y.a.g.e.

⁵⁵⁷ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e.

⁵⁵⁸ NTVMSNBC, a.g.e.

sahip olmadığı belirtilmiştir. Makro ekonomik dengesizlikler, hükümetin bütçe açığı, yatırım kapasitesinin kısıtlı olması, dış borç miktarının çok yüksek olması, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapmaları için bulunan yasal ve idari engeller, Türkiye'nin rekabet gücünü arttırması önündeki en büyük engellerdir⁵⁵⁹.

3.4.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Türkiye'nin müktesebata uyumu Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda en ileri durumdadır. Müktesebatın uygulanması için idari kapasitenin güçlendirilmesinde ilerleme sınırlı olmuştur. Müktesebatla, Türkiye'deki yasalar arasındaki büyük farklılık sürmektedir⁵⁶⁰.

3.5 2002 İlerleme Raporları

3.5.1 Bulgaristan

3.5.1.1 Siyasi Kriterler

Yargı reformu stratejisinde önemli ilerleme sağlanmıştır. Yolsuzlukla mücadelede ayrıca olumlu gelişmeler olmuştur. Bulgaristan, bu önlemleri uygulamak için somut çabalar göstermeye devam etmelidir. Bulgaristan, insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi sürdürmektedir. Kaçakçılık, yolsuzluk ve organize suça karşı yasal çerçeve kayda değer biçimde gelişmiştir. Bununla birlikte, endişe vermeye devam eden birkaç alan söz konusudur. Çocuk bakım sistemi reformu çabalarını güçlendirmelidir. Polis merkezlerindeki göz altı ve yargılama öncesindeki kötü koşullar ele alınmalıdır. Çingene topluluğu ile ilgili olarak, sosyal ayrımcılık sorunlarını çözmek ya da yetersiz yaşam koşullarını geliştirmek için somut hareket etmek için az şey yapılmıştır⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ Y.a.g.e.

⁵⁶⁰ European Commission, "2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 93.

⁵⁶¹ European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession" {COM (2002) 700 final}, SEC(2002) 1400, 9.10.2002, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/bu_en.pdf (22.06.2003), ss. 33-34.

3.5.1.2 Ekonomik Kriterler

Bulgaristan, işleyen bir piyasa ekonomisidir. Geri kalan sorunları ortadan kaldırmak için uygulanan reform programını sürdürmek kaydıyla, orta vadede Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile başa çıkabilecektir. Bulgaristan, yüksek bir makro ekonomik derece elde etmiştir ve piyasa mekanizmaları artık, kaynakların daha iyi dağılımına imkan veren yeterli bir şekilde işlemektedir. Yapısal reformlarda iyi bir ilerleme sağlanmıştır. Ancak, piyasaların esnekliğinin sağlanması için ayrıca çaba gereklidir. Özellikle, idari ve yargı sisteminin etkinliği güçlendirilmelidir⁵⁶².

3.5.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

1997 Görüşü'nden beri Bulgaristan, müktesebatın birçok alanında iyi ilerleme sağlamıştır. Bu dönem boyunca, yavaş da olsa genel olarak iyi bir yasal aktarım hızı sürdürmüş ve idari kapasitenin geliştirilmesinde ilerlemiştir. Genel olarak katılım tarihi hedefi çerçevesinde, bir çok alanda müktesebata uyumda önemli bir düzey elde etmiştir. Yasaların nasıl yürürlüğe gireceği ve uygulanacağı konusuna daha fazla dikkat gösterilmelidir⁵⁶³.

3.5.2 Romanya

3.5.2.1 Siyasi Kriterler

Geniş bir idari reform programının başlatılması önemli bir gelişmedir ve bu reformların başarıyla uygulanmasının sağlanması bir öncelik olarak değerlendirilmelidir. Polisin sivilleştirilmesi kararı ile önemli ilerleme sağlanmıştır. Romanya, karar alma ve yasama sürecini geliştirmelidir. Romanya, insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeye devam etmektedir. Çocuk koruma ile ilgili önemli ilerleme sağlanmıştır. Kadın-erkek arasında fırsat eşitliğini geliştirmede ilerleme sağlanmıştır. İfade özgürlüğü için korumanın güçlendirilmesinde ilave adımlar

⁵⁶² Y.a.g.e., s. 46.

⁵⁶³ Y.a.g.e., s.124.

gereklidir. Azınlıklara karşı tutumda olumlu gelişmeler olmuştur. Azınlık dillerinin resmi kullanımını yaygınlaştıran yasa nispeten düzgün uygulanmıştır⁵⁶⁴.

3.5.2.2 Ekonomik Kriterler

Romanya, işleyen piyasa ekonomisi olma yolunda ilerlemeye devam etmiştir. Planlanan önlemlerin reform ajandasının tamamlanmasıyla birlikte sürekli ve tam uygulanması, Romanya'nın orta vadede Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile başa çıkmasını sağlayacaktır⁵⁶⁵.

3.5.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

1997 Görüşü'nden beri, Romanya müktesebatın benimsenmesinde tutarlı bir ilerleme sağlamıştır. Ancak birçok alanda, yasal aktarımda sağlanan ilerleme ile Romanya'nın yeni yasaları yürürlüğe koyma ve uygulamadaki sınırlı yeteneği arasında artan bir boşluk vardır. Önceki rapordan beri Romanya, yasal aktarım sürecini hızlandırmış ve yavaş da olsa müktesebatın gerektirdiği idari yapıların gerçekleştirilmesi için çalışmaya devam etmiştir. Genel olarak ve katılım tarihi hedefi çerçevesinde ilerleme makul düzeydedir ve bir çok alanda ulusal mevzuat müktesebatla uyumludur. İdari kapasitenin yapılandırılması, hem kamu idaresinin ve hem de yargı sisteminin kapsamlı ve yapısal reformunu gerektirecektir⁵⁶⁶.

3.5.3 Türkiye

3.5.3.1 Siyasi Kriterler

Genel olarak Türkiye'nin, 1998 yılı İlerleme Raporu'ndan bu yana, özellikle de 2002 yılında, Kopenhag kriterlerinin karşılanması yönünde önemli gelişmeler kaydettiği, bu bağlamda Ağustos 2002'de kabul edilen reform paketinin son derece

⁵⁶⁴European Commission, "2002 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", {COM (2002) 700 final}, SEC(2002) 1409, 9.10.2002, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/ro_en.pdf, (22.06.2003), ss. 37-38.

⁵⁶⁵Y.a.g.e., s. 51.

⁵⁶⁶Y.a.g.e., s. 126.

önemli olduğu ifade edilmiştir. İnsan haklarının korunması ve demokrasinin güçlendirilmesi yönünde gerekli çalışmaların büyük bölümü bu reformlarla gerçekleştirilmiştir⁵⁶⁷.

Bununla birlikte Türkiye, siyasi kriterleri karşılamamaktadır. Yapılan reformlar, insan hakları ve temel özgürlüklerin tam olarak uygulanması konusunda bazı kısıtlamalar içermektedir. Özellikle, basın ve yayın organlarında ifade özgürlüğü, barışçı toplanma özgürlüğü, inanç özgürlüğü, ve adli yardıma erişim konularında kısıtlamalar mevcuttur.

Ayrıca bu reformların büyük çoğunluğu, AB normlarına uygun biçimde uygulamaya yönelik düzenlemeler gerektirmektedir. Reformların, etkinliği için farklı seviyelerdeki idari yapılar ve yargı organları tarafından ülkenin tamamında uygulamaya koyulması gerekmektedir.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele, silahlı kuvvetler üzerinde sivil kontrol, düşünce suçları ve AİHM'nin kararlarına uyum konularının, Kopenhag Kriterlerine tam uyum için çözümlenmesi gerekmektedir⁵⁶⁸.

3.5.3.2 Ekonomik Kriterler

Türkiye AB'deki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle mücadele edebilecek kapasiteyi sağlayacak işleyen bir piyasa ekonomisinin uygulamaya koyulması yönünde ilerleme kaydetmiştir. Ancak, halen iki mali krizin etkilerini yaşamaktadır⁵⁶⁹.

Ekonominin istikrara kavuşması amacıyla uygulamaya koyulan, yeni ekonomik program olumlu sonuçlar yaratmış ve büyüme tekrar sağlanmıştır. Bütçe

⁵⁶⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, "2002 Türkiye İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/siyasi-kriterler.htm> (22.06.2003)

⁵⁶⁸ Y.a.g.e.

⁵⁶⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, "2002 Türkiye İlerleme Raporu, Ekonomik Kriterler", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/ekonomik-kriter.htm> (22.06.2003)

disiplini düzelmiş, kamu hesaplarının şeffaflığı artmış ve enflasyonist baskılar yavaşlamıştır. Ayrıca, ekonomik istikrarsızlığın temel kaynaklarından olan siyasi müdahale azaltılmış, yapısal zayıflıklar iyileştirilmiş, mali piyasaların denetimi güçlendirilmiştir. Türkiye, piyasaların işleyişi ve rekabet edebilirliğini iyileştirmek için makro ekonomik istikrar ve bütçe dengesini sağlamaya yönelik reformları sürdürmelidir⁵⁷⁰.

3.5.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

1998 yılı İlerleme Raporu'ndan bu yana Türkiye, Gümrük Birliği'nin kapsadığı alanlarda, ayrıca telekomünikasyon, enerji, tarım ve bankacılık sektörlerinde önemli adımlar atmış, diğer alanlarda çok az ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde iç pazar, kamu ihaleleri, iç işleri alanlarında da gelişme sağlanırken, idari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik çok sınırlı ilerleme gözlenmiştir⁵⁷¹.

3.6 2003 İlerleme Raporları

Bu raporlar, 9 Ekim 2002 İlerleme Raporlarından itibaren olan gelişmeleri ele almakta, 30 Eylül 2003'e kadar olan dönemi kapsamaktadır⁵⁷². AB Komisyonu tarafından hazırlanan 2003 ilerleme raporları, 5 Kasım 2003 tarihinde açıklanmıştır.

3.6.1 Bulgaristan

3.6.1.1 Siyasi Kriterler

Bulgaristan, Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamayı sürdürmüştür. İnsan hakları ve temel haklara saygıyı sürdürmüştür. Kamu idari reformunun, ileri uygulaması için sürekli çaba gereklidir. Yolsuzluk, sorun olmaya devam etmektedir ve Bulgaristan, bu konudaki önlemleri uygulamak için planlı bir çaba sürdürmelidir.

⁵⁷⁰ Y.a.g.e.

⁵⁷¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, "2002 Türkiye İlerleme Raporu, Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Kapasitesi", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/muktesebatuyumu.htm> (22.06.2003)

⁵⁷² European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 5.

İltica ve çocuk koruma için, yasal çerçeve önemli biçimde gelişmiştir⁵⁷³. STÖ, kamu hayatında önemli bir rol oynamaya devam etmektedir⁵⁷⁴.

Bulgaristan, temel insan hakları konvansiyonlarını onaylamıştır.* Bulgar hapishanelerindeki koşullar, bazı gelişmelere rağmen yetersizliğini sürdürmektedir. Hapishaneler, çoğunlukla aşırı kalabalıktır, standartların altındadır ve mahkumlar için uygun hizmetler sunmamaktadır. İnsan kaçakçılığı -özellikle cinsel istismar amaçlı kadın ve çocuk kaçakçılığı- merkez, geçiş ve varış yeri olan bir ülke olan Bulgaristan'da, ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Hükümet, bu sorunun üstesinden gelmek için çabalarını sürdürmektedir⁵⁷⁵.

Geçen rapordan beri, Çingene azınlığın durumunda çok az gelişme olmuştur. Genel olarak Çingeneler, kötü hayat şartları, sosyal dezavantajlar ve oldukça yüksek işsizlikle karşı karşıyadır. Çingenelerin sağlık durumları nüfusun çoğunluğuna göre çok daha kötüdür. Ele alınan dönemde, özellikle eğitim ve sağlık alanlarında biraz ilerleme olmuştur. Genel olarak, Çingene azınlığın durumu ile ilgili olarak girişimler başlatılmıştır. Bunun yanında, Çingene kültür ve kimliğini korumak için bazı adımlar atılmıştır. Geleneksel Çingene tatilleri, resmi kültürel takvime dahil edilmiştir. Genel anlamda, Çingene azınlığın durumunu çözmek için girişimler başlatılmıştır. Türk azınlık, ulusal ve yerel düzeyde seçilmiş temsil yoluyla ve kamu idaresinde artan temsil yoluyla siyasi hayata entegre olmuştur. Ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerde yaşayan etnik Türklerin, sosyo-ekonomik entegrasyonu için ayrıca çaba gereklidir⁵⁷⁶.

Siyasi durum, geçen yıl boyunca istikrarlı olmayı sürdürmüştür. AB'ye katılım, hükümetin siyasi gündeminde üst sırada kalmaya devam etmiştir ve geniş

⁵⁷³ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 27.

⁵⁷⁴ Y.a.g.e., s. 23.

* Bulgaristan'ın imzaladığı temel insan hakları konvansiyonları için bkz.Ek 7.

⁵⁷⁵ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 21.

⁵⁷⁶ Y.a.g.e., ss. 25-26.

bir siyasi ve kamu desteğine sahiptir. Katılım hazırlıklarında ilerleme sağlama çabası yoğunlaştırılmıştır⁵⁷⁷.

Yönetim hakkındaki yasa ile ilgili tasarlanan değişiklikler henüz kabul edilmemiştir. Yasal süreçte şeffaflık artmıştır⁵⁷⁸. Irkçılık ve yabancı düşmanlığından kaynaklanan eylemler, yasa ile yasaklanmıştır, ancak rapor edilen uygulama tatminkar değildir. Fırsat eşitliği ile ilgili genel yasanın kabulü ile ilgili ayrıca ilerleme sağlanmıştır⁵⁷⁹.

3.6.1.2 Ekonomik Kriterler

Global ekonomik gerilemeye rağmen, Bulgar ekonomisi yüksek büyüme ve istikrardan faydalanmaya devam etmiştir. Ekonominin yeniden yapılanması ve özelleştirmede daha da ilerleme kaydedilmiştir. Ortalama kişi başına düşen gelir, AB ortalamasından %25 daha düşüktür. Orta vadeli ekonomik reform programı ve AB'ya katılım ile ilgili politikalar için devam eden bir destek vardır. İşsizlik, özel sektör ve hükümet projelerinin bir sonucu olarak azalmaktadır. Enflasyon, daha da düşmüştür. Fiyat liberalizasyonu, özellikle enerji ve telekomünikasyonda, ilerlemiş ancak tamamlanmamıştır. Özel mülkiyet gelişmiştir. Özelleştirme, beklenenden daha yavaş ilerlemiştir⁵⁸⁰.

Piyasaya giriş ve çıkışlar düzgün işlememektedir, ancak yeni gerçekleştirilen düzenlemeler durumu geliştirebilir. Mali sektörün denetimi güçlendirilmiştir. Bulgaristan, yüksek dereceli bir makroekonomik istikrar ve piyasa mekanizması elde etmiştir ve bunlar kaynakların daha etkin dağılımı için yeterli biçimde çalışmaktadır. Eğitim sisteminin etkinliğini ve kalitesini yükseltmek için ayrıca çaba gereklidir. Altyapı kalitesi düşüktür, ancak yavaş yavaş gelişmektedir. Ekonomide tarımın nispi önemi azalmaktadır. KOBİ'ler, hala zor bir iş çevresi ile başa çıkmak zorundadır.

⁵⁷⁷ Y.a.g.e., s. 13.

⁵⁷⁸ Y.a.g.e., ss. 15-16.

⁵⁷⁹ Y.a.g.e., ss. 22-24.

⁵⁸⁰ Y.a.g.e., ss. 28-33.

Bulgaristan ekonomisinin ticari entegrasyonu yüksektir, ancak nispi olarak düşmüştür⁵⁸¹.

Bulgaristan, işleyen bir piyasa ekonomisidir. Geri kalan engelleri kaldırmak için reform programını uygulamayı sürdürmek şartıyla, yakın dönemde Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkabilecektir. Bulgaristan ekonomisi, yüksek bir makro ekonomik istikrar düzeyi sağlamıştır. Mal ve işgücü piyasalarının esnekliği daha da genişletilmelidir. Özelleştirme programı tamamlanmalıdır⁵⁸². Raporun yayınlandığı dönem itibariyle, Bulgaristan'daki ekonomik göstergeler şu şekildedir:

Tablo 8: Bulgaristan'daki Temel Ekonomik Göstergeler

(30 Eylül 2003 itibariyle)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Reel GSYİH büyümesi(%)	3.9	2.3	5.4	4.1	4.8	4.4 (ilk dönem)
Enflasyon oranı Yıllık ort.(%)	18.7	2.6	10.3	7.4	5.8	1.3 (Ocak-Ağustos)
İşsizlik oranı- LFS tanımı (%)			16.4	19.2	18.1	15.7(ilk dönem)
Genel Bütçe Dengesi GSYİH'nın yüzdesi	1.7	0.4	-0.5	0.2	-0.6p	
Dış Borç (milyon Euro)	7.787	9.106	10.124	10.211		
Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi milyon Euro	479	723	1086	397	647p	477(Ocak-Haziran)

P: geçici veriler

LFS (Labour Force Survey): İşgücü anketi

Kaynak: European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 29.

⁵⁸¹ Y.a.g.e., ss. 34-39.

⁵⁸² Y.a.g.e., s. 40.

Tablo 9: 2002 Yılında Bulgaristan'da Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri
(30 Eylül 2003 itibariyle)

Nüfus (ortalama)	Bin	7869
Kişi başı GSYİH^a	Satın Alma Gücü Paritesi AB ortalamasına oranı %	25
Tarımın payı^b : - brüt katma değer içerisinde% - istihdamda (%)		12.5 10.7
Brüt Sabit Sermaye Oluşumu/GSYİH%		18.1
Dış borç/GSYİH (%)		70.3
Mal ve hizmet ihracatı/GSYİH(%)		53.1
Doğrudan yabancı yatırım stoğu^c	Milyon Euro	2151
	Kişi başına düşen Euro	273
Uzun dönem işsizlik oranı	İşgücüne oranı%	11.9

p geçici veri

^a Değerler ulusal hesaplamalardaki nüfus verileri baz alınarak hesaplanmıştır. Bu nedenle demografik istatistiklerden farklı olabilir.

^b tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık.

^c 1999 yılına ait veriler

Kaynak: European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s.30

3.6.1.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Geçen rapordan itibaren Bulgaristan, müktesebatın birçok alanında iyi ilerleme sağlamayı sürdürmüştür; bu ilerleme hızı sürdürülürse, planlanan katılım tarihinden önce gerekli yasal aktarımı tamamlaması mümkündür. İç pazar ile ilgili

olarak, Bulgaristan çoğu alanda daha da ilerlemiştir⁵⁸³. Bulgaristan'ın, Topluluk müktesebatı başlıklarında kaydettiği ilerlemeler genel olarak şöyledir:

Malların serbest dolaşımı alanında ilerleme devam etmiştir. *Kişilerin serbest dolaşımı* konusunda gelişme sınırlı olmuştur. *Hizmet sağlama özgürlüğü* konusunda ayrıca ilerleme sağlanmıştır. Data koruma ve bilgi toplumu hizmetleri konusunda ayrıca çaba gereklidir. *Sermayenin serbest dolaşımı* alanında sermaye hareketleri ve ödemeler ile para aklamanın önlenmesi hakkında yeni yasamanın benimsenmesinde iyi ilerleme sağlamıştır. *Şirketler hukuku* müktesebatla daha da yakınlaşmıştır.

Rekabet politikası alanında ayrıca gelişme kaydedilmiştir. Bulgaristan'ın, çelik sektörünü Avrupa Antlaşması'nın ilgili hükümleri çizgisinde yeniden yapılandırmaya ihtiyacı vardır.

Tarımda, özellikle veterinerlik ve bitki sağlığı sektöründe yasaları uyarlamada önemli ilerleme olmuştur. *Balıkçılık* alanında, yasal uyumda önemli bir aşama elde etmiştir. Bulgaristan, *ulaşım* mevzuatını müktesebatla aynı çizgiye getirmede gelişme sağlamaya devam etmiştir. Karayolu, demiryolu ve deniz alanlarında idari yapılar güçlendirilmelidir.

Vergi alanında -Katma Değer Vergisi, Tüketim vergisi- olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak, vergi idaresini güçlendirmek için ayrıca çaba gereklidir. Vergi toplamayı geliştirmek, iç kontrolü genişletmek, bilgisayarlı vergi bilgi sisteminin tam olarak işleminin temini konularına dikkat gösterilmelidir⁵⁸⁴.

Sosyal politika ve istihdam konusunda, özellikle ayrımcılığın önlenmesi politikası olmak üzere, biraz gelişme sağlanmıştır. Bununla birlikte, özellikle iş hukuku, iş yeri sağlığı ve güvenliği ve kamu sağlığı alanlarında yasal aktarma konusunda ayrıca iş vardır. İdari kapasite güçlendirilmelidir.

⁵⁸³ European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 118.

⁵⁸⁴ Y.a.g.e., s. 119.

Enerji sektöründe reformlar ilerlemiştir. Dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi hazırlıkları ilerlemiştir. Bulgaristan, nükleer güvenlik konusundaki taahhütlerine, özellikle Kozloduy nükleer güç ünitesinin kapatılması ve yüksek bir nükleer güvenlik derecesi sağlama konusunda saygı göstermeye devam etmelidir. *Telekomünikasyon* müktesebatına uyumda kayda değer ilerleme sağlamıştır. Çabalar, bundan sonra uygulamaya odaklanmalıdır.

Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu ile ilgili olarak, yapısal ve uyum fonlarının uygulanma hazırlıkları konusunda biraz gelişme sağlanmıştır. *Çevre* müktesebatının uyumunda iyi bir seviyeye ulaşılmıştır. Özellikle, yerel düzeyde olmak üzere idari kapasiteyi geliştirmek için devamlı çabalar sürdürülmelidir.

Artan idari kapasite ihtiyacı ve uyumlaştırma maliyeti nedeniyle uygulama büyük bir zorluk olmayı sürdürmektedir. *Tüketicinin ve sağlığın korunması* alanında müktesebata uyumda biraz ilerleme sağlanmıştır. Etkin piyasa izleme mekanizmalarının yürürlüğe konulması için ayrıca çaba gereklidir.

Adalet ve işleri alanında ayrıca iyi ilerleme olduğu ifade edilebilir. Bilgi koruma, vize, göç, iltica ve para aklama alanlarında yeni yasaların kabulü ile müktesebata uyum neredeyse tamamlanmıştır. Adli sistemin daha da güçlendirilmesi için, reformların devamlılığı aracılığıyla ayrıca önemli çaba gereklidir. Uyuşturucu ve yasa dışı göçle mücadeleyle özel dikkat gösterilmelidir.

Gümrük alanında iyi bir yasal yakınlaştırma derecesi elde edilmiştir. Bu çabalar sürdürülmelidir. *Mali kontrolün* güçlendirilmesinde ayrıca kayda değer ilerleme sağlanmıştır. Bundan sonra, çabalar uygulamaya odaklanmalıdır. Müktesebatın diğer alanlarında tutarlı ilerleme sağlanmıştır. Müktesebatın yürürlüğe konulması ve uygulanması için yeterli idari ve adli kapasiteyi geliştirmek için çabaların sürmesi gereklidir. Kamu idaresinin yatay reformunun devamının yanı sıra, özellikle iç pazarın bir parçası olma kapasitesini geliştirme ve tarım, çevre ve bölgesel politika gibi alanlarda müktesebatı uygulamak için odaklanmaya gerek

vardır. AB fonlarının etkin yönetiminin temini için gerekli idari kapasitenin oluşturulması için sürekli çaba gereklidir⁵⁸⁵.

Ekonomik ve parasal birlik alanında geçen rapordan beri Bulgaristan, biraz ilerleme kaydetmiştir. Genel olarak, müktesebat uyumu yüksek seviyede olsa da, merkez bankasının bağımsızlığına dikkat edilmelidir⁵⁸⁶.

İstatistik alanında, özellikle istatistik kanunu kabul edilerek biraz ilerleme sağlanmıştır. Genel olarak, müktesebata tatmin edici bir uyum doğrultusunda devamlı bir ilerleme sağlanmıştır⁵⁸⁷. *Sanayi politikası* ile ilgili olarak, sanayi stratejisi açısından özel bir ilerleme kaydedilmemiştir⁵⁸⁸.

KOBİ'ler alanında, iş çevresinin geliştirilmesinde sınırlı bir ilerleme olmuştur. Bulgaristan'ın, KOBİ'lerle ilgili politikası geniş ölçüde AB girişim politikasının ilke ve hedefleriyle aynı çizgide olsa da, Bulgaristan KOBİ politikası konularıyla başa çıkmak ve iyi hedeflenmiş bir politika koordine etmek için kapasitesini göstermelidir. Bulgaristan, KOBİ politikasını uygulamada sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir⁵⁸⁹.

Bilim ve araştırma alanında işbirliği çerçevesi iyi kurulmuşluğunu sürdürmektedir. Müktesebatın uygulanmasında iyi bir seviye yakalamıştır. *Eğitim ve öğretim* sisteminin reformunda az bir gelişme sağlanmıştır. Geçen rapordan beri, biraz ilerleme sağlanmıştır. Bu alandaki yasalar, genel olarak müktesebatla aynı çizgidedir⁵⁹⁰.

Kültür ve Görsel-işitsel politika alanında, geçen rapordan beri biraz ilerleme kaydedilmiştir. Bu alandaki yasalar, büyük ölçüde müktesebatla aynı çizgidedir⁵⁹¹.

⁵⁸⁵ Y.a.g.e., s. 120.

⁵⁸⁶ Y.a.g.e., s. 70.

⁵⁸⁷ Y.a.g.e., s. 72.

⁵⁸⁸ Y.a.g.e., s. 81.

⁵⁸⁹ Y.a.g.e., ss. 83-85.

⁵⁹⁰ Y.a.g.e., ss. 85-88.

⁵⁹¹ Y.a.g.e., s. 91.

Dış ilişkiler alanı ile ilgili olarak, geçen rapordan beri ortak ticaret politikası konusunda müktesebata uyum sağlamaya devam etmiştir. Müktesebata uyumda makul bir düzey elde etmiştir. *Ortak dış ve güvenlik politikası* alanında, Avrupa Antlaşması ile kurulan düzenli siyasi diyalog düzgün şekilde işlemeye devam etmiştir. Bulgaristan, ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde yapıcı bir rol oynamayı sürdürmüştür. Ortak dış ve güvenlik politikası müktesebatına uyumda tutarlı ilerleme devam etmiştir. Genel uyum, tatmin edici olmaya devam etmektedir⁵⁹².

Maliye ve bütçe başlığı dahilindeki bazı alanlarda ilerlemeye devam edilmiştir. Bütçe kuralları özünde tatmin edicidir ve Hazine iyi işlemektedir, ancak bütçe ilke ve kuralları tam olarak Topluluk standartlarıyla aynı çizgide değildir⁵⁹³.

3.6.2 Romanya

3.6.2.1 Siyasi Kriterler

Romanya, siyasi kriterleri karşılamayı sürdürmüştür. Romanya'nın hala yasal süreç ve politika reformlarını ortaya koymak için strateji geliştirmesine gerek vardır. İnsan hakları ve temel haklara saygı devam etmektedir. Ayrımcılığın önlenmesi yasasının uygulanması için yapı oluşturulmuştur. Ombudsman ofisinin kapasitesi geliştirilmiştir. Polis kurumunun modernizasyonu, özürllüler için bakımın artırılması, sosyal dışlanmanın azaltılması, sosyal diyalogün geliştirilmesi gibi birkaç alanda reform başlatılmıştır. Gelecekte bu girişimlerin etkin uygulanmasında zorluk olabilir. Ceza kanunu reformu için öneriler olumlu gelişmeler olmakla birlikte, ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi için ayrıca çaba gereklidir⁵⁹⁴.

İfade özgürlüğü, Anayasa'da garanti altına alınmıştır ve yazılı ve elektronik basın özgürdür. Bunun yanında, ifade özgürlüğünde bazı sınırlamalar endişe konusudur. Din özgürlüğü, Anayasa ile garanti altına alınmıştır ve bu pratikte

⁵⁹² Y.a.g.e., ss. 111-112.

⁵⁹³ Y.a.g.e., s. 117.

⁵⁹⁴ European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 32.

gözlenmektedir. Mülteci ve sığınmacılar için idari kapasite gelişmeye devam etmiştir. Romanya’da, cinsiyete dayalı yasal ayrımcılık söz konusu değildir. Toplanma özgürlüğünde sınırlama yoktur⁵⁹⁵.

Grev hakkı genel olarak tanınmakla birlikte, bazı kilit iş kategorilerinde istisnalar vardır. Çingene azınlıklara karşı ayrımcılık pratikte yaygın olmayı sürdürmektedir ve Çingene topluluğun maruz kaldığı sosyal eşitsizlikler dikkate değerdir. Çingenelerin, yaşam koşulları yetersizdir ve sosyal hizmetlere katılımları sınırlıdır. Macar azınlıkla ilişkiler iyi olmaya devam etmiş ve rapor sürecinde ayrıca ilerleme sağlanmıştır. Azınlık dillerinin kullanımı ile ilgili olarak, anadilde eğitim üniteleri ve anadillerinde eğitilen öğrenci sayısında 2002-2003 akademik yılında küçük bir düşüş olmuştur⁵⁹⁶.

Romanya, temel insan hakları konvansiyonlarını onaylamıştır.* Çocuk koruma reformunda önemli ilerleme sağlamayı sürdürmüştür. Polis etkinliğinin artırılması konusunda ölçülebilir küçük bir ilerleme olmuştur. Romanya, insan kaçakçılığından ciddi derecede etkilenmeye devam etmektedir. Romanya’nın hapisane nüfusu, kendi nüfusu ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Aşırı kalabalıklık en ciddi sorundur. Hapishane hizmetlerini geliştirmek için çaba harcandıysa da, genel hapishane koşulları çok zayıftır⁵⁹⁷.

Yolsuzluk, geniş biçimde devam etmekte ve toplumun tüm alanlarını etkilemektedir. Bu durum, devlet kurumlarının yasallığına ve etkinliğine zarar vermektedir ve Romanya’nın ekonomik gelişmesini sınırlamaktadır. Her ne kadar, rapor sürecinde yolsuzlukla mücadeleyi güçlendirmek için önemli çaba gösterildiyse de, yolsuzluk seviyesinde fark edilen bir azalma olmamıştır ve başarılı davaların sayısı düşüktür⁵⁹⁸.

⁵⁹⁵ Y.a.g.e., ss. 26-27.

⁵⁹⁶ Y.a.g.e., ss. 28-30.

* Romanya’nın imzaladığı temel insan hakları konvansiyonları için bkz.Ek 7.

⁵⁹⁷ European Commission, “2003 Regular Report on Romania’s Progress Towards Accession”, a.g.e., ss. 22-25.

⁵⁹⁸ Y.a.g.e., s. 20.

Ombudsman ofisi; güç, eleman ve alınan yüksek sayıdaki şikayetle başa çıkabilecek bütçe anlamında sınırlı kaynaklara sahiptir. Önceki raporlarda da belirtildiği üzere, Bulgaristan Parlamentosu'nun Ombudsman raporlarına gösterdiği dikkat sınırlıdır. Çocuk koruma reformunda önemli ilerleme sağlanmaya devam edilmiştir⁵⁹⁹.

3.6.2.2 Ekonomik Kriterler

Daha az uygun bir uluslararası çevreye rağmen, ekonomik büyüme güçlü olmayı sürdürmüştür. Ekonomik istikrar doğrultusunda ayrıca ilerleme sağlanmıştır, ama makro ekonomik riskler son zamanda artmıştır⁶⁰⁰.

İşsizlik oranı, 2002 boyunca yükselmiştir. Mali politika tutarlı kalmış, ancak orta vadeli sürdürülebilirlik henüz temin sağlanmamıştır. Özel sektör, ekonomide hakimdir. Ayrıca idari gelişmelere rağmen piyasaya giriş ve çıkış prosedürleri hala karmaşık idari prosedürlerden etkilenmektedir. Piyasa ekonomisinin yasal çerçevesi güçlenmeye devam etmiştir. Bankacılık sektörü, yavaş yavaş gelişmektedir. Bankacılık dışı mali sektörün gelişimi de ağır bir şekilde sürmektedir. Ülkenin, sermaye stokunun yenilenmesi ve genişlemesi yavaş yavaş gelişmektedir⁶⁰¹.

Romanya ekonomisinin artan rekabetçiliği, işleyen piyasa ekonomisine yakın olmanın yararlarının altını çizmektedir. Mali sektörün denetimi güçlenmeye devam etmiştir. Altyapı kalitesi düşüktür, ancak yavaş yavaş gelişmektedir. Bazı olumlu gelişmelere rağmen, ülkenin insan sermayesinin güçlendirilmesi için yapılacak çok şey vardır. Ekonominin yapısı yavaş yavaş gelişmeye devam etmektedir. Devlet, üretim sektöründeki varlığını azaltmada biraz ilerleme kaydetmiştir⁶⁰².

Romanya, kaydedilen ilerleme kararlı biçimde devam ettiği sürece işleyen bir piyasa ekonomisi olarak düşünülebilir. Romanya'nın yakın dönemde Birlik

⁵⁹⁹ Y.a.g.e., ss. 22-23.

⁶⁰⁰ Y.a.g.e., s. 33.

⁶⁰¹ Y.a.g.e., ss. 36-42

⁶⁰² Y.a.g.e., ss. 41-43.

içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkabilmesi için yapısal reform programının etkin ve sürekli uygulaması gereklidir. Özelleştirme ve kamu girişiminin yeniden yapılandırılması hızlanmıştır⁶⁰³. Raporun yayınlandığı dönem itibariyle, Romanya'daki ekonomik göstergeler şu şekildedir:

Tablo 10: Romanya'daki Temel Ekonomik Göstergeler
(30 Eylül 2003 itibariyle)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Reel GSYİH büyümesi(%)	-4.8	-1.2	2.2	5.7	4.9	4.3 (ilk dönem)
Enflasyon oranı^a yıllık ortalama (%)	59.1	45.8	45.7	34.5	22.5	15.4(Ocak-Ağustos)
İşsizlik oranı (LFS tanımı) (%)	5.6	6.9	7.2	6.7	8.4	
Genel Bütçe Dengesi GSYİH'nın yüzdesi	-3.2	-4.5	-4.6	-3.3	-2.2p	
Dış Borç (milyon Euro)	6552	6934	8493	9848		
Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi milyon Euro	1812	977				362 (Ocak-Mart)

P: geçici veri

LFS (Labour Force Survey): İşgücü anketi

Kaynak: European Commission, 2003 Regular Report on Romania's progress Towards Accession, a.g.e., s. 34

⁶⁰³ Y.a.g.e., s. 44.

Tablo 11: 2002 Yılında Romanya'da Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri
(30 Eylül 2003 itibariyle)

Nüfus	Bin	21 795
Kişi başı GSYİH ^a	Satın Alma Gücü Paritesi AB ortalamasına oranı	25
Tarımın payı ^b		
- brüt katma değer içerisinde%		13.0
- istihdamda%		37.7
Brüt Sabit Sermaye Oluşumu/GSYİH%		21.1
Dış borç/GSYİH (%)		21.9
Mal ve hizmet ihracatı/GSYİH(%)		35.5
Doğrudan yabancı yatırım stoğu ^c	Milyon Euro	5496
	Kişi başına düşen Euro	252
Uzun dönem işsizlik oranı	İşgücüne oranı %	3.8

P: geçici veri

^a Değerler ulusal hesaplamalardaki nüfus verileri baz alınarak hesaplanmıştır Bu nedenle demografik istatistiklerden farklı olabilir.

^b tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık.

^c 1999 yılına ait veriler

Kaynak: European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", a.g.e., s.35

3.6.2.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Romanya, müktesebatın üstlenilmesinde tutarlı bir ilerleme kaydetmiştir ve bu ilerleme hızının sürdürülmesi halinde, katılım için planlanan tarihten önce gerekli yasal aktarımı gerçekleştirecektir. Yasal süreçte zayıflık, yasal aktarımın kalitesinin

pürüzlü olması anlamına gelmektedir ve bazı durumlarda kanunların uygulanmasından önce revizyonlar gerekebilmektedir⁶⁰⁴.

Katılım müzakerelerinde, taahhütler 2007 katılım tarihi hedef alınarak yapılmıştır. Belirli bazı alanlarda gecikmeler olsa da, taahhütler genel olarak yerine getirilmiştir⁶⁰⁵. Romanya'nın Topluluk müktesebatı başlıklarında kaydettiği ilerlemeler genel olarak şöyledir:

İç pazar alanında, malların serbest dolaşımında yasal aktarımda ilerlemeye devam edilmiştir. Romanya *malların serbest dolaşımı* ilkesi ile uyumlayabilecek konuların taramasına devam etmelidir. *Kişilerin serbest dolaşımı* konusunda ilerleme sınırlı olmuştur. *Hizmetlerin serbest dolaşımında* sadece birkaç kısıtlama kaldırılmışsa da, engellerin tanımlanması çalışması devam etmiştir. *Sermayenin serbest dolaşımı* konusundaki müktesebat uyumu tutarlı biçimde gelişirken, ödemeler sistemini geliştirmek ve para aklama ile mücadele için daha büyük çaba gereklidir⁶⁰⁶.

Şirketler hukuku alanında ilerleme sağlanmıştır. Yeni hesaplama ve denetleme kurallarının uygulanmasına öncelik verilmelidir. Fikri ve sınai hakların korunması için daha büyük çabalar gereklidir. Romanya *rekabet* yasaları, AB anti-tröst kurallarıyla geniş biçimde uyumlu olsa da devlet yardımı alanında yeterli kontrol yoktur. Çelik sektöründe, doğrudan ve dolaylı devlet yardımları ile ilgili şeffaflık yükümlülüklerine saygı gösterilmeye devam edilmelidir.

Tarım müktesebatının aktarımında ve tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasında ayrıca ilerleme sağlanmıştır. Yasaların uygulanması, sınırlı yönetim ve idari kapasiteden dolayı engellenmektedir. Özellikle, veterinerlik ve bitki sağlığı alanlarında olmak üzere, müktesebatın yürürlüğe konulması ve uygulanması için idari kapasitenin güçlendirilmesine özel dikkat gösterilmelidir. *Balıkçılık* sektöründe, sadece sınırlı bir gelişme olmuş ve müktesebatın aktarımında gecikmeler yaşanmıştır. İdari kapasitenin önemli biçimde güçlendirilmesi gerekmektedir. *Ulaştırma*

⁶⁰⁴ Y.a.g.e., s. 118.

⁶⁰⁵ Y.a.g.e., s. 120.

⁶⁰⁶ Y.a.g.e., s. 118.

müktesebatının aktarımında iyi ilerleme sağlamaya devam edilmiştir. Yeni yasaların uygulanması için gelişen kurumlara öncelik verilmelidir.

Vergilendirme konusunda, müktesebata uyumda biraz ilerleme kaydedilmiştir. Geçen rapordan beri, Romanya idari reformda olduğu gibi vergi konusunda müktesebata uyumda biraz ilerleme sağlamıştır. Müktesebata uyumda bir derece elde etmiş olsa da, müktesebatın tüm alanlarında uyum adımlarını sürdürmelidir ve vergi idaresinin modernizasyonuna ve reformuna özel dikkat göstermelidir⁶⁰⁷.

Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu ile ilgili olarak, yapısal politikaların uygulanması hazırlığında sınırlı bir gelişme olmuştur. Romanya, idari kapasitesini istenen düzeye getirmek için ayrıca önemli çaba göstermelidir⁶⁰⁸. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu için kurumsal çerçeve hala net bir şekilde tanımlanmamıştır ve mali yönetim ve kontrol için belirli düzenlemeler yapılmalıdır. İdari kapasitenin istenen düzeye ulaşması için ayrıca önemli çaba gereklidir. *Çevre* alanında, yasaların önemli kısmı aktarıldıysa da, sektöre ayrılan idari kapasite ve mali kaynaklar yetersizdir⁶⁰⁹.

Tüketici ve sağlığın korunması konusunda yasal uyum devam etmiş ve Romanya piyasa izleme eylemlerinde biraz ilerleme kaydetmiştir. *Adalet ve içişleri* ile ilgili çoğu alanda yasal ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, uygulama kapasitesi hemen hemen tüm alanlarda zayıftır. *Gümrük* idaresindeki yolsuzluk konusunda ek çabalara gerek olsa da, gümrükler alanında ilerleme kaydedilmiştir. *Mali kontrol* alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Adalet ve İçişleri alanında işbirliği ile ilgili olarak geçen rapordan beri, özellikle göç, organize suçlar, para aklama ve sivil konularda adli işbirliği olmak üzere adalet ve içişleri ile ilgili bir çok alanda yasal ilerleme sağlanmıştır⁶¹⁰.

⁶⁰⁷ Y.a.g.e., s. 73.

⁶⁰⁸ Y.a.g.e., s. 95.

⁶⁰⁹ Y.a.g.e., s. 119.

⁶¹⁰ Y.a.g.e., s. 107.

Birkaç önemli sektörde yasal aktarımın ilerlemesi ve yeni kabul edilen yasaların yürürlüğe koyulması ve uygulanması için kamu idaresinin sınırlı genel kapasitesi arasında süregelen bir boşluk vardır. Bu, Romanya'nın katılım hazırlıklarında büyük bir sınırlamayı göstermektedir ve bu konunun ortaya konması hem kamu idaresinin hem de adli sistemin kapsamlı yapısal bir reformunu gerektirecektir. Bu endişeler, müktesebatın kabulü ve AB mali desteğinin idaresine de uzanmaktadır. Müktesebatın gerektirdiği yeni kurumsal yapıların oluşturulmasındaki ilerleme, sonuçlar tutarsız olsa da devam etmiştir⁶¹¹.

Geçen rapordan beri, Romanya *Ekonomik ve Parasal birlik* ile ilgili müktesebatı benimsemeye hiçbir ilerleme kaydetmemiştir. Uyum konusunda bir derece elde edilmişse de daha yapacak çok şey vardır⁶¹². Genel olarak, *İstihdam ve Sosyal politika* alanında geçen rapordan beri biraz gelişme sağlanmıştır⁶¹³. *Enerji* alanında, geçen rapordan beri birçok alanda ilerleme sağlanmıştır. Uyum konusunda belirli bir düzey elde edilmişse de ayrıca ilerlemeye gerek vardır⁶¹⁴.

Geçen rapordan beri, Romanya *Sanayi politikasını* uygulamak için yapıları kurmada ilerleme sağlamıştır. Modern sanayi politikasının inşası gündemdedir, ancak yapısal zayıflığın sürmesi ve yürürlük için kapasitenin sınırlanması açısından asıl zorluk bunun uygulamasındadır⁶¹⁵.

Geçen rapordan beri, iş çevresini geliştirmek ve mali imkanlar gibi *KOBİ*'lerin karşılaştığı anahtar sorunların bazılarını ortaya koymak için önemli çaba harcanmıştır. Bu çabalara rağmen, *KOBİ*'ler için durum zorluğunu sürdürmektedir. *Bilim ve Araştırma* ile ilgili olarak, geçen rapordan beri sadece sınırlı bir gelişme kaydedilmiştir. Romanya, araştırma ile ilgili idari kapasitesini ve altyapısını daha da güçlendirmek için çaba harcamalıdır. *Eğitim ve öğretim* alanında geçen rapordan

⁶¹¹ Y.a.g.e., s. 119.

⁶¹² Y.a.g.e., s. 75.

⁶¹³ Y.a.g.e., s. 80.

⁶¹⁴ Y.a.g.e., s. 83.

⁶¹⁵ Y.a.g.e., ss. 85-86.

beri, müktesebata uyumda ve gele olarak eğitim sitemi reformunda biraz gelişme sağlanmıştır⁶¹⁶.

Telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri ile ilgili olarak, geçen rapordan beri önemli ilerleme kaydedilmiştir. Romanya, telekomünikasyon alanında uyumda, zaten önemli bir derece elde etmiş durumdadır. *Kültür ve görsel-işitsel politika* ile ilgili olarak, bu alandaki kanunun geri kalan uyarlamalarına dikkat edilmelidir⁶¹⁷.

Dış ilişkiler ile ilgili olarak, geçen rapordan beri Romanya, ortak ticaret politikası müktesebatına uyumu sürdürmüştür. Bu başlıkta göze çarpan büyük bir problem yoktur. *Ortak güvenlik ve dış politika* ile ilgili olarak Romanya, siyasi diyalogun aktif bir katılımcısı olmayı sürdürmüş, ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde yapıcı bir rol oynamış ve bu konudaki AB politikası ile uyumunu sürdürmüştür. Bu alanda, bölgesel güvenlik konularını geliştirmede aktif olmakla birlikte, ayrıca çaba gereken birkaç alan vardır⁶¹⁸.

Geçen rapordan beri, *mali kontrol* alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Uygulama temel öncelik olmaya devam etmektedir. Romanya, yeni oluşturulan idari yapıların kapasitesini güçlendirmelidir. Güvenilir mali kontrol sistemlerinin uygulanmasına ayrıca çaba gösterilmelidir⁶¹⁹. *Maliye ve bütçe* alanında, geçen rapordan beri biraz ilerleme sağlanmıştır⁶²⁰.

3.6.3 Türkiye

3.6.3.1 Siyasi Kriterler

Türkiye ile ilgili olarak 2003 yılı Raporu'nda yapılan bazı değerlendirmeler şöyledir: Yolsuzlukla mücadelede ölçütleri benimsemeye biraz ilerleme sağlanmıştır. Ancak, anketler yolsuzluğu ciddi bir sorun olmaya devam ettiğini göstermektedir.

⁶¹⁶ Y.a.g.e., ss. 88-90.

⁶¹⁷ Y.a.g.e., ss. 92-93.

⁶¹⁸ Y.a.g.e., ss. 111-113.

⁶¹⁹ Y.a.g.e., s. 115.

⁶²⁰ Y.a.g.e., s. 117.

İnsan hakları konusunda uluslararası konvansiyonlarla* ilgili olarak gelişme sağlanmıştır⁶²¹. İşkence ve kötü muamele alanında yasama önemli biçimde güçlendirilmiştir. Uygulama, bazı somut sonuçlara yol açsa da, tutarsızdır ve işkence devam etmektedir. İşkence ve kötü muamele suçlarının cezalandırılması konusunda endişeler devam etmektedir. Hapishane sisteminin reformu ile ilgili olarak genel durum önemli biçimde gelişmiştir⁶²².

Yayın alanında, radyo ve televizyonlarda Türkçe dışındaki dillere izin veren reformlar henüz somut bir sonuç vermemiştir. Dernek kurma özgürlüğü ile ilgili olarak kısıtlamalar gevşetilmiştir. Ancak, önemli sınırlamalar sürmektedir⁶²³. Türkçe dışındaki dil ve diyalektlerin, film, sanat, festivaller, kültürel olaylar ve radyo yayınlarında kullanımı, hala yasal sınırlama ve adli soruşturmaya tabidir. Seçim sistemi, azınlıkların Parlamento'da temsilini zorlaştırmaktadır⁶²⁴.

Türk hükümeti geçen yıldan bu yana, siyasi ve hukuki sisteme geniş kapsamlı değişiklikler getiren reformlardaki ilerlemeyi hızlandırmak için büyük bir kararlılık göstermiştir. Hükümet aynı zamanda, bu reformların etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik önemli adımlar atmıştır. Farklı alanlarda mevzuat değişikliği getiren dört önemli siyasi reform paketi kabul edilmiştir. İfade özgürlüğü, gösteri yapma özgürlüğü, kültürel haklar ve ordunun sivil kontrolü gibi bazı reformlar Türkiye açısından hassas konulara değinmeleri nedeniyle, büyük bir siyasi önem taşımaktadır⁶²⁵.

Bazı olumlu gelişmelere rağmen, reformlar pratikte sınırlı etkiler yaratmıştır. Raporun ele aldığı dönemde uygulamalar yavaş ve tutarsızdır⁶²⁶. Birçok durumda, Meclisin temel özgürlüklere ilişkin olarak kabul ettiği siyasi reformları

* Türkiye'nin imzaladığı temel insan hakları konvansiyonları için bkz.Ek 7.

⁶²¹ European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., ss. 22-23.

⁶²² Y.a.g.e., ss. 26-28.

⁶²³ Y.a.g.e., ss. 31-32.

⁶²⁴ Y.a.g.e., s. 38.

⁶²⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/1-siyasi%20kriterler.htm> (09.11.2003)

⁶²⁶ European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 15.

uygulamakla yükümlü yürütme ve yargı makamları bazı kısıtlayıcı şartlar koymak suretiyle bu reformların kapsamını daraltarak, ilk aşamada öngörülen amaçları engellemektedir⁶²⁷.

Kamu yönetimi ve hükümetin işleyişinin sadeleştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmektedir. MGK'nın görevleri, yetkileri ve işleyişinde, sivil-asker ilişkileri çerçevesinin AB üye ülkelerindeki uygulamalara yaklaştırılması için maddi değişiklik yapılmıştır. MGK Genel Sekreteri'nin rolü gözden geçirilmiş ve icra yetkileri kaldırılmıştır.

Yargının etkinliği ve bağımsızlığının geliştirilmesine yönelik daha fazla çaba gösterilmelidir. Yolsuzluk hala sürmekte ve kamu hayatının birçok alanını etkilemektedir. Türkiye'nin, maddi tazminat ödenmesi yahut Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) ihlal eden kararları gözden geçirmesi yönündeki birçok AİHM kararını yerine getirmemesi endişe vericidir. AİHM'nin beş yıl önce hükme bağladığı Loizidou davası* buna örnek teşkil etmektedir⁶²⁸.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele güçlendirilmiş olup, Türk hukuk sistemi bu konulara ilişkin olarak Avrupa standartlarıyla yakın hale getirilmiştir. İşkence oranında düşüş olmakla birlikte, bazı özel durumlara ilişkin olarak raporların hala devam etmesi endişe yaratmaktadır.

⁶²⁷İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", a.g.e.

* Loizidou Davası: Kıbrıs'ın kuzey kesimindeki topraklarının elinden alındığını ve evinde oturma hakkının engellendiğini ileri süren Rum vatandaşı Titina Loizidou'nun başvurusu üzerine AİHM, "hak mahrumiyeti" nedeniyle tazminat ödenmesini kararlaştırmıştır. Türkiye ise, kendi toprakları dışındaki bir olayla ilgili olarak sorumluluk kabul edemeyeceğini bildirmiştir. 1998 yılında verilen bu karar, daha önce Türkiye tarafından siyasal bir soruna yargının müdahalesi olarak değerlendirildiği için reddedilmiştir. Mahkemeye göre, Türkiye kendi sınırları dışında da olsa askeri güçlerinin eylemleri sonucu, Bayan Loizidou'nun mülkiyet hakkını engellemektedir. Mahkeme, önce Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiğine ve mülkiyet hakkının engellenmesinin ortadan kaldırılmasına karar vermiş, ikinci bir kararla Türkiye'nin çok yüksek oranda bir tazminat ödemesine hükmetmiştir. Türkiye, Loizidou Kararını yerine getirmeyeceğini bildirmiştir. 2.12.2003 tarihinde emsal oluşturmama, mülkiyet hakkının yerine getirilmesi konusunun 2005 sonuna aktarılması gibi elde edilen tavizlerle Türkiye, tazminatı işlemiş faiziyle birlikte ödemiştir. Daha fazla ayrıntı için bkz. "Loizidou Davası, Türkiye ve İnsan Hakları", <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=752>

⁶²⁸İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", a.g.e.

Cezaevleri sistemi reformuna devam edilmiş, tutukluların hakları iyileştirilmiştir. Yeniden yargılama imkanı getirilmiş ancak uygulamada az sayıda dava yeniden yargılamaya tabi olmuştur.

İfade özgürlüğü ile ilgili olarak, birkaç sınırlama kaldırılmıştır. Ancak, yasal değişikliklere rağmen bazı sorunlar devam etmektedir⁶²⁹. Barışçı toplanma ile ilgili olarak var olan sınırlamalar gevşetilmiştir⁶³⁰. Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin bazı kısıtlamaların azaltılmasına rağmen, derneklere ilişkin prosedürler halen ağırdır. Siyasi Partiler Kanunu'nda, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması için değişikliğe gidilmiştir⁶³¹.

Din özgürlüğü ile ilgili olarak, mülkiyet hakkı, ibadet yerlerinin yapılanması alanlarında ölçütler kabul edilmiştir. Ancak, bunların etkisi sınırlı olmuştur. Müslüman olmayan dini azınlıklar, yasal kişilik, mülkiyet hakları, iç yönetim ve papazların eğitiminde sınırlama konularında ciddi engellerle karşı karşıyadır. Dini azınlıkların din adamlarının eğitimindeki engel devam etmektedir. Etnik, dini ya da dilsel azınlığın kültürel haklarını kullanması, dinlerini açıklamaları ve ibadet etmeleri veya kendi dillerini kullanmaları sınırlı olmaktadır. Kadınlara karşı şiddet hala yaygındır. Çocuk hakları ile ilgili olarak, 15 yaşın altında çok sayıda çocuk hala özellikle küçük teşebbüslerde ve tarımda çalışmaktadır. Azınlıklar otoritelerce, bazı ayrımcı uygulamalarla karşı karşıyadır⁶³².

Türkçe dışındaki diğer dillerde radyo ve televizyon yayını ve bu dillerin öğrenimi konusundaki yasakların kaldırılması yönünde tedbirler alınmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen reformlar uygulamada şimdiye dek çok az etki yaratmıştır. Olağanüstü Halin Kaldırılması, Güneydoğu'da süregelen gerginliği azaltmıştır⁶³³.

⁶²⁹ European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., s. 29.

⁶³⁰ Y.a.g.e., s. 33.

⁶³¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", a.g.e.

⁶³² European Commission, "2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", a.g.e., ss. 34-39.

⁶³³ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler", a.g.e.

Toplamda, Türkiye son bir yılda, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine yönelik önemli bir ilerleme teşkil eden yasama alanında daha etkin çaba göstermiştir. Türkiye, yargının bağımsızlığının ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel özgürlüklerin (dernek, ifade ve din) kullanımının toplu bir çerçevede ele alınması, sivil-asker ilişkilerinin Avrupa'daki uygulamalara yakınlaştırılması, Güneydoğu'daki durum ve kültürel haklar konusuna özel önem atfedilerek bu raporda altı çizilen hususları dikkate almalıdır. Türkiye, kendi vatandaşlarının Avrupa standartlarındaki insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanması açısından, reformların tam ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamalıdır. Ayrıca Türkiye, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözümü kararlı bir şekilde desteklemelidir.

Rapor'da ayrı bir başlıkta değerlendirilen Kıbrıs konusunda, Türk hükümeti'nin birçok kez, Kıbrıs Sorunu'nun kapsamlı bir çözüme ulaştırılması için, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonunu ve müzakerelerin Genel Sekreter'in çözüm önerilerini temel alarak devam etmesini desteklediği vurgulanmıştır.

Türkiye, 8 Ağustos 2003 tarihinde Kuzey Kıbrıs'la gümrük birliği oluşturmak amacıyla bir çerçeve anlaşma imzalamıştır. AB, uluslararası hukuk açısından geçerliliği olmayan bir anlaşma olarak gördüğü bu anlaşmanın, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülüklerinin ihlali olacağı değerlendirmesini yapmıştır. Türk hükümeti, daha sonra bu anlaşmanın onaylanmayacağını ve yürürlüğe koyulmayacağını bildirmiştir.

Loizidou davasında, davacının mülkiyet hakkının ihlali ve Mahkeme tarafından karar verilen tazminatın bugüne kadar ödenmemesi ile ilgili olarak Türkiye, Haziran 2003 tarihinde, AİHM'nin 1998'de almış olduğu kararın gereklerini Ekim 2003'te yerine getireceğini bildirmiştir.

Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçı Yollardan Çözümü başlığı altında, Türkiye-Yunanistan ilişkileri, her iki ülkenin hükümetlerinin, yakınlaşmanın devamı yönünde kamuoyu önündeki üst düzeydeki taahhütleri sayesinde, olumlu yönde

ilerlemeye devam ettiği ifade edilmiştir. Her iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler derinleşmeye devam etmektedir⁶³⁴.

3.6.3.2 Ekonomik Kriterler

Ekonomik üretim kriz öncesi seviyelerini aşmış, enflasyonist baskılar azalmıştır. Yapısal reformlar konusundaki ilerleme yavaş olsa da, 2001 ve 2002’de kabul edilen önlemlerin uygulanması cesaretlendirici sonuçlar vermektedir. Sosyal ve bölgesel farklılıklar önemlidir⁶³⁵.

2001 krizi sonrasında temelde ihracat ve stok artırımına dayanan güçlü bir ekonomik iyileşme görülmektedir. Ekonomideki güçlenme nedeniyle dış hesaplar gerilemeye başlamıştır. İstihdam artışının işgücündeki artışı karşılayamaması, işsizlik oranında sürekli bir artışa neden olmuştur. Enflasyonist baskılar da tarihi olarak en düşük seviyeye inmiştir. Döviz kuru, serbest dalgalanmaya bırakılmışken para politikası da sıkı bir şekilde dezenflasyona odaklanmıştır.

Kamu borç oranı gerilemiş olsa da kamu sektörünün ve tüm ekonominin işleyişinde halen ciddi bir yük vardır. Mali şeffaflığın artırılmasına ilişkin önlemler devam etmiştir. Özelleştirmeye ilişkin diğer bir girişim başlatılmış ancak gerçekleştirilen özelleştirmelerden elde edilen gelir çok sınırlı kalmıştır. Piyasaya giriş ve çıkışlardaki engeller azalmaya devam etmektedir.

Mülkiyet haklarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere, yasal sistem mevcuttur. Ancak, yasaların ve sözleşmelerin uygulanmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Bankacılık sektörü güçlenmiştir, ancak yeniden yapılanma ve konsolidasyon süreci tamamlanmamıştır. Bankacılık dışı sektörlerin rolü oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır.

⁶³⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler”, a.g.e.

⁶³⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Ekonomik Kriterler”, <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/ekonomikkriterler-2003.htm> (09.11.2003)

Türkiye, piyasaların işleyişinin iyileştirilmesi ve piyasa ekonomisinin tam olarak işlemesi için gerekli kurumsal yapının güçlendirilmesinde ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, makro ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik yeterli düzeye ulaşmamıştır⁶³⁶.

Genel eğitim düzeyinin artırılması önemli bir mesele olarak kalmakla birlikte beşeri sermayenin geliştirilmesi çabaları devam etmektedir. İşgücü piyasası politikaları, uluslararası standartlara yakınlaştırılmıştır. Doğrudan yabancı sermaye girişi çok düşük düzeyde kalmıştır. Altyapı yatırımları bütçe kısıtlamalarından olumsuz şekilde etkilenmiştir. İşletmelerin yeniden yapılandırılması hızlanmıştır.

Tarım ekonomisinden hizmet-odaklı ekonomiye geçişi sağlayacak uzun vadeli süreç devam etmiştir. Ekonomiye yapılan devlet müdahalesi azalmaya devam etmektedir. AB ile ticari bütünleşme istikrarını sürdürmüştür ve ihracatın mallara göre dağılımı iyileşmeye devam etmiştir. Türk ihracatının fiyat açısından rekabet edebilirliği Türk Lirası'nın belirgin şekilde değer kazanmasına rağmen korunmuştur.

Türkiye, makroekonomik dengesizliklerin devamına karşın piyasa ekonomisinin işleyişini önemli ölçüde düzeltmiştir. Makroekonomik istikrara yönelik kararlı adımlar ve yapısal reformlar, Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini geliştirecektir.

Mevcut reform sürecine devam edilmelidir. Dengeli bir ekonominin sağlanması için enflasyonun önlenmesine yönelik süreç devam etmelidir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması yeterli düzeyde ilerlememiştir. Yeterli düzeyde kamu yatırımları ve özel yatırımların verimli şekilde kullanılması ve eğitime özel önem verilmesi ekonominin rekabet ve büyüme potansiyelini artırmak bakımından önemlidir. Doğrudan yabancı yatırımlar, kalan engelleri kaldırarak teşvik edilmelidir⁶³⁷. Raporun yayınlandığı dönem itibarıyla, Türkiye'deki ekonomik göstergeler şu şekildedir:

⁶³⁶ Y.a.g.e.

⁶³⁷ Y.a.g.e.

Tablo 12: Türkiye’deki Temel Ekonomik Göstergeler (30 Eylül 2003 itibariyle)

Türkiye	Birim	1998	1999	2000	2001	2002	2003 en son veri
Reel GSYİH büyümesi(%)		3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8	5.8 (1. Çeyrek)
Enflasyon oranı^a (TÜFE) yıllık ort. (%)		84.6	64.9	54.9	54.4	45.0	28.1 (Ocak- Ağ.)
İşsizlik oranı LFS tanımı(%)		6.8	7.7	6.6	8.5	10.4	
Genel Bütçe Dengesi GSYİH oranı		-12.0	-19.0	-6.0	-28.0	-10.0 p	
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH oranı	1.0	-0.7	-4.9	2.3	-0.8 p	
	milyon Euro	1.770	-1.276	-10.631	3.792	-1.566	-3.621 (Ocak- Haz.)
Dış Borç - dış borç/ihracat oranı	mal ve hizmet ihracatı nın oranı	161.7	204.8	201.0	204.4	:	
	milyon Euro	69 994	82 283 ^a	104 760	111 516	:	
Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi - ödemeler dengesi	GSYİH oranı	0.5	0.4	0.5	2.3	0.6 p	
	milyon Euro	838	763	1064	3647	1097	219 (Ocak- Haz.)

^aendeks henüz uyumlulaştırılmamıştır.

p: geçici veriler

LFS (Labour Force Survey): İşgücü anketi

Kaynak: European Commission, “2003 Regular Report on Turkey’s progress Towards Accession”, a.g.e., s. 46.

Tablo 13: 2002 Yılında Türkiye’de Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri
(30 Eylül 2003’e kadar)

Nüfus (ortalama)	Bin	69.626
Kişi başı GSYİH^a	Satın Alma Gücü Paritesi AB ortalamasına oranı	23
Tarımın payı^b :		
- brüt katma değer içerisinde	%	11.5
- istihdamda		33.2
Brüt Sabit Sermaye Oluşumu/GSYİH	%	16.7
Dış borç/GSYİH^c	%	68.9
Mal ve hizmet ihracatı/GSYİH	%	28.3
Doğrudan yabancı yatırım stoğu	Milyon Euro	20644
	Kişi başına düşen Euro	296
Uzun dönem işsizlik oranı	İşgücüne oranı %	3.0

P: geçici veri

^a Değerler ulusal hesaplamalardaki nüfus verileri baz alınarak hesaplanmıştır. Bu nedenle demografik istatistiklerden farklı olabilir.

^b tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık.

^c 2000 yılına ait veriler

Kaynak: European Commission, “2003 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession”, a.g.e., s. 47.

3.6.3.3 Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği

Müktesebat uyumu alanında Türkiye, çoğu alanda uyumlaştırma sürecinde ilerlemesine rağmen, bir çok başlıkta henüz başlangıç aşamasında bulunmaktadır. En çok ilerlemenin kaydedildiği başlıklar Gümrük Birliği ile ilgili olmasına karşın, bu husustaki yükümlülükler de tam olarak yerine getirilmemiştir. Uyumlaştırma ayrıca, müktesebata benzerlik gösteren diğer uluslararası yükümlülükler alanında

daha ileri düzeyde gerçekleşmiştir. Tüm alanlarda daha ileri mevzuat uyumu gerekmektedir ve Türkiye, müktesebat uyumu konusunda KOB önceliklerine uygun olarak tüm başlıklarda tutarlı bir şekilde Ulusal Programı uygulamaya yoğunlaşmalıdır. Yeni mevzuat, AB müktesebatından uzaklaşmamalıdır⁶³⁸.

Çoğu alanda uygulama zayıftır. Müktesebatın etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması için farklı alanlardaki idari kapasite güçlendirilmelidir. Devlet yardımları ve bölgesel kalkınma gibi bazı konulardaki, idari reform yeni yapıların oluşturulmasını içermelidir. Yeni düzenleyici birimlerin oluşturulduğu durumlarda, söz konusu birimlerin özerkliği sağlanmalı ve bu birimler yeterli insan gücü ve mali kaynakla donatılmalıdır⁶³⁹. Türkiye'nin, Topluluk müktesebatı başlıklarında kaydettiği ilerlemeler genel olarak şöyledir⁶⁴⁰:

Malların Serbest Dolaşımında Türkiye, müktesebat uyumunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Ancak, uygulama konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. *Kişilerin Serbest Dolaşımında* rapor döneminde özellikle işçilerin serbest dolaşımı konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, müktesebata uyum konusunda çalışmalar devam etmelidir.

Hizmetlerin Serbest Dolaşımı ile ilgili olarak yabancı vatandaşların çalışma izinlerine ilişkin yasa, hizmetlerin serbest dolaşımına olumlu etkide bulunmuştur. Ancak, birçok sektörde, yabancıların Türkiye'de hizmet sunmasını engelleyen düzenlemeler halen bulunmaktadır. *Sermayenin Serbest Dolaşımı* konusunda doğrudan yabancı yatırıma ilişkin yeni bir yasa ve uygulama mevzuatı kabul edilmesine karşın, madencilik, enerji, telekomünikasyon, deniz ulaşımı, sivil havacılık ve radyo-televizyon sektörlerinde yabancı sermayeye ilişkin kısıtlamalar devam etmektedir.

⁶³⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği", <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/muktesebat-2003.htm> (09.11.2003)

⁶³⁹ Y.a.g.e.

⁶⁴⁰ Y.a.g.e.

Şirketler hukuku alanında önemli bir gelişme gözlemlenmemiştir. Türkiye, şirketler hukuku alanında AB müktesebatına uyum çalışmalarını hızlandırmalıdır. *Rekabet Politikası* konusunda ilerleme kaydedilmesine karşın, devlet yardımları ya da bir devlet yardımları izleme kurumunun oluşturulması konusunda herhangi bir gelişme gözlemlenmemiştir.

Türkiye *tarım* reform sürecinde, özellikle çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanması, toprak ve çiftçi kayıt sistemi tamamlanması ve büyükbaş hayvanların kayıt altına alınması alanlarındaki uygulamalarını ileriye götürmelidir. Böylelikle, AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın temel yapıları oluşmaya başlayacaktır. Veterinerlik kurumunun temelleri yeterli düzeydedir. Bitki sağlığı ile ilgili olarak denetim ve idare mekanizmalar geliştirilmelidir. Türkiye, gıda güvenliği alanında belli bir ilerleme kaydetmiştir.

Balıkçılık alanında geçen yıl hazırlanan rapordan bu yana balıkçılık yasasının değiştirilmesine ilişkin kısıtlı bir ilerleme olmuştur. Balıkçılık sektörünü AB mevzuatı ile uyumlaştırmak için bir strateji belirlenmiş olup, kaynak yönetimi ve denetleme alanlarında önemli sorunlar bulunmaktadır. Türkiye'nin, halen mevzuata yönelik temel düzenlemeler ve kurumsal reform alanlarında ilerleme kaydetmesi gerekmektedir.

Taşımacılık Politikası ile ilgili olarak trans-Avrupa Ulaştırma Ağları alanında ilk ilerlemeler kaydedilmiştir. Taşımacılık sektörünün herhangi bir alanında idari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik bir ilerleme kaydedilmemiştir. Tüm ulaşım sektörlerinde, özellikle denizyolu ulaşımı güvenliğinde karayolu ulaşımına ilişkin mevzuatın uygulanması için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Vergilendirme konusunda, son İlerleme Raporu'ndan bu yana Türkiye'nin dolaylı vergiler alanındaki mevzuatını, AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmede kaydettiği ilerlemeler sınırlı düzeyde kalmıştır. Gelişmeler, daha çok tüketim vergileri ile ilgili alanlarda olmuştur. Doğrudan vergilendirme alanında önemli bir

ilerleme kaydedilememiştir. İdari kapasite ve karşılıklı yardımlaşma alanlarında sınırlı da olsa ilerleme kaydedilmiştir.

Ekonomik ve Parasal Birlik alanında, AB tam üyeliği ile birlikte Türkiye Euro'yu resmi para birimi olarak kabul etmeden önce Ekonomik ve Parasal Birliğe dahil olacaktır. Son İlerleme Raporu'ndan bu yana Türkiye, Ekonomik ve Parasal Birlik'e ilişkin müktesebata uyum konusunda hiçbir ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye'deki yasal çerçeve müktesebat ile uyumlu değildir.

Türkiye *istatistik* alanında bazı ilerlemeler kaydetmiş ise de, henüz yerine getirmesi gereken çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye, AB müktesebatına uyum çalışmalarına başlamıştır, ancak farklı alanlardaki temel gereklilikleri yerine getirmek için daha fazla çaba sarf etmelidir.

Sosyal Politika ve İstihdam ile ilgili olarak İş hukuku alanında AB müktesebatının Türk mevzuatına aktarılmasında bazı adımlar atılmıştır. Türkiye, Sosyal Politika ve İstihdam alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Müktesebata uyum süreci çoğunlukla iş hukuku alanında başlamış olsa da, sosyal diyalog, sosyal güvenlik ve sosyal katılımın teşvik edilmesiyle ilgili alanlarda çaba gösterilmesi gerekmektedir. Tüm sektörlerde idari kapasite güçlendirilmelidir.

Enerji alanında piyasa rekabetinin gerçek anlamda sağlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak Türkiye, kabul ettiği uygulama mevzuatı ile başta doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesini içeren iç enerji piyasasının rekabet edebilirliği olmak üzere, Topluluk enerji müktesebatına uyum konusunda yeni ilerlemeler kaydetmiştir. Etkin enerji kullanımı ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında da bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Enerji sektöründeki idari kapasite güçlendirilmiştir.

Sanayi Politikası ile ilgili olarak geçen İlerleme Raporu'ndan bu yana bir sanayi stratejisi geliştirme konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türk sanayi politikası, büyük ölçüde AB sanayi politikasının ilkeleri ile uyumludur. Ancak,

makro-ekonomik sorunlar bu ilkelerin etkin bir sanayi stratejisi doğrultusunda uygulanmasını engellemektedir. Çelik sanayiinin yeniden yapılandırılması öncelikli yere sahiptir.

KOBİ'ler alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. KOBİ'leri düzenleyen mevzuat, son derece karışık ve eşgüdünden yoksundur. Karışık idari usuller, KOBİ'lerin gelişmesine engel olmaya devam etmektedir. *Bilim ve Araştırma* ile ilgili olarak, GSYİH'dan araştırma-geliştirme faaliyetlerine ayrılan pay halen çok düşük düzeydedir. Son rapordan beri, *eğitim* alanında bazı gelişmeler kaydedilmiştir. *Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojisi* konusunda, Türk yetkililerin ulusal dolaşım politikası uygulamalarındaki belirsizliğin sürmesi, pazardaki mevcut ve potansiyel yatırımcılara güvenli bir yatırım ortamı sunulmasını zorlaştırmaktadır.

Kültür ve Görsel-İşitsel Politika alanındaki yapıda yeni ilerlemeler kaydedilmiştir. Radyo ve Televizyon Yayınları'nın Dili konusundaki yönetmelik yürürlüğe girmiştir. TRT dışındaki özel radyo ve televizyon istasyonlarının da, Türk vatandaşlarının günlük hayatta kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapmasının önü açılmıştır. Türkiye, henüz televizyon alanındaki mevzuatını AB müktesebatı ile uyumlaştırmamıştır.

Çevre alanında Türkiye, çevre korunmasının diğer politikalara entegre edilmesi konusunda aşama kaydetmemiştir. Öte yandan, mevcut idari kapasitenin geliştirilmesine ilişkin bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. *Tüketicinin Korunması ve Sağlık* alanında Türkiye, geçen İlerleme Raporu'ndan bu yana büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Müktesebat ile uyumlaştırma çerçevesinde yeni mevzuat oluşturulmuş ve bu mevzuatın uygulanmasına ilişkin bir dizi yönetmelik çıkarılmıştır. Bu gelişmeler bağlamında, tüketicinin korunması ve sağlık konularındaki durum olumludur.

Bölgesel Politika ve Yapısal Enstrümanların Eşgüdümü ile ilgili olarak, Bölgesel politikaların uygulanması için, merkezi ve bölgesel düzeyde etkin bir kapasite oluşturulması gerekmektedir. Geçen ilerleme raporundan bu yana, AB yapısal politikaları ile uyumlu bir bölgesel politika uygulanmasına dair esaslara

ilişkin, özellikle bölgesel kurumsallaşma ve Ulusal Kalkınma Planını hazırlanması kapsamında, bir gelişme sağlanmıştır.

Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği alanında müktesebat uyumuna yönelik kabul ettiği başlangıç stratejileri ile önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Kaçak göç ve organize suçlarla mücadele gibi birçok alanda işbirliği artmıştır. Türkiye, kabul edilmiş olan stratejileri uygulamaya başlamalı, yasal çerçevesi ve idari yapısını uyumlaştırma yönündeki çabalarını artırmalıdır. *Gümrük Birliği* alanında, Türkiye gümrük mevzuatına uyum konusunda ilerleme kaydetmiştir Türkiye, idari kapasitesini güçlendirmeye devam etmiştir.

Dış İlişkiler alanında, Türkiye'nin ticaret politikası genel olarak AB'nin ortak ticaret politikasıyla bağlantılıdır. Türkiye ve AB arasında ticaret politikası hakkında bir danışma mekanizması oluşturulmuştur ve düzgün bir şekilde işlemektedir. *Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası* alanında Türkiye, dışişleri ve güvenlik politikası alanındaki tutumunu AB ile uyumlu hale getirmeye devam etmiştir.

Mali Kontrol konusunda Türkiye, katılım öncesi fonlarının yönetimine ilişkin yapısal yardımların kontrolü alanında ilerleme kaydetmiştir. Kamu yönetimi ve denetim mekanizmaları sistemleri konularında, Türkiye ve AB arasında belirgin farklılıklar vardır. Mali denetim sisteminde reformların devamı ve AB standartlarına uyum için asgari gerekler yerine getirilmelidir. *Mali Kontrol ile Mali ve Bütçesel Hükümler* alanında Türkiye, son rapordan bu yana bu alanda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Ulusal bütçenin oluşumu ve uygulanmasına ilişkin olarak ilerleme sağlanmıştır. Türkiye'nin bütçe uygulamaları, AB'de temel olarak uygulanan standartlar ile uyumlu değildir.

3.6.4 2003 Strateji Belgesi

2003 yılı Strateji Belgesi'nde Bulgaristan ve Romanya için Katılım Öncesi Strateji ile ilgili olarak, Bulgaristan ve Romanya için katılım yol haritalarının, Komisyon önerisi üzerine Kopenhag Avrupa Konseyince onaylanarak 2004 - 2006 dönemi için her iki ülkeye önemli derecede artan bir mali yardım sağlayacağı belirtilmiştir. (2004'te 1.360 milyon Euro, 2005'te 1.502 milyon Euro ve 2006'da 1.650 milyon)⁶⁴¹.

Türkiye için Katılım Öncesi Strateji ile ilgili olarak Nisan 2003'te AP, Konsey ve Komisyon'un Türkiye'yi katılım öncesi mali perspektif başlığına dahil etmek ve 2004-2006 dönemi için 3 yıl boyunca 1.050 milyon Euro tutarında önemli derecede artırılmış mali yardım sağlamak üzere anlaşmaya vardıkları ifade edilmiştir⁶⁴².

Strateji Belgesi'nin "Sonuç ve Tavsiyeler" bölümünde, 2003 yılı İlerleme Raporları'nın, Bulgaristan ve Romanya'nın katılım kriterlerini karşılamada, yıl boyunca önemli ilerleme sağlamayı sürdürdüklerini gösterdiğini belirtmiştir. Bu ülkeler, siyasi kriterleri karşılamaya devam etmişler ve ekonomik ve müktesebat kriterini karşılamaya yaklaşmışlardır. Birliğin belirlenen hedefi, üyelik kriterleri konusunda kaydedilen ilerlemeye bağlı olarak, Bulgaristan ve Romanya'yı 2007'de tam üye olarak karşılamaktır. Katılımın 2007'de gerçekleşmesi için 2005 sonlarına doğru -bu tarih itibariyle müzakerelerin sonlandırılmasını gerekecektir- Bulgaristan ve Romanya için ortak bir katılım antlaşması imzalanmalıdır. Bunu, Komisyon'un Bulgaristan ve Romanya'nın katılım için hazırlığı hakkındaki son tavsiyesi izleyecektir. Komisyon, müzakerelerin sonuçlandırılmasına temel hazırlamak amacıyla 2004 yılı başlarında Konsey'e Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı için 3 yıllık bir ortak mali çerçeve sunacaktır⁶⁴³.

⁶⁴¹ European Commission, "Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey", a.g.e., s. 11.

⁶⁴² Y.a.g.e., s. 18.

⁶⁴³ Y.a.g.e., s. 19.

Strateji Belgesi'nde Türkiye ile ilgili olarak, Türkiye'nin geçen yıl boyunca reform adımlarını hızlandırarak Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun sağlanması yolunda kararlı bir çaba gösterdiği ve bu konuda ve ekonomik kriterleri karşılama yolunda önemli ilerleme sağladığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin ayrıca, müktesebat kriterini karşılamada, birçok alanda yapılması gereken çok şey olmasına rağmen, ilerlemeyi sürdürdüğü belirtilmiştir.

Komisyon, 2004 yılında Kopenhag Avrupa Konseyi'nin talep ettiği, Türkiye'nin katılım kriterlerini karşılamada kaydettiği ilerlemeleri değerlendirecek ve 2004 Ekim ayı sonundan önce Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayıp karşılamadığına ilişkin bir tavsiye ve rapor yayınlayacaktır. Bu, Avrupa Konseyi'nin, Aralık 2004'teki toplantısında, Türkiye ile katılım müzakerelerinin olası açılma kararı vermesi için zemin oluşturacaktır⁶⁴⁴.

Avrupa Konseyi, Strateji Belgesi'nde Kıbrıs'a ilişkin olarak birleşmiş bir Kıbrıs'ın katılımı tercihinin tekrar altını çizmektedir. Komisyon, Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılımından önce Kıbrıs sorununun çözümü için iki topluluğun kapsamlı bir anlaşmaya varması için uygun koşulların var olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda AB, başta Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliği olmak üzere ilgili tüm taraflara BM Genel Sekreteri'nin önerisi temelinde görüşmeleri tekrar başlatma konusundaki çağrısını yinelemiştir. Belgede, bir uzlaşmaya varılamamasının, Türkiye'nin AB beklentilerinin önünde ciddi bir engel oluşturabileceği ifadesi yer almıştır⁶⁴⁵.

⁶⁴⁴ Y.a.g.e., s. 20.

⁶⁴⁵ Y.a.g.e., s. 20.

3.6.5 Değerlendirme

1998 İlerleme Raporları'nda Bulgaristan için bazı konularda çaba gerekse de, Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı belirtilmiştir. Rapor'da, uzun süre Türkiye'nin de eleştirildiği bir konu olan, idam cezasının kaldırılması ile ilgili olarak Bulgaristan'da, İnsan Haklarının Korunması ve Temel Özgürlüklere İlişkin Avrupa Konvansiyonu'nun 6. Protokolü'nün imzalanmadığı, azınlıklar konusunda Çingenelere karşı ayrımcılığın sürdüğü, sivil ve siyasi haklarla ilgili olarak uygulamada sorunların olduğu eleştirilerine rağmen, Bulgaristan'ın siyasi kriterleri karşıladığı değerlendirilmiştir.

Romanya ile ilgili olarak da yolsuzluğun çözümü, mahkemelerin işleyişinin iyileştirilmesi, kişisel özgürlükler ve Çingenelerin haklarının korunması konusunda eleştiriler yapılmış, sivil ve siyasi hakların gelişmediği belirtilmiş, ancak bu eleştirilere rağmen bu ülkenin siyasi kriterleri karşıladığı ifade edilmiştir.

1999 Raporu'nda, Bulgaristan'la ilgili eleştiriler devam etmekle birlikte, 1999 yılında idam cezasını kaldırılması önemli bir gelişme olmuştur. Romanya açısından, 1999 yılında çocuk bakım kurumlarındaki kriz nedeniyle, siyasi kriterleri karşıladığı yolundaki değerlendirme tehlikeye düşmüştür. 1999 yılı Raporu'nda Romanya için, yargının etkinliği ve bağımsızlığı ve özellikle Çingene azınlığı ile ilgili ağır eleştiriler de yer almıştır.

2000 yılı Raporu'nda Bulgaristan ile ilgili olarak yargı, yolsuzluk, Çingene azınlığı, kamu yönetimi reformu gibi konularda; Romanya için ise, yolsuzluk, karar alma süreçleri ve çingene azınlık konularındaki eleştiriler devam etmiştir.

2001 yılından itibaren Bulgaristan ve Romanya'nın, Kopenhag kriterleri bağlamında önemli ilerleme sağladıkları görülmektedir. Bu ülkelerin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması azınlıklara saygıyı garanti altına alan kurumların istikrarını sağlamlaştırma ve derinleştirmede önemli ilerleme gösterdikleri belirtilmiş ve önceki raporlardaki eleştiriler azalmış ve

hafiflemiştir. Bu gelişmede, bu ülkelerin 2000 yılında müzakerelere başlamış olmalarının da payı vardır.

Çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle yayımlanmış son rapor olan 2003 İlerleme Raporu'nda ise, bu ülkelerde kaydedilen önemli ilerlemeler belirtilmekle birlikte, bazı eksikliklerin devam ettiği görülmektedir. Bulgaristan'da yolsuzluk, hapisane koşulları, insan kaçakçılığı, Çingene azınlığın durumu ve ırkçılık konusundaki uygulamalar eleştiri konusu yapılmıştır. Romanya ile ilgili olarak; ifade özgürlüğünde bazı sınırlamalar, Çingene azınlığa karşı ayrımcılık, hapisane koşullarının zayıflığı, insan kaçakçılığı temel eleştiri konuları olmuştur.

Ekonomik kriterler açısından ise, Bulgaristan 2002'den itibaren net bir şekilde, işleyen bir piyasa ekonomisi olarak değerlendirilmeye başlanmış; 2003 yılı raporu da dahil olmak üzere reform programını uygulamayı sürdürmek şartıyla, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkabileceği belirtilmiştir.

Romanya hakkında, 2002 raporunda reform programının sürekli ve tam uygulanmasının, orta vadede Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile başa çıkmasını sağlayacağı ifade edilmiş; 2003 raporunda, kaydedilen ilerleme kararlı biçimde devam ettiği sürece, Romanya'nın işleyen bir piyasa ekonomisi olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Kısacası, Romanya ekonomik kriterleri tam olarak karşılayamamıştır.

Müktesebatın üstlenilmesi konusunda ise, Bulgaristan ilk ilerleme raporundan itibaren Romanya'dan daha ileride yer almış, ancak müzakerelerin başlaması ve katılım için bir tarih belirlenmesinden sonra iki ülke de bu alanda önemli ilerleme kaydetmiştir.

Türkiye ile ilgili olarak, siyasi kriterler konusunda ise uzun bir süre, MGK aracılığıyla ordunun siyasi yaşamda oynadığı rol, Güneydoğu'daki duruma askeri olmayan bir çözümün bulunması, ifade özgürlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması ve idam cezası gibi konularda eleştiriler devam etmiştir.

Güneydoğu'daki sorunun sona ermesi, Ağustos 2002 tarihli reform paketi ile idam cezası ve azınlıklar gibi son derece önemli konularda değişiklikler yapılması Türkiye'yi siyasi kriterleri karşılamaya yakınlaştıramamıştır.

Ekonomik kriterler konusunda Türkiye ilgili olarak, ilk kez 1999 yılı İlerleme Raporu'nda reform programlarının uygulanmasında ayrıca ilerleme olması kaydıyla, Birlik içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile başa çıkabileceği belirtilmiştir. İşleyen piyasa ekonomisi ile ilgili olarak da, 1998 raporunda Türkiye'nin piyasa ekonomisinin temel özelliklerine sahip olduğu belirtilmiş, 2003 raporunda ise, işleyen bir piyasa ekonomisinin uygulamaya koyulması yönünde ilerleme kaydettiği ifade edilmiştir.

Müktesebatın üstlenilmesi bakımından ise, Türkiye'nin gümrük birliğinin kapsadığı alanlarda daha iyi ilerleme kaydettiği, ancak diğer alanlarda müktesebatın benimsenmesinin geri olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, Bulgaristan ve Romanya'nın gösterdiği ilerlemeler kayda değer gelişmeler olarak değerlendirilip, birçok konudaki eksikliklerine rağmen bu ülkelerle müzakerelere başlanırken, Türkiye'nin özellikle 2002'den itibaren attığı adımlar yeterli görülmemiş ve 2004 yılının Aralık ayında müzakere tarihinin belirlenmesi kararı alınmıştır. Müzakerelere başlanması, Bulgaristan ve Romanya için bir motivasyon sağlamış, müzakerelerin başlamasından sonra önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, AB doğrultusunda kararlılığını ispat eden Türkiye, gerekli adımları atmak ve uygulamaları başarıya ulaştırmak için AB tarafından gelecek bu yönde bir desteğe ihtiyaç duymaktadır.

2003 yılı Strateji Belgesi'nde ise, Türkiye ile ilgili olarak, "Kıbrıs konusunda çözümsüzlüğün Türkiye'nin AB ile ilgili beklentilerinin önünde ciddi bir engel oluşturabileceği" uyarısı yapılmış ve belki de bu ifade ile, ileride Türkiye'nin önünde engel teşkil edebilecek bir temelin başlangıcı oluşturulmuştur. Belgenin yayınlanmasından sonra, Komisyon yetkililerinin yaptığı açıklamalarda, Kıbrıs'ta çözümün Türkiye'nin AB üyeliği bakımından bir ön koşul oluşturmadığı, mesajın siyasi bir nitelik taşıdığı açıklaması yapılmıştır. Ancak, yine de, sorunun

özömsüzlüğünün Türkiye'nin üyeliğı önünde bir engel oluşturabileceğı, en azından sürecin uzamasına yol açacağı söylenebilir.

Türkiye, Kıbrıs sorunun çözümü için BM çerçevesindeki müzakereleri desteklemekte ve sorunun, 1 Mayıs 2004'te GKRY'nin AB'ye üyeliğinden önce, çözüme ulaşması için çaba göstermektedir. Ancak, sorunun çözümü, sadece Türkiye'nin önüne bir engel olarak çıkarılmakta, GKRY ise sorunun çözümü beklenmeden AB üyeliğine kabul edilmektedir. Bu noktada, AB'nin tarafsız bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek pek de mümkün olmamaktadır. Bu şekilde, Türkiye ile müzakerelere dahi başlanmadan, GKRY'nin tam üye olması Türkiye'nin müzakere tarihi alması önünde engel oluşturabilecektir.

SONUÇ

Toplulukla ilişkileri 1959 yılına kadar giden Türkiye, bugünkü genişleme sürecinde en geride kalan ve durumu belirsizlik içinde olan tek ülkedir. İlişkilerin başlamasından sonra uzun bir süre Topluluğa entegrasyonda yeterli çabayı göstermeyen Türkiye, bugün AB ile entegrasyonu en önemli dış politika hedefi haline getirmiştir. Buna verilebilecek en güzel örnek, Kopenhag kriterlerinin oluşturulmasından bugüne Türkiye'nin sağlıklı bir tartışma ve toplumsal uzlaşma mekanizması kurarak, alınması gerekli önemli ve kritik siyasi kararları, 2002 ve 2003 yıllarında çok hızlı bir biçimde Meclis'ten geçirmesidir.

Entegrasyon çalışmalarına geç başlayan Türkiye, kısa sürede önemli bir yol katetmiş, kendi dinamikleri açısından çok önemli değişikliklere -idam cezasının savaş durumunda dahi kaldırılması, azınlıkların Lozan Antlaşması'ndan bu yana gündemde olan haklarının pratiğe geçirilmesinde somut önlemler alınması gibi- imza atmıştır. Ancak buna rağmen Türkiye, AB tarafından çok da objektif olmayan bir tutumla karşı karşıyadır. Bazı ülkeler için karar mekanizmaları daha hızlı işleyip büyük adımlar atılırken, Türkiye için adım atmada çok yavaş davranılmaktadır. Türkiye, Toplulukla yarım yüzyıla yaklaşan ilişkisine rağmen müzakere tarihi dahi alamazken, 1990'larda AB ile ilişkileri başlayan ülkeler çok kısa sürede tam üyelik sürecinin son aşamasına gelmişlerdir.

Bunun yanı sıra bazı durumlarda, başka bir ülkede eksik olarak görülmeyen konular, Türkiye'ye gelince bir eksikliğe dönüşmektedir. Örneğin, "eksik demokrasisi" açısından sık sık eleştirilen Türkiye, siyasi kriterleri yerine getirmediği için müzakere tarihi bile alamazken, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımlarında Komisyon tarafından yayınlanan olumsuz görüşler dikkate alınmaksızın siyasi gerekçeler ön plana çıkarılarak bu ülkelere tam üyelik yolu açılmıştır. Bu ülkelerin üçünde de tam üyelikten önce demokrasi bir süre kesintiye uğramış, ancak AB bunu dikkate almaksızın bu ülkeleri tam üyeliğe kabul etmiştir. Üstelik bunu yaparken AB'nin öne çıkarttığı gerekçe, hızlandırılmış tam üyeliğin, bu ülkelerin demokratik boşluklarını doldurmada önemli bir araç olacağı yolundadır.

Özellikle, Yunanistan'ın tam üyeliğinin tarihi ve kültür boyutunun son derece açık ortaya konması daha da ilgi çekicidir. Eğer, Komisyon'un olumsuz görüşlerine rağmen, sağlıklı bir demokrasi ve siyasi yapı için tam üyelik bir araçsa, demokratik yapısı ağır eleştirilere maruz kalan Türkiye'nin de tam üyelik perspektifi pekiştirilerek, demokratik yapısının da AB'ye yakınlaştırılması gerekmez mi?

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra demokratik yapıya geçiş yapan bir çok MDAÜ'nün Birlik'e katılımı da AB açısından bir kazanç olarak değerlendirilmiş ve bu ülkelerin eski komünist bloku ülkeleri olması ve siyasi ve ekonomik açıdan AB'den farklı bir yapıya sahip olmaları sorun yaratmamıştır. Tam tersine, bu ülkelerin uluslararası denge yelpazesinin Rusya kanadından, merkeze ve AB'ye yakınlaşmaları, bu ülkelerin ilerleme raporlarında yer alan önemli siyasi ve ekonomik boşluklara rağmen AB hanesine kar olarak yazılmıştır. Oysa ki Türkiye, AB ile çok uzun bir süredir benzer bir siyasi ve ekonomik yapıdadır ve sadece bu yapının geliştirilmesi gerekmektedir. AB bir anlamda seçimini eski komünist bloku ülkelerinden yana yapmış ve büyük bir destek vererek bu ülkeleri Sovyetler Birliği'nin etkisinden tamamıyla uzaklaştırmak ve kendi yanına çekmek istemiştir.

Türkiye'nin, 1959 tarihli ortaklık başvurusundan 1987'deki tam üyelik başvurusuna kadar olan dönemde üyelik konusundaki yetersiz ilgisi sonucu AB ile entegrasyonda ilerleme, uzun sürede ve yavaş olmuştur. Tam üyelik başvurusundan sonra özellikle 90'lardan itibaren entegrasyon çabaları hızlanmış, 1996 yılında Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıyla önemli bir aşamaya gelinmiştir. Ancak, Türkiye'nin entegrasyon çerçevesinde hızlanan çabaları, bu yıllarda AB'ye yönelen çok sayıdaki ülke nedeniyle AB'den yeterli desteği görememiştir. AB, barış ve istikrarın sağlanması, eski komünist ülkelerde AB'nin benimsediği siyasi ve ekonomik yapıların oluşturulması gibi siyasi gerekçelerle bu ülkeleri kazanmaya çalışırken, AB ile aynı siyasi ve ekonomik sisteme sahip durumdaki Türkiye'yi bir kenara itmiştir. Bu durum, 1997 Lüksemburg Zirvesi ile net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Zirve ile Türkiye, tam üyelik sürecinde büyük bir darbe almış ve genişleme sürecinin dışında bırakılmıştır. Bunun üzerine Türkiye, AB ile siyasi diyalogu kapatmıştır.

Genişleme sürecinden dışlandığı bu süreçte Türkiye, sahip olduğu demokratik sistem ve serbest piyasa ekonomisi ile, genişleme sürecine dahil edilmiş birçok ülkenin ilerisindedir. Ancak AB'nin taraflı tutumu sonucunda, demokratik sisteme ve serbest piyasa ekonomisine yeni geçen bu ülkeler, maddi ve manevi anlamda AB'den gördükleri büyük destekle Türkiye ile aralarındaki farkı çok kısa sürede kapatmış ve hatta bugün genişleme sürecinde Türkiye'nin önüne geçmişlerdir.

Türkiye'nin, Lüksemburg sonrasında siyasi diyalogu kapatması ve bu dönemde yaşanan bazı gelişmeler -Balkanlar'daki kriz, Ortadoğu ve Çeçenistan'daki durum gibi- sonucunda AB tarafınca Türkiye'nin özellikle güvenlik ve istikrar unsuru olmadaki konumunun anlaşılması ile hak ettiği yere geç de olsa 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile kavuşmuştur. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin -Ankara Antlaşması ile zaten sahip olduğu- “adaylık statüsü” ilan edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit koşullarda değerlendirileceği ifade edilmiştir.

Ancak, çok kısa bir süre sonra 2000 Nice Zirvesi ile, Türkiye yine diğer aday ülkelerden farklı bir konumda değerlendirilmiş, Topluluğun yeni kurumsal yapısı tasarlanırken Türkiye'ye yer verilmemiştir. Topluluk, daha sonra yaptığı düzeltme ile Türkiye'ye yer verilmeyişinin nedenini müzakerelere başlanmamış olmasına bağlamıştır.

Türkiye'nin, genişleme sürecinde farklı bir konumda değerlendirilmesine başka bir örnek de, tam üyelik müzakerelerinin açılması çabalarına karşı gösterilen tutumdur. 2001 İlerleme Raporu'nda, Türkiye için müzakereler yolunda tarama sürecinin başlatılması yerine, alt komiteler çerçevesinde belli sektörel konularda daha ayrıntılı bir diyalog içine girilmesi ve taslak Türk mevzuatının AB uzmanları tarafından gözden geçirilmesi şeklinde farklı bir yöntem ortaya koyulmuştur. Birçok AB üyesinin, tarama sürecinin başlatılmasını üyelik müzakereleri ile eşdeğer görmesi ve Türkiye'nin müzakerelere başlamak için siyasi kriterleri yerine getirmemiş olması tarama sürecine geçilmeyişine gerekçe olarak gösterilmiştir. Oysa, diğer adayların durumu incelendiğinde tarama sürecine geçiş için tek bir uygulamanın mevcut olmadığı görülmektedir. Slovakya, Litvanya, Letonya,

Romanya, Bulgaristan ile üyelik müzakerelerine başlanmadan önce tarama yapılmış; buna karşın Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve GKRY ile ise, önce müzakerelere başlama kararı alınmış, ardından tarama sürecine geçilmiştir. Buna ek olarak, Slovakya ile tarama sürecine geçildiğinde siyasi kriterleri karşılayamamış durumdadır. Dolayısıyla, Türkiye için öngörülen yapı diğer adayların tabi tutulduğu uygulamalardan farklılık gösteren bir süreçtir.

Buna ek olarak, Bulgaristan ve Romanya'nın tam üyelik başvuruları hakkındaki Temmuz 1997 tarihli Komisyon Görüşleri, bu ülkelerin Kopenhag kriterlerini tam olarak karşılamadıklarını belirtmiş, ancak aynı yıl gerçekleşen Aralık Lüksemburg Zirvesi'nde aday ülkeler olarak bu ülkelerle müktesebatın analitik inceleme süreci başlatılmıştır. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu hakkındaki 1989 tarihli Komisyon görüşünden itibaren geçen zaman içinde, 1963 Ankara Antlaşması ile tam üyelik hedefi belirlenmiş olan Türkiye ise, bu ülkelerden farklı bir konumda değerlendirilmiş ve aday ülke statüsü ile birlikte diğer ülkelerde eşit konumda değerlendirilme şansını, ancak 1999 Helsinki Zirvesi ile yakalamıştır. Bu dönem boyunca, Türkiye ile ilişkiler gümrük birliğinin kurulması ve geliştirilmesi çerçevesinde sürdürülmeye çalışılmıştır.

Ayrıca Komisyon, Bulgaristan ve Romanya ile müzakerelerin başlamasını belirli koşullara bağlamışsa da, koşulların tam olarak yerine getirilmesi için süreye gerek duymaksızın müzakerelere başlanmasını tavsiye etmiştir. Oysa ki, Türkiye açısından Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde, müzakerelerin açılması için siyasi kriterlerin karşılanması şart koşulmuş, ancak kriterlerin karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesi için iki yıl sonraya tarih verilmiştir. Bu şekilde, Bulgaristan ve Romanya ile koşulların tam olarak yerine getirilmesi beklenmeksizin müzakerelerin açılması, buna karşın Türkiye'nin iki yıl sonra değerlendirilecek olması, AB'nin taraflı yaklaşımının bir örneğini teşkil etmiştir.

Genel olarak, ortaya konulan değerlendirmeler ışığında, ilerleme raporlarının aday ülkelerin tam üyelik yolunda gerçekleştirdikleri siyasi, ekonomik ve sosyal değişiklikleri değerlendirmede belirli ölçüde objektiflik unsuru taşıdığını

söyleyebiliriz. Ancak, tamamen gözlem ve araştırmaya dayandığı ileri sürülen ve aday ülkelerin tam üyelik kriterleri bağlamında gelişmelerini değerlendirmede en önemli karar mekanizmalarından birini oluşturan raporların, siyasi kaygılardan arındırılmadığı ve kimi zaman, önemli maddi hatalar içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada önerimiz, Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerde yayınlanacak raporlara, kendi teknik ve bilgi desteğini, ikili ilişkileri oluşturan mekanizmalarda ağırlığını artırarak sürdürmesidir. Her ne kadar, bağımsız bir denetime tabi olsa da, bu şekilde bir denetimin sonucunda bugüne kadar görülen eksik ve yanlış bilgilendirmelere dayandığı anlaşılan konuların, ancak daha iyi filtre edilmiş mekanizmalarca düzeltilebileceği açıktır.

Mali destek anlamında bakıldığında da, AB'nin Türkiye'ye tutumu pek farklı olmamıştır. Kararlaştırılan ancak uygulamaya konulmayan mali yardımlar söz konusu olmuş ve yardımlar diğer ülkelere göre sınırlı miktarda kalmıştır. Örneğin, Gümrük Birliği öncesi dönemde 4. Mali Protokol kapsamındaki yardım, Yunanistan vetosu nedeni ile alınamamıştır.

MDAÜ'ye; PHARE, ISPA ve SAPARD programları çerçevesinde, 2000-2006 arasındaki dönemde, yıllık 3 milyar 120 milyon Euro tutarında bir kaynak aktarımı söz konusudur. Bu miktar, aday ülkelerin nüfus ve ekonomilerinin büyüklüğü göz önüne alındığında, çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, bu ülkelere, katılım öncesi strateji çerçevesinde, 2000 yılından itibaren kişi başına yıllık yaklaşık 30 Euro'luk bir kaynak aktarılacaktır.

Türkiye için ise, Tek Çerçeve Yönetmelik ile, 1996-1999 yılları arasında yıllık ortalama 90 milyon Euro civarında (kişi başına ortalama 1.4 Euro) hibe şeklinde gerçekleşen mali yardım, 2000 yılından itibaren, yaklaşık iki katına çıkarılarak, 180 milyon Euro olarak öngörülmüştür. Böylece, Türkiye için kişi başına, yaklaşık 2.8 Euro'luk bir yardım söz konusu olmakla birlikte, MDAÜ ile karşılaştırıldığında Türkiye için öngörülen yardım, bu ülkelerde kişi başına aktarılan miktarın 1/10'unu oluşturmaktadır.

Genişleme sürecinin bugün geldiği noktada 10 lke -Polonya, ek Cumhuriyeti, Malta, GKRY, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan- AB'nin geniş desteği ile katılım süreçlerinin son aşamasına gelmişlerdir. AB'ye katılım yolunda en fazla ilerleme kaydeden bu 10 ülkenin 2004 yılında Birlik'e katılmalarına karar verilmiş ve bu çerçevede, söz konusu ülkelerle katılım antlaşmaları imzalanmıştır. Bu lkeler, katılım antlaşmalarının 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe girmesiyle tam üye olacaklardır.

Soğuk Savaş sonrasında AB'ye yönelen MDAÜ'lerden Bulgaristan ve Romanya ise, bu ülkelerle aynı dönemde yola çıkmalarına rağmen, onlar kadar ilerleme sağlayamamış ve bu ülkelerin katılım tarihlerinden sonrası için bir tarih alabilmişlerdir. Bu ülkelere göre daha yavaş ilerleme kaydeden Bulgaristan ve Romanya için katılım tarihi 2007 olarak belirlenmiştir. Türkiye ise, bu ülkelerin hepsinden önce yola çıkmasına rağmen tam üyelik yarışında en geride kalan ülke olmuştur. Türkiye'ye tam üyelik doğrultusunda net bir perspektif verilmemiş, katılım tarihi yanında, müzakerelere başlamak için de tarih vermekten kaçınılmıştır.

AB açılımına geç yönelen, ancak kısa sürede büyük ilerleme sağlayan Bulgaristan ve Romanya'nın bu gelişmelerindeki en önemli payın AB'ye ait olduğu söylenebilir. AB, bu ülkelerin tam üyelik yolundaki basamakları çok kısa sürede çıkmasına büyük destek olmuştur. Bu lkelerin Ortaklık Antlaşmaları 1995'te yürürlüğe girmiş, 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde tam üyelik adaylıkları teyit edilmiş, 2000 yılında üyelik müzakereleri başlatılmış ve katılım tarihi olarak 2007 yılı kararlaştırılmıştır. Müzakerelere başlanmış olması, Bulgaristan ve Romanya için büyük bir motivasyon sağlamış, özellikle müzakerelerin başlamasından sonra önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Kaydettikleri ilerlemeler sonucunda bu lkeler, Ortaklık Antlaşmalarının yürürlüğe girişinden itibaren 12 yıl gibi bir sürede AB üyesi haline gelmiş olacaklardır.

Oysa ki, Ortaklık Antlaşması 1964'te yürürlüğe giren Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke ilan edilmiş ve müzakerelere başlanması için tarihin belirlenmesi, 2004 yılı ilerleme raporunda yapılacak değerlendirmeye bağlı olarak,

2004 yılı sonuna bırakılmıştır. Ayrıca, 2003 yılı Strateji Belgesi'nde Kıbrıs sorununun taraflar arasında çözüme kavuşturulamaması halinde konunun, Türkiye'nin AB üyeliği için önemli bir engel teşkil edeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu şekilde, AB'nin Türkiye'ye karşı çok da tarafsız olmayan bu tutumu nedeniyle Türkiye, AB'ye önyargı ile yaklaşmaya başlamış, tam üyelik yolunda atması gereken adımları hızlandıramamıştır. Türkiye'nin tam üyelik yolundaki adımlarını hızlandırmasında en olumlu etkiyi AB'nin tarafsız tutumu ve desteği yapacaktır. Bunun en güzel örneği, Türkiye'nin aday ülke olarak nitelendirildiği ve diğer aday ülkelerle eşit koşullarda değerlendirileceğinin belirtildiği 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında tam üyelik çabalarının yoğunlaşması olmuştur. Zirve sonrası süreçte önemli yasal değişiklikler ve uyum çalışmaları yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye AB doğrultusundaki kararlılığını ispat etmiştir. AB'nin, Türkiye'nin tam üyelik yolundaki belirsizlikleri kaldırması ve Türkiye'ye karşı net bir tutum izlemesi, Türkiye'yi AB'ye uyumda daha ileriye götürecek ve AB'nin tam üyelik için öngördüğü seviyeye ulaştıracaktır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

ALKAN, M. Nail., **Avrupa'da Sınırlar**, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2002.

ARMAOĞLU, Fahir., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, Cilt 1-2: 1914 1995, 1995.

AVRUPA EKONOMİK DANIŞMA MERKEZİ , **Avrupa Birliği Kapısındaki ODAÜ ve Türkiye- Profile '98**, Ankara , Mayıs,1998.

BAYDAROL, Can., **Avrupa Birliği'nin Genişlemesi**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998.

COŞKUN, Enis., **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, 1.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2001.

COURBIS, Raymond ve Wladyslaw Welfe(eds), **Central and Eastern Europe on its way to European Union: Simulation Studies Based on Macro Models**, Germany, 1999.

ÇAYHAN, Esra ve Nurşin Ateşoğlu Güney., **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, AFA Yayıncılık, İstanbul , 1996.

ÇİMEN, Ahmet., **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Ankara, 1996.

DURA, Cihan ve Hayriye Atık., **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Ankara, 2000.

GÜNUĞUR, Haluk., **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Ankara, 1996.

GÜRAN, Nevzat., **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İzmir, 2000.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, **Amsterdam Antlaşması “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 2000.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:170, İstanbul, 2002.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci: Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:168, İstanbul, Mayıs 2001.

JONES, Robert A., **The Politics and Economics of the European Union**, Edward Elgar Publishing Ltd, UK, 1996.

KARLUK, Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

KARLUK, Rıdvan ve Tonus Özgür., **Avrupa Birliği Kapısında Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara , 2002.

KOURVETARİS, George A. ve Moschonas, Andreas., **The Impact of European Integration Political, Sociological and Economic Changes**, Praeger Publishers, USA, 1996.

MANİSALI, Erol., **Avrupa Çıkmazı**, Otopsi Yayınları, Şubat 2001

ORAN, Baskın., **Türk Dış Politikası**, 1.baskı, cilt 1-2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZEN, Çınar., **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Sürecine Etkileri**, Ceylan Kitabevi ,İzmir, Mayıs 2002.

PRESTON, Christopher., **Enlargement and Integration in the European Union**, Routledge Publish, London,1997.

REDMOND, John., **The 1995 Enlargement of the European Union**, Ashgate Publishing Ltd, England, 1997.

TEKİNALP, Gülören ve Ünal Tekinalp., **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.baskı, Beta Yayınları , İstanbul, Mayıs 2000.

TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı. Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Kasım 2002.

MAKALELER

ERÇİN, Erhan., Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 148, Ocak Nisan 2001.

GÜMRÜKÇÜ, Harun., Ortaklık Kavramı ve Ortaklığın Ayırt Edici Özellikleri, **Avrasya Dosyası**, Cilt 5, Sayı 4, Ankara,1999.

NİEROP, Erwin., Türkiye ve Parasal Birlik, **Avrasya Dosyası**, cilt:5, sayı: 4, Kış 1999.

SEVİNÇ, Derya., “Genişleme Sürecinde Türkiye’nin AB’deki Geleceği”, **Görüş Dergisi**, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Yayını, Temmuz 2003.

ŞAHİN, Ragıp., “Avrupa Birliği ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı 1, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000.

USUL, Ali Resul ve Deniz Altınbaş Akgül, “Kopenhag Zirvesi ve 2002 Model ‘La Question Turque’”, **Stratejik Analiz Dergisi**, cilt 3, sayı 33, Ocak 2003.

İNTERNET BELGELERİ

“Agricultural Instrument (SAPARD)”, 19.04.2002,
<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l60023.htm>(02.09.2003).

Ankara Sanayi Odası, “Avrupa Birliği’nin Bitmeyen Senfonisi: Genişleme”,
<http://www.aso.org.tr/asomedyat/temmuz2002/dosyatemmuz2002.html>
(03.06.2003).

Ankara Sanayi Odası, “Avrupa Birliği Mali Yardımları”,
<http://www.aso.org.tr/avrupabirligi/avrupabirligi.html> (04.09.2003).

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi”,
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?CID=1934&VisitID={1D366BB9-78EF-437A-8B26-8266EFC1E3E4}&Timer=41200.34>
(18.04.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB - Türkiye İlişkileri: Tarihsel Gelişim Tarihçesi ve Yakın Dönemdeki Gelişmeler”, <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-tarihce.html> (22.05.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Adaylık Sürecinde AB’den Sağlanacak Mali Yardımlar (2000-....)”, <http://www.deltur.cec.eu.int/adaylik.rtf>

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Avrupa Birliği Genişlemesi Tarihi bir Fırsat”, <http://www.deltur.cec.eu.int/genisleme.pdf> (16.01.2003)

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB-Türkiye İlişkileri: Genişleme, Avrupa Antlaşmaları, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile Ortaklık Antlaşmaları, Katılım Ortaklığı” <http://www.deltur.cec.eu.int/g-katilimoncesik.html> (02.04.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme: İşbirliğinden Katılıma, Ortaklık Antlaşmaları, Üyelik Başvuruları”, <http://www.deltur.cec.eu.int/g-isbirligi.html> (18.03.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Müzakereler, Topluluk Müktesebatının incelenmesi, İnceleme usulü – Düzenli Raporlar”, <http://www.deltur.cec.eu.int/g-genislemesurec.html> (18.05.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB - Türkiye İlişkileri: Genişleme, Katılım Kriterleri, Helsinki Avrupa Konseyi”, <http://www.deltur.cec.eu.int/g-katilimkriter.html> (16.01.2003)

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB-Türkiye İlişkileri, Mevzuat İncelemesi ve Alt Komiteler”, <http://www.deltur.cec.eu.int/mev-altkom.html> (02.10.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB-Türkiye İlişkileri: Mevzuat İncelemesi, Alt Komiteler”, <http://www.deltur.cec.eu.int/komite.html> (02.10.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Avrupa Bütünleşmesi Yolunda Sıkı Bir Düğüm Daha: 2002 Kopenhag Kararları”, http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ghaber-29_ek-01.html (11.09.2003).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Genişleme Sürecinde Türkiye”, Ankara, Eylül 2003, <http://www.deltur.cec.eu.int/brosur02102003.pdf> (07.11.2003)

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Türkiye - AB Mali İşbirliği”,
http://www.deltur.cec.eu.int/Turkiye_AB_mali_isbirligi.html

BBC, “Halkların Avrupası”, <http://www.bbc.co.uk/turkish/pe/bulgaristan.shtml>
(12.10.2003)

Belgenet, “Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na Katılma Başvurusu ile İlgili AT
Komisyonu Görüşü, 18 Aralık 1989”,
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html (17.05.2003).

Belgenet, “Türkiye’nin Katılım Yönünde ilerlemesine İlişkin Komisyon 1998
Düzenli Raporu Siyasi Kriterler”, 8.09.2000,
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor98_02.html (12.06.2003).

Belgenet, “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998
Düzenli Raporu, Ekonomik Kriterler”,
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor98_03.html (17.06.2003)

Borchardt, Klaus Dieter., “Avrupa Bütünleşmesi- Avrupa Birliği’nin Kökenleri ve
Büyümesi”, 1995, <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/kbutunlesme.rtf>
(12 .11.2002)

ÇAM, Murat Tosun., “Avrupa Birliği’nde Genişleme” ,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/aylikvaz2.html> (05.02.2003).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “ Genel Bilgiler-Bulgaristan”,
[www.deik.org.tr.bultenler.20021079318bulgaristan-ekim.pdf.pdf](http://www.deik.org.tr/bultenler.20021079318bulgaristan-ekim.pdf.pdf) (12.04.2003)

“Enlargement-Inroduction”, 25.02.2002,
<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40001.htm> (10.12.2002).

“Enlargement strategy and report on the progress of the candidate countries”,
02.03.2001, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e50005.htm>
(10.12.2002) .

“Europe Agreement (Bulgaria)”,
[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231\(24\)&model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231(24)&model=guichett) (05.04.2003).

“Europe Agreement (Romania)”,
[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231\(20\)&model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=21994A1231(20)&model=guichett) (05.04.2003).

European Commission, “Accession Negotiations: State of Play”, 12.12.2003,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/pdf/stateofplay_dep_dec_2003.pdf (23.12.2003)

European Parliament Fact Sheets, “The Problem Posed by Enlargement of the Union”, 25.06.2001 http://www.europarl.eu.int/factsheets/6_3_1_en.htm
(07.12.2002)

European Commission, “EU Enlargement - A Historic Opportunity- The Enlargement Process”,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/intro/ag2000_opinions.htm (02.05.2003).

European Commission, “Relations With Romania”,
<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/romania/index.htm> (26.09.2003).

European Commission, “Pre-Accession Assistance, SAPARD”,
<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/sapard.htm> (02.09.2003)

European Commission, “What is Phare? – Introduction”

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/intro.htm#1> (04.09.2003).

European Commission, “State of Play Concerning Procedural Stages of the participation of candidate countries in running EU/ Community Programmes, 01 December 2003”,

http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/ocp/ocp_tables/state_of_play.pdf
(12.12.2003)

European Commission, “Negotiations - What Are the Negotiations About?”

<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/index.htm>
(12.01.2003).

European Commission, “Pre-accession strategy - Pre-Accession Instruments The Europe Agreements”,

http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/europe_agr.htm (07.04.2003).

FONTAINE, Pascal., “Europe in ten points, Key Dates In The History of European Integration”

http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_glance/12/txt_en.htm#11
(02.12.2002).

Glossary, “Accession Criteria”,

<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000a.htm#a10> (12.01.2003)

Glossary, “Incorporation of the Community Acquis”,

<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000i.htm#i5> (12.01.2003).

Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi, “Avrupa Birliği Fonları”,

http://www.seciturk.org.tr/proje_fon.html (02.09.2003).

GÜNUĞUR, Haluk., “Helsinki Sonrası Türkiye’nin AB Mevzuatına Uyumu”,
Perşembe Konferansları, <http://www.rekabet.gov.tr/haziran2000.html>
(07.09.2003)

IBS Research & Consultancy, “Bulgar Kozloduy Atom Santralı Yine Gündemde”,
18.04.2002 http://eu.ibsresearch.com/news_display.asp?upsale_id=1649
(12.10.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Selanik Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 19 -20 Haziran 2003
Özet Değerlendirme”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/selanikzirvesi.htm> (14.09.2003).

Kobinet, “Avrupa Birliği’nde Tarihi Bir Fırsat Genişleme Süreci”, Avrupa Birliği
Bülteni No: 23 (Nisan 2001),
<http://www.kobinet.org.tr/kosgebabm/hizmetler/dokumantasyon/AB23.html#2>
(02.07.2003).

“Loizidou Davası, Türkiye ve İnsan Hakları”,
<http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=752>

Metin Gençkol, “Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, Yayın No :
Devlet Planlama Teşkilatı : 2679, Eylül 2003,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/genckolm/malipoli.pdf> (15.12.2003).

Nahit Töre, “Türkiye -AB İlişkilerinde Son Gelişmeler”, Nisan 2000,
<http://www.rekabet.gov.tr/nisan2000.html> , (07.09.2003).

NTVMSNBC, “AB İlerleme Raporu: Anayasa Olumlu, Kopenhag Zayıf”,
14.11.2001, <http://www.ntvmsnbc.com/news/118759.asp> (26.06.2003)

Nurettin Bilici, “Avrupa Birliği’nde Mali Yardım Kavgası Türkiye’de Başka Kavgalar”, <http://www.aso.org.tr/asomedyaya/nisan2002/dosyanisan2002.html> (02.09.2003).

“Partnership for the Accession of Romania” ,16.01.2003,
<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>(29.05.2003).

“Partnership for the Accession of Bulgaria”, 19.11.2002,
<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40101.htm>(29.05.2003).

Southeast European Times, “Bulgaristan’ın Kozloduy Nükleer Santralı, AB’li Uzmanların İncelemesi Altında” 17.11.03,
<http://www.setimes.com/html2/turkish/031117-SVETLA-001.htm> (12.10.2003)

Southeast European Times, “Bulgaristan Reaktörleri Kapatırken Yeni Nükleer Santralın İnşa Sürecini Yeniden Ele Alıyor”, 19.12.02,
<http://www.balkantimes.com/html2/turkish/021220-IVAN-005.htm> (12.10.2003)

Southeast European Times, “Ülke Bilgisi – Romanya”,
http://www.balkan-info.com/html2/turkish/country_info_romania.htm#psystem (12.04.2003)

Southeast European Times, Ülke Bilgisi-Bulgaristan, http://www.balkan-info.com/html2/turkish/country_info_bulgaria.htm(12.04.2003)

T.C. Adalet Bakanlığı AB Genel Müdürlüğü “Türkiye- AB İlişkisi (1 Ocak 2000 - 12 Eylül 2001)” <http://www.adalet.gov.tr/AvrupaToplulugu/tarihce4.htm> (12.05.2003)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Screening (Tarama) Süreci ve Müzakereler”, <http://www.dtm.gov.tr/ab/ABgenisleme/screenin.htm> (08.02.2003)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Ankara Antlaşması: Türkiye AET Ortaklığı 12 Eylül 1963”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/ankand.htm>(18.04.2003).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı , “Katma Protokol: Türkiye-AET Ortaklığının Geçiş Dönemi 22 Temmuz 1971”
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/katmapro.htm> (18.04.2003).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Başkanlık Sonuçları, Kopenhag Avrupa Konseyi 12-13 Aralık 2002”,
<http://www.dtm.gov.tr/ab/SonGelismeler/KOPENHAGSONUCLARI.doc>
(28.08.2003).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “14-15 Aralık 2001 Tarihlerinde Laeken’de Gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı Başkanlık Sonuçlarının Özet Çevirisi”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/zirve.htm>
(12.09.2003).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye-Avrupa Birliği Mali İlişkileri”,
<http://www.dtm.gov.tr/AB/mali/malison.htm> (29.05.2003)

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Sayılarla Türkiye Ekonomisi - Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005)” Ağustos 2002,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf> (05.09.2003).

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü,
“Türkiye’nin AB’ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu”,
Ankara, Ekim 2002,
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/2002IlerlemeRaporuTrTercume.pdf>
(24.06.2003)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-Avrupa Birliğı İlişkileri / Gümrük Birliğı ve Tam Üyelik”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>(26.04.2003)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye İçin Avrupa Stratejisi”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/strateji.htm>(26.04.2003)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Ocak 2003 Türkiye-Avrupa Birliğı Mali İşbirliğı (Bilgi Notu)”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/genel050203.htm> (08.09.2003).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Mali İşbirliğı”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABMaliIsbirligiCizelgeTurkce.htm> (12.05.2003)

T.C. Merkez Bankası, “AB Helsinki Zirvesi ve Türkiye”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/helsinkizirvesi.html>(18.05.2003).

T.C Merkez Bankası, “AB’ye Aday Ülkeler”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/adayulkeler.html> (26.06.2003)

“The PHARE Programme”, 02.06.2003, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm>(04.09.2003).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Nice Zirvesi Sonuçları ve Türkiye”, Ekim 2000, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/MaviKitap.doc (12.09.2003)

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, “Balkanlar ve Doğı Avrupa’da Türk Firmalarının Katılabileceğı Mali Yardım Programları”, <http://www.mess.org.tr/anket/absol/Hibeler=Balkanlar%20ve%20Do%F0u%20Avrupa.pdf>(06.07.2003).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “AB Bölgesel Politika ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme”, <http://www.tobb.org.tr/anket/abbpyf.html> (26.08.2003).

BELGELER

Belgenet, “Ulusal Program 2003 Belgesi”, 25.07.2003, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-2.html (02.06.2003)

“Bütünleştirilmiş Haliyle AB Nice Antlaşması”, Official Journal of the European Communities, Consolidated Versions of the Treaty on EU and of the Treaty Establishing the European Community, http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf (22.12.2002)

European Commission, “Agenda 2000 - Commission Opinion on Romania’s Application for Membership of the European Union” DOC/97/18, 15.06.1997, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/romania/ro-op-en.pdf> (04.05.2003)

European Commission, “Commission Opinion on Bulgaria’s Application for Membership of the European Union”, DOC/97/11, 15.06.1997, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/bulgaria/bu-op-en.pdf> (04.05.2003).

European Commission, “1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/bulgaria_en.pdf (17.06.2003)

European Commission, “1998 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession”, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/romania_en.pdf (17.06.2003).

European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 13.10.1999,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/bulgaria_en.pdf(16.09.2003)

European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", 13.10.1999,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/romania_en.pdf(16.09.2003)

European Commission, "1999 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession", 13.10.99,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/turkey_en.pdf(16.09.2003)

European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 8.11.2000,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/bg_en.pdf
(16.09.2003)

European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", 8.11.2000,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/ro_en.pdf
(16.09.2003)

European Commission, "2000 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession", 8.11.2000,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/tu_en.pdf
(16.09.2003)

European Commission, "2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", SEC(2001) 1756, 13.11.2001, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf (16.09.2003)

European Commission, "2001 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", SEC(2001) 1744, 13.11.2001, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/bu_en.pdf (16.09.2003)

European Commission, "2001 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession", SEC(2001) 1753, 13.11.2001, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/ro_en.pdf (16.09.2003)

European Commission, "2002 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", SEC(2002) 1400 {COM(2002) 700 final}, 9.10.2002, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/bu_en.pdf (22.06.2003)

European Commission, "2002 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession", SEC(2002) 1409, 2002 {COM(2002) 700 final}, 9.10.2002, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/ro_en.pdf (22.06.2003)

European Commission, "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession", http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_bg_final.pdf (05.11.2003)

European Commission, "2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession",

http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_ro_final.pdf
(05.11.2003)

European Commission, “2003 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession”,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tk_final.pdf
(05.11.2003)

European Commission, “Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey”,
http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/strategy_paper2003_full_en.pdf (05.11.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “2002 Türkiye İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/siyasi-kriterler.htm> (22.06.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “2002 Türkiye İlerleme Raporu, Ekonomik Kriterler”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/ekonomik-kriter.htm> (22.06.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “2002 Türkiye İlerleme Raporu, Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Kapasitesi”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/muktesebatuyumu.htm> (22.06.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/1-siyasi%20kriterler.htm> (09.11.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Ekonomik Kriterler”,
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/ekonomikkriterler-2003.htm> (09.11.2003)

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye İçin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Üyelik Kriterleri, Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği”, <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/mukteseabat-2003.htm> (09.11.2003)

“Maastricht Antlaşması”,

http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/EU_treaty.html (16.12.2002).

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi”, Ankara, Nisan 2003, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kob/2003.pdf>(02.06.2003)

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu’na İlişkin Temel Belgeler-Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşmalar, AKÇT’yi Kuran Antlaşma”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/akct.pdf>(20.12.2002).

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu’na İlişkin Temel Belgeler-Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşmalar, AET’yi kuran Antlaşma”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aet.pdf>(20.12.2002).

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, “Avrupa Topluluğu’na İlişkin Temel Belgeler-Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşmalar, AAET’yi kuran Antlaşma”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aaet.pdf>(20.12.2002).

TEZLER

AÇIKMEŞE, Sinem Akgül., “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi ve Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

ÇELENK, Ayşe Aslıhan., “Military and Democracy in Turkey and Algeria:The Success or Failure of EU’s Mediterranean Policy”, (Yayımlanmamış Yüksek

Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Eylül 2003.

DAĞDEMİR, Elif Uçkan., “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği’nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 1997.

ÖNKOL, Caner., “Eastern Enlargement of the European Union: ‘Historically Unique’ or ‘Heavy Burden’ ”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Eylül 2002.

USUL, Ali Resul., “International Dimension of Democratization? The Influence Of The European Union on the Consolidation of Democracy in Turkey 1987-2002”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, ANKARA, Mayıs 2003.

WEIDEMANN, Vera., “Turkey and the EU: Other Complementary Options?”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Eylül 2001.

EKLER

EK 1 : AB ile Avrupa Antlaşmaları İmzalayan Ülkeler

Ülke	Avrupa Antlaşması imza tarihi	Avrupa Antlaşması yürürlüğe giriş tarihi
Macaristan	Aralık 1991	Şubat 1994
Polonya	Aralık 1991	Şubat 1994
Bulgaristan	Mart 1993	Şubat 1995
Çek Cumhuriyeti	Ekim 1993	Şubat 1995
Romanya	Şubat 1993	Şubat 1995
Slovak Cumhuriyeti	Ekim 1993	Şubat 1995
Estonya	Haziran 1995	Şubat 1998
Latvia	Haziran 1995	Şubat 1998
Litvanya	Haziran 1995	Şubat 1998
Slovenya	Haziran 1996	Şubat 1998

Kaynak: European Commission, “Pre-accession strategy - Pre-Accession Instruments The Europe Agreements”

http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/europe_agr.htm (07.04.2003).

EK 2: AB Üyeliği İçin Başvuru Tarihleri

Türkiye	14 Nisan 1987
Kıbrıs	3 Temmuz 1990
Malta	16 Temmuz 1990
Macaristan	31 Mart 1994
Polonya	5 Nisan 1994
Romanya	22 Haziran 1995
Slovak Cumhuriyeti	27 Haziran 1995
Latvia	13 Ekim 1995
Estonya	24 Kasım 1995
Litvanya	8 Aralık 1995
Bulgaristan	14 Aralık 1995
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996
Slovenya	10 Haziran 1996

Kaynak: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , “AB-Türkiye İlişkileri: Genişleme İşbirliğinden katılıma, Ortaklık Anlaşmaları, Üyelik Başvuruları”, <http://www.deltur.cec.eu.int/g-isbirligi.html> (18.03.2003).

Ek 3: Genel Bilgiler

BULGARİSTAN

Resmi Adı : Bulgaristan Cumhuriyeti

Devlet Yapısı : Temmuz 1991 Anayasası'na Dayalı Cumhuriyet

Başkenti : Sofya

Yasama Organı : Millet Meclisi (240 Milletvekili)

Resmi Dili : Bulgarca

Para Birimi : Leva

Nüfusu : 7,9 milyon (2001)

Çalışan İşgücü : 3,292,000 (Mart 2002)

Yüzölçümü : 110.994 kilometre kare (%38'i tarım arazisi)

Kentleşme Oranı : % 68

Etnik Yapısı : Bulgarlar (% 83.6), Türkler (% 9.5), Çingeneler (%4.6), Pomaklar, Tatarlar, Ermeniler, Ruslar, Museviler (% 1.5)

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu,

www.deik.org.tr/bultenler.20021079318bulgaristan-ekim.pdf (12.04.2003)

Siyasi Sistem: Bulgaristan yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı temeli ile yönetilen parlamenter bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçim ve genel oy ile beş yılda bir ve üst üste en fazla iki kez seçilir. Yürütme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir. Ulusal Meclis kabineyi kurmakla görevli başbakanı dört yıllık bir dönem için seçer. Yasama gücü dört yıllık genel seçimlerle yenilenen Ulusal Meclis'in elindedir.

Kaynak: Southeast European Times, Ülke Bilgisi-Bulgaristan, http://www.balkan-info.com/html2/turkish/country_info_bulgaria.htm (12.04.2003)

ROMANYA

Yüzölçümü: 237.500 km²

Başkenti: Bükreş

Anayasa Tarihi: 8 Aralık 1991

Nüfus: 22.395.848 ('98)

Oy Verme: Genel seçimlerle, 18 yaş ve üzeri oy kullanabilir

Etnik Dağılım: Rumen (%89); Macar (%7); Roman (%2); Alman (>%1)

Diller: Rumence, etnik azınlık dilleri

Dinler: Hristiyanlık (%87); Rumen Katolik (%5); Protestan; Müslüman; Musevi

Para birimi: Lei

Siyasi Sistem Romanya Anayasası Romanya'nın parlamenter bir cumhuriyet olduğunu belirtir ve çok partili sistem, hükümet birimleri arasında güçler ayrımı, serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarına saygı için temel sağlar. Romanya cumhurbaşkanı doğrudan halkoylaması ile ve dört yıllık bir dönem için üst üste en fazla iki kez seçilebilir. Cumhurbaşkanı hükümeti yönetecek bir başbakan atar; başbakan genellikle mecliste en fazla sandalyesi bulunan partinin lideridir. Başbakan hükümet işlerini yürütecek bir kabine kurulmasından sorumludur. Romanya'nın Ulusal Meclis adlı iki odadan oluşan bir meclisi vardır. Vekiller Odası denilen alt odada 15'i etnik azınlıklara ait olan 343 sandalye bulunur; Senato adı verilen üst odanın ise 143 sandalyesi vardır. Her iki odanın üyeleri de dört yıllık dönemler için nispi temsile göre uyarlanmış bir sistemle seçilir.

Kaynak: Southeast European Times, "Ülke Bilgisi – Romanya",
[http://www.balkan-
info.com/html2/turkish/country_info_romania.htm#psystem](http://www.balkan-info.com/html2/turkish/country_info_romania.htm#psystem)
(12.04.2003)

EK 4 : Bulgaristan ve Romanya ve Türkiye'nin Yer Aldığı Topluluk Programları

	Bulgaristan	Romanya	Türkiye
IDA II (1998- 2004) [4]	3 (08 Eylül 03) 4 (?)	2 24 Haziran 03	2 24 Haziran 03
Girişim ve KOBİ'ler (2001- 2005) [4]	3 (07 Ekim 02) 4 (10 Aralık 02)	3 28 Haziran 02	3 (23 Ekim 02) 4 (?)
Ayrımcılıkla Mücadele (2001- 2006) [4]	3 (23 Eylül 02) 4 (?)	3 23 Temmuz 02	3 (25 Kasım 02) 4 (24 Şubat 03)
Cinsiyet Eşitliği (2001- 2005) [4]	3 (23 Eylül 02) 4 (?)	3 23 Temmuz 02	3 (25 Kasım 02) 4 (24 Şubat 03)
Sosyal Dışlanma ile Mücadele (2001- 2005) [4]	3 (23 Eylül 02) 4 (?)	3 23 Temmuz 02	3 (25 Kasım 02) 4 (24 Şubat 03)
İstihdam Alanında Teşvik edici Önlemler (2001- 2005) [4]	3 (25 Mar 03) 4 (?)	3 29 Ocak 03	3 (09 Aralık 02) 4 (24 Şubat 03)
Marco Polo (2003- 2010)	0	0	0
Intelligent Energy – Europe (2003- 2006) [4]	2 05 Eylül 03	2 05 Eylül 03	0
LIFE (2000- 2004) [1]	0	3 18 Mart 03	0 #
Sivil Koruma Mekanizması (2002 sonrası) [4]	3 (29 Kasım 02) 4 (01 Ocak 03)	3 (28 Kasım 02) 4 (01 Ocak 03)	1
Çevre Koruma Sivil Toplum Örgütleri (2002- 2006) [4]	2 18 Temmuz 02	3 (10 Aralık 02) 4 (?)	2 18 Temmuz 02
6. Araştırma Çerçeve Programı (2002- 2006)	3(29 Ekim 02) 4 (01 Ocak 03)	3 29 Ekim 02	3(29 Ekim 02) 4 (10 Ocak 03)
6. Euratom Araştırma Çerçeve Programı (2002- 2006)	3 (29 Ekim 02) 4 (01 Ocak 03)	3 29 Ekim 02	0
Güvenli Internet Eylem Planı (1999-	1	1	0

2004) [4] (eski egüvenlik)			
eContent (2001-2005) [4]	2 11 Temmuz 03	3 13 Mar 03	3 (10 Şubat 03) 4 (20 Mart 03)
Fiscalis 2003- 2007 (2003- 2007) [4]	3 (18 Nisan 03) 4 (?)	3 29 Ağustos 03	3 (29 Nisan 03) 4 (09 Temmuz 03)
Gümrükler 2007 (2003- 2007) [4]	3 (17 Nisan 03) 4 (?)	3 18 Temmuz 03	3 (26 Mayıs 03) 4 (09 Temmuz 03)
Leonardo da Vinci II (2000-2006) [4]	6 (2- Ağustos- 00)	6 (29- Eylül- 00)	0.3 #
Socrates II (2000-2006) [4]	6 (25 Temmuz 01)	6 (15- Mayıs- 01)	0.3 #
Youth (2000- 2006) [4]	6 (09 Ekim 01)	6 (15- Mayıs- 01)	0.3 #
Kültür 2000 (2000-2004) [2]	6 (09 Ekim 01)	6 (01 Aralık 01)	0.1
Media Plus / Media-Eğitimi (2001- 2005) [4]	3(31 Temmuz 02) 4 (1 Ocak 02)	0.2	0.2
Halk Sağlığı Alanında Topluluk Girişimi (2003- 2008) [4]	2 31 Ekim 02	3 03 Nisan 03	3 (08 Ocak 03) 4 (11 Nisan 03)
Daphne (2000- 2003) [4]	0	0.3	4 (11 Nisan 03)
Sivil konularda adli işbirliği için çerçeve programı (2002-2006) [4]	0	0	0
Cezai konularda polis ve adli işbirliği için çerçeve programı - AGIS - (2003- 2007) [4]	0	0	0

IDA II : Yönetim Birimleri arasında elektronik veri paylaşımı
CARNOT: Katı yakıtların temiz ve verimli kullanımı Enerji
ETAP: Enerji sektöründe araştırma ve çalışmalar
SURE: Nükleer enerji alanında etkinlikler
ALTENER: Yenilenebilir enerji kaynakları
SAVE: Enerji verimliliği
LIFE: Çevre koruma alanında mali araç
Fiscalis: Tek pazarda dolaylı vergi sistemler
MEDIA Plus: Avrupa görsel işitsel hizmetler sektörünün desteklenmesi
Daphne: Çocuklar, gençler ve kadınlara karşı şiddetin önlenmesi

[] programların açık olduğu ülkeleri göstermektedir.

[1] 10 MDAÜ

[2] MDAÜ ve Kıbrıs

[3] MDAÜ, Kıbrıs, Malta

[4] MDAÜ, Kıbrıs, Malta ve Türkiye

0 =Tam katılım talebinde bulunmamıştır.

0.1= Daha sonra bu programa katılımı hedeflemektedir.

0.2= Bu ülke, yasal gerekliliklere bağılı olarak bu programa katılacaktır.

0.3= Tam katılım talebinde bulunmuştur.

1'den 4'e kadar olan aşamalar, Uzlaşma Memorandumu ve "çerçeve araçlar"a dayalı yeni yasal prosedürlere aittir.

1= Komisyon tarafından Uzlaşma Memorandumunun hazırlanması

2= Komisyonun Uzlaşma Memorandumunu kabulü (tarihi).

3 = Uzlaşma Memorandumunun iki tarafça imzalanması (tarihi).

4 = Yürürlüğe giriş(imza tarihinden farklı olarak)

5'ten 6A'ya kadar olan aşamalar ferdi araçlara dayalı eski yasal prosedürlere aittir. (Ortaklık Konseyi Kararı/Anlaşması)

5 = Ferdi araç AB kurumlarınca tartışılmaktadır.

5bis Ortaklık Konseyi Kararı kabul edilmiştir. [sadece 10 MDAÜ için] .

6 = Ortaklık Konseyi Kararı yürürlüğe girişi (tarih)

6A = Anlaşmanın yürürlüğe girişi [sadece CY, MT, TR için] (tarih)

(#) Şu programlarda tam katılım söz konusu değildir:

-LIFE, 3. ülkeler kısmının elemanıdır.

-Daphne ile ilgili olarak, bazı ülkeler sadece bazı projelere katılım için davet edilmektedir.

-Leonardo, Socrates ve Youth: Türkiye için sadece hazırlık aşamaları uygulanmaktadır.

(?) Uzlaşma Memorandumu tarihlerinin yürürlüğü, ülkenin Komisyon'a iç onaylama prosedürlerini tamamladığını bildirmesinden sonra belirlenmektedir.

Kaynak: State of play concerning procedural stages of the participation of candidate countries in running EU / Community Programmes, 01.01.2003, http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/ocp/ocp_tables/state_of_play.pdf (12.12.2003)

EK: 5 TÜRKİYE-AB MALİ İŞBİRLİĞİ**GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ DÖNEM**

(*MİLYON EURO)

MALİ FİNANSMAN ARACI	MALİ YARDIM ŞEKLİ	DÖNEM	TAAHHÜT *	FİİLİ KULLANIM*
1. MALİ PROTOKOL	KREDİ	1964-1969	175	175
2. MALİ PROTOKOL	KREDİ	1971-1977	220	220
TAMAMLAYICI PROTOKOL		1971-1977	47	47
3. MALİ PROTOKOL	KREDİ	1979-1982	310	310
ÖZEL İŞBİRLİĞİ FONU	HİBE	1982-1986	75	75
4. MALİ PROTOKOL	375 HİBE, 225 KREDİ	1982-1986	600	BİR ÜYE ÜLKENİN VETOSU NEDENİYLE KULLANILAMA DI
KÖRFEZ SAVAŞI	KREDİ	1991	175	175
ÖZEL MALİ İŞBİRLİĞİ	HİBE	1993	3	3

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Mali İşbirliği”,
[http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABMaliIsbirligiCizelgeTurkce.h](http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABMaliIsbirligiCizelgeTurkce.htm)
[tm](http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABMaliIsbirligiCizelgeTurkce.htm) (12.05.2003)

GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDA (*MİLYON EURO)					
MALİ FİNANSMAN ARACI	MALİ YARDIM ŞEKLİ	DÖNEM	ÖNGÖRÜLEN*	TAAHHÜT*	FİİLİ KULLANIM*
AVRUPA-AKDENİZ SÜRECİ (MEDA-I)	HİBE	1995-1999	600-700	376	181.3
BÜTÇE KAYNAKLI	HİBE	1996-2000	375	375	BİR ÜYE ÜLKE NİN VETOSU NEDENİYLE KULLANILA MADI
İDARİ İŞBİRLİĞİ	HİBE	1996-2000	3	3	3
ÇEŞİTLİ YARDIMLAR (AIDS ve uyuşturucuyla mücadele, çevre, vs)	HİBE	1992-1999			14
AVRUPA YATIRIM BANKASI	KREDİ	1996-2000	750	750	BİR ÜYE ÜLKE NİN VETOSU NEDENİYLE KULLANILA MADI
YENİLEŞTİRİLMİŞ AKDENİZ PROGR.	KREDİ (AYB)	1992-1996	400	340	340
AVRUPA-AKDENİZ SÜRECİ (MEDA-I)	KREDİ (AYB)	1997-1999	300	205	205
RİSK SERMAYESİ	KREDİ (AYB)	1999	12	12	12
MAKRO-EKONOMİK YARDIM	KREDİ	GEREKTİĞİNDE	200	-	-
GÜMRÜK BİRLİĞİ TOPLAM:			2690	2061	755.3

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-AB Mali İşbirliği",
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABMaliIsbirligiCizelgeTurkce.htm>
 tm (12.05.2003)

EK 6: Nice Zirvesi'nde Öngörülen Topluluk Organlarındaki Oy Dağılımı**Bakanlar Konseyi'ndeki Oy Dağılımı**

	Mevcut Durum	Yeni Durum
Almanya	10	29
İngiltere		
İtalya		
Fransa		
İspanya	8	27
Hollanda	5	13
Portekiz		12
Yunanistan		
Belçika		10
İsveç	4	
Avusturya	3	7
Danimarka		
Finlandiya		
İrlanda		
Lüksemburg	2	4
Polonya	-	27
Romanya		14
Çek Cumhuriyeti		12
Macaristan		10
Bulgaristan		10
Slovakya		7
Litvanya		4
Letonya		
Slovenya		
Estonya		
GKRY		3
Malta		3
Karar için gerekli oran	$\frac{62}{87}$ *	$\frac{258}{345}$ **

*62 lehte oyun en az 10 devlet tarafından verilmiş olması gerekmektedir.

** Yeni düzenlemeye göre nüfusun en az % 62'sinin desteğinin sağlanması gerekmektedir.

Kaynak: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Nive Zirvesi Sonuçları ve Türkiye, Ekim 2000 Ankara, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/MaviKitap.doc, s.18

Avrupa Parlamentosu'ndaki Üye Sayıları

	Mevcut Durum	Yeni Durum
Almanya	99	99
İngiltere	87	72
İtalya		
Fransa		
İspanya	64	50
Hollanda	31	25
Portekiz	25	22
Yunanistan		
Belçika		
İsveç	22	18
Avusturya	21	17
Danimarka	16	13
Finlandiya		
İrlanda	15	12
Lüksemburg	6	6
Polonya	-	50
Romanya		33
Çek Cumhuriyeti		20
Macaristan		
Bulgaristan		17
Slovakya		13
Litvanya		12
Letonya		8
Slovenya		7
Estonya		6
GKRY		
Malta		5
Toplam	626	732

Kaynak: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Nive Zirvesi Sonuçları ve Türkiye, Ekim 2000 Ankara http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/MaviKitap.doc, s.19

EK 7: Bulgaristan Romanya ve Türkiye'nin imzaladığı İnsan Hakları Konvansiyonları (Ekim 2003 itibariyle)

	Bulgaristan	Romanya	Türkiye
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	✓	✓	✓
Protokol 1 (mülkiyet hakkı)	✓	✓	✓
Protokol 4 (dolaşım özgürlüğü ve diğer konular)	✓	✓	
Protokol 6 (idam cezası)	✓	✓	✓ *
Protokol 7 (ne bis in idem)	✓	✓	
Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi	✓	✓	✓
Avrupa Sosyal Şartı	n/a	n/a	✓
Revize Edilmiş Avrupa Sosyal Şartı	✓	✓	
Ulusal Azınlıklara Dair Çerçeve Sözleşmesi	✓	✓	
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma (ICCPR)	✓	✓	✓
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma'ya İlişkin İhtiyari Protokol (bireysel haberleşme hakkı)	✓	✓	
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası	✓	✓	

Anlaşma'ya ilişkin İkinci İhtiyari Protokol (idam cezası)			
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma	✓	✓	✓
İşkenceye Karşı Sözleşme	✓	✓	✓
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	✓	✓	✓
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	✓	✓	✓
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeye İlişkin İhtiyari Protokol			✓
Çocuk Hakları Sözleşmesi	✓	✓	✓

* Avrupa Konseyi'ne henüz bildirilmemiştir.

Kaynak: Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress towards accession by Bulgaria, Romania and Turkey, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/strategy_paper2003_full_en.pdf (05.11.2003), s.37.